Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

86
1

GAZDASÁGI HELYZETÜNK, FELADATAINK

- A hatodik ötéves tervről / 3
- A népgazdaság 1985. évi fejlődése / 11
- Fő céljaink a hetedik ötéves tervben / 12
- Ipar, szolgáltatás, infrastruktúra / 20
- Élelmiszer-gazdaság / 23
- Tudományos kutatás, műszaki fejlesztés / 25
- Nemzetközi gazdasági együttműködés / 32
- Életszínvonal, életkörülmények / 35
- Gazdaságirányítás, gazdasági mechanizmus / 39
- A népgazdaság 1986. évi terve / 43

„A következő években az a legfontosabb feladatunk, hogy történelmi jelentőségű vívmányainkra támaszkodva folytassuk munkánkat a fejlett szocialista társadalom megteremtése érdekében: feltárjuk és hasznosítsuk a szocialista rendszerben levő erőforrásokat; népgazdaságunk teljesítőképességének növelésével létrehozzuk a gazdasági egyensúly további javításának, az életszínvonal érzékelhető emelésének feltételeit; a tudomány, a kultúra és a művelődés fejlesztésével segítsük az emberek alkotóképességének kibontakozását; demokratikus intézményeink fejlesztésével a szocialista célok jegyében erősítsük a nemzeti egységet."

Az MSZMP XIII. kongresszusának határozata

Ez a vitaköri füzet a népgazdaság hatodik ötéves tervének értékeléséhez és a hetedik ötéves terv feldolgozásához nyújt segítséget. Ezeken belül külön is foglalkozik a közvetlenül mögöttünk és az előttünk álló esztendővel: 1985-tel és 1986-tal. Az összeállítás gerincét egy tematikusan szerkesztett és pontokba szedett vázlat adja, e köré csoportosítottuk a bővebb információt nyújtó tényeket, adatokat, magyarázó idézeteket.

A HATODIK ÖTÉVES TERVRŐL

A hatodik ötéves népgazdasági terv azt a két fő célt állította középpontba, hogy állítsuk helyre a külgazdasági egyensúlyt, s őrizzük meg az elért életszínvonalat. Számított rá, hogy a gazdálkodás külső és belső feltételei nehezek lesznek, újszerű jelenségekkel és problémákkal kell majd szembenéznünk, s ezért a terv végrehajtásához komoly erőfeszítésekre lesz szükség.

A tények ismeretében ma azt mondhatjuk, hogy a hatodik ötéves terv az előző középtávú tervekhez képest akkor sokak számára borúlátónak látszott, ám főként a világgazdasági föltételekhez, de a belső teljesítmények alakulásához viszonyítva is inkább derűlátónak bizonyult. Ezt a következők igazolják.

Mint ismeretes, 1981 végén nemzetközi hitelválság robbant ki, több mint ötven ország vált fizetésképtelenné. Számunkra is

(Vázlatpontok 1.)

● A gazdasági fejlődést az ország **külgazdasági helyzetének javítására, a nemzetközi fizetőképesség megőrzésére** irányuló törekvés határozta meg. Másik alapvető célként a terv előírta, hogy **meg kell őrizni az elért életszínvonalat.**

● A **külgazdasági feltételek** a vártnál lényegesen kedvezőtlenebbül alakultak, ezért **a tervezettnél több nemzeti jövedelmet kellett** – az export növelésével és a belföldi felhasználás csökkentésével – **a külső egyensúly javítására fordítani.** Ennek eredményeként **az ország pénzügyi helyzete** megszilárdult, nemzetközi megítélése és hitelképessége érzékelhetően **javult.**

● A **belföldi felhasználás visszafogása** elsősorban a beruházási javakat és a termeléshez szükséges anyagokat érintette, aminek nagy szerepe van abban, hogy lelassult a termelés korszerűsítése. A visszafogás kisebb mértékben, de hatással volt az életszínvonal alakulására is.

● A **reálbérek színvonalának megőrzését nem tudtuk megvalósítani.** A lakosság fogyasztása és az egy főre jutó reáljövedelem azonban minden évben kismértékben emelkedett.

● Az **ipari termelés a tervezettnél lassabban növekedett,** szerkezete is lassabban javult az elképzeltnél. Az ipari kivitel gazdaságossága romlott. Jelentős eredményeket sikerült elérni a fajlagos anyag- és energiafelhasználásban, a gazdaságosabb energiaszerkezet kialakításában.

● **Az élelmiszer-gazdaság termelésének üteme a terv szerint alakult.** Az ágazat jelentős szerepet játszott az egyensúlyi helyzet megszilárdításában. Gondot okoz, hogy a gazdaságosság, a versenyképesség, a termékek minőségi színvonalának javulása nem tartott lépést a termelés növekedésével.

● **Folytatódott a gazdaságirányítási rendszer átfogó továbbfejlesztése.** Új kereset- és lényegesen módosított jövedelemszabályozási rendszert vezettünk be, megkezdődött az új vállalatvezetési formák alkalmazása.

● Az elmúlt öt esztendőben a változó feltételekhez rugalmasan alkalmazkodva erőfeszítéseinket a terv fő céljaira összpontosítottuk. Ennek eredményeként a rendkívül nehéz viszonyok között is **sikerült megőrizni népgazdaságunk stabilitását és alapvető szociális vívmányainkat.**

rendkívüli módon megnehezültek a hitelhez jutás föltételei, s jóval nagyobbak lettek a kamatok. Ezért két-három évig kemény küzdelmet kellett vívnunk, hogy fizetőképességünket megőrizzük. Ezt csak egy módon tudtuk megőrizni: a tervezettnél előbb láttunk hozzá, hogy csökkentsük a nem rubelelszámolású adósságállományunkat. E cél teljesítéséhez évente 400–600 millió dollár, 1982 és 1985 között összesen 1,8 milliárd dollár külkereskedelmi aktívumot értünk el. Ezt olyan módon sikerült létrehoznunk, hogy a kivitelt dinamikusabban növeltük, igaz, eközben több területen háttérbe kellett szorítani a gazdaságossági követelményeket.

A nemzetközi piacokon ezekben az években lemorzsolódtak kivitelünk árai. Értékesítési lehetőségeinket a tőkés országok elhúzódó dekonjunktúrája szintén összezsugorította. Különösen érzékenyen érintett bennünket az, hogy az exportunkban nagy súlyt képviselő hústermékeknek, vaskohászati és alumíniumtermékeknek a világpiaci árai nagymértékben és több év óta folyamatosan esnek.

A KGST-országokkal folytatott együttműködésünk ebben a nehéz időszakban is biztos felvevő piacot jelentett a magyar áruknak. De nehezítette a gazdasági növekedést az, hogy kőolajból és egyéb energiahordozókból a keretmegállapodásokhoz képest csaknem 10 százalékkal kisebb behozatalra volt módunk, s főként emiatt a szocialista országokból származó behozatal a tervezett 16–18 százalékos növekedés helyett nagyjában változatlan maradt. A cserearányok a vártat meghaladó mértékben romlottak itt is. Gazdaságunk működésképessége ebben a helyzetben még szükségszerűbbé tette, hogy takarékoskodjunk az energiával és a nyersanyagokkal. De az 1981–1984 közötti években elért több mint 5 százalékos fajlagos energiamegtakarítás ellenére is mintegy 20 milliárd forintnyi többletberuházást és ezen felül nagy összegű támogatást kellett juttatni az energetikai szektornak, kényszerűen szűkítve ezáltal más ágazatok fejlesztési lehetőségeit.

Minthogy a külső körülmények az előirányzottnál sokkal kedvezőtlenebbül alakultak, a külgazdasági egyensúly helyreállításához szükséges külkereskedelmi aktívumot csak jóval nagyobb árutömeggel, illetőleg erőforrás-lekötéssel tudtuk elérni, mint amekkorával számoltunk. Nem maradt választásunk, rákényszerültünk, hogy a belföldi felhasz-

Az országépítő munka néhány eredménye

Az év végéig befejeződő beruházásokat is beszámítva 18 állami nagyberuházást valósítunk meg. Így például üzembe lépett eddigi gazdaságtörténetünk legnagyobb beruházási objektuma, a Paksi Atomerőmű első két blokkja. Az eocénprogram keretében már szenet ad a márkushegyi, a nagyegyházi és a mányi, továbbá a Lencsehegy II. Bányaüzem, Dorogon pedig befejezéséhez közeledik az új brikettgyár építése. A Mecsekben megkezdték a kokszolható szén termelésének bővítését célzó Liászprogramot. Dunaújvárosban új kokszolómű épül.

Megépült többek között a Fórum, a Novotel, az Atrium-Hyatt, a Buda-Penta, a hévízi Aqua Szálló, s a szállodai férőhelyek száma több mint 10 000-rel gyarapodott. Az új építkezések és rekonstrukciók következtében átalakult Budapest belvárosának és több vidéki városnak az arculata. Folytatódott az M–1-es és az M–3-as autópálya és a metró építése. Befejeződött az Operaház rekonstrukciója. Öt év alatt 80 000 m² alapterületű áruház, illetve bevásárlóközpont létesült. Öt év alatt a lakosság mintegy 480 000 személygépkocsit és lényegében ugyanennyi színes televíziót vásárolt; felépült 370 000 új lakás, ezáltal és a minőségi lakáscserék következtében 1,5–2 millió ember lakáskörülményei javultak; évente ötmillió magyar állampolgár utazott külföldre.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

nálást mérsékeljük, s átmenetileg korlátoznunk kellett a behozatalt is. [. . .]

A hatodik ötéves tervben végül is az említett zord külgazdasági föltételek ellenére megőriztük társadalmi vívmányainkat és gazdaságunk kedvező nemzetközi megítélését. A gazdasági növekedés üteme ugyan elmaradt a tervezettől, de ha figyelembe vesszük a külső körülményeket, joggal mondhatjuk, hogy elfogadható eredményeket értünk el. Rövid idő alatt jelentékenyen meg tudtuk növelni a termelés exporthányadát, eközben pedig az importhányad csökkent. Figyelemre méltó eredményeket értünk el a fajlagos energia- és anyagfelhasználásban, s néhány területen előrehaladtunk a gazdasági szerkezet korszerűsítésének útján. Például a villamosenergia-termelésben megjelent az atomenergia, megkezdődött a mikroelektronikai alkatrészek nagyobb sorozatú gyártása és főként az elektronikai kultúrák felhasználása; a gabonatermesztésben elért hozamainkkal a világ élvonalába kerültünk; mennyiségében és minőségében egyaránt látványosan fejlődött az idegenforgalmi infrastruktúra.

A hatodik ötéves terv időszakában az életszínvonal megőrzésére és az életkörülmények javítására annyit fordítottunk, amennyit a terv előirányzott. Az egyensúly helyreállításáért vívott küzdelem a társadalomtól – benne a vállalatok és szövetkezetek kollektíváitól, a családoktól, a nyugdíjasoktól – nem akármilyen áldozatokat kívánt. A jövedelmek szerkezete részben a körülmények kényszere, részben bizonyos előre nem látható folyamatok miatt másképp – a tervezettől eltérően – alakult. Az 1982 és 1984 közötti időszakban nem lehetett megőrizni a bérek vásárlóerejét, s az 1985-ben 5 százalékkal elmaradt az 1980. évi szinttől. A kiegészítő tevékenységekből származó jövedelem azonban számottevően nagyobb lett. A fogyasztói árak színvonalának csak a tervezettnél jóval nagyobb növekedésével tarthattuk egyensúlyban a fogyasztói piacot, s őrizhettük meg – igaz, kisebb-nagyobb zökkenőkkel – az áruellátás jó színvonalát. A szociális kiadások öt év alatt – összehasonlító áron – a tervhez közeláll óan, 13–14 százalékkal növekedtek. Szociálpolitikai intézkedésekre az elmúlt öt évben 18 milliárd forintot fordítottunk – ez a tervezettnek több mint a kétszerese. Ennek nagyobb része azonban a fogyasztói árakkal kapcsolatos központi intézkedéseket volt hivatva ellensúlyozni. Az életkörülmények fejlődése nem torpant meg, sőt a legfontosabb területeken, például a lakásellátásban a tervezettel voltaképp megegyezik, a tantermek és az óvodai helyek fejlesztésében s a kórházi ápolási helyek számának növelésében pedig a tervezettet meg is haladja.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

Most, a tervidőszak végén elmondhatjuk, hogy társadalmi megrázkódtatások nélkül, alapvető társadalmi vívmányaink megőrzése mellett sikerült túljutni e kritikus időszakon úgy, hogy a gazdaság néhány fontos területén jelentős változások következtek be. Az egyik az, hogy megállt a külső és belső egyensúlyi viszonyok felbomlásának, az eladósodás növekedésének az ötödik öt-

A hatodik ötéves terv várható teljesítése
(összehasonlító árakon, 1985 az 1980. év %-ában)

Megnevezés	Tervezett	Várható
Nemzeti jövedelem	114—117	kb. 108
Belföldi felhasználás	103—105	97—98
Ipari termelés	119—122	111—112
Mezőgazdasági termékek termelése[a]	112—115	112—113
Népgazdasági beruházások	107—110	kb. 85
Szocialista szektor beruházásai	107—109	78—79
Lakosság fogyasztása	107—109	106—107
Egy főre jutó reáljövedelem	106—107	107
Egy keresőre jutó reálbér	100	95
Lakásépítés (ezer darab)	370—390	370
Kivitel	135—138	127—128
Behozatal	118—120	104—105

[a] Az 1981—1985-ös időszak az 1976—1980-as évek %-ában.

éves tervidőszakban felgyorsult folyamata. A másik, hogy szerény, de mégis figyelemre méltó fejlődés bontakozott ki a termelés és a fogyasztás számos területén is.

Végül a hatodik ötéves terv egyik legfőbb eredménye, hogy ismét egyensúlyba hozta az ország gazdaságát.

Havasi Ferenc beszéde az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A gazdasági fejlődés értékeléséhez [. . .] nem elegendő a terv és a tény számainak összevetése. Már csak azért sem, mert vannak esetek, amikor éppen a terv fő céljainak elérése érdekében van szükség az eredeti elképzelésektől való tudatos eltérésre. Az adott termékstruktúrában az ipari termelés előirányzott növekedése például nemhogy javított, hanem rontott volna helyzetünkön. Az összehasonlító számok mellett figyelnünk kell tehát arra is, hogy a rendkívül gyorsan változó világgazdasági környezetben biztosítottuk-e az adott körülményeknek legmegfelelőbb gazdasági haladást, a fejlődés legfontosabb arányainak és egyensúlyi viszonyainak fennmaradását, illetve javítását. Ebből a szempontból arról adhatunk számot, hogy a két fő gazdaságpolitikai célkitűzésnek összességében eleget tettünk.

Eredményeinkben jelentős szerepe volt a következőknek:

- Az ország vezetése a súlyos gondok és kényszerű intézkedések ellenére is számíthatott népünk megértésére, tenni akarására és áldozatvállalására, ami a feladatok megoldásához erőt, önbizalmat adott.
- Biztonságot jelentett a KGST-partnereinkkel való együttműködés. Nemcsak a nyersanyagellátásunk, hanem termékeink piaci elhelyezése szempontjából is stabilizáló tényező volt és marad a jövőben is a testvérországokkal, különösen a

Szovjetunióval folytatott együttműködés.

• A szocialista nagyüzemek többsége kiállta e nehéz idők próbáját, élet- és működőképesnek bizonyult. Kidolgoztuk az irányítási rendszer komplex továbbfejlesztésének programját, és elkezdtük ennek megvalósítását.

• A Nemzetközi Valutaalaptól és a Világbanktól jelentős hiteleket kaptunk. Ezek fontos szerepet játszottak az 1982-ben kiéleződött fizetési gondjaink leküzdésében, az adósság átütemezésének elkerülésében.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

Az eredmények mellett ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy a választott út új feszültséggócok kialakulását eredményezte. Az egyik az, hogy a fejlesztési források megcsappanása lelassította a magyar gazdaság kívánatos és elodázhatatlan strukturális fejlesztését. A másik az, hogy a kedvezőtlen külső és belső körülmények összejátszása, a kialakult hatékonysági színvonal megnövelte a magyar gazdaságban lappangó inflációs nyomást, aminek eredményeként évi 4,2 százaléktól 8,3 százalékig terjedő infláció alakult ki.

A keresetek és a pénzbeli társadalmi juttatások reálértékét nem tudtuk megőrizni, a reálbérek csökkentek, költségvetési intézményeink szolgáltatásai romlottak, s mindez kedvezőtlenül befolyásolta a társadalmi közhangulatot.

E nehéz években a gazdaságirányítás olyan, a nehezedő feltételeket közvetítő döntésekre és intézkedésekre kényszerült, amelyek a gazdálkodó szervezeteket kedvezőtlenül érintették. Ezek egy része váratlanul érte a vállalatokat, visszamenőleges hatályúak voltak, s nehezítették a változásokhoz való igazodást. Emiatt a központi gazdaságirányítást sok kritika éri. Ezen a helyzeten javítanunk kell.

E problémákat is figyelembe véve fel kell tenni a kérdést: jó irányt választottunk-e akkor, amikor az előzőekben jellemzett út mellett döntöttünk? Engedjék meg, hogy ennek kapcsán három kérdést röviden megemlítsek:

• Az első: felvethető, hogy volt-e lehetőségünk arra, hogy a külső pénzügyi egyensúlyt mi ne a termelés visszafogásával, ne a gazdasági növekedés ütemének mérséklésével, hanem a termelés felgyorsításával állítsuk helyre. Nem egy ország ezt az utat választotta. Magyarország azonban – figyelembe véve az ötödik ötéves tervidőszak tapasztalatait, termelési struktúráját, tehát azt, hogy a termelés milyen import-, anyag- és energiaigényes, feldolgozó iparának termékei pedig mennyire versenyképesek – ezt a lehetőséget az adott helyzetben nem választhatta. Az elmúlt 6–7 év távlatából is azt kell mondani, hogy választásunk szükségszerű, ezért helyes volt.

• A másik az – amiben valóban volt korlátozott döntési szabadságunk —, hogy helyes volt-e a külső egyensúly javításának terheit nagyobbrészt a felhalmozásra, és csak kisebb mértékben az életszínvonalra, a lakossági fogyasztásra hárítani?

Most, amikor kezdünk a mélypontról kimozdulni, vannak, akik azt mondják, hogy egyszerre és radikálisabb módon kellett volna megoldani ezt a kérdést úgy, hogy veszteségeink nagyobb ré-

A gazdasági folyamatok alakulása a hatodik ötéves tervidőszakban
(összehasonlító árakon, %-os változás az előző évhez képest)

Megnevezés	1981	1982	1983	1984	1985 (várható)
Nemzeti jövedelem	2,5	2,6	0,3	2,5	0,5
Belföldi felhasználás	0,7	—1,1	—2,7	—0,6	0,5—1
Ipari termelés	2,8	2,7	1,4	3,2	1,5—2
Mezőgazdasági termékek termelése	2,0	7,3	—2,7	2,9	—1
Népgazdasági beruházások	—5,1	—2,2	—2,7	—3,3	—4— —3
Szocialista szektor beruházásai	—6,3	—3,1	—4,9	—5,2	—4
Lakosság fogyasztása	3,0	1,4	0,5	0,9	kb. 1
Egy főre jutó reáljövedelem	2,9	0,9	1,1	0,8	1—1,2
Egy munkás-alkalmazottra jutó reálbér	1,1	—0,7	—3,2	—2,6	0
Kivitel	5,3	3,5	6,7	6,8	2—3
Behozatal	1,6	—3,8	0,9	1,1	4—5

szét kellett volna az életszínvonalra, a lakossági fogyasztásra hárítani. A Magyar Szocialista Munkáspárt helyesen tette, hogy amennyire csak lehetett, óvta a magyar belpolitika stabilitását azzal is, hogy a veszteségekből kevesebbet engedett a lakosságra hárítani, számolva azzal, hogy a fejlesztések és beruházások visszafogásából fakadó problémákkal a jövőben még találkozni fogunk.

Az elmúlt negyven év legnagyobb politikai vívmánya az a szocialista nemzeti egység, az a történelmi és nemzeti méretű közmegegyezés, ami az utóbbi három évtizedben létrejött. Természetesen nekünk nem közömbös, hogy iparunk és mezőgazdaságunk termékeit, teljesítményét hogyan értékeli a világpiac, de hazánknak nemzetközi rangot, hitelképességet, szavunknak súlyt nem gazdaságunk teljesítménye, hanem mindenekelőtt az a politika teremt, amit 1957-től folytatunk, és ami körül kialakulhatott a különböző gondolkodású, vallású és nemzetiségű emberek egysége, amely oly kifejezően nyilvánulhatott meg a Hazafias Népfront kongresszusán is. Erre gondolva azt kell mondjuk, hogy az az álláspont, amely ezt az értékünket óvta, s tette ki a legkisebb veszélynek, helyes volt.

• Végül a harmadik kérdés, amit fel lehet vetni: helyes volt-e minden erőt a fizetőképesség megőrzésére összpontosítani, nem jártak-e jobban azok az országok, amelyek átütemezték adósságaikat? Úgy vélem, a nemzetközi tapasztalatok erre egyértelmű választ adnak: azok az országok, amelyek átütemezték adósságaikat, a jövőben valamennyien találkozni fognak a fizetőképesség visszaszerzésének, megszilárdításának nagyon gyötrelmes és hosszadalmas munkájával.

Havasi Ferenc beszéde az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A legutóbbi fél évtizedben nyugtalanítóan feszült nemzetközi helyzetben és számunkra hátrányos világgazdasági körülmé-

nyekkel birkózva nagy erőfeszítéseket tettünk, hogy végrehajtsuk a XII. kongresszus határozatát. A teljesítmény, amit felmutathatunk, figyelmet és megbecsülést érdemel, de várakozásainktól és reményeinktől elmarad. Az okokat kutatva nehézségeink forrásai között egyaránt megtalálhatók az általunk nehezen befolyásolható külső és a tőlünk függő okok. A külső tényezőkkel, mint realitásokkal, természetesen számolni kell, de ha nem akarunk a magyarázkodás hibájába esni, a fő figyelmet mégis arra kell fordítani, hogy mit és hogyan javíthatunk a saját munkánkon. Bár ezen a téren is előrejutottunk, önkritikusan be kell látni: minden igyekezetünk ellenére sem tudtuk elkerülni, hogy az elmúlt években újabb teherpróbának tegyük ki a lakosságot.

A kormány nevében csak a legnagyobb tisztelet és megbecsülés hangján szólhatok arról, hogy népünk ezekben a nehéz években is mindig a jövőbe vetett toretlen hittel és elszánt akarattal folytatta az országépítő munkát.

Lázár Gyorgy expozéja az Országgyulésben a kormány munkaprogramját tárgyaló 1985 évi oszi ulésszakon

A ciklus legfontosabb gazdaságpolitikai célja a népgazdaság egyensúlyi viszonyainak javítása volt és egy új novekedési szakasz előkészítése. Köszönhetjük a közmegegyezésnek, a nép és a párt, a nép és a kormány közötti bizalomnak, hogy a dolgozó emberek nemegyszer áldozatos helytállása és megértése nyomán alapvető területeken – így a külgazdasági egyensúly, a nemzetkozi fizetőképesség megőrzése, a legfontosabb fogyasztói területeken a kereslet és kínálat egyensúlyának megtartása, a teljes foglalkoztatás, a létbiztonság és az életkörülmények megőrzése tekintetében – eredményeket értünk el. Ugyanakkor ezekért az eredményekért nagy árat kellett fizetni. Mégpedig elsősorban azt, hogy már hét éve korlátozó-megszorító politikát folytatunk, s így a kényszerűségből visszafogott növekedés miatt a termelés szerkezetének átalakítására és a műszaki fejlesztés feltételeinek megteremtésére nem kerülhetett sor. A gazdasági egyensúlyt főként az elosztásban igyekeztünk megteremteni, ennek feszültségeket okozó szociális és szociálpolitikai következményeivel együtt.

Pozsgay Imre szóbeli kiegészítése az Országos Tanács beszámolójához a Hazafias Népfront VIII kongresszusán

A kormány munkaprogramja kifejezi azt az elhatározottságunkat, hogy eddigi politikánkat kívánjuk folytatni, amely a magyar realitásokat tükrözi, s nem enged teret szélsőséges törekvéseknek. Politikánkból szervesen következik, hogy a társadalmi és a gazdasági viszonyokat a maguk valóságában vizsgáljuk. A számvetés azt mutatja, hogy a nehézségek és a gondok ellenére mind anyagiakban, mind szellemiekben gyarapodott az ország. Megőriztük népgazdaságunk stabilitását, népünk létbiztonságban él. Társadalmunkban feszültségek is vannak, a lakosság egyes rétegeinek romlottak a megélhetési lehetőségei, a nyugdíjak és egyes szociális juttatások reálértéke csökkent, nehezedtek a lakáshoz jutás feltételei. Ha nem akarunk tévedésbe esni, mindkét oldalt látnunk kell, méltányolnunk kell eredményein-

(Vázlatpontok 2.)

A NÉPGAZDASÁG 1985. ÉVI FEJLŐDÉSE

● A **nemzeti jövedelem az előirányzottnál lassabban nőtt.** A belföldi felhasználás mérséklődése megállt Az 1985 évben nem jottek létre a terv teljesítésének hatékonysági, egyensúlyi és novekedési feltételei

● A belföldi felhasználás és a termelés novekedési uteme kozotti eltérés miatt a **külkereskedelmi egyenleg javítására kevesebb forrás maradt,** mint amire az adósságállomány tervezett mértékű csokkentéséhez szukség lett volna

● Az **életszínvonal-politika** céljai megvalósultak, a **külgazdasági egyensúly** tobb éve tartó javulási folyamatában azonban megtorpanás kovetkezett be

● A tervezettnél lassúbb novekedésben és a nem rubel viszonylatú egyensúlyi helyzetunk romlásában szerepet játszottak a kovetkező tényezők

- a gazdasági szerkezet nem kielégítő javulása,
- kedvezőtlenul alakult a legtobb hatékonysági mutató (importigényesség, eszkozhatékonyság),
- a világpiaci árak – az előzőekkel is osszefuggésben – kedvezőtlenul alakultak,
- a szabályozórendszer 1985 év eleji módosítása nem kívánt hatást gyakorolt a vállalati magatartásra,
- a rendkívüli téli időjárásból kovetkező energiabehozatali tobblet és termelési veszteségek,
- a kedvezotlen időjárás hatása a mezőgazdasági termelésre,
- a munkafegyelem, a munka szervezettségének színvonala nem alakult megfelelően

● A népgazdaság egyensúlyi helyzetének javítása és megszilárdítása, a gazdasági novekedés élénkebb utemének eléréséhez szukséges feltételek megteremtése és a folyamatok kibontakoztatása a kovetkező középtávú terv első éveire marad

A főbb gazdasági mutatók várható alakulása 1985-ben (összehasonlító árakon)

Megnevezés	1985/1984
Nemzeti jövedelem	100,5
Belföldi felhasználás	100,5—101
Ipari termelés	101,5—102
Mezőgazdasági termékek termelése	99
Népgazdasági beruházások	96—97
Szocialista szektor beruházásai	96
Lakosság fogyasztása	101
Egy főre jutó reáljövedelem	101—101,2
Egy munkás-alkalmazottra jutó reálbér	100
Kivitel	102—103
Behozatal	104—105

ket, őszintén kell szólnunk a problémákról. Ez – csakis ez – lehet a felelős állampolgári gondolkodás alapja, a cselekvés kiindulópontja.

Fontos, hogy eredményeinket és lehetőségeinket, erényeinket és gyengeségeinket reálisan ítéljük meg. Hibás gyakorlathoz vezetne, ha bármelyiket kisebbítenénk vagy felnagyítanánk. Ezzel összefüggésben szólni kell bizonyos szemléleti torzulásról. Néha úgy érzi az ember, mintha az utóbbi időszakban az eredmények és a mögöttünk álló erőfeszítések lekicsinylése lenne a kötelező norma. Tudjuk, hogy munkánk, közállapotaink nemcsak elismerésre, de jogos kritikára is alapot adnak. Nincs szükség úgynevezett sikerpropagandára, de a pesszimizmus terjesztésének sem engedhetünk teret.

Sok gonddal és nehézséggel kell szembenéznünk. A nyílt szembenézés kötelességünk. Ehhez minden alapunk megvan. Népünk helyesli és támogatja politikánkat, kész részt venni megvalósításában. Ezen nyugszik az ország belső stabilitása, a széles körű társadalmi összefogás, amely pártunk és népünk közös, nagy történelmi vívmánya.

[...] Nehéz öt esztendő van mögöttünk, amelynek legfőbb tapasztalata, hogy a helyes célok valóra váltásában bizton építhetünk népünk támogatására. A magyar nép bonyolult viszonyok között nagy politikai érettségről és áldozatkészségről tett tanúbizonyságot, megértéssel vállalta azokat a terheket, amelyek a korábbinál lassúbb gazdasági növekedéssel, a fogyasztói árak alakulásával, a gazdaság egyensúlyának javításával szükségszerűen együttjártak. Ez a helytállás volt eredményeink legfőbb forrása. A szocialista célok jegyében létrejött nemzeti összefogás a bonyolultabb, gondokkal terhes időszakban is betölti hivatását, tömöríti társadalmunk valamennyi alkotó tényezőjét.

Németh Károly beszéde az Országgyűlésben a kormány munkaprogramját tárgyaló 1985. évi őszi ülésszakon.

FŐ CÉLJAINK A HETEDIK ÖTÉVES TERVBEN

A hetedik ötéves tervnek most beterjesztett törvényjavaslata az MSZMP XIII. kongresszusának határozatán és a kormány munkaprogramján alapul, s társadalmunk haladásának és a gazdasági fejlődésnek reális céljait tűzi elénk.

A belföldi felhasználás kényszerű visszafogásában rejlő – az egyensúlyt javító – lehetőségeket az elmúlt években javarészt kiaknáztuk. Ezen az úton már nem járhatunk tovább. Meg kell kezdenünk a kibontakozást! Amiként azonban az egyensúly megszilárdítását sem alapozhatjuk már kizárólag arra, hogy a belföldi felhasználást korlátozzuk, akként a kibontakozás sem épülhet pusztán ennek ellenkezőjére: a hazai kereslet élénkítésére, a beruházások növelésére. Ezért a terv fő törekvése, hogy az egyre nagyobb teljesítményekre alapozva meggyorsítsa a gazdaság korszerűsí-

(Vázlatpontok 3.)

- A gazdaságpolitikai irányvonal fő jellemzői
  - a gazdaságot a világgazdasági változásokhoz a műszaki fejlődés meggyorsításán alapuló **intenzív alkalmazkodás**, az **exportképesség** széles körű **javulása** és a **hatékonyság fokozása** irányába kell fejleszteni,
  - a népgazdaság **egyensúlyi helyzetét** – mind a külső, mind a belső egyensúlyi viszonyokra kiterjedően – tovább kell javítani, és meg kell szilárdítani,
  - a **belföldi felhasználás** az előbbiekben elért eredmények alapján már nem csökken tovább, előbb a nemzeti jövedelmet fokozatosan megközelítő, majd azt legalább elérő ütemben növekedhet, a **termelő felhalmozás** aránya emelkedik, a **lakosság életszínvonala** érzékelhetően javulhat,
  - fontos elem a **teljes foglalkoztatottság** fenntartása (a foglalkoztatás hatékonyságának növelése mellett), a **fogyasztói árszínvonal** növekedési ütemének mérséklése

- A terv a gazdaság fejlesztésének forrásszükségletét nem a külső egyensúlyi helyzet javításának terhére, hanem a **belföldi forrásképződés növelésével** kívánja megteremteni

- A beruházások és az életszínvonal a forrásokkal összhangban emelkedhet

- A gazdálkodásban olyan feltételeket kell teremteni, amelyek fokozzák a **jobb teljesítményekben való érdekeltséget**, az aktivitás, az alkotó- és vállalkozókészség kibontakozását eredményezik

- **A foglalkoztatáspolitika** fő célja – a teljes foglalkoztatottság fenntartása mellett – a foglalkoztatás hatékonyságának erőteljes növelése Ezt a műszaki fejlődés gyorsításával, a munkaszervezés és az érdekeltségi rendszer korszerusítésével, a képzés, a továbbképzés és a munkaerőigény jobb összehangolásával kell elérni A népgazdaság strukturális átalakításához szükséges munkaero-átrendezodést a központi és helyi állami irányítás is segítse elő, központi forrásokból is támogassa

- A hatodik ötéves tervidőszakban az volt az alapvető feladat, hogy mindent az egyensúlyi követelményeknek, később a fizetőképességnek rendeljunk alá **A hetedik ötéves tervidőszakban a gazdaság élénkítése a feladat**, s ez egészen másféle gazdaságpolitikai gondot jelent

tését, fokozatosan élénkítse a gazdasági növekedést, s ezekkel összhangban érzékelhetően javítsa népünk életszínvonalát és erősítse hazánk védelmi képességét.

A hetedik ötéves tervet előkészítő munkában mindvégig arra törekedtünk, hogy a célokat, a föltételeket és az eszközöket minél jobban összehangoljuk egymással, s minél határozottabban igazodjunk az intenzív gazdasági fejlődés követelményeihez. [. . .]

A tervezőmunka egybefonódott a jövőképet felrajzoló és formáló hosszú távú tervezéssel. A hetedik ötéves terv céljainak kijelölése során az ezredfordulóig előretekintettünk, s a soron következő évek fejlesztési elgondolásait a

fejlődés folyamatának és a szocialista országok távlati törekvéseinek a szempontjából is mérlegre tettük. E munka keretében született meg a hosszú távú népesedéspolitikai, valamint terület- és településfejlesztési koncepció, s tekintettük át – egyebek között – hazánk iparának, mezőgazdaságának, energiaellátásának, oktatásügyének, közlekedésének és természeti környezetének jövőjét.

A tervezők a soron következő öt esztendő nagyszabású feladatainak kimunkálásában a legelső munkaszakasztól kezdve széles körű szakmai és társadalmi háttérre támaszkodtak. Együttműködési munkatervek alapján folyamatos párbeszéd alakult ki a társadalmi és az érdekképviseleti szervekkel s a tudományos testületekkel. Módunk volt rá, hogy a fölvetett gondolatokat, kételyeket és javaslatokat a tervezőmunka menetében megvitassuk velük. Csupán a törvényjavaslathoz több mint száz észrevételt, kiegészítést tettek. Ezeknek majdnem felét beépítettük a tervbe, és egyharmadával a következő években tovább foglalkozunk. Ezáltal vált és válhat közös ügyünkké az új ötéves terv.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

[. . .] fizetési helyzetünket viszonylag rövid idő alatt konszolidálva, kiinduló alapot teremtettünk egy ismét felfelé ívelő fejlődés számára. A nemzetközi tapasztalatokat figyelembe véve ez nem kis dolog. Ahhoz azonban, hogy az egyensúly megszilárduljon és tartós legyen, hogy lendületet kapjon a gazdaság, többre, arra van szükség, hogy fordulatot hajtsunk végre a jövedelemtermelő-képesség növelésében.

Ez nem könnyű, de teljesíthető feladat, ha tartalékainkat mozgósítva meggyorsítjuk a gazdálkodás hatékonyságának javítását, és aktívabban kihasználjuk a szocialista gazdasági integráció lehetőségeit, ha a versenyképes, jó áron értékesíthető termékek termelésének s kivitelének növelésével megállítjuk, de legalábbis mérsékeljük a cserearányok romlását. Ehhez viszont arra van szükség, hogy szellemi és anyagi erőinket jól megválasztott fejlesztési célokra összpontosítsuk, a gazdálkodási feltételeket még inkább olyanná formáljuk, hogy azok megfelelő erővel ösztönözzenek, és ha kell, kényszerítsenek a hatékonyság javítására. Ha jól meggondoljuk, ezek nem új követelmények: nem másról van szó, mint arról, hogy következetesebben szerezzünk érvényt gazdaságpolitikai elveinknek.

Az esélyeket mérlegelve, tudatában kell lennünk, hogy az elmúlt évek kényszerszülte gyakorlatát nem folytathatjuk, a nemzetközi gazdasági feltételekben lényeges változásra nem számíthatunk, valójában tehát nincs is más lehetőségünk, mint gazdaságunk teljesítőképességének a hatékonyabb munkára alapozott növelése. Sokszor elmondottuk, mégsem fölösleges megismételni: akkor is ezt kellene tennünk, ha nem lennének szorító gondjaink, mert ez a fejlődés természetes útja, és ez a feltétele annak, hogy helyt tudjunk állni az egyre magasabb igényt támasztó nemzetközi versenyben.

Lázár Gyorgy expozéja az Országgyűlés 1985 évi őszi ülésszakán

Az elmúlt évek gazdasági fejlődésének sajátosságaiból több olyan tanulság adódott a jövőre nézve, amelyeket az új középtávú terv kidolgozása során már figyelembe vettünk. Közülük kettőt emelek ki.

• Az első tanulság: a külföldi hitelek előnyeit és későbbi terheit különlegesen nagy gonddal kell mérlegelni. Az adósságokat csak olyan mértékben szabad vállalnunk, hogy azok terhei a föltételek váratlan megromlása esetén se szűkítsék be túlságosan a gazdaságpolitika mozgásterét. Az elmúlt évtizedben fölvett kölcsönöket – megtetézve a korábbinál sokkal nagyobb kamatokkal és a tovább romló cserearányokkal – a hatodik ötéves terv időszakában kellett törlesztenünk, mert másképp nem őrizhettük volna meg fizetőképességünket. A fizetőképesség elvesztése pedig nagy megrázkódtatással és hosszan elhúzódó bizonytalansággal járt volna.

A mostani közép- és a hosszú távú tervezőmunkában nagy hangsúlyt kapott az, nehogy megismétlődjön az egyensúly rovására menő elosztás. Ez azonban csak akkor kerülhető el, ha az elosztásban a mértékletesség nemcsak addig érvényesül, ameddig a szükséghelyzet tart, hanem ha az a már rendezett gazdasági körülmények között is fennmarad. Közös felelősségünk, hogy a jelen szükségleteivel és realitásaival egyenrangúan kezeljük az utánunk jövő nemzedékek érdekeit, a fejlődés folyamatosságának követelményét. Ebből következik, hogy a hetedik ötéves terv időszakában – ha lassabban is – tovább kell csökkentenünk adósságunkat. A termelőalapok korszerűsítésében és a műszaki fejlesztésben a mainál jobban kell kihasználnunk a nemzetközi pénzügyi lehetőségeket és az érdekeinknek megfelelően bevonható működő tőkét.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

[. . .] Röviden kitérek arra a vitára, amely az adósságcsökkentés

A hetedik ötéves terv főbb előirányzatai (összehasonlító árakon)

Megnevezés	1990/1985
Nemzeti jövedelem	115—117
Belföldi felhasználás	113—116
Ipari termelés	114—116
Országos építés-szerelés	112—115
Mezőgazdasági termékek termelése*	107—110
Népgazdasági beruházások	125—130
Szocialista szektor beruházásai	125—130
Lakosság fogyasztása	108—110
Egy főre jutó reáljövedelem	109—111
Egy keresőre jutó reálbér	kb. 105
Kivitel	116—118
Behozatal	116—118

* Az 1986–1990-es időszak átlaga az 1981–1985-ös évek átlagának %-ában.

mértékéről a terv készítését és bizonyos mértékig a társadalmi eszmecseréket is végigkísérte. A kérdés úgy vetődött fel, hogy az adósságállomány mérséklésére szánt összegből évente fel kellene szabadítani egy bizonyos összeget a legversenyképesebb feldolgozó iparágak fejlesztésére.

Ezzel összefüggésben abból kell kiindulni, hogy az adósságállomány tervezett csökkentését mindenképpen el kell érnünk, hogy a pénzvilág megítélése a magyar gazdaságról változatlanul kedvező maradjon. Az elmúlt évek tapasztalataiból le kell szűrnünk, hogy a rólunk alkotott kép annak arányában javult, ahogyan előre tudtunk haladni az export növelésében és az adósságállomány leépítésében. A nemzetközi bizalom fenntartása létérdekünk; az adósságcsökkenés folyamatának megállításával az irántunk tanúsított bizalmat rendítenénk meg. Emellett a jövőben törekednünk kell a külföldi működő tőke eddiginél nagyobb mérvű bevonására. Ehhez világosan ki kell jelölni azokat a területeket, amelyeket az ilyen eszközökből fejleszteni kívánunk, s vonzóbbá kell tenni a másik fél számára a feltételeket.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

• A második tanulság: ahhoz, hogy a gazdaságpolitika, az irányítás és a gazdálkodás könnyebben manőverezhessen, sokkal gyorsabban és rugalmasabban kell alkalmazkodnunk a világ műszaki és gazdasági fejlődésének irányaihoz, a nemzetközi együttműködés követelményeihez. Mindannyiunknak képesnek kell lennünk arra, hogy – szem előtt tartva a stratégiai célokat – alkalmazkodjunk a változó körülményekhez. Az ugyanis elképzelhetetlen, hogy öt évre mindent pontosan előre lássunk és előre meghatározzunk. Erre a „legbölcsebb kormányzat" és a „legelőrelátóbb terv" sem vállalkozhat. Tehát nyitottnak és kellőképp rugalmasnak kell lennünk a tervezésben, terveink értelmezésében, az irányításban és a gazdasági munkában!

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A nemzeti jövedelem évi 3 százalékos, öt év alatt összesen 15–17 százalékos növekedése nemzetközi összehasonlításban átlagosnak minősíthető. A Közös Piac országai évi 2–2,5 százalékos növekedéssel számolnak a következő években, a szocialista országok viszont a miénknél magasabb növekedési ütemet irányoznak elő. Jó lenne, ha a fejlődés nálunk is élénkebbé válna. Erre törekszünk is, de abból a követelményből nem engedhetünk, hogy a növekedés csak intenzív forrásokból táplálkozhat.

A gazdasági növekedésnek az adott feltételek mellett tervezhető üteme feszített feladatot jelent, de nem elérhetetlent. A terv megvalósítása során a korábbi évekhez képest kedvezőbb körülményekre is támaszkodhatunk:

• a beruházások, ha szerény mértékben is, de növelhetők;

• lehetőség nyílik az import – ezen belül a technika fejlődését szolgáló eszközök behozatalának – növelésére;

• a külső egyensúly javítására a nemzeti jövedelem növekményének kisebb hányadát kell fordítani;

• a KGST-tagországok hosszú távú műszaki fejlesztési programjának öt fő irányához (az elektronizáláshoz, az automatizáláshoz, az atomenergetikához, az új anyagokhoz és technológiákhoz, a biotechnológiákhoz) való kapcsolódásunk húzóerővé válhat az egész magyar tudományos, műszaki és termelési potenciál számára.

A gazdaság tervezett ütemű fejlődése a belső felhasználásban lehetővé teszi a kongresszus határozatainak végrehajtását. Az első két évben lehetőségeinket szűkíteni fogja ugyan, hogy az 1985. évihez képest növelni kell a kiviteli többletet, és a belföldi felhasználás ebben az időszakban a nemzeti jövedelemnél csak lassabban növekedhet, később azonban már elérheti, majd meg is haladhatja annak dinamikáját. Ez lényeges változás az 1981–1985-ös időszakhoz képest, amikor a belföldi felhasználás körülbelül 3 százalékkal mérséklődött.

A nemzeti jövedelem belföldi felhasználásában emelkedik a felhalmozás aránya: 1990-re a nettó felhalmozás megközelíti a 15 százalékot. Ez jelenleg csak 11 százalék. A szocialista szektor beruházásai 1986-ban még lényegében az 1985-ös szinten maradnak, de 1987-től nőnek, s 1990-ben 25–30 százalékkal haladják meg a jelenlegi szintet. A mostani tervidőszak végéhez képest az átlagosnál gyorsabban emelkednek a feldolgozó ipar és az élelmiszer-gazdaság, továbbá – hosszú idő óta először – a közvetlen termelőterületekével azonos arányban nőnek a termelő infrastruktúra (ezen belül is kiemelten a távközlés) beruházásai.

A hetedik ötéves tervidőszakban mintegy 80 milliárd forintot irányozunk elő olyan fejlesztésekre, mint a Paksi Atomerőmű bővítése, a Haladás földgázvezeték, valamint a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer építése. Ezek a fejlesztések hosszú távon teremtenek biztos energiaforrást a népgazdaság számára.

[...] a célok megvalósításához szükséges jövedelemnövekedés még nincs minden szempontból biztonságosan megalapozva.

• A növekedés egyik legerősebb korlátja a rendelkezésre álló energiaforrások nem kielégítő mennyisége. A tervezett energiafelhasználás csak akkor lehetséges, ha a struktúra átalakulása, a műszaki fejlődés is ezzel összehangoltan alakul.

• Azt sem állíthatjuk nyugodt lelkiismerettel, hogy a másik alapvető követelmény, a nem rubelelszámolású export előirányzott, még oly szerény növekedése is megfelelően alá lenne támasztva. A jelenleginél szerényebb célokat azonban e téren egyszerűen nem fogalmazhatunk meg, ezért elengedhetetlen, hogy e követelmény teljesítésének feltételeit menet közben alapozzuk meg.

• Feszültségekre és nehéz döntésekre kell felkészülnünk a beruházások területén is. Érthetően felfokozott igény mutatkozik a beruházások növelésére, az ehhez kapcsolódó támogatások bővítésére – kielégítésükre azonban nincsenek meg a szükséges források. Nem az a gondunk, hogy a szándékok rosszak, hanem az, hogy nincs rá pénzünk. Itt is az a feladat, hogy a célok és az eszközök összhangját alapvetően a források bővítésével hozzuk létre.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A hetedik ötéves terv koncepciója reális és mértéktartó. Fő törekvése az egyensúly megszilárdítása, az adósságállomány további csökkentése, a gazdasági fejlődés élénkítése, s az életszínvonal javítása. Ez a gazdasági stratégia másképpen kapcsolja össze a növekedési ütem és az egyensúly követelményeit, mint a hatodik ötéves időszak tényleges menete, de nem jelenti a „minden áron való" felgyorsulás igényét. A növekedés felgyorsulása csak az egyensúlyi és hatékonysági követelményekkel összehangolt lehet.

Havasi Ferenc beszéde az Országgyűlés 1985 évi téli ülésszakán.

A tervjavaslat a gazdaság fejlesztésének forrásszükségletét nem a külső egyensúly terhére kívánja megteremteni, hanem a belföldi forrásképzés növelésével. Ez a hatékonyság növelése terén feszített feladatokat jelent. Ezt a megközelítést is viták kísérték mind a lehetőségek, mind pedig az igények szempontjából. Egyes vélemények szerint az ötéves terv túl sok prioritásnak kíván egy időben eleget tenni, s ezért csak, mondhatni, araszolva előrehaladást tud felvázolni. Azt is hozzátesszik, hogy a külső egyensúly javítása, a belső egyensúlyi viszonyok stabilizálása, a növekedés dinamizálása, a teljes foglalkoztatottság fenntartása, az infláció visszaszorítása közgazdaságilag bizonyos fokig „üti" egymást, ezért ezeknek egyikét-másikát – például a teljes foglalkoztatottság elvét, az antiinflációs programot – fel kellene adni, a veszteséges üzemeket pedig radikális módon fel kellene számolni. A költségvetés ezáltal mentesülne a rosszul gazdálkodó vállalatok, szövetkezetek évi több milliárd forintos támogatásától, és az így felszabaduló pénzforrásokat a gazdasági növekedés szolgálatába lehet állítani.

Az így vélekedők – noha elismerjük szándékaik tisztességét – többek között számításon kívül hagyják azt a lényeges kérdést, hogy rendszerünk nem barátkozhat meg a munkanélküliség gyakorlatával, ráadásul a megszüntetett gyártást a hiányok elkerülése végett rövid távon importból kellene pótolni, ami minden bizonnyal külső egyensúlyi helyzetünk romlásához vezetne. Ezért az alacsony jövedelmezőségű, veszteséges termelés megváltoztatása érdekében az első teendőnek a termelés gazdaságossá, hatékonyabbá tételét kell tekintenünk, s csak ha erre nincs mód, akkor kell végső soron a tevékenységet megszüntetni.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A tervezőmunka során számoltunk azzal, hogy a törvényes munkaidőalap mérséklődése folytatódik, s hogy a foglalkoztatható létszám a tervidőszak nagyobbik részében még csökken, utána pedig lassú emelkedésnek indul. Már most meg kell kezdenünk a felkészülést arra, hogy a kilencvenes évek közepén megnő a munkába lépő fiatalok száma. Hosszú távú fejlődésünk szempontjából fontos követelmény, hogy számukra ne csak egyszerűen munkahelyet, hanem értelmes és gazdaságos munkavégzési lehetőséget is kínáljunk, s ne törjön meg a munkatermelékenység gyorsuló irányzata.

A foglalkoztatás hatékonyságának – az említettek miatt – a következő években számottevően növekednie kell. Ennek abban kell kifejeződnie, hogy az anyagi termelőágazatokban a munkatermelékenység fokozódásának évről évre meg kell haladnia a termelés növekedését. Az egy foglalkoztatottra jutó nemzeti jövedelemnek az elmúlt évek 1–2 százalékos átlagos ütemét lényegesen meghaladóan, 3,5 százalékkal kell gyarapodnia. Vannak, akik kételkednek benne, hogy ilyen gyors javulás elérhető. Mi azonban nem nyugodhatunk bele abba, hogy a munka termelékenysége nálunk a nemzetközi színvonalnál jóval alacsonyabb.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

megrázkódtatásokat, most a gazdasági fejlődés élénkítésének lehetőségeivel foglalkozunk. Akkor a legdrágább hitelekre is rákényszerültünk, csak hogy átsegítsen bennünket a legnyomasztóbb gondokon. Ma e tekintetben is más a helyzetünk. Az 1980-as évek elején több olyan lépést is kellett tennünk, amelyek nem voltak összhangban irányítási rendszerünk logikájával, napjainkban pedig az alapelveknek megfelelően dolgozunk a rendszer továbbfejlesztésén.

A körülmények tehát több tekintetben kedvezőbbek, de a feladatok nem lettek kisebbek, különösen nem a termelőágazatokban.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén

A hetedik ötéves népgazdasági terv gazdaságpolitikai irányvonala: a hatékonyság és a kiegyensúlyozott fejlődés feltételeinek megteremtése, a külső és a belső egyensúly további javítása. A gazdasági növekedés élénkítésére alapozva a belföldi felhasználás – többek között a reálbér és a beruházások –, valamint a behozatal csökkenésének megállítását majd fokozatos emelését, a hatékonyság és teljes foglalkoztatás megvalósítását, az árszínvonal növekedési ütemének mérséklését tűzi célul.

Öt évvel ezelőtt az volt az alapvető feladat, hogy mindent az egyensúlyi követelményeknek rendeljünk alá, ami később úgy módosult, hogy mindent a fizetőképesség szolgálatába kell állítanunk. Akkor azért aggódtunk, hogy a belső felhasználás fékezése ne okozzon társadalmi-politikai

[...] A két és fél éves tervezőmunka során – a külső és a belső feltételeknek eltérő előrejelzéseire építve – már kezdettől fogva alternatívákban gondolkodtunk. Három változatot alakítottunk ki. Ezeket a tervkészítés menetében bemutattuk a társadalmi és érdekképviseleti szerveknek, s megvitattuk az Országgyűlés terv- és költségvetési bizottságában is. Végül a legkedvezőbb és a legkedvezőtlenebb variáns között elhelyezkedő változat bizonyult reálisnak, s a tervezőmunkában azt alapoztuk meg. Az a tervjavaslat, amit most elfogadásra ajánlunk, a legjobban összeegyezteti a gazdasági kibontakozást, az egyensúlyi követelményeket és az érdekképviseleti szervek által elfogadhatónak tartott társadalmi feltételeket és célokat.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

● A korszerűsödő gazdasági szerkezetnek a hetedik ötéves terv időszakában minden termelőágazatot és vállalatot mozgásba kell hoznia. A megújulás motorjává az iparnak, különösen a feldolgozó ipar műszakilag legfejlettebb, versenyképes vállalatainak és tevékenységeinek kell válniuk. Az ipar csak így töltheti be a tőle elvárt szerepet gazdasági fejlődésünk élénkítésében, külgazdaságunk egyensúlyának megszilárdításában. Azzal számolunk, hogy az ipar termelése öt év alatt 14–16 százalékkal bővül. A nemzeti jövedelemhez való ennél nagyobb, 22–24 százalékos hozzájárulást úgy lehet és kell elérni, hogy ki-ki szigorú hatékonysági követelményeket teljesít. A nettó termelés alapján számított munkatermelékenység az előző öt évben elért 17 százalékos növekedés után 27 százalékkal emelkedik, az eszközhatékonyság romlása pedig megáll az iparban. Vannak ambíciók ennél gyorsabb ipari növekedés elérésére. A tervben – reálisan – nem irányozhattunk elő nagyobb ütemet.

A feldolgozó ipar részaránya az ipar beruházásaiban számottevően, 44-ről 54 százalékra nő. Ám az a veszély fenyeget, hogy ha az energiaszektorban és az alap-

(Vázlatpontok 4.)

● Az **iparnak** a korábbi évekhez képest nagyobb mértékben kell hozzájárulnia a külgazdasági egyensúly erősítéséhez; a belföldi kereslet és a lakossági szolgáltatás javuló színvonalú kielégítéséhez. A fejlesztés szelektivitása az eddigieknél erőteljesebb kell legyen a versenyképes, az eddigieknél magasabb műszaki színvonalú, megbízható, jó minőségű és a vevők igényeihez alkalmazkodó választékú termékek gyártása érdekében. Ennek segítésére a kiemelkedő szellemi tevékenység kibontakoztatásával, a termelés szervezettségének és a vezetés színvonalának növelésével emelni kell a munkakultúrát.

● Az **építőiparban** csökkenteni kell a termelés ráfordításait, mérsékelni az árszínvonal-emelkedést, rövidíteni a kivitelezési időket, javítani a minőséget. Ehhez folytatni szükséges a vállalkozó jellegű építőipari szervezetek kialakítását, a versenyfeltételek erősítését.

● A **termelő infrastruktúra** terén: a távközlőhálózat gyors ütemű rekonstrukcióval egybekötött kapacitásbővítése, az egészséges ivóvíz iránti igények szélesebb körű kielégítése, a vízkészletek minőségének védelme, valamint a közlekedési hálózatok – különösen a vasúthálózat – rekonstrukciója, a szállítóképesség megőrzése a fő feladat.

● A **kereskedelemnek** szélesebb körben kell alkalmaznia a korszerű értékesítési formákat, emelnie a műszaki színvonalat, mérsékelnie a hálózatban meglevő területi és műszaki aránytalanságokat. A belső piaci egyensúly erősítését a kereskedelem termelésbefolyásoló szerepének növelésével is elő kell segíteni.

Az ipari termelés alakulása (évi átlagos változás összehasonlító árakon, %-ban)

Megnevezés	1981–1985	1986–1990
Bányászat	—0,8	0
Villamosenergia-ipar	3,1	2,4
Kohászat	—0,4	1,5
Gépipar	3,3	3,2
Építőanyag-ipar	—0,2	1,2
Vegyipar	2,6	3,3
Könnyűipar	1,5	2,8
Élelmiszeripar	2,6	2,2
Egyéb ipar	4,6	6,8
Ipar összesen	2,2	2,5—3

anyagiparban nem javul a termelés hatékonysága, s ha az energia- és az anyagtakarékoskodásban nem érünk el megfelelő eredményeket, ezek az ágazatok a tervezettnél megint több forrást igényelnek majd, márpedig ezt szükségképpen más ágazatoktól kellene átcsoportosítani. Az elmúlt tervidőszakban az energetika, a vaskohászat, az építőanyag-ipar és más alapanyaggyártó ágazatok által megtermelt jövedelem éves átlagban mintegy 4 százalékkal csökkent. Mindenképpen meg kell állítanunk ezt a kedvezőtlen irányzatot. A feldolgozó ipar elé pedig azt a követelményt állítjuk, hogy a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása évente 6 százalékot megközelítően bővüljön. Ha a jövedelemtermelő-képesség a tervezettnél nagyobb mértékben javulna, azt szeretnénk, hogy az így keletkező többletforrások java része a feldolgozó ipar versenyképes területeinek és vállalatainak fejlesztési lehetőségeit tágítsa.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

Az iparra háruló legfontosabb feladat, hogy az eddiginél nagyobb mértékben járuljon hozzá a népgazdaság külső és belső egyensúlyának javításához, a nemzeti jövedelem gyarapításához és ezáltal gazdaságunk gyorsabb növekedésének egyik lendítőjévé váljon. Ehhez az iparnak hatékonyabban kell hasznosítania szellemi és anyagi erőforrásait, gyorsítania kell a tudományos kutatás és a műszaki fejlesztés hazai, valamint nemzetközi eredményeinek hasznosítását, rugalmasabban kell alkalmazkodnia a világgazdaság követelményeihez, jobban kihasználva a nemzetközi munkamegosztásból adódó előnyöket.

A kitermelő és a feldolgozó ipari ágazatok közötti aránynak a feldolgozó ipar javára kell módosulnia. A gépiparban – a külső feltételekkel összhangban – a piacváltási folyamatnak fel kell gyorsulnia; az ágazat nem rubelelszámolású kivitelének dinamikája meg kell haladja a rubelelszámolásúét, s ez az elmúlt évek tendenciájától eltérő, jelentős változás.

Az energiafelhasználáson belül növekszik az atomenergia szerepe, és tovább kell csökkenteni a szénhidrogének arányát. A szén-

bányászatban a külszíni termelés fog dinamikusan fejlődni; a kohászatban a minőség javítása a feladat; a vegyiparban a terv a könnyűvegyipart, a gyógyszergyártást, a műanyag-feldolgozást és általában a feldolgozás területeit részesíti előnyben.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A növekedés mértéke fontos mutató, de napjainkban ennél sokkal nagyobb jelentősége van a minőségi tényezőknek, annak, hogy milyen ráfordítással, mekkora érték előállítására képes az ipar, s hogy termékei hol helyezkednek el a korszerűségi skálán. Közismert, hogy éppen ezen a téren van a legtöbb pótolnivalónk.

Az iparvezetés számára az elkövetkező években éppen ezért az a legfőbb feladat, hogy a szocialista nagyüzemekben felhalmozódott szellemi és anyagi erőforrásokra támaszkodva, és kihasználva a KGST keretében, mindenekelőtt a Szovjetunióval megvalósuló műszaki-tudományos együttműködés, szakosítás és a termelési kooperációk bővítésének lehetőségeit, gyorsítsa meg a korszerű technológiai eljárások bevezetését, az új, a magas igényeket kielégítő, versenyképes termékek gyártásának meghonosítását. Ennek most fokozott jelentősége van, mert olyan korban élünk, amikor annak, hogy az ipar milyen ütemben és milyen mértékben képes a műszaki színvonal megújítására, a többi termelőág – a mi viszonyaink között mindenekelőtt a mezőgazdaság – nemzetközi versenyképességének alakulásában is meghatározó szerepe van.

Lázár György expozéja az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

● Az építőipar teljesítménye 12–15 százalékkal bővül, a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása – az elmúlt időszakbeli csökkenés után – éves átlagban 2,5 százalékkal lesz nagyobb. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a kivitelező építőipar szervezetei sokkal jobban alkalmazkodjanak a megváltozott szükségletekhez, a beruházások és a felújítások jóval rövidebb idő alatt valósuljanak meg, s nem utolsósorban, hogy az építési árak és költségek váljanak reálisabbá.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

Az építőiparról szólva – bár a túlzó általánosítás nem lenne igazságos – a kormány jogosnak tartja azt a kritikát, hogy a vállalatok nagy része lassan és drágán épít, s hogy elfogadhatatlanul sok a minőségi hiba. Ezen a helyzeten mielőbb változtatni kell. Ezért olyan intézkedéseket tervezünk, amelyek növelik az érdekeltséget, ha kell, a kényszerítő erőt abban, hogy az építővállalatok szervezettebben dolgozzanak, jobb minőségű munkát végezzenek, javuljon a munkafegyelem és az eszközökkel való gazdálkodás, s hogy mindennek eredményeként megfékezhető legyen az árak növekedése.

Lázár György expozéja az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

● A hatékonyság javításához hozzátartozik az a gazdaságpolitikai törekvésünk, hogy a termelő infrastruktúra fejlesztése a közvetlen termelő ágazatokéval azonos mértékű legyen, a népgazdaság összes beruházásából való részesedése az évtized végére köze-

lítse meg annak egynegyedét. A termelő infrastruktúra kiemelt területein pedig – a telefonhálózat fejlesztéséhez, a közműves vízellátás kiterjesztéséhez, a vízminőség védelméhez és a vasúthálózat korszerűsítéséhez, biztonságának fokozásához – jóval több fejlesztési forrással lehet számolni. E körben mindenekelőtt a távközlés gyors ütemű, rekonstrukcióval egybekötött fejlesztését tűzi ki a terv, elindítva egy olyan programot, amely az ezredfordulóra összhangba hozza a telefon-ellátottságot a társadalmi-gazdasági fejlettségünk szintjével, s lehetővé teszi az informatika széles körű elterjedését.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

ÉLELMISZER-GAZDASÁG

A mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban kiemelt célunk, hogy a termelés magasabb színvonalon elégítse ki a hazai keresletet, csökkenjen a ráfordítás és bővüljön a gazdaságos kivitel. A termelés rugalmasan alkalmazkodjon a belföldi és a külpiaci igényekhez.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A teljesítmények további javulására a következő időszakban is nagy szükség van, s erre számíthatunk is. A mezőgazdasági termékek termelése az előző öt év átlagához viszonyítva 8–10 százalékkal növekszik. Ezen belül a növénytermesztést érdemes – gazdaságossági megfontolások alapján – gyorsabban növelni. Cé-

(Vázlatpontok 5.)

- Fontos feladat a hazai kereslet magas színvonalú kielégítése, a rubel és nem rubelelszámolású kivitel számottevő bővítése. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar **hozzájárulását a nemzeti jövedelemhez** legalább a termeléssel azonos ütemben szükséges növelni.

- **A teljesítmények fokozásának fő útja** továbbra is a ráfordítások mérséklése, az anyag és energia fajlagos felhasználásának csökkentése, a hulladékok és a másodlagos nyersanyagok hasznosítása, a termelékenyebb növény- és állatfajták termelésbe állítása.

- Növelni kell a **gazdálkodó szervezetek rugalmasságát,** alkalmazkodóképességét a változó piaci igényekhez, javítani szükséges a termékek minőségét, versenyképességét, választékát.

- A mezőgazdasági nagyüzemek **kiegészítő tevékenységének** dinamikus fejlesztéséhez javítani kell az ipari, építőipari, kereskedelmi szervezetekkel való együttműködést.

lunk, hogy 1990-re gabonából 17,5–18 millió tonnát termeljünk. Ez nem könnyű feladat, mert az amúgyis magas termelési színvonalat 10–15 százalékkal kell tovább emelnük. A hústermelés fejlesztésében elsősorban arra kell törekedni, hogy a minőség és a jövedelmezőség javuljon. Az állattenyésztés területén a jövedelmezőség növelését és az export-versenyképesség javítását akkor tudjuk elérni, ha a fajlagos hozamokban és a minőségjavításban előbbre lépünk. Ha emeljük az élelmiszerek feldolgozottságának fokát, ha javítjuk a minőséget és a csomagolást, ezzel bővíthető a jó áron értékesíthető termékeknek a köre. Továbbra is nélkülözhetetlen a mezőgazdasági üzemek kiegészítő tevékenysége, sőt tevékenységük további bővülésére számítunk. Mindezek alapján az élelmiszer-gazdaság nemzetijövedelem-termelése az elmúlt évekre jellemző 3,5 százaléknál nagyobb mértékben, 4 százalékkal gyarapodik.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A célokat a mezőgazdasági és az élelmiszeripari technológia korszerűsítésével, különösen a talajok termőképességének fokozásával, az állattartó telepek rekonstrukciójának gyorsításával és a csomagolás fejlesztésével akarjuk megalapozni. A vállalatok és a szövetkezetek számára jelentős feladat a költséggazdálkodás, a minőség, a versenyképesség javítása, a feldolgozottsági fok növelése a piaci igényeknek megfelelően.

A mezőgazdaságban haladásunk sikerének biztosítékai a szocialista nagyüzemek és az általuk integrált háztáji gazdaságok. E történelmileg bevált tulajdonformák biztonsága s együttműködésük fejlesztése hosszú távú érdekünk.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A mezőgazdaságban a következő években is a jól bevált agrárpolitikát folytatjuk. Abból kiindulva, hogy fontos érdekünk fűződik az élelmiszer-gazdaság stabilizáló szerepének megőrzéséhez, a közelmúltban intézkedéseket határoztunk el és léptettünk életbe a termelési érdekeltség javítására. Az ezektől várt ösztönző hatást is számításba véve, mai ismereteink szerint a mezőgazdasági termékek termelése évente körülbelül 2 százalékkal növekedhet. Továbbra is indokoltnak tartjuk a kiegé-

A mezőgazdasági termelés színvonalának néhány mutatója

Megnevezés	1980	1985	1990
Egymillió forint növénytermelésre jutó műtrágya-felhasználás (hatóanyagban, t)	11,4	12,1	13,2
Egymillió forint állattenyésztési termelésre jutó abraktakarmány-felhasználás (t)	84,4	83,2	80,7
Egy tehénre jutó tejtermelés (ezer liter)	3,8	4,4	4,9
Egy tyúkra jutó tojáshozam (darab)	138	147	152

szítő tevékenység szükségleteinknek megfelelő fejlesztését. A hazai és a külpiaci igények kielégítésében a jövőben is nélkülözhetetlen szerepet töltenek be a háztáji és a kisegítő gazdaságok, ezért fenn kívánjuk tartani érdekeltségüket a termelés folytatásában és növelésében.

Mezőgazdaságunk az egy főre jutó termelés mennyiségét és egyes termékek, főleg a gabonafélék hozamait tekintve a világranglistán az élvonalban helyezkedik el. Vannak azonban ágazatok, amelyekről, mint például a zöldség-gyümölcs termesztésről, ugyanezt már nem mondhatjuk el, és a ráfordítások magasabbak az indokolhatónál. Ezért a termelés növelésével egyidőben a mezőgazdaságban is a hatékonyság növelése, a ráfordítások csökkentése, a minőség javítása a legfontosabb feladat. A másik, nem kevésbé fontos tennivaló az élelmiszeripar viszonylagos – a mezőgazdasághoz és a nemzetközi színvonalhoz képest mutatkozó – elmaradásának mielőbbi megszüntetése. Ezt igényli a hazai és a külpiaci igényekhez való rugalmas alkalmazkodás és a termelés gazdaságosságának javítása is.

Lázár György expozéja az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

TUDOMÁNYOS KUTATÁS, MŰSZAKI FEJLESZTÉS

● A párt és a kormány az elmúlt években is kiemelt figyelmet fordított a tudományos-műszaki fejlődésre. E kérdéskört társadalmunkban érthetően egyre nagyobb érdeklődés kíséri, és az elmúlt öt esztendő mérsékelt fejlesztési lehetőségei is felerősítették a vitákat. Sokan kérdezik: növekvőben van-e a technológiai rés a többi országhoz képest? Vannak, akik a fejlett világtól való teljes leszakadás képét vetítik előre.

Ahhoz, hogy véleményt nyilvánítsunk e vitában, tisztázni kell, hogyan kell értelmezni a technológiai rést, és mi legyen a reális viszonyítás alapja. Mint ahogy a felszabadulás utáni években, úgy most is csak a velünk azonos méretű, hasonló gazdasági fejlettségű és technikai színvonalon álló országokhoz viszonyítva állapíthatjuk meg reális helyzetünket.

A véleményalkotásnál figyelembe kell vennünk, hogy hazánkban az energiahordozók szerkezete javul, atomerőműben állítjuk elő a villamosenergia-termelés egyhatodát, és a továbbiakban ez az arány nőni fog. Figyelemre méltó sikereket értünk el a gazdaságos energiafelhasználást segítő technológiák elterjesztésében, az elektronikán alapuló mérés- és irányítástechnikai rendszerek kidolgozásában és alkalmazásában, a számítástechnika elterjesztésében. A biotechnológiai kutatásokban az elmúlt években nemzetközi szinten is jelentős felfedezések születtek, gyógyszeriparunk több területen eléri a nemzetközi élvonalat. Járműiparunk Európa-szerte, mezőgazdaságunk termelési színvonala, s általános kultúrája nemzetközileg elismert.

Havasi Ferenc beszéde az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán

(Vázlatpontok 6.)

● A tudományos kutatásnak és a műszaki fejlesztésnek **hatékonyabban kell elősegítenie a gazdaságpolitikai célok megvalósulását.** Ehhez a műszaki fejlesztésben az erőteljesebb **termékváltást,** a korszerű termékeket és jobb minőséget eredményező **gyártmányfejlesztést,** illetve az ezt, valamint új gyártási kultúrák elterjesztését szolgáló **technológia korszerűsítést** kell előtérbe helyezni.

● A kutatási-fejlesztési tevékenységnek – különösen a gyártmány- és gyártásfejlesztésnek – a **vállalati gazdálkodás szerves részévé kell válnia.** Az **innovációs készség és képesség** kibontakoztatását az irányítás megfelelő szabályozással (műszaki fejlesztési alap, pályázati rendszer stb.) segíti, bővítve ezzel a gazdálkodó szervezetek önállóságát és lehetőségeit.

● A fajlagos energiaigényességet – főleg a termelő szférában – évről évre fokozatosan csökkenteni szükséges, elsősorban a mikroszerkezet átalakításával, az **energiatakarékos berendezések és technológiák** nagyobb arányú alkalmazásával, a veszteségforrások felszámolásával, ésszerű takarékossággal.

● A behozatal csökkentése érdekében kiemelt feladat a szélesen értelmezett háttértevékenységben — különösen a kisebb tömegben felhasznált, speciális termékek gazdaságos hazai előállításában, esetleg exportjában — rejlő **tartalékok feltárása,** az **importot gazdaságosan kiváltó termelés** kibontakoztatása.

● A termelési ráfordítások mérsékléséhez hozzájárul a **leggazdaságtalanabb tevékenységek visszafejlesztése** is. A visszafejlesztés általában nem egy adott ágazat vagy vállalat teljes felszámolását, hanem a **versenyképtelen termelés leépítését,** a technológiai korszerűsítés és szerkezetváltás felgyorsítását jelenti.

Helyzetünkből és feladatainkból következő parancsoló szükség, hogy a belföldön felhasznált nemzeti jövedelemből az életszínvonal szerény, de érzékelhető javításához szükséges fedezet mellett, fokozatosan növekvő hányadot biztosítsunk a termelés bővítésére, a műszaki fejlődés megalapozására, a jövőt szolgáló kutatásokra, és az infrastruktúra kiépítésének meggyorsítására. Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy megállítsuk, majd megfordítsuk a műszaki-technikai élvonaltól való elmaradás folyamatát, megteremtsük annak lehetőségét, hogy kezdetben néhány, később pedig minden olyan termelőágban, amelyben erre komoly esélyünk van, kiemelkedjünk a középmezőnyből, növeljük termékeink versenyképességét, és csökkentsük a rést az export- és importáraink között.

A saját korábbi tapasztalataink, de a nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, hogy a miénkhez hasonló országok csak ezen az úton, csak az aktív fejlesztési politikára alapozott gazdaságos export növelésével és nem az import erőltetett korlátozásával érhetik el a fizetési mérleg egyensúlyának megszilárdítását, biztosíthatják a haladás forrásait.

Ezt tudva, bármennyire is nehéz, életbevágóan fontos, hogy az energia- és a nyersanyagforrások biztosításában szükséges beruhá-

zások mellett elsőbbséget adjunk azoknak a feldolgozó ipari ágaknak, elsősorban a gépiparnak, a gyógyszer-, növényvédőszer- és intermediergyártásnak, az élelmiszeriparnak, amelyeknek a termelését gyors ütemben korszerűsítve, növelni tudjuk a kivitelt.

Ugyanilyen fontos érdek fűződik ahhoz, hogy megteremtsük a fejlett technológiai eljárások meghonosításában vezető szerepet betöltő elektronika, a robottechnika, a biotechnológia széles körű alkalmazásának feltételeit. E követelmények érvényesítése érdekében a hetedik ötéves tervbe illesztve külön programot dolgoztunk ki.

Lázár György expozéja az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

A terv a korszerűsítés meggyorsítására jóval több forrást szán, mint amennyit az elmúlt tervidőszakban erre fordítani tudtunk. Beruházásokra – folyó áron – öt év alatt a szocialista szektorban 1200–1250 milliárd forintot irányoztunk elő. Ennek 40 százaléka (kerekítve) központi és tanácsi beruházás, a többi pedig vállalati elhatározású beruházás. Azzal számolunk, hogy a lakosság megtakarításaiból – hitellel és állami támogatással kiegészítve – további több mint 300 milliárd forintot fordít beruházásra, túlnyomó részben lakásépítésre. A népgazdasági beruházásra előirányzott tetemes summát, ha jó szerkezetben és jó szervezéssel költjük el, akkor a műszaki haladásban, a korszerűsítésben és az életkörülmények javításában érdemi előrelépést alapozhatunk meg.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A tervjavaslat kiemelt figyelmet fordít a termelési szerkezet korszerűsítésére, az ezzel kapcsolatos célok, eszközök és tennivalók meghatározására. Ebben nagy jelentősége van a már elkészült, illetve kidolgozás alatt álló központi társadalmi, gazdasági programoknak. A hetedik ötéves tervhez 9 központi gazdaságfejlesztési program kapcsolódik. Mellettük a 11 cselekvési program középpontjában a népgazdaság szinte valamennyi ágára kiterjedve az informatika, a robottechnika, a biotechnológia meghonosítása áll, de készülnek ilyen programok a háttéripari problémák megoldására, a gazdaságos nem rubelelszámolású export fokozására, az import ésszerű kiváltására, a külgazdasági tevékenység javítására és a környezetvédelemre is.

A hetedik ötéves terv végrehajtásának kiemelt feladata a konvertibilis elszámolású export minél jobb megalapozása. Az ezt szolgáló struktúraátalakítás segítése érdekében még ebben az évben meghirdetünk egy pályázati rendszert. A pályázatok során azok a vállalatok, amelyek a követelményeknek megfelelnek, felhalmozási adókedvezményt, a hitelekhez pedig állami kamat-visszatérítést, illetve egyes esetekben alapjuttatást kapnak. Az exportképes termelés feltételeinek megteremtését a központosított műszaki fejlesztési alap is segíti.

A pályázatok alapján a vállalatok, a bankok és az irányító szervek megállapodásokat kötnek. Ezek olyan szerződések, amelyeknek megsértése esetén a vétkes fél anyagi felelősséggel tartozik a vállalt kötelezettség elmulasztásáért. Úgy véljük, hogy ezek a módszerek, ha következetesen,

A népgazdaság korszerűsítését és hatékonyságának növekedését alátámasztó **központi gazdaságfejlesztési programok:**

- az energiagazdálkodás ésszerűsítése,
- a gazdaságos anyagfelhasználás és a technológiák korszerűsítése,
- a hulladékok és másodnyersanyagok hasznosítása,
- az elektronika társadalmi-gazdasági alkalmazása és elterjesztése,
- az elektronikai alkatrészek és részegységek gyártásának fejlesztése,
- a gyógyszer-, növényvédőszer- és intermediergyártás fejlesztése.

A központi gazdaságfejlesztési progamokon kívül egy-egy önmagában nagy jelentőségű - de az adott időszakban a gazdaság egészének fejlődését kevésbé befolyásoló – tevékenység fejlesztésére cselekvési programok kerültek kidolgozásra (pl. a biotechnológiák kutatása és bevezetése, a robottechnika gyártása és felhasználása).

gazdaságirányítási rendszerünk elveivel összhangban alkalmazzuk őket, segíthetik a nézgazdaság külső egyensúlyi helyzetének megbízható megalapozását hosszabb távra is.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A hetedik ötéves terv fejlesztéspolitikája célként tűzi ki, hogy kellően hozzáigazodjunk a világban végbemenő nagy horderejű műszaki változásokhoz. Ennek érdekében terjesztjük el hazai termelési és irányítási gyakorlatunkban a számítástechnikát és az informatikát, s támogatjuk az ezeket megalapozó elektronizációt, valamint a mikroelektronika fejlesztését. Erre nagyszabású, az oktatástól kezdve az alkatrész- és részegységgyártáson át az államigazgatás korszerű informatikai ellátásáig terjedő kormányzati programot dolgoztunk ki. Kedvező adottságainkra építve fejlesztjük a biotechnológiát és az ezen alapuló biológiai iparokat és mezőgazdasági tevékenységeket. Ennek jegyében folytatjuk a gyógyszerek, a növényvédő szerek és az intermedierek gyártásának központi gazdaságfejlesztési programját. Az említett műszaki és gazdasági irányzatoknak mielőbb át kell hatniuk egész népgazdaságunkat, mert a termeléstől a fogyasztásig érvényesítik azt az előnyt, hogy általuk nagyobb használati érték kisebb ráfordítással termelhető meg. Ezekre épül az országos kutatási-fejlesztési terv is, amelyet a Minisztertanács a közelmúltban hagyott jóvá.

Érdemi változásoknak kell bekövetkezniük a termelés hatékonyságában és a gazdálkodás eredményességében. Azt tervezzük, hogy zömmel ez adja majd a nemzeti jövedelem növekedését. A hatékonyság fokozásának több egymással összefüggő folyamatban kell végbemennie.

A termelés ráfordításainak csökkentésére vonatkozó célok meghatározásakor a következőkből indultunk ki: a világ számos fejlett országa tíz-tizenöt év alatt szeretné elérni, hogy miközben a termelés növekedik, az energia- és az anyagfelhasználás mennyiségileg változatlan maradjon. Mi most a legjobbakéhoz közelítő

arányt céloztuk meg: azt, hogy a következő tervidőszak 1 százalékos nemzetijövedelem-növekedéséhez legfőljebb 0,4 százalékos energianövekmény tartozzon. A népgazdaság energiafelhasználása – beleértve a lakosság és az infrastruktúra energiafogyasztását is – nem nőhet 1 százaléknál, a villamosenergia-fogyasztás pedig 3 százaléknál nagyobb mértékben. A népgazdaság egészében a termelés egységére jutó anyagfelhasználásnak szintén csökkennie kell, évente 0,5–1 százalékkal.

Ezek a takarékossági irányzatok sok tízezer kisebb-nagyobb korszerűsítést, berendezéscserét, technológiaváltást kívánnak meg. Ilyeneket szerveznek az energiagazdálkodás, a gazdaságos anyagfelhasználásra irányuló technológiai korszerűsítés, valamint a másodlagos nyersanyagok hasznosításának kormányzati programjai; mégpedig oly módon, hogy kijelölik a ráfordítás-csökkentés közvetlen céljait, ezek elérésére módszereket ajánlanak, s összehangolják az e programok megvalósítására szánt pénzügyi, hitel- és más kedvezményeket.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A tervjavaslat hatékonysági követelményei igen magasak. Öt év alatt a terv a komplex hatékonysági mutató 17–19 százalékos növekedésével számol. Az egy foglalkoztatottra jutó termelésben 21–23 százalékos növekedést kell elérni. Az állóeszköz kihasználtságának romló tendenciáját mérsékelni akarjuk. . [. . .] A fajlagos anyagfelhasználásban évi 1 százalékos javulással számolunk. Egy százalék anyagmegtakarítás 13–14 milliárd forint, ami 1,5–2 százaléknyi nemzeti jövedelemnek felel meg; az energiafelhasználásban minden 1 százalékos megtakarítás 330 000 tonna kőolajjal egyenértékű.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A nagyobb eredményesség megkívánja, hogy a termelőkapacitásokat teljesebben kihasználják. Ez különösen fontos azokon a területeken, ahol korszerű, nagy értékű gépek, berendezések maradnak kihasználatlanul, miközben pedig a termék gazdaságos exportja bővíthető lenne, vagy drága importot lehetne megtakarítani. A termelőberendezések alacsony fokú kihasználtságának egyik legfőbb oka az, hogy a termelés, a munkavégzés ciklikus. Széles körben jellemző az a káros – immár több évtizedes – gyakorlat, hogy a hét elején és végén s az ünnepek előtti és utáni napon jóval kevesebben dolgoznak és jóval kevesebbet termelnek. A munkateljesítmények ingadozását mutatja az a meghökkentő adat is, hogy a termelés az iparban 1981 és 1985 között – minden évben – a negyedéveket záró március, június és szeptember hónapokban 7-8 százalékkal haladta meg az átlagos havi teljesítményeket, miközben minden negyedév első két hónapjában a termelés ugyanennyivel elmaradt az átlagostól. Nem szólva a közismert év végi hajráról. Ez évben tovább mérséklődött az egy munkanapra jutó „ledolgozott" munkaórák száma is. Mindezen sürgősen változtatni kell! Az efféle szervezetlenségek és lázaságok népgazdasági méretekben dolgozónként további 10-15 munkana-

pot jelenthetnek évente, ami önmagában is legkevesebb egy-két százaléknyi nemzeti jövedelemtöbblet megtermelésére adna módot.

A kapacitások jobb kihasználására és a termelékenység növelésére az elmúlt években új szervezeti formákat teremtettünk. Közülük a legelterjedtebb a vállalati gazdasági munkaközösség. Ezek működése akkor előnyös a vállalatnak és a népgazdaságnak, ha nem a szervezés és az ösztönzés helyi fogyatékosságait pótolják, hanem a vállalat eredményes működését egészítik ki azáltal, hogy rugalmas módon bővítik a termelő- és az exportképességet. Továbbra is számolunk a hasznos gazdasági munkaközösségekkel, a lakossági szolgáltatásokat ellátó és a termelőtevékenységeket kiegészítő tevékenységekkel. Ugyanakkor az érdekeltségi viszonyok erősítésével, a keresetszabályozás által kínált új lehetőségekkel, s a munkavégzéssel szembeni követelmények határozott növelésével erősíteni kívánjuk a főállású munka anyagi és erkölcsi rangját.

A gazdálkodás eredményességének javítására irányuló törekvéseink azon fordulnak meg, hogy sikerül-e a munkát és a kooperációs kapcsolatokat szervezettebbé tenni, csökkenteni a szervezetlenségből, az anyag- és alkatrészhiányból és a laza munkafegyelemből eredő veszteségeket, egyszóval sikerül-e magasabb színvonalra emelni munkakultúránkat, a társadalom munkaerkölcsét, a vezetők és a dolgozók ebbéli felelősségét. A kormányzat e kérdéskört 1986 elején áttekinti, s a foglalkoztatás hatékonyabbá tétele végett megfelelő intézkedéseket hoz: módosítani fog bizonyos szabályokat és szabályozókat. Elvárja és a legteljesebben támogatja a kollektív irányító testületek, vállalati és szövetkezeti vezetők ez irányú törekvéseit.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

● A műszaki fejlesztésen alapuló gazdaság-korszerűsítésnek a következő években megkülönböztetetten fontos forrása a tudományos kutatás, a kutatásnak, a termelésnek és a piaci igényeknek minél szorosabb kapcsolata és kölcsönös egymásra hatása. Az alkalmazott kutatások eredményeinek az eddiginél jóval gyorsabban kell átáramolniuk a termelésbe, és segíteniük kell meghonosítani a legfejlettebb külföldi műszaki és tudományos eredményeket. Tudományos kutatásra és műszaki fejlesztésre a nemzeti jövedelem belföldi felhasználásából 3 százalékot fordítunk. Öt év alatt – a megelőző tervidőszakhoz képest – csaknem 30 százalékkal nő a kutatás költségvetési támogatása, s a kutatási célú beruházások több mint a kétszeresükre emelkednek. Kutatásra és műszaki fejlesztésre összesen több mint 150 milliárdot fordíthatnak a kutatóintézetek, az egyetemek és a vállalatok. A központilag kezelt forrásoknak most nagyobb hányadát használják fel a műszaki fejlődés fő irányait megalapozó feladatokra. Mindettől azt reméljük, hogy néhány kulcsponton közelebb jutunk a nemzetközi élvonalhoz.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A tudomány egyre növekvő fontossága arra ösztönöz bennünket,

hogy a kormány és a tudomány műhelyeinek már eddig is gyümölcsöző együttműködését még szorosabbá tegyük. Jó érzéssel szólhatok arról, hogy ez a törekvésünk találkozik a Magyar Tudományos Akadémia és intézményei, a kutatóműhelyek, a tudomány jeles személyiségei egyetértésével, s hogy a kormányzati feladatok megoldásában mindig számíthatunk alkotó közreműködésükre. Ami a jövőt illeti, a tudomány fejlődéséhez fűződő egyetemes társadalmi érdekből kiindulva biztosítani fogjuk, hogy a kutatásra és a fejlesztésre fordított eszközök a nemzeti jövedelemnél gyorsabban emelkedjenek.

Ezzel együtt, figyelembe véve a kutatómunka sajátos természetét, folytatjuk olyan érdekeltségi, finanszírozási módszerek bevezetését és hatókörük bővítését, amelyek – ösztönözve és támogatva az alkotó emberi tehetség és cselekvés minél szabadabb és teljesebb kibontakozását – mindenekelőtt a társadalom számára legsürgetőbb, a fejlődés fő irányaihoz illeszkedő tudományos munkát, és az ennek során születő eredményeket honorálják.

A közelmúltban a kormány is megerősítette a hosszú távra szóló kutatási irányzatokat, s előrehaladott fázisba jutott a középtávú kutatási terv kidolgozása. A tudomány művelői és a kormány egyetértenek abban, hogy az előretekintő tervezés és a célt legjobban szolgáló érdekeltségi rendszer alkalmazásával és továbbfejlesztésével kielégítő feltételeket biztosíthatunk az eredményes kutatómunka számára. Természetesen arra is szükség van, hogy a szellemi és anyagi erőket helyes arányban osszuk el az alapkutatások, az alkalmazott, valamint a természet- és társadalomtudományi kutatások között, ezzel együtt kellő figyelmet fordítsunk a nemzetközi együttműködésből nyerhető ismeretek hasznosítására is. Ami pedig a gyakorlattal való kapcsolatot illeti, a tudomány joggal elvárja, a kormány pedig elő kívánja segíteni, hogy javuljon az intézmények és a vállalatok fogadókészsége, váljék céltudatosabbá a kutatási eredmények hasznosítása. Mai, gyorsan változó világunkban aligha kell külön hangsúlyozni ennek a jelentőségét. [. . .]

● A műszaki haladás élvonalát megtestesítő fejlesztés támogatásával egyidőben intézkedéseket tervezünk a ma még gazdaságtalan vagy veszteséges termelés jövedelmezővé tételére, vagy ha más megoldás nincs, a megszüntetésére.

Lázár Gyorgy expozéja az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

Bátran szakítani kell azzal, ami elavult, és felkarolni, előnyben részesíteni mindazt, ami országunkat a gazdasági fejlettség magasabb fokára emeli; az erőket és az eszközöket mind a termelésben, mind a kutatás-fejlesztésben a legfontosabb területekre kell összpontosítani. [. . .] A veszteséges termelést nem szabad konzerválni. De ne engedjünk teret annak a hibás szemléletnek és gyakorlatnak sem, hogy a szükséges erőfeszítések helyett könnyelműen lemondjanak olyan termékek előállításáról, amelyek jelenleg nem nyereségesek ugyan, de azzá tehetők, és valóságos igényeket elégítenek ki.

Németh Károly beszéde az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

Az elmúlt évek világgazdasági fejleményein okulva most még nagyobb figyelmet fordítottunk a terv külgazdasági stratégiájára. Elemi érdekünk, hogy továbbra is fenntartsuk gazdaságunk nyitottságát, de jobban kell igyekeznünk a saját javunkra fordítani a nemzetközi munkamegosztásban rejlő előnyöket.

● A magyar gazdaság fejlődése szempontjából meghatározóan fontos a KGST-országokkal, különösen a Szovjetunióval való gazdasági együttműködés. Sokoldalú kapcsolatainkban ezekben az években iránymutató tapasztalat, hogy az összes KGST-ország gazdaságának az intenzívebbé tételére, hatékonyabb működtetésére törekszik. Ezzel együtt jár a termelés, a kivitel és a behozatal szerkezetének nagyobb változékonysága. Számunkra meghatározó fontosságú feladat, hogy a kivitel és a behozatal gazdaságosságát ebben a régióban is javítsuk.

(Vázlatpontok 7.)

● A fejlődés szempontjából alapvető kérdés, hogy a következő években – a világgazdaságban végbemenő minőségi és strukturális változásokhoz alkalmazkodva – a magyar népgazdaság nagyobb mértékű **szerkezeti korszerűsítést** hajtson végre, teljesítménye javuljon.

● A gazdasági hatékonyság növelésében, az egyensúly megszilárdításában a **külgazdasági kapcsolatoknak** meghatározó szerepük van. A kivitelnek a tervidőszak egészében meg kell haladnia a behozatalt, gazdaságosságának javulnia kell. A behozatalnak főleg a versenyképes áruk termelését, a műszaki-gazdasági fejlődést, az innováció gyorsítását kell elősegítenie.

● **A KGST-tagországokkal folytatott gazdasági együttműködés** és annak bővítése döntő jelentőségű nemzetközi gazdasági kapcsolatainkban, gazdaságunk intenzív fejlesztésében. A tagországok műszaki-tudományos haladásának 2000-ig szóló komplex programja segít abban, hogy növeljük terveink megalapozásának biztonságát, és a legfontosabb területeken felzárkózhassunk a világ műszaki haladásának élvonalához, hatékonyabban vehessünk részt a világméretű gazdasági-tudományos-műszaki munkamegosztásban. A sokoldalú együttműködés keretében megvalósuló fejlesztések a népgazdaság **távlati energia- és nyersanyagbeszerzési céljait** is szolgálják.

● Kivitelünk dinamikus bővülésének feltétele, hogy **összetétele jobban alkalmazkodjék a fejlett tőkés és a fejlődő országok piaci igényeihez;** kölcsönösen előnyös gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat építsünk ki; bővítsük a más országok piacain való közös fellépést; ösztönözzük vegyes vállalatok alapítását.

● Nemzetközi pénzügyi kapcsolataink terén az a célunk, hogy fizetési kötelezettségeink folyamatos teljesítésével, a külső egyensúly megszilárdításával megőrizzük a magyar **gazdaság hitelképességét.**

A külkereskedelmi áruforgalom megoszlása országcsoportonként
(folyó árakon, %-ban)

Megnevezés	1980	1985	1990
Kivitel			
Szocialista országok	56,6	57	53—54
Fejlődő országok	9,2	10	9—10
Fejlett tőkés országok	34,2	33	37
Behozatal			
Szocialista országok	52,0	55—56	53—54
Fejlődő országok	6,3	4—5	5
Fejlett tőkés országok	41,7	40	41—42

Ebből következően a KGST-országokkal lefolytatott tervegyeztetéseknek az volt egyik sajátosságuk, hogy hosszabb távra is előretekintettünk: a Szovjetunióval és más szocialista országokkal az ezredfordulóig szóló gazdasági és műszaki együttműködési megállapodásokat kötöttünk, illetőleg fogunk kötni. Meghatároztuk a műszaki fejlesztés és a tudományos kutatás közös érdekeltségű feladatait, kijelöltük azokat a távlati irányokat, amelyek az energia- és az élelmiszer-ellátás közös gondjait hivatottak leküzdeni.

A KGST-országokkal az 1986–1990 közötti időszakban – ez évi árakon mérve – több mint 2000 milliárd forint értékű kölcsönös árucsere-forgalommal számolhatunk. Ennek több mint 60 százaléka a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok keretében valósul meg. A szocialista országokból származó behozatal – eltérően a közelmúlt évekéitől – ismét növekszik, éves átlagban mintegy 3 százalékkal. A kivitel is ehhez hasonló ütemben növekszik majd, s tartozásunk ebben a viszonylatban egészen alacsony szintre csökken. A tervegyeztetést befejezve még nem ért véget a gazdasági kapcsolatok kölcsönösen előnyös bővítésére irányuló közös munkálkodásunk. Partnereinkkel több mint ötven olyan közös érdekeltségű ügyet határoztunk meg, amelyekben terveinket folyamatosan összehangoljuk. Ennek keretében számos újabb együttműködési és szakosítási megállapodást kívánunk tető alá hozni.

Nagy fontosságú számunkra, hogy az energiahordozók és a főbb nyersanyagok az 1985. évi mennyiségben továbbra is behozhatók. Ez biztonságot ad gazdaságunknak. A behozatal egyeztetett mennyisége azonban azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy az energia- és anyagtakarékosságot következetesen folytatni kell. Az energia- és anyagbehozatal ellentételezésére a jövőben nagyobb arányban kell szállítanunk mezőgazdasági termékeket és fogyasztási cikkeket. Kölcsönösen szigorúbbá válnak a feldolgozó ipari és ezen belül a gépipari termékek korszerűsége és jó minősége iránti követelmények. A hetedik ötéves terv számol azzal, hogy részt veszünk a Haladás gázvezeték kiépítésében, s ezáltal már a tervidőszak utolsó éveiben és a jövő évtizedben számottevően bővül-

het földgázbehozatalunk. Nemzetközi együttműködéssel tovább építjük a Paksi Atomerőművet.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakan.

Napjainkban tanúi vagyunk annak, hogy a KGST keretein belül is egyre inkább előtérbe kerülnek a műszaki fejlesztés gyorsításának kérdései. A szocialista országok gazdasági fejlődésének meggyorsítását és a tudományos-technikai haladással való lépéstartást szolgálja a KGST rendkívüli ülésszakán elfogadott, 2000-ig szóló műszaki-tudományos fejlesztési program. E program következetes végrehajtása hozzájárul műszaki-gazdasági színvonalunk növeléséhez, biztonságunk erősödéséhez, sebezhetőségünk csökkentéséhez. Az eddiginél szilárdabb bázist teremt ahhoz, hogy a kölcsönös előnyök alapján hatékonyabban tudjunk bekapcsolódni a nemzetközi munkamegosztásba a műszaki-tudományos területeken is. Magyar részről eddig 70 témában jelentettünk be kutatási és több mint 30 témában termelést is érintő érdekeltséget. A program keretében lehetőség mutatkozik a KGST-országok kutató és termelő szervezetei közötti közvetlen kapcsolatok kialakítására és ennek révén az eredményesebb és szorosabb kooperációra.

Havasi Ferenc beszéde az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

● Hosszabb távra tekintve is érdekeltek vagyunk abban, hogy fejlesszük gazdasági kapcsolatainkat a fejlett tőkés országokkal és a fejlődő világgal. Az előrejelzések arra mutatnak, hogy az elmúlt években megkezdődött élénkülés a fejlett ipari országok körében fölöttébb árnyaltan megy végbe. Elsősorban a csendes-óceáni övezet gyors fejlődésére számíthatunk, míg a hagyományos nyugat-európai piacokon több – olykor a gazdaságon kívüli – nehézséggel kell szembenéznünk. A világgazdasági folyamatok mindig tartogatnak számunkra meglepetéseket. Ezekre csak úgy tudunk felkészülni, ha tágul versenyképes termékeinknek a köre, s hatásosabbá válik piacfeltáró és piacépítő munkánk.

Az egyensúly megszilárdítása érdekében a nem rubelviszonylatú külkereskedelmi áruforgalomban öt év alatt összesen 2–2,5 milliárd dollár aktívumot kell elérnünk. Ez teszi lehetővé, hogy nemzetközi pénzügyi kötelezettségeinket pontosan teljesítsük és a tervezett adósságcsökkentést megvalósítsuk.

● A kivitelnek az előző öt évinél valamelyest szerényebb növekedését – évi 3–3,5 százalékos ütemét – irányoztuk elő. [...] Nem rubelelszámolású kivitelünk most azért is növekedik a tervezettnél mérsékeltebben, mert kevésbé gyarapodhatnak az exportálható élelmiszer-gazdasági árualapok, s mert a nagy anyag- és energiaigényű, kevésbé feldolgozott termékek kivitelét csökkentenünk kell. Az iparnak a következő években az eddiginél jóval nagyobb arányban kell hozzájárulnia külgazdaságunk egyensúlyának megszilárdításához. Ennek érdekében kivitelének jobban kell a feldolgozó ipari, ezen belül a korszerű, igényes, a fejlett országokban is piacképes gépipari, vegyipari, könnyűipari és élelmiszeripari termékekre alapoznia.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

● A hetedik ötéves terv életszínvonal-fejlesztési feladatainak kialakítása során abból indultunk ki, hogy javítani kell az áruellátást, a kereseteknek jobban kell tükrözniük a teljesítményeket, a szociális ellátásoknak a rászorultságot, s hogy a jövedelemelosztás egészében arányosabb közteherviselésnek kell érvényesülnie.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A terv azzal számol, hogy a lakosság életszínvonalának és életkörülményeinek fejlesztésére fordítható források növekedhetnek. A következő öt évre a lakossági fogyasztás 8–10 százalékos, az egy főre eső reáljövedelem 9–11 százalékos növekedése irányozható elő.

A lakosság életszínvonalának a társadalom szélesebb körében érzékelhető emelkedését a teljesítmények tervezett növelésével lehet és kell megalapozni. Az anyagi ösztönzés oldaláról ezt úgy lehet elősegíteni, hogy a lakossági jövedelmek növekedésében szerephez jussanak a munkajövedelmek. 1986-ban lehetővé válik a reálbér szinten tartása, 1990-ig 5 százalékos emelése. A bérek, elveinknek megfelelően, differenciáltan fognak nőni.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

Folytatni, sőt erősíteni kívánjuk azt az irányzatot, amely a jelenleginél is nagyobb teret enged a bérek teljesítmények szerinti differenciálásának. A kormány, mint eddig, a jövőben is helyesli, sőt kifejezetten támogatja, hogy aki a munkában többet teljesít, annak

(Vázlatpontok 8.)

● A lakosság **életszínvonalának** a társadalom szélesebb körében érzékelhető emelkedését a teljesítmények tervezett növelésével lehet és kell megalapozni. Az anyagi ösztönzés oldaláról ezt úgy lehet elősegíteni, hogy a tervben a lakossági jövedelmek növekedésében nagyobb szerephez jussanak a munkajövedelmek. 1986-ban lehetővé válik a reálbér szinten tartása, 1990-ig 5 százalékos emelése.

● A **szociálpolitikában** lényeges módosulás, hogy nagyobb szerepet kap a tényleges rászorultság. A nyugdíjak reálértékét fokozatosan bővülő körben kell megőrizni. Az átlag- és átlag alatti nyugdíjak reálértéke ne csökkenjen; a legalacsonyabb nyugdíjaké növekedjen. Az átlag feletti nyugdíjak reálértéke a korábbinál kisebb mértékben csökkenjen. A szociálpolitika további fontos célja, hogy a családi jövedelmeknek a gyermekszámtól függő különbsége ne növekedjen, kedvező esetben csökkenjen. A lakosság fogyasztása öt év alatt 8–10 százalékkal, fokozatosan gyorsuló ütemben növekedhet. Az állami erőfeszítések mindenekelőtt az első **lakáshoz** való jutás megkönnyítésére irányulnak.

ezzel arányban nagyobb legyen a jövedelme is.

Lázár György expozéja az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

[. . .] az egész társadalomnak érdeke, hogy erősödjön a jól végzett munka, a hasznos, értékes tevékenység becsülete, és ez fejeződjön ki a javakból való részesedésben. Aki megdolgozik érte, aki tisztességes úton jut magasabb jövedelemhez, az megérdemli, hogy élvezze munkájának eredményét. Ez éppen úgy elveinkből következik, mint az is, hogy a szociálpolitikában jobban figyelembe vegyük a rászorultságot, s olyan közteherviselést valósítsunk meg, amely megfelel a társadalmi igazságosságnak.

Németh Károly beszéde az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

● A pénzbeli és a természetbeni társadalmi jövedelmek, juttatások összességének reálértéke mintegy 13 százalékkal nőhet. A pénzbeli juttatások döntő része továbbra is a társadalombiztosítási rendszeren keresztül, a munkában való részvétel jogán jár. Egyes juttatásoknál azonban jobban érvényt kell szerezni a szociális rászorultság elvének, a hátrányos helyzetben levők segítésének.

A szociálpolitikával szemben azt a követelményt támasztjuk, hogy szélesebb körben nyújtson érezhető létbiztonsági garanciákat, és segítse népesedéspolitikai céljaink megvalósítását. Ezért a társadalombiztosítás rendszerén kívül a legjobban rászorulók megsegítése érdekében az egyedi támogatási formákat, a segélyezés elveit, módszereit is fejleszteni, a családsegítő központok hálózatát kiépíteni, a lakóhelyi szociális tevékenységet pedig bővíteni kell.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A társadalombiztosításból származó jövedelmeknek és a szociális juttatásoknak a lakossági jövedelmekben – nemzetközi mértékkel mérve is – igen tekintélyes a részaránya. Ez a következő években – legnagyobbrészt demográfiai okok miatt – lassúbb ütemben, 34 százalékról 36 százalékra nő. A tervben kifejeztük azt a hosszú távra szóló törekvésünket, hogy a társadalmi gondoskodás a népgazdaság összteljesítményével arányosan bővülhet, mert ebben a szakaszban csak így hozhatók egymással összhangba a gazdasági és a társadalmi fejlődés alapkövetelményei.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

A meglevő nyugdíjak szélesebb körben való megőrzését 1986-ban meg kell kezdeni. Először a 70 éven felüli nyugdíjasok kapnak az áremelkedéssel azonos mértékű nyugdíjemelést, ami jövőre várhatóan 5 százalékot jelent. A tervidőszak folyamán a nyugdíjak vásárlóértékének megőrzését a 70 éven aluliak bővülő körére is ki kell terjeszteni, először a kisebb nyugdíjjal rendelkezőkre. Emellett céljaink közé tartozik a magasabb nyugdíjak értékvesztésének mérséklése is.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A fő életszínvonal-mutatók alakulása
(évi átlagos változás, %-ban)

Megnevezés	1981–1985	1986/1985	1986–1990
A lakosság fogyasztása	1,2	1	1,5–1,8
Egy főre jutó reáljövedelem	1,4	1 —1,5	1,7–2
Munkajövedelem	—0,6	0 —0,5	1,2–1,4
Egy keresőre jutó reálbér	—1	0	kb. 1
Társadalmi jövedelem volumene	2,6	1,5–2	kb. 2,5

A természetbeni juttatások körében továbbra is tartjuk azt, hogy az egészségügy és a közoktatás állampolgári jogosultság, s igénybevételüket a jövőben is csak igen szűk körben – a kisebb fontosságú szolgáltatások körében – kívánjuk térítési díjhoz kötni. Szociálpolitikánkat azzal is kiegyensúlyozottabbá tesszük, hogy az általános, a normatív ellátást nyújtó intézmények fokozatosan kiegészülnek olyan helyi szociális hálózatokkal és családsegítő központokkal, amelyek a családok helyzetéhez igazodva tudnak hathatós gondozást és támogatást nyújtani. [. . .]

Hosszabb távra szóló társadalmi feladatunk az, hogy javítsuk a népesedési és az egészségügyi helyzetet. Harmonikus gazdasági fejlődés csak kiegyensúlyozott népesedési viszonyokra, általánosan jó egészségi és családi állapotra épülhet. A kormány már tavaly kijelölte a népesedéspolitika távlati és középtávra érvényes fejlesztési irányait és feladatait, hogy megállítsuk, majd megfordítsuk a kedvezőtlen népesedési folyamatokat. Miként ez a javaslatban szerepel, a gyermekgondozási segély rendszerét fokozatosan felváltja a nagyobb összegű támogatást nyújtó gyermekgondozási díj. Teljessé válik a bölcsődei és az óvodai ellátás. 1990-re a lakások csaknem háromnegyede részesül közműves vízellátásban.

Az egészségügyi és szociális ágazat intézményeinek működtetésére és fejlesztésére a nemzeti jövedelem némiképp növekvő hányadát, 5–6 százalékot, oktatási és művelődési célokra pedig változatlanul 8–9 százalékot fordítunk. A tervidőszakban az egészségügy kiemelt feladata az alapellátás – tehát az általános, a gyermek-, az üzemorvosi és a fogászati szolgálat – munkájának korszerűsítése, a gépekkel, műszerekkel való ellátottság javítása. Nagyobb figyelmet kívánunk fordítani a megelőzésre, az egészségügyi felvilágosításra. Társadalmi és gazdasági program készül a közoktatás fejlesztésére. Ebben nagy súlyt kap az oktatás tartalmi, szervezeti korszerűsítése a közelmúltban elfogadott oktatási törvény alapján. A nagy létszámú korosztályok megfelelő képzése érdekében most a középfokú oktatás föltételeinek javítása áll előtérben. Meghatározott sorrendben felújítjuk nagy múzeumainkat, képtárainkat és több nevezetes egyházi műemléket.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

● Alapvető feladatnak tekintjük a kiegyensúlyozott lakossági áruellátás fenntartását és lehetőség szerinti javítását. A lakossági infrastruktúra területén a fejlődés üteme általában nem növelhető ugyan, de a kiemelt területekre – a nagy létszámú korosztályok iskoláztatására, az egészségügyi ellátás technikai korszerűsítésére, az egészséges ivóvíz biztosítására – több forrást teremtünk. Az állami bérlakásépítés aránya az 1985. évihez képest kissé emelkedik.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A kormány fontos kötelességének tartja annak biztosítását, hogy ne csak megmaradjon, hanem a lehetőségek arányában tovább javuljon az áruellátás és a szolgáltatások színvonala, kulturáltabbak legyenek a vásárlási körülmények. Az elmúlt évben az építőanyag-ellátásban, majd az idén – részben az igények alábecsülése, részben az elégtelen tartalékok miatt – a tüzelőanyag-ellátásban zavarok keletkeztek. Ezek arra figyelmeztetnek, hogy nagyobb előrelátással kell felkészülni a kereslet időleges vagy tartós változásaira. Indokoltnak tartjuk, ezért támogatjuk azokat a kezdeményezéseket, amelyek hatásosabb fogyasztói érdekvédelmet szorgalmaznak.

[...] folytatjuk a második 15 éves lakásépítési program megvalósítását. Indokoltnak tartjuk a családalapító fiatalok és a többgyermekes családok lakáshoz jutásának megkönnyítését, a lakásárak növelésének megfékezését. Többet kívánunk fordítani a lakások felújítására, korszerűsítésére. Feladatunknak tartjuk az egészséges életmód feltételeinek javítását, a települések, különösen a kistelepülések alapellátásának fejlesztését. Folytatjuk a természeti értékek megóvására, a környezeti kultúra kialakítására tett erőfeszítéseket.

Lázár György expozéja az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

A kormány tudatában van annak, hogy sok családnak és főként a fiataloknak ma még mindig a lakáshoz való jutás a legnagyobb gondja. Arra számítunk, hogy a hetedik ötéves terv időszakában 320–340 000 új lakás épül fel. Ez ugyan valamelyest kevesebb annál, mint amennyi az elmúlt öt évben megépült, de az 1983–1985. évekéhez képest a tervidőszak második felében már növekszik a lakásépítés. Meg kívánjuk könnyíteni az első lakáshoz való hozzájutást. Tovább keressük annak módját, miképp növelhetnénk a bérlakások építését, hogy arányuk az összes lakásépítésben az időszak végére megközelítse az egyötödöt.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

● Az árpolitikát, még pontosabban az árak rendszeres, nemegyszer a tervezettet meghaladó növekedését a társadalom részéről visszatérő és gyakran türelmetlen kritika éri. Árpolitikánk elvei ismertek. Felfogásunk szerint az áraknak a társadalmilag indokolt ráfordításokat, vagyis a valóságos költségviszonyokat kell kifejezniük ahhoz, hogy helyesen orientálhassák a termelőket és a fogyasztókat. Ennek a jövőben is így kell lenni. Ugyanakkor jogosnak fogadjuk el azt a kritikát,

amely kifogásolja, hogy a termelők az árakban gyakran nemcsak a költségviszonyokban bekövetkezett tényleges változásokat, hanem – a számukra könnyebben járható utat választva – a gazdaságtalan, a rosszul szervezett munka többletköltségeit is felszámítják a fogyasztónak. Az a szándékunk, hogy miközben megtartjuk árpolitikánk alapelveit, intézkedéseket teszünk az árak indokolatlan emelésének megakadályozására.

Lázár Gyorgy expozéja az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

A hetedik ötéves terv egyik vonása, hogy a fogyasztói árszint emelkedését mérséklő programot tartalmaz. A közvélemény ma leginkább a fogyasztói árak emelkedésére reagál érzékenyen. A fogyasztói árak növekedése az elmúlt öt évben 39–40 százalékot ért el; a nominálkeresetek emelkedése ettől elmaradt.

Az egyik legnagyobb feszültség abból származott, hogy nem sikerült megőrizni a pénzbeli társadalmi juttatások reálértékét, főleg a nyugdíjaknál és a családi pótléknál. A lakásárak gyorsan emelkednek, az állami lakásépítés mértékének csökkenése nehezítette a fiatalok, a nagycsaládosok, a szociálisan rászorultak lakáshoz jutásának lehetőségeit. Ez akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy az állam minden magánerős lakásépítéshez különböző csatornákon mintegy félmillió forint hitelt ad igen kedvező feltételek mellett.

Az infláció okai alapvetően a termelésben keresendők, amit a termékek versenyképességének alacsony szintje, a cserearányok tartós romlása jelez. De szerepük van ebben olyan tényezőknek is, mint a belföldi kereslet és kínálat kiegyensúlyozatlansága, a hiányok újratermelődése, vagy az elosztásnak olykor a lehetőségeket meghaladó túlméretezése. Konkrét megjelenését tekintve az áremelkedés összefüggésbe hozható központi döntéseinkkel is: a belföldi felhasználás korlátozásának, az adósságszolgálathoz szükséges áru- és jövedelemátcsoportosításnak, az ártámogatások mérséklésének is ez volt az egyik eszköze.

Az okok között nagyobb súllyal szerepelnek az objektív tényezők, ezért a fogyasztóiár-növekedés visszaszorítása nem egyszerűen elhatározás kérdése. Eredményes antiinflációs politika megvalósítása csak úgy lehetséges, ha mielőbb versenyképes termékszerkezetet alakítunk ki és kínálati piacot teremtünk.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén

GAZDASÁGIRÁNYÍTÁS, GAZDASÁGI MECHANIZMUS

A Központi Bizottság 1984 áprilisában állást foglalt az irányítási rendszer továbbfejlesztéséről. Azóta az irányítás minden területén új megoldások születtek:

- korszerűsödtek a tervezési módszerek, javult a különféle időhorizontú tervek összehangolása, szélesedett és elmélyült a tervezés demokratizmusa, nyitottabb

(Vázlatpontok 9.)

● A **gazdasági szabályozás,** valamint a döntési és szervezeti-intézményi rendszer továbbfejlesztésének változatlan célja a gazdálkodó szervezetek **vállalkozóképességének** és -készségének növelése, alkalmazkodóképességük fokozása. Ennek érdekében a gazdálkodó szervezetek és az egyes dolgozók között a teljesítményeken alapuló és annak megfelelő jövedelemkülönbségek létrehozása.

● Egyidejűleg fejlődik **a tervezés, a szabályozás, a szervezeti és intézményi rendszer,** ezzel párhuzamosan növekszik az emberi tényező szerepe az egész gazdaságban.

● A gazdasági szabályozásban elsősorban az átmenetileg alkalmazott **kedvezményeket, mentességeket kell leépíteni.** Be kell fejezni az új vállalatvezetési formákra való átállást. Ki kell alakítani: a jegybankból és az üzleti bankokból álló bankrendszert; a jövedelem- és keresetszabályozás mértékeit; az állam és a vállalatok közötti jövedelemelosztás arányait; harmonizálni kell egyes értékesítési irányok feltételrendszerét; folytatni kell a forgalmiadó-rendszer egységesítését; az ár- és piacellenőrzés erősítését.

● A gazdaságirányítási rendszer fejlesztésének hatása széles körben érzékelhető. **Változik a vállalatok és a kormány közötti viszony,** és változatlan tulajdonviszonyok mellett decentralizálódik a társadalmi tulajdon kezelésének módja. Átrendeződik a szakszervezetek érdekvédelmi tevékenysége; növekszik a Kereskedelmi Kamara szerepe; változik a minisztériumok feladat- és hatásköre.

● A pártnak és minden szervezetének képesnek kell lennie arra, hogy felismerje, felszínre hozza, ütköztesse és szintetizálja a különböző érdekeket. Ez **újfajta politikai módszerek** alkalmazását igényli. A pártmunkában az érvelő, politikai munkastílusnak, az eszmei befolyásolásnak, az orientációnak az eddiginéknél sokkal nagyobb szerepet kell kapnia. A gazdasági munkát segítő és ellenőrző tevékenység mozdítsa elő a terv céljainak elérését, a helyi feladatok helyes meghatározását és megvalósítását, a társadalmi aktivitás és kezdeményezőkészség széles kibontakozását.

és rugalmasabb lett a népgazdasági terv (ezzel összhangban módosítottuk a tervtörvényt);

• a folyamatos kormányzati irányítás hatásosabbá vált, bővült a rövid távon eredményesen alkalmazható irányítási eszközök tára (például különféle intervenciós alapok), törvény összegezi a tisztességes gazdálkodás normáit és a tisztességtelen tevékenységek korlátait;

• folytatódott egy egészségesebb, a kis-, közép- és nagyvállalati szervezeteket és a köztük levő munkamegosztást jobban megvalósító gazdálkodói szervezeti rendszer kialakítása;

• elkezdődött a bankrendszer átalakítása;

• új formák (kölcsön, bérlet, értékpapírok, közös érdekeltségű vállalkozások stb.) javítják a termelőeszközök és más erőforrások célszerű áramoltatását;

• megváltozott az állami irányító szervek és a gazdálkodó szervezetek kapcsolata, elkezdődött az új vállalatvezetési formák bevezetése;

• lényegesen módosult a gazdasági szabályozás (árrendszer, vállalati jövedelemszabályozás, új keresetszabályozási formák, új gazdasági kalkulációs elv).

1986-ban folytatjuk a megkezdett folyamatok kibontatkoztatását. Lényegében befejeződik az új vállalatvezetési formákra való áttérés, az illetékes kormányzati szervek dolgoznak az új vállalati adórendszer és a személyijövedelem-adózás koncepciójának kialakításán, új szabályokat alakítunk ki a tartósan fizetésképtelen vállalatokkal kapcsolatos eljárásban.

A bankrendszer decentralizációjának, a létrehozandó üzleti bankok eredményes működésének is fontos feltétele, hogy a legfőbb kérdésekben megmaradjon és erősödjön a jegybanki irányítás. Ez hozzátartozik a központi akarat érvényesítéséhez és a kormányzás lehetőségeinek biztosításához. A Magyar Nemzeti Bank, mint a szocialista állam legfőbb pénzintézménye, irányítója marad a pénzkibocsátásnak és a pénzforgalomnak, valamint kizárólagos felelőse a devizagazdálkodásnak.

Havasi Ferenc előadói beszéde az MSZMP KB 1985. november 12-i ülésén.

A tervidőszak során fokozatosan, a jövedelemtermelő képesség bővülésével arányosan tágítani kívánjuk a gazdálkodó szervezetek mozgásterét. Tisztában vagyunk azzal, hogy a szabályozásnak a jól gazdálkodók gyorsabb fejlődéséhez szélesebb teret kell engednie, s ennek révén elő kell mozdítani, hogy a gazdaság lendületesen fejlődjön.

A vállalatok fejlődése szempontjából a szabályozás nem mindenható. Mozgásterük elsősorban a piac alakulásától és a gazdálkodás eredményességétől függ. Ezt mi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy ugyanazon szabályozási feltételekkel igencsak eltérőek a gazdálkodó szervezetek eredményei, s ennek következtében lehetőségeik is. Az igaz, hogy a gyengén gazdálkodók túlzott kímélése, a felszaporodó támogatási igények és általában a költségvetési kiadások növekedése miatt a nagyobb nyereség elérésére képes vállalatoknak túlzottan nagy terhet kell viselniük. 1986-tól kezdve viszont – szelektíven – mérsékeljük a fejlesztések adó- és kamatterheit avégett, hogy megkönnyítsük a népgazdasági célokhoz kapcsolódó ígéretes beruházásokat. A tervidőszakban tovább kívánunk haladni ezen az úton.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

Ahhoz, hogy a hetedik ötéves terv céljai megvalósuljanak, a gazdasági növekedés lehetőségei nagyobbak legyenek, gyorsítani kell a gazdasági mechanizmus átalakítását. Határozott intézkedésekre van szükség egy – régóta igényelt, de késlekedő – gazdasági szerkezetváltás megszervezéséhez, az egész népgazdaságra hátrányos tevékenységek visszafejlesztéséhez. Ez megköveteli a teljes foglalkoztatás elvének újragondolását is a gazdasági hatékonyság szempontjából. Végig kell gondolni a meggyorsított szerkezetváltozás nyomán ideigóráig munka nélkül maradtak átképzésének, elhelyezésének és átmeneti támogatásának egész intézményrendszerét. [. . .]

A gazdasági hatékonyság és a

reform melletti kiállás nem jelent érzéketlenséget az emberek gondjai iránt. Ellenkezőleg, annak a felismerését és elismerését jelenti, hogy nagyobb gazdasági teljesítményekre van szükség az emberek kulturális, civilizációs igényeinek kielégítéséhez, az egészséges életmód és tisztességes családi viszonyok fenntartásához, az elemi erkölcs, tisztesség jobb érvényesüléséhez. Ma az áll a szocializmus fejlődése, a nemzeti jólét oldalán, aki első helyre teszi hazánk sorskérdései közül a gazdaság megjavításával kapcsolatos feladatokat. Abban az összefüggésben, ahogy erről az előbb már szóltam, vagyis, hogy a gazdasági célok eléréséhez a kulcsot a társadalomban, az emberben kell keresni, abban a társadalomban és emberben, aki felismeri a változás szükségességét, s cselekedni is kész ezért.

Pozsgay Imre szóbeli kiegészítése az Országos Tanács beszámolójához a Hazafias Népfront VIII. kongresszusán.

A vállalatok és a szövetkezetek 1986 folyamán fejezik be középtávú terveik kidolgozását. E tervektől nagyon sok függ, mert a népgazdasági terv céljai végül is a gazdálkodó szervezetek munkája által válnak valóra. A vállalati középtávú tervek elkészítése egyúttal arra is alkalmat ad, hogy a vállalatok és a szövetkezetek közösségei – fölülemelkedve mindennapi gondjaikon – több évre előretekintve tűzzék ki haladásuk pályáját. Avégett, hogy a népgazdasági és a vállalati törekvéseket és fejlesztési elgondolásokat jobban összehangolhassuk egymással, már eddig is folytattunk konzultációkat a nagyvállalatokkal, s a jövőben is így teszünk. Tapasztalataink arra mutatnak, hogy a vállalatok középtávú tervezőmunkájában határozott fejlődés megy végbe: az eredményes gazdálkodás kulcsát vállalataink közül egyre többen a belső erőforrások és a piaci lehetőségek sokoldalú kihasználásában keresik. A vállalati középtávú tervek kimunkálása és elfogadása az új vállalatirányító testületek első nagy próbatételét, az egész kollektíva előtt teendő „vizsgáját" jelenti.

1986 derekáig a tanácsok szintén kidolgozzák hetedik ötéves tervüket. A tanácsok gazdálkodásában új vonás, hogy az infrastruktúra különféle intézményeinek helyi fejlesztését az eddiginél sokkal nagyobb önállósággal kell összehangolniuk és szervezniük. Ezen túl arról is maguk döntenek, hogy mennyit kívánnak fejlesztésre, működtetésre, fenntartásra fordítani. A fejlesztési források elosztása arányosabb lesz a különféle nagyságú települések között. A gazdaságilag elmaradott térségek fejlesztésére külön programot készítünk. E program több mint félezer kistelepülés gazdasági szerepének erősítését, népességmegtartó képességének növelését kívánja előmozdítani. A kistelepülések fejlődését segíti az is, hogy a helyben képződő bevételekből több marad a tanácsoknál. Mindez tág teret ad ahhoz, hogy a helyi közösségek demokratikusan hozott döntései valós szerepet kapjanak a tanácsok gazdálkodásában.

Faluvégi Lajos expozéja az Országgyűlés 1985. évi téli ülésszakán.

Pártunk nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy emelkedjen a kormányzati, állami munka színvonala, erősödjön a szocialista de-

mokrácia. Fontos, hogy fenntartsuk és továbbfejlesszük azt a tettekre sarkalló vitaszellemet, demokratikus légkört, amely különösen a kongresszus és a választások idején jellemezte közéletünket.

Társadalmi rendünk szilárd alapokon nyugszik. A termelőeszközök csaknem egésze szocialista – állami és szövetkezeti – tulajdonban van. Ezért előbbrejutásunknak lényeges feltétele a társadalmi tulajdon gyarapítása, fokozott védelme és előnyeinek minél teljesebb kihasználása. Ezt hivatott előmozdítani a politikai viszonyainkat döntően befolyásoló szocialista demokrácia, amely politikánk alakításának és érvényesítésének állandó és szerves eleme, a szocialista építésnek elengedhetetlen feltétele és hajtóereje. Arra van szükség, hogy rendeltetésük szerint, és ne formálisan működjenek a demokratikus fórumok, a szocialista demokrácia áthassa közéletünk valamennyi területét, mindennapjainkat, és segítségével felszínre jusson, hasznosuljon minden jó gondolat. Amint pártunk legutóbbi kongresszusa leszögezte: a szocialista demokrácia fejlesztését folytatni fogjuk a társadalmi élet minden területén, az államéletben, a munkahelyeken, a társadalmi szervezetekben, mozgalmakban, a lakóhelyi közösségekben. Szándékaink szerint tovább növekszik a népképviseleti testületek, a társadalmi és tömegszervezetek, a helyi szervek, a vállalatok és intézmények önállósága és felelőssége. Ez elő fogja segíteni, hogy az állampolgárok közvetlenül vagy képviselőik útján részt vegyenek a közügyek intézésében, a döntések előkészítésében és a végrehajtás ellenőrzésében.

Németh Károly beszéde az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán

A NÉPGAZDASÁG 1986. ÉVI TERVE

A terv fő céljai

1986-ban a gazdaságirányítás alapvető feladata, hogy megkezdje a hetedik ötéves népgazdasági terv gazdaságpolitikai irányvonalának megvalósítását. A gazdálkodás hatékonyságának jelentős növelésével átfogóan javítani kell a népgazdaság egyensúlyi helyzetét, és mindkét fő külkereskedelmi viszonylatban csökkenteni szükséges az adósságállományt. Ehhez a népgazdaság kiviteli többletét összességében, azon belül a konvertibilis elszámolású forgalomban számottevő mértékben növelni kell. Élénküljön a gazdasági növekedés üteme, jöjjenek létre az átlagos reálbérek és a beruházási színvonal megőrzésének feltételei.

A célok elérését a gazdaságirányítási rendszer átfogó továbbfejlesztésének folytatásával, egyes elemeinek célirányos módosításával, a hetedik ötéves tervidőszakra kidolgozott központi gazdaságfejlesztési és cselekvési programok feladatainak konkretizálásával és megvalósításával, továbbá más kiegészítő intézkedések meg-

(Vázlatpontok 10.)

● Új hangsúly a gazdaságpolitikában: a külső egyensúly javítása a belső felhasználás szűkítésére tovább nem építhető. Továbbra is szükség van a szigorú vásárlóerő-szabályozásra, de emellett olyan gazdaságpolitikai magatartást kell kibontakoztatni, amely a konvertibilis elszámolású, főként feldolgozó ipari **kivitel bővítésére,** a fajlagos **energia- és anyagráfordítások mérséklésének** meggyorsítására, a termelésnek az egyensúlyi követelményekkel összhangban álló élénkítésére, a hatékonyságnövelés feltételeinek megteremtésére, a vállalati aktivitás felerősítésére, a gazdálkodás **minőségi jellemzőinek javítására** és a strukturális változások felgyorsítására irányul.

● Az előirányzott nemzetijövedelem-növekedés és a felhasználási célkitűzések elsősorban a termelési folyamatok, a **forrásképződés javítására** építenek.

● A **termelés növekedési üteme** számára a KGST-tagországokkal folytatott külkereskedelem és részben a belföldi felhasználás szerény élénkülése is a korábbiaknál kedvezőbb feltételeket teremt.

● A tervezett forrásnövekedés már lehetővé teszi a **belső felhasználás bővítését,** a reálbérek megőrzésének megszilárdítását, a beruházások szintentartását. Ezek a felhasználási célkitűzések mérsékeltek ugyan, de az elmúlt évekénél kedvezőbbek, és összhangban vannak a hetedik ötéves terv irányvonalával.

● A feladatok teljesítéséhez **nagyobb erőfeszítésre, fegyelmezettebb munkára,** a jövedelmek és a teljesítmények szorosabb összekapcsolására van szükség. Lényeges annak tudatosítása: az életszínvonal emelkedésének, az életkörülmények javításának az a **feltétele,** hogy a gazdasági fejlődés minőségi elemeiben, a hatékonyság javításában eredményeket érjünk el.

tételével kell alátámasztani. Céltudatos állami tevékenység segítse a műszaki fejlesztésre és a termelési szerkezet korszerűsítésére irányuló vállalati aktivitás felerősödését, a gazdaságos kivitel növelését, a fajlagos energia- és anyagráfordítások csökkentését, a munka szervezettségének és termelékenységének fokozását.

A szocialista szektor beruházásaira folyó áron 201–204 milliárd forintot lehet fordítani.

A konvertibilis elszámolású külkereskedelmi áruforgalomban 350–400 millió dollár, a rubelelszámolásúban 100–200 millió rubel közötti kiviteli többletet kell elérni.

A műszaki fejlesztés állami irányításában a fő figyelmet az 1986–1990. évekre szóló országos középtávú kutatás-fejlesztési terv programjainak megszervezésére és megkezdésére kell fordítani.

A termelés fejlődése

Az **ipar** – elsősorban a feldolgozó ipar – fő feladata a kivitel, és ezáltal is a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulás gyors növelése. A középtávú tervvel összhangban meg kell gyorsítani a termelés szerkezetének átalakítását, rugalmasan és eredményesen alkalmazkodva a hazai és a külpiaci kereslethez. A termelésben és a

kivitelben növekedjen a gazdaságosan előállított, magasan feldolgozott termékek aránya. Új értékesítési piacok feltárásával is gyors ütemben bővüljön az ipari termékek konvertibilis valutákért való kivitele. Rubelben elszámolt kivitelünk az államközi megállapodások szerint növekedjen. Az ipar megbízhatóbban elégítse ki a hazai keresletet is.

Folytatni kell a gazdaságos termeléssel helyettesíthető behozatal magyar termékekkel való pótlását, az alkatrészek, féltermékek és egyéb háttéripari termékek gyártásának fokozását. A központi gazdaságfejlesztési programok eredményes végrehajtásával, a fajlagos anyag- és energiaráfordítások csökkentésével, az anyag- és energiaigényes termékek gyártásának visszaszorításával javuljon az ipar hatékonysága.

Kiemelt cél, hogy az összes belföldi **energiafelhasználás** ne haladja meg az 1985. évit. Az igények kielégítéséhez – mérséklődő fajlagos költségek mellett – 24 millió tonna szén kitermelése szükséges. A villamosenergia-termelés növekszik, a kőolajtermelés lényegében az 1985. évi színvonalon marad. A földgáztermelés megközelíti az 1985. évit, a behozatal viszont növekszik.

A **vaskohászatban** intézkedések történnek a termelés, valamint a kivitel szerkezetének javítására, a belföldi kereslet jobb minőségű kielégítésére, a ráfordítások mérséklésére, a jövedelmezőség növelésére. Az alumíniumkohászatban is elsősorban a kivitel gazdaságosságát kell javítani.

A **gépipari** termelés a piaci követelményekhez való eredményesebb alkalmazkodás esetén az ipari átlagot meghaladóan bővülhet. Növelni kell a konvertibilis elszámolású kivitelt, ez irányban hasznosítani kell a nem kellően kihasznált kapacitásokat. A vegyipar termelése a magasabb fokon feldolgozott, gazdaságosabban értékesíthető termékek termelésének fokozásával, a termelési kooperációk bővítésével, a drága behozatal hatékony helyettesítésével emelkedhet.

A **könnyűiparban**, különösen a ruházati iparban fontos feladat az államközi szerződésekben vállalt szállítási kötelezettségek hiánytalan megvalósítása és a belföldi kereslet javuló kielégítése. Az élelmiszeriparban átfogó intézkedések történnek az igényekhez való alkalmazkodás javítására, a jövedelmezőség, a hatékonyság fokozására. Indokolt esetben sor kerül szervezési, szervezeti változtatásokra is.

Az **építőipar** legfőbb feladata, hogy a rendelkezésre álló kapacitások hatékonyabb kihasználásával, az igényekhez való alkalmazkodással jobb minőségben elégítse ki az építési-szerelési keresletet. További intézkedések történnek a vállalatok közötti verseny erősödésének előmozdítására, az építési árak növekedésének mérséklésére. Folytatni kell az építőipar szervezetének korszerűsítését, a vállalatoknál a rugalmas vállalkozási politikához igazodó belső érdekeltségi rendszer kialakítását. Fontos feladat a növekvő építési-szerelési kivitel gazdaságosságának javítása. A lakásépítésben nagyobb figyelmet kell fordítani a jó minőségben, határidőre való teljesítésre.

A **mezőgazdaságban** létrehozott nemzeti jövedelem legalább a termeléssel azonos ütemben növekedjen. Ezt a hozamok növelésével, az anyag- és energiaráfordítások mérséklésével kell meg-

Az 1986. évi terv főbb előirányzatai (összehasonlító árakon)

Megnevezés	1986/1985
Nemzeti jövedelem	102,3—102,7
Belföldi felhasználás	100,2—101
Ipari termelés	102 —102,5
Országos építés-szerelés	101 —101,5
Mezőgazdasági termékek termelése	103 —103,5
Népgazdasági beruházások	101 —102
Szocialista szektor beruházásai	100
Lakosság fogyasztása	101
Egy főre jutó reáljövedelem	101 —101,5
Egy keresőre jutó reálbér	100
Kivitel	103,5—104
Behozatal	101 —101,5

alapozni. A termelés szerkezetének korszerűsítését az értékesítési feltételekhez való fokozott alkalmazkodás, a termékek feldolgozottsági fokának, csomagolásának javítása, új termékek gyártásának és értékesítésének bevezetése is segítse.

A **növénytermesztésben** a gabonatermesztési program folytatásával, a növekvő hozamokkal és a kukorica vetésterületének számottevő növelésével legalább 16 millió tonnás termést kell megalapozni. Az olajosmag-, a zöldség- és gyümölcstermesztésben előreláthatóan az ideinél nagyobb termés érhető el.

Az **állattenyésztésben** alapvető feladat a termelés stabilizálása, a fajlagos ráfordítások mérséklése, a hústermelés gazdaságosságának javítása. A tehénállomány szinten tartása, ezen belül a húshasznú állomány növelése szükséges. Fontos cél, hogy a sertések számának növekedésével együtt gyorsítsák a tenyészállomány minőségi cseréjét. Növelni kell a baromfitermelést is. Mindezek előmozdítására összehangolt intézkedések történtek a hústermelésben, -feldolgozásban és -forgalmazásban.

Fejlődjön a nagyüzemek kiegészítő (mindenekelőtt az élelmiszer-feldolgozó, a háttéripari, a szolgáltató) tevékenysége.

A belföldi ellátás színvonalának fenntartása és javítása mellett a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelét is növelni kell. Ehhez új piacok feltárására, a termelő és külkereskedelmi gazdálkodó szervezetek munkájának összehangolására, a kiszállítások jobb megszervezésére is szükség van. A termelő infrastruktúra területén a kapacitások jobb kihasználásával, szervezési intézkedésekkel, a teljesítmények fokozásával javítani kell a termelés és a lakosság szükségleteinek kielégítését.

A **közlekedésben** meg kell kezdeni annak az ágazatközi programnak a megvalósítását, amely lehetővé teszi az áruszállítás jelenleginél racionálisabb megszervezését és a szállítókapacitások egyenletesebb kihasználását. További megtakarításokat kell elérni a közlekedés fajlagos anyag- és energiafelhasználásában.

A **távközlésben** kiemelt feladat a rekonstrukciós és fejlesztési programnak a népgazdaság lehetőségeivel összehangolt folytatása, a hálózat működőképességének javítása. Az év folyamán mintegy 40 000 új távbeszélő-állomás kapcsolható be.

A **vízgazdálkodásban** meg kell gyorsítani az egészséges ivóvízellátás fejlesztését, ezen belül kiemelten kell kezelni a dél-alföldi térség ellátásának és a Balaton vízminőségének javítását. Fokozni kell a vizek minőségének védelmét, és meg kell kezdeni a nyolc kiemelt város szennyvíztisztítási programjának végrehajtását.

Beruházások

A szocialista szektor beruházásainak mennyisége az 1985. évihez hasonló lehet. Mindenekelőtt a megkezdett beruházások ütemes megvalósítása folytatódjék, új fejlesztések elsősorban a középtávú tervben megjelölt legfontosabb célok érdekében kezdődhetnek.

A **nagyberuházásokra** az 1985. évinél kevesebbet lehet fordítani. Az államközi szerződésekben foglaltaknak megfelelően történik a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer kivitelezése, és megkezdődik az atomerőmű bővítésének előkészítése. Az ötéves terv céljaival összhangban jelentősen nőnek a célcsoportos beruházások előirányzatai: a szénhidrogéniparban, továbbá az infrastruktúra kiemelt területein, mindenekelőtt a távközlésben, emellett az út- és a vasúthálózat, a vízgazdálkodás fejlesztésénél.

Az **egyéb központi beruházások** az 1986-tól jelentkező új feladatok miatt növekednek, többek között az elektronika elterjesztéséhez kapcsolódó oktatás, valamint a mezőgazdasági kutatások alátámasztása érdekében. Az egyéb fejlesztéseknél a folyamatban levő beruházások folytatására, a legszükségesebb gép- és műszerbeszerzésekre nyílik mód.

A **tanácsok beruházásainak** előirányzata némiképp meghaladja az 1985. évit.

A **vállalatok és a szövetkezetek** körében a beruházások fokozottan segítsék elő a termelési szerkezet korszerűsítésének gyorsítását. A hitelek, az állami kedvezmények és támogatások növekvő arányban szolgálják az exportképesség erősítését, a ráfordítást mérséklő és más kiemelt programok megvalósítását.

Foglalkoztatás, a lakosság jövedelme és fogyasztása, életkörülményei

A **foglalkoztatottak** száma demográfiai okokból kismértékben csökken. Ez a foglalkoztatás hatékonyságának, a munka szervezettségének és a munkafegyelemnek a javítását igényli, amit a szabályozók változtatása is előmozdít. A szükségessé váló munkaerő-átcsoportosítások zavartalan végrehajtását az állami eszközök (átképzési támogatás, munkaerő-közvetítés) is segítik.

Az átlagos **reálbérek** 1985. évi színvonalának fenntartása előreláthatóan oly módon valósul meg, hogy a keresetek a hatékonyan működő gazdálkodó szervezeteknél az átlagosnál gyorsabban, míg a kevésbé hatékonyaknál lassabban növekednek. Az átlagkeresetek növekedése – a fogyasztói árszínvonal emelkedésével összehangolva – 5,5 százalék lehet. A keresetszabályozáson keresztül

a szocialista szektorban 5–5,5 százalékos átlagkereset-növekedés valósulhat meg. Bérpolitikai intézkedésekre kerül sor a szén- és uránbányászatban, a megváltozott munkaképességű dolgozókat foglalkoztató vállalatoknál, a bírók és ügyészek, a fővárosi kerületi tanácsok dolgozói, valamint az ingatlankezelést végző egyes vidéki költségvetési üzemek meghatározott területein dolgozók körében. Emellett egyes kiemelt célok elérését bérpreferenciák is alátámasztják. A költségvetési intézményeknél a béremelés mértéke 5 százalékos. A kisvállalkozásokból származó jövedelmek bővülésének üteme várhatóan tovább mérséklődik.

A **szociálpolitikai** eszközrendszer továbbfejlesztése során központi intézkedések történnek: a gyermekes családok támogatása céljából a gyermekgondozási díj a gyermek másfél éves koráig vehető igénybe; a 70 éven felülieknél, valamint az első és második rokkantsági fokozatba tartozóknál a reálérték teljes körű megőrzése érdekében a nyugdíjak 5 százalékkal (minimum 150 forinttal) emelkednek; a többi nyugdíjasnál havi 120 forintra nő a nyugdíjemelés minimális összege; bővülnek a tanácsi szociális segélyezési keretek.

A **fogyasztói árszínvonal** 5 százalékkal emelkedhet. A piaci hatásokra bekövetkező áremelkedéseken kívül új központi árintézkedésekre csak szűk körben – az árszínvonalat mintegy 0,5 százalékkal növelő hatással – kerül sor.

Az **élelmiszer-kínálat** színvonala fennmarad. Az árukínálatot az iparcikkek körében – elsősorban ruházati cikkekből – javítani kell. Tüzelőanyagokból az illetékes szervek megfelelő ellátásról gondoskodnak.

Az állami és a lakossági pénzeszközök együttes felhasználásával 63–65 000 **lakás** épülhet fel. A magán-lakásépítés növekvő terheinek mérséklésére növekszik a szociálpolitikai támogatás összege, és javulnak a hitelfeltételek is. Előreláthatólag 56–58 000 személyi tulajdonú lakás készül el. Jelentős eszközök szolgálják a lakóházak felújítását.

Nemzetközi gazdasági kapcsolatok

A terv előirányozza, hogy a **kivitel** az 1985. évinél dinamikusabban, a **behozatal** lassabban növekedjen.

A **rubelelszámolású** áruforgalomban a kivitel lényegében a behozatallal azonos ütemben bővülhet. Az energiahordozók behozatala nő, és növekszik az anyagok, alkatrészek importja is. A beszerzési lehetőségek kihasználásával, a belföldi fizetőképes kereslettel összhangban törekedni kell a beruházási gépek behozatalának átlagosnál gyorsabb növelésére. Az energia- és nyersanyag-behozatal jobb megalapozása érdekében részt veszünk a KGST keretében megvalósuló fejlesztési programokban. A kivitel áruösszetétele az államközi kötelezettségeknek megfelelően módosul. Fontos követelmény a kivitel gazdaságosságának javítása.

A **konvertibilis elszámolású** áruforgalomban a kivitel elsősorban a feldolgozó ipari termékek körében bővüljön. Ehhez új vállalkozási formák, vegyes vállalatok létesítése, a harmadik piaci együttműködés intenzívebbé tétele, célirányos termeltetési és értékesítési tevékenység is járuljon

hozzá. A kivitel növelését az exportképes termelés fejlődését elősegítő kedvezmények, pályázati rendszer és megállapodások alkalmazása is alátámasztják.

A konvertibilis elszámolású behozatal elsősorban a termelés műszaki színvonalának korszerűsítését, a gazdaságos kivitel fokozásának előmozdítását szolgálja, az energiahordozók importja csökken.

A terv megvalósításának eszközrendszere

Az 1986. évi népgazdasági terv fő céljainak megvalósítása érdekében folytatódik a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése, hozzáigazítva a változásokat az aktuális gazdasági helyzetből és gazdaságpolitikai célokból adódó követelményekhez. Ennek keretében a gazdasági szabályozórendszer módosításának célja:

- segíteni a termelés hatékony, exportorientált fejlesztését, a termelési szerkezet gyorsabb korszerűsítését, s ezzel a konvertibilis elszámolású kivitel növelését, a fejlesztéssel járó terhek csökkentését, a szelektivitás erősítését, a jövedelemképzésben való érdekeltség fokozását;
- az indokolatlan kedvezmények és kivitelek csökkentésével a szabályozás kényszerítő erejének erősítése;
- a pénzügyi egyensúly javítása, az árak növekedésének mérséklése, a vásárlóerő és az árualap összhangjának biztosítása.

1986-ban lényegében befejeződik az új vállalatvezetési formákra való áttérés. A szervezeti rendszer fejlesztése olyan irányban folytatódik, hogy minél nagyobb teret adjon a szabályozott piaci viszonyok érvényesülésének.

A magyar népgazdaság 1986. évi terve.

▼

Gazdasági programunk nagy erőfeszítéseket igénylő, de megoldható feladatokat állít az ország, a társadalom elé. Igaz, hogy hatnak ránk általunk nem, vagy alig befolyásolható külső tényezők, amelyekkel a jövőben is számolnunk kell. A legfontosabb azonban rajtunk múlik, azon, hogy hozzáigazítsuk gondolkodásunkat, munkánkat a magasabb követelményekhez.

A pártnak, a társadalmi szerveknek, a kormánynak, a helyi vezetésnek, minden dolgozónak az a fő feladata, hogy feltárja és hasznosítsa a szocialista rendszerben levő erőforrásokat, mozgósítsa a tartalékokat. Ez előrehaladásunk kulcskérdése. [. . .]

Olyan viszonyok között élünk, dolgozunk, amikor mindenkinek fokozottan érezni kell saját felelősségét munkájáért. Akinek irányítania, szerveznie kell mások tevékenységét, körültekintően gondoskodjon a feladatok végrehajtásának a feltételeiről, járjon élen a munkában, mutasson személyes példát. Aki hivatalban tölt be munkakört, ne engedjen teret a bürokráciának, intézze becsületesen az emberek ügyeit, érdemben és felelősen tevékenykedjen. Aki a termelésben dolgozik, bánjon takarékosabban az anyaggal és az energiával, készítsen jobb minőségű terméket. Ugyanilyen felelősségteljes, igényes munkát vár el a társadalom azoktól, akik a neveléssel és az oktatással, a

szakemberképzéssel, a közművelődéssel, a gyógyítással, az egészségügyi ellátással, a törvényesség, a közrend biztosításával foglalkoznak, és más hasznos tevékenységet folytatnak. Minden honfitársunknak személyes szerepe és felelőssége van abban, hogyan boldogul népünk, hogyan alakul jövőnk.

Az emberi értékek rendjében az első helyre a munkát, a teljesítményt kell állítanunk.

A tetteken a sor. Az olyan tetteken, amelyek növelik a termelés versenyképességét, javítják a közérzetet, fejlesztik demokratikus viszonyainkat, erősítik az emberi kapcsolatokat, fokozzák az egymás iránti felelősséget.

Németh Károly beszéde az Országgyűlés 1985. évi őszi ülésszakán.

JEGYZET

A kiadásért felel az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya
Szikra Lapnyomda, Budapest (86–3014)

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

„A következő években az a legfontosabb feladatunk, hogy történelmi jelentőségű vívmányainkra támaszkodva folytassuk munkánkat a fejlett szocialista társadalom megteremtése érdekében: feltárjuk és hasznosítsuk a szocialista rendszerben levő erőforrásokat; népgazdaságunk teljesítőképességének növelésével létrehozzuk a gazdasági egyensúly további javításának, az életszínvonal érzékelhető emelésének feltételeit; a tudomány, a kultúra és a művelődés fejlesztésével segítsük az emberek alkotóképességének kibontakozását; demokratikus intézményeink fejlesztésével a szocialista célok jegyében erősítsük a nemzeti egységet."

Az MSZMP XIII. kongresszusának határozata.

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

86/2

A MAGYAR SZAKSZERVEZETEK XXV. KONGRESSZUSÁRA KÉSZÜLVE

- A párt viszonya a szakszervezetekhez
- Szervezeti rend – szakszervezeti demokrácia
- A szakszervezetek alapvető funkciói
- Feladatok a munkahelyi demokrácia fejlesztésében

HÁTTÉR

„Az MSZMP hisz az eszmék erejében, de nem hisz abban, hogy azok önmagukban, automatikusan megvalósulnak. Ehhez kitartó, szívós munkára van szükség. A párt vezető szerepének érvényesülése nem azonos a csalhatatlanság hitével, nem azonos a szüntelen helyesléssel. Ezért az MSZMP úgy tekint a szakszervezetekre is, mint saját véleménnyel rendelkező politikaformáló erőre.

Minél pontosabban megfelelnek sajátos hivatásuknak, helyzetüknek és szerepüknek, annál nyilvánvalóbb, hogy olyasmivel tudnak hozzájárulni a szocializmust építő társadalom erőfeszítéseihez, ami nemcsak eltér mások tevékenységétől, hanem amit – a követelményeknek megfelelő módon – senki más nem tehet meg." (Gáspár Sándornak, a Szakszervezetek Országos Tanácsa elnökének hozzászólása az MSZMP XIII. kongresszusán.)

Szakszervezetek: kezdetben a fizikai munkások, majd a bérből és fizetésből élő dolgozók mind szélesebb rétegeinek a tőkés társadalomban keletkezett szakmai, majd ágazati tomorulései a munkafeltételek javításának kiharcolására, művelődésuk előmozdítására, a társadalom átalakításáért, a kizsákmányolás rendszerének megszuntetéséért folyó politikai kuzdelem tomegerővel való segítésére Magyarországon a szociáldemokrata mozgalom részeiként jottek létre a XIX. század végén, a XX. század elején. Nagy szerepet játszottak a munkásság osztállyá szervezésében, gazdasági harcainak kibontakoztatásában, vezetésében

A magyar szakszervezetek jelentős tömegeket fognak át. Taglétszámuk folyamatosan emelkedik. 1985 elején a 7700 alapszervezetnek közel 4,4 millió tagja volt. Tagságuk 64 százaléka fizikai dolgozó, 48 százaléka nő, 31 százaléka fiatal. 630 000 nyugdíjas tagja van a szakszervezetnek. Ez a szervezettség évek óta stabil, jelenleg 96,3 százalék. A mozgalom feladatait – a tagság bizalmából – mintegy félmilliós tisztségviselő és aktivistagárda végzi.

A PÁRT VISZONYA A SZAKSZERVEZETEKHEZ

A párt szakszervezeti politikája integráns része az MSZMP egész politikájának.

Az 1956-os ellenforradalom leverése és a konszolidáció időszakában a párt megjelölte szakszervezeti politikájának alapjait.

A Magyar Szocialista Munkáspárt helyesen alkalmazta a lenini tanításokat a magyar viszonyokra. Felismerte, hogy a szakszervezetek számára biztosított önállósággal, részvételükkel a politika alakításában a párt tömegkapcsolatai szilárdulnak. A szakszervezetekben tömörített párton kívüli

milliók egyre közelebb kerülnek a párt politikájának megértéséhez és megvalósításához. Ezzel eredményesen segítik a szocialista társadalmi rend építését fejlesztését.

„A magyar szakszervezetek részt vesznek a hatalom gyakorlásában, nélkülözhetetlen szerepet töltenek be szocialista társadalmunk építésében, a nemzeti összefogás erősítésében, a dolgozó tömegekkel való egyetértés és együttműködés megteremtésében. Továbbra is vegyenek részt a politika kimunkálásában, elfogadtatásában és megvalósításában. Erősítsék érdekvédelmi, érdekképviseleti tevékenységüket, mert ez a feltétele annak, hogy befolyásuk fokozódjon, eredményesen mozgósítsák tagságukat társadalmunk politikai és gazdasági erejének növelésére, s igényeljék a kötelességek fegyelmezett teljesítését. A szakszervezetek éljenek azzal a lehetőséggel, amelyet a vállalati önállóság növekedése teremt tevékenységükhöz. A szocialista munkaverseny és brigádmozgalom megújításával járuljanak hozzá a munka társadalmi megbecsülésének növeléséhez, a dolgozók alkotóerejének kibontakoztatásához. Az üzemi-munkahelyi demokrácia elmélyítésével segítsék elő a dolgozóknak a termelésben, a politika végrehajtásában való részvételét." (Az MSZMP XIII. kongresszusának határozata.)

A szakszervezeti mozgalom arra törekedett és ma is arra törekszik, hogy kiaknázza a kapott lehetőségeket. Az eddig megtett út természetesen nem volt sima. A mozgalom nem mindig tudott eleget tenni a társadalom és a tagság követelményeinek, egészében azonban megfelelt a várakozásoknak, képes volt és ma is képes arra, hogy feladatait egyre magasabb színvonalon lássa el, és folyamatosan a valósághoz igazítsa munkáját, szervezeti rendszerét, sőt hozzájáruljon a valóság változásaihoz is. A szakszervezetek lépést tartottak a társadalom fejlődésével, szervezettségük és nevelő, mozgósító képességük, érdekvédelmi és képviseleti erejük növekedett.

Magyarországon a szakszervezetek helyét és szerepét mindenekelőtt a munkásosztály pártjához való viszonya határozza meg. A szakszervezetek – a hatalmon levő munkásosztály tömegszervezetei. Elismerik, igénylik a párt vezető szerepét, elfogadják a párt céljait, és minden erejükkel arra törekszenek, hogy ezek megvalósuljanak.

Miben fejeződik ki a szakszervezeti mozgalom önállósága?

● A társadalom előtt álló feladatokat, azok megvalósításának módját elsősorban a szervezett dolgozók képviselőiként vizsgálják, ennek alapján alakítják ki állásfoglalásaikat, javaslataikat, kezdeményeznek intézkedéseket, rendeleteket.

● A párt politikáját önállóan alkalmazzák, tagságuk álláspontjának ismeretében részt vesznek a politika alakításában és végrehajtásában.

● Szervezetüket a hagyományoknak és a jobb működés követelményeinek megfelelően önállóan alakítják az ágazati és a területi elv szerint.

Magyarországon a szakszervezetek helyét és szerepét a szocialista államhoz való viszonyuk is meghatározza: a munkáshatalom részeiként az állami szervek egyenrangú partnerei. Együttműködnek a közös célokért, de külön végzik tevékenységüket. Az állam tiszteletben tartja a szakszervezetek önállóságát, rendeleteket nem hoz a munkájukra. A szakszervezetek társadalmi, mozgalmi lehetőségeikkel, saját eszközeikkel és szervezeti erejükkel segítik

a munkásosztály államát, ugyanakkor érdekvédelmi és -képviseleti szervként a dolgozók érdekében követelményeket támasztanak, és társadalmi ellenőrzést is gyakorolnak az állami apparátus működése felett. A szakszervezetek és az állam képviselőinek, szerveinek a szocialista társadalomban nem formálisan kell egyezkedniük, hanem meg is kell egyezniük a dolgozókat érintő kérdésekben. A megegyezés nem nélkülözheti a kölcsönös kompromisszumokat.

Ez nem jelenti azt, hogy nincsenek viták, véleménykülönbségek az állami szervek és a szakszervezetek között, s hogy nincsenek olyan kérdések, amelyekben a szakszervezeteknek és az állami szerveknek eltérő az álláspontjuk.

Az önállóság tehát nem jelent függetlenséget a párttól és a munkásosztály államától.

„Jogos és érthető, ha a szakszervezeti mozgalom a kapitalista országokban meghirdeti és érvényesíteni kívánja az államtól és a pártoktól való függetlenséget. A szakszervezetek teljes függetlenségének jelszava itt azt jelenti, hogy a szakszervezetek meg akarják őrizni a munkásosztály, a dolgozó nép teljes cselekvési szabadságát a tőkés renddel szemben.

Mi lehet azonban a tartalma e jelszónak a szocializmus körülményei között? Itt a szakszervezetek a teljes függetlenséget csak a szocialista állammal és a kommunista párttal szemben érvényesíthetnék. Csakhogy a kommunista párt, a munkásállam a szakszervezeti törekvésekkel megegyező célok valóra váltásán munkálkodik. De mit is jelentene a gyakorlatban, hogy a szakszervezetek függetlenek legyenek? Tagadják meg talán a részvételt a döntéshozatalban és a társadalom ügyeinek aktív intézésében, ellenőrzésében? Vessék el az együttműködést a szocialista állammal és a többi szocialista erővel, a legszélesebb tömegekkel? Mondjanak le arról, hogy ne csak kívülről jövő bírálattal, hanem belülről, közvetlenül szóljanak bele az ügyek intézésébe? Mindez gyökeresen ellenkezne a szakszervezetek szerepéről vallott elveinkkel, a szakszervezetek által képviselt tömegek érdekeivel. Természetes, hogy ebben a helyzetben a szakszervezet nem maradhat mindenáron ellenzéki álláspontón. Ezzel ugyanis szembefordulna saját bázisával. Megszűnne szolgálni azt az osztályt, amely létrehozta és élteti.

Mi ezért az önálló, de nem független szakszervezetek mellett foglalunk állást, politikai, jogi értelemben egyaránt. Mitől nem vagyunk függetlenek? A szocialista építéstől, az ezt kifejező és megvalósító politikától. Ezért a szocialista országokban a szakszervezetek nemcsak, hogy nem függetlenek a munkáshatalom politikáját megfogalmazó és megvalósító párttól, hanem ennek politikáját magukénak is vallják. A magyar szakszervezeti mozgalom ezért és így elkötelezett." (Gáspár Sándor előadása az MSZMP Politikai Akadémiáján. 1983. december 14-én.)

A pártirányítás főbb elvei

A szakszervezetek pártirányítása abban fejeződik ki, hogy **a párt a szakszervezetekben dolgozó kommunistákon keresztül érvényesíti politikáját.**

A szakszervezetek pártirányításának **elveit** a következőkben foglalhatjuk össze:

- A szakszervezeteket – önállóságuk megsértése nélkül – eszmeileg, politikailag a párt irányítja.
- A szakszervezetekben dolgozó kommunistákra a pártszervek határozatai kötelezőek.
- A pártszervek és -szervezetek ellenőrzik a szakszervezetekben végzett pártmunkát, vizsgálják, hogy a szakszervezetek hogyan végzik a munkamegosztásból rájuk háruló feladatokat, ezekről határozatokat hoznak, amelyek megvalósítása a szak-

szervezetekben dolgozó kommunisták kötelessége.

● Az eszmei-politikai irányítást csak úgy lehet megvalósítani, ha a pártszervek és -szervezetek jól ismerik a szakszervezetek helyét, szerepét, sajátos feladatait, jogait és kötelességeit.

● A pártszerveknek és -szervezeteknek vizsgálniuk, elemezniük kell, hogy a helyi szakszervezeti szervek hogyan hajtják végre felsőbb szerveik határozatait.

● A pártszervezeteknek bátorítaniuk és védeniük kell a szakszervezeti szerveket és azok tisztségviselőit mind nevelő és szervező munkájukban, mind a dolgozók érdekeinek védelme során a megalapozott igények teljesítésében. Ugyanakkor nyílt fellépésre ösztönzik őket a megalapozatlan követelésekkel szemben.

● A pártirányítás és a pártellenőrzés feltétele, hogy a szakszervezetekben dolgozó kommunisták rendszeres politikai tájékoztatást kapjanak. Helyes, ha a pártszervek bevonják a szakszervezeti testületeket minden olyan vizsgálatba, felmérésbe, amely a dolgozók élet- és munkakörülményeit érinti.

A pártirányítás alapvető elve, hogy **a párt a legnagyobb mértékben tiszteletben tartja a szakszervezet önállóságát.** A szakszervezetek saját belső ügyének tartja, hogy milyen kérdésekkel foglalkoznak, hogyan építik ki szervezeteiket, milyen módon valósítják meg a programot. Az önállóság tiszteletben tartása a szocialista demokrácia kibontakoztatásának, fejlesztésének egyik fontos feltétele. Mindezek eredményeként hazánkban a szakszervezetek egyre inkább képesek önállóan, saját erejükből megoldani feladataikat. Egyes pártszervezetek és -szervek azonban félremagyarázva ezt az önállóságot, nem segítik, nem ellenőrzik eléggé a szakszervezetek munkáját, magukra hagyják őket. Némely esetben a szakszervezetekben dolgozó vezetők nem is igénylik, vagy éppen beavatkozásnak tekintik a pártszervek segítő, irányító, koordináló, ellenőrző munkáját. Végül az is előfordul, hogy egyes helyeken olyan kérdések eldöntésébe is beleszólnak a pártszervezetek, amelyek a szakszervezetek belső szervezeti jogkörébe tartoznak.

SZERVEZETI REND – SZAKSZERVEZETI DEMOKRÁCIA

Magyarországon a szakszervezeti mozgalom szervezeti rendje megtartotta, illetve feleleventette a legjobb hagyományokat (pl. szakszervezeti bizalmirendszer). ugyanakkor alkalmazkodott azokhoz a követelményekhez, amelyeket a szocialista magyar társadalom állít elé.

A magyar szakszervezeti mozgalom legnagyobb ereje tömegességében és a belépés önkéntességében van.

Szervezeti rendszerének fő elve a demokratikus centralizmus. **A demokratikus centralizmus érvényesülése** a szakszervezeti mozgalomban **sajátos** és a pártban érvényesülőtől eltérő.

A szakszervezetek nem támaszthatnak tagjaikkal szemben olyan követelményeket, mint a párt. Tagjainak például nem kötelességük, hogy az alapszervezetükben tevékeny munkát fejtsenek ki, csak az, hogy becsülete-

sen végezzék el feladataikat, lehetőségeikhez képest képezzék magukat. A szakszervezeti mozgalom nem igényelhet valamennyi tagjától aktív közéleti tevékenységet.

A demokratikus centralizmus érvényesülésének sajátossága a szakszervezeti mozgalomban, hogy – míg a párt határozatai minden párttagra kötelezőek – a felső szintű szervek határozatai csak az alsóbb szintű szervekre kötelezőek, melyeknek meg kell győzniük tagjaikat azok elfogadásáról és arról, hogy aktívan vegyenek részt végrehajtásukban. Következésképpen a mozgalom csak meggyőző szóval élhet, nem vonhatja fegyelmi úton felelősségre azt, aki nem hajtja végre a határozatot. Ebből is következik a szakszervezetek nevelő szerepének fontossága.

A szakszervezeti demokrácia legfontosabb ismérvei

❶ **A kiválasztás elve.** Mindenki választó és választható. Minden szakszervezeti tisztségviselőt és szervet alulról felfelé, demokratikusan, szavazás útján, egyszerű többség alapján választanak. A szakszervezetek alapszabályának módosításával megszűnt az a követelmény, amely szerint különböző szinteken a tisztségek betöltéséhez meghatározott tagsági idő volt szükséges.

❷ **A vezető szervek és a tisztségviselők évente kötelesek átfogóan beszámolni tagságuknak tevékenységükről,** munkájukról; a bizalmi a szakszervezeti csoportértekezleten, a szakszervezeti bizottság a taggyűlésen vagy a bizalmitestület előtt. A tagság joga, hogy minősítse a munkát, módosítást kezdeményezzen, az egyes személyeket pedig tevékenységük alapján megítélje (indokolt esetben a bizalmat megvonja).

❸ **A vezető szerveknek minden lényeges döntés előtt tanácskozniuk kell a tagsággal,** és a többség érdekeinek figyelembevételével szabad csak állásfoglalásukat meghozni.

❹ **A határozatokat demokratikusan, a többségi elv alapján,** szavazással hozzák. Minden vezető szerv létszáma páratlan, ezért szavazategyenlőség nem fordulhat elő.

❺ **A tagság joga,** hogy taggyűlésen, csoportértekezleten, küldöttértekezleten **visszahívja** azokat, akik nem képesek feladatukat ellátni, vagy méltatlanná váltak tisztségük betöltésére. Ez akkor történhet meg, ha valaki nem látja el megfelelően feladatát, esetleg méltatlanná válik arra, visszaél tisztségével, személyes előnyöket szerez, vét a társadalmi tulajdon ellen, a közerkölcsöt megsérti, ellenséges nézeteket vall stb.

❻ **A demokratikusan hozott döntések az alsóbb szervekre kötelezőek.** Ennek érvényesítése feltételezi a döntésről való meggyőzést, annak elfogadtatását, azt, hogy a határozatok megvalósítását nem parancs, nem utasítás és nem a tisztelet diktálja, hanem a jól felfogott érdek és a szocialista tudatosság.

A szervezeti felépítés sajátosságai

A magyar szakszervezeti mozgalom sajátossága, hogy alapvetően iparági-ágazati elv alapján épül fel. Egy-egy munkahely dolgozói tehát azonos szakszervezetnek a tagjai, függetlenül attól, hogy az adott munkahelyen milyen szak-

mában, beosztásban dolgoznak. Ezért nagy jelentőségű a szakszervezetet alkotó különböző foglalkozási ágak sajátosságaival való differenciált foglalkozás.

Az iparági-ágazati felépítést egészíti ki a területi szervezetek rendszere.

A magyar szakszervezeti mozgalom legfelsőbb szerve az ötévenként összeülő **kongresszus,** amely elemzi az eltelt időszak munkáját, meghatározza a következő időszak feladatait, megválasztja a Szakszervezetek Országos Tanácsának tagjait.

A Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) – amely két kongresszus között a szakszervezeti mozgalom legfelsőbb szerve – lényegében a Magyarországon működő 19 iparági-ágazati szakszervezet szövetsége. Ezt fejezi ki a SZOT elnökségének összetétele is. Tagjai: a 19 iparági-ágazati szakszervezet főtitkára, a SZOT elnöke, főtitkára, alelnökei, titkárai.

Az iparági-ágazati szakszervezetek központi vezetőségei megyei, területi szervezetek útján, vagy közvetlenül vannak kapcsolatban alapszervezeteikkel. Ők irányítják, ellenőrzik, segítik az alapszervezetek munkáját.

A SZOT **területi szervei, a szakszervezetek megyei tanácsai** (Szakszervezetek Budapesti Tanácsa) és a szakmaközi bizottságok, melyek nem utasíthatják az alapszervezeteket. Ugyanakkor sok feladatuk van: képviselik a megye, a város szakszervezeti tagságát, segítik a szakszervezeti funkciók területi megvalósítását. Munkájukban szorosan együttműködnek az iparági-ágazati szakszervezetekkel, valamint a területi politikai és állami szervekkel.

Egyre jobban érvényesül az a felfogás a hagyományos szakszervezeti feladatokban, hogy erősödjék az iparági-ágazati szervezetek önállósága az alapszervezetek munkájának segítésében, míg a területpolitikai kérdésekben a szakszervezetek megyei tanácsainak irányító, ellenőrző szerepe emelkedjék ki.

Az alapszervezet a szakszervezeti mozgalom szervezeti alapegysége. Alapszervezet mindenhol létrehozható, ahol a szakszervezeti tagok létszáma eléri a 25 főt.

Az alapszervezeten belül általában az egy munkaszervezeti egységben dolgozók **szakszervezeti csoportot** hoznak létre, amelyet a tagok által választott szakszervezeti bizalmi vezet.

A **bizalminak** széles körű feladatokat kell ellátnia. A tagok benne látják a szakszervezet első számú képviselőjét, aki a helyszínen képviseli érdekeiket, védi a törvényekben biztosított jogaikat, és eljár mindazokban a kérdésekben, amelyek a dolgozók igényeinek kielégítését szolgálják. A szakszervezeti bizalmi a dolgozók legközvetlenebbül választott képviselője, hozzá fordulnak a legapróbb és nagyobb ügyeikkel a csoport tagjai, tőle várják az intézkedést, a jó tanácsot, példát a helyes magatartásra. A bizalmi mindezek miatt a szakszervezeti mozgalom kulcsfontosságú tisztségviselője.

. A bizalmi dolga, hogy szocialista elveinknek, a párt politikájának, a szakszervezeti határozatoknak a szellemében politizáljon, aktív politikai eszmecserére ösztönözze a csoport tagjait. Tanítson, neveljen a szocialista eszmeiségre, magatartásra, közéletiségre. A bizalminak kell ösztönöznie a tagokat arra, hogy egymás véle-

ményét tiszteletben tartsák, higgadtan és reálisan vitatkozzanak. Emeljen szót a demagógia és a túlzások ellen. Tudatosítani kell, hogy a demokratizmus nem csupán arra való, hogy az igényeket és érdekeket számba vegyék, hogy minden kívánságot kielégítsenek. Fontos, hogy a tagok ismerjék a lehetőségeket, a realitásokat, és ennek keretében válaszszák a legjobb megoldást, illetve segítsék hozzá a vezető szerveket, hogy alapos információk és átgondolt javaslatok birtokában a legmegfelelőbben dönthessenek, s tanúsítsanak megértést azokban a kérdésekben, amelyek anyagi vagy más okok miatt nem oldhatók meg.

Napjainkban különösen fontos, közvetlen fórummá válik – a bizalmiak jog- és hatáskörének a kiterjesztésével – **a szakszervezeti csoportértekezlet.** A bizalmiaknak a csoport álláspontját, érdekeit kell képviselniük a felsőbb szakszervezeti szervek és a partner gazdasági vezetők előtt, illetve a csoportot kell meggyőzniük a hozott döntések, állásfoglalások helyességéről.

Az érdekek egyeztetése a szakszervezeti csoportban kezdődik. Ez adott esetben a konfliktusok vállalását is jelenti a bizalmi számára. S nemcsak kifelé, hanem a csoporton belül is, hiszen megeshet, hogy már a csoportban érvelnie kell az irreális vagy vélt érdekek, a túlzások ellen, vagy azon igények ellen, amelyeket az adott feltételek mellett nem lehet teljesíteni. Vagyis nem csupán az új érdekek felszínre hozása a feladata, hanem – az ismeretek birtokában – a reálisnak ítélt érdekek képviselete.

A szakszervezetek elsősorban a **bizalmitestületek,** tehát képviselet útján gondoskodnak a dolgozók részvételéről a munkahelyi, gazdasági vezetésben. Létrehozásukat az tette szükségessé, hogy a szocialista demokrácia munkahelyi megvalósításának két fontos alkotóeleme – a munkahelyi és a szakszervezeti demokrácia – konkrétan megvalósítható munkájukban.

A cél továbbra is az, hogy a szocialista demokrácia adta lehetőségeket a munkahelyeken a dolgozók érdemben gyakorolják. Tehát véleményt mondhassanak, javasolhassanak, dönthessenek az őket érintő termelési, munkaszervezési, elosztási, szociális, kulturális stb. kérdésekben.

A bizalmitestületek létrehozásával jelentősen megnőtt a szakszervezeti bizottságok felelőssége, biztonsága s egyben tekintélye is, valamint a bizalmiak munkája is jobban reflektorfénybe került. Ez sokoldalúbbá, igényesebbé tette a kiválasztás egész eddigi gyakorlatát is..

A SZAKSZERVEZETEK ALAPVETŐ FUNKCIÓI

A szakszervezeti mozgalom feladatait a szocializmust építő társadalomban a munkáshatalom iránti elkötelezettség határozza meg. Ez az alapelv semmiben sem mond ellent a szakszervezetek érdekvédelmi, érdekképviseleti funkciójának. Ellenkezőleg! A dolgozók alapvető érdekeit csakis a munkáshatalom védelmezheti, szükségleteit csak ez a társadalmi rend elégítheti ki mind magasabb színvonalon és minden dolgozóra kiterjedően.

Az alapvető funkciók ellátása-

„Társadalmunkban növekszik a szakszervezetek szerepe. Alapvető funkcióik nem változnak, a jövőben is az a teendőjük, hogy erősítsék és óvják a munkáshatalmat, a szocialista rendszert; szervezzék, mozgósítsák tagságukat társadalmunk politikai és gazdasági erejének gyarapítására, képviseljék érdekeiket, védelmezzék a dolgozók törvényekben, rendeletekben rögzített jogait, töltsék be sokoldalúan nevelő szerepüket.

A szakszervezetek funkciói szerves egységet alkotnak, ezeknek egymással összhangban kell érvényesülniük. A gazdasági feladatok jó elvégzése szolgáltat alapot az érdekvédelmi tevékenységhez, a szocialista építés eredményei nyújtanak fedezetet a jogok gyakorlásához. A nevelő munka segíti mind a gazdasági, mind az érdekvédelmi teendők ellátását. Történelmi tapasztalat, hogy egyik funkció sem hanyagolható el társadalmi konfliktusok veszélye nélkül." (Az MSZMP Központi Bizottságának 1983. október 12-i állásfoglalása a szakszervezeti munka fejlesztéséről, a párt feladatairól.)

kor mindig igazodni kell a konkrét helyzethez, a társadalom, a munkahelyek előtt álló feladatokhoz, a dolgozók reális igényeihez: „A szakszervezetek növekvő felelőssége ma megköveteli, hogy segítsék megértetni a dolgozókkal a népgazdaság továbbfejlődéséhez elkerülhetetlen intézkedések szükségességét, és közben határozottan őrködjenek, hogy a dolgozók alapvető szociális és jövedelmi viszonyai ne szenvedjenek csorbát. Szükség esetén a nyílt vitát is vállalva – az üzemi demokrácia fórumait felhasználva – kell fellépniük a vállalatvezetéssel szemben a tisztességes, normális munka- és szociális feltételek, a korszerű és hatékony munkaszervezés érdekében. A szakszervezetek érdekvédelmi szerepük ilyen érvényesítésével tehetik tartalmasabbá a gazdálkodás segítését és így a tömegek között végzett meggyőző, mozgósító munkájukat" – mondta Gáspár Sándor az MSZMP XIII. kongresszusán.

Hazánkban a szakszervezetek funkcióik ellátásához megfelelő jogokkal rendelkeznek. Ezeket a Munka Törvénykönyve és más törvények (pl. a vállalati törvény), rendeletek rögzítik.

A szakszervezetek valamennyi joga voltaképpen a bérből és fizetésből élő dolgozók joga, amelyeket a szakszervezetek a dolgozók nevében gyakorolnak és képviselnek. E jogok nem megfelelő érvényesítése vagy megsértése tehát nem csupán a szakszervezetek, hanem a dolgozók jogsérelmét jelenti. Mindegyik jog gyakorlásának – a konkrét helyzettől elvonatkoztatott – célja végső soron a párt politikájának a megvalósítása.

A szakszervezetek törvényekben, rendeletekben rögzített joga nem öleli fel a mozgalmi tevékenység egészét. A szakszervezeti munka ennél sokrétűbb, színesebb. Munkájuk alapvető módszere sem a jog bürokratikus alkalmazása, hanem az ezek által biztosított lehetőségek alapján a dolgozói érdekek, törekvések politikai, mozgalmi eszközökkel, módszerekkel történő érvényre juttatása.

❶ **Jog a dolgozók képviseletére és érdekvédelmére:** a szakszervezetek joga, hogy a dolgozók anyagi, szociális és kulturális színvonalának emeléséért, élet- és munkakörülményeit érintő jogaik és érdekeik védelméért, illetőleg érvényesítéséért folyamatosan tevékenykedjenek. Az állami szervek és a vállalatok kötelesek a szakszervezetekkel együttműködni, tevékenységüket segíteni és a szakszervezetek észrevételei-

re, javaslataira elfogadhatóan indokolt véleményüket közölni.

❷ **Egyetértési és közös döntési jog:** az egyetértési jog alapján azok a gazdasági vezetők és vezető szervek, amelyek a dolgozók élet- és munkakörülményeit érintő intézkedéseket tehetnek, szabályozást csak a szakszervezetek illetékes szerveivel egyetértésben hozhatnak.

❸ **Önálló szabályozási, döntési jog:** a szakszervezetek több kérdésről önállóan döntenek, például a kedvezményes szakszervezeti üdültetésekben való részvételről, a szakszervezeti segélyekről és a vállalati szociális alapból adható segélyösszeg felhasználásáról. A szakszervezeti testületnek azonban a döntés előtt kötelező kikérnie az illetékes gazdasági vezető véleményét.

❹ **Véleményezési jog** illeti meg a szakszervezet vállalati szervét az intézkedések megtétele előtt, ha azok a dolgozók nagyobb csoportját érintik, és munkaviszonyra vonatkozó szabályok vagy a szakszervezettel egyetértésben hozott döntések végrehajtását szolgálják. E mód gyakorlásával nyílik többek között mód annak ellenőrzésére, illetőleg figyelemmel kísérésére, hogy a vállalat az egyetértéssel hozott szabályt vagy döntést helyesen hajtja-e végre.

❺ **Ellenőrzési jog:** a szakszervezetek a dolgozók érdekeinek védelme, élet- és munkakörülményeik javítása céljából jogosultak akár beszámoltatás, akár helyszíni ellenőrzés útján megvizsgálni a rendeletek, szabályok, megállapodások megtartását. Szükség esetén a gazdasági vezetőktől tájékoztatást kérhetnek, ellenőrzéseket szervezhetnek. A hibák feltárásakor jogosultak egyes személyek felelősségének megállapítására, és határidőt szabhatnak azok megszüntetésére. Jogosultak a hibák kijavítását szolgáló intézkedések, illetve eljárás kezdeményezésére a hibát elkövetőkkel szemben.

❻ **Kifogásolási vagy vétójog:** a szakszervezetek akkor élhetnek vele, ha a munkahelyeken megsértik a törvényekben vagy rendeletekben meghatározott, a munkaviszonyokra vonatkozó jogszabályokat (pl. ha megsértik a kollektív szerződést vagy más, közös megegyezéssel írásban kiadott vállalati szabályokat), vagy ha a gazdasági vezető a szocialista erkölcs és bánásmód szabályait figyelmen kívül hagyó intézkedéseket hoz, amelyek sértik a dolgozók érdekeit. A kifogásolt intézkedést mindaddig nem szabad végrehajtani, amíg a vétó jogosságát az arra illetékes felsőbb szervek el nem döntik. Ezzel a joggal az üzemekben csak választott szerv élhet, vagy egyes esetekben a választott szerv határozata alapján a szakszervezeti titkár. A szakszervezeti bizalmi is kezdeményezheti a kollektív testületnél a vétó kimondását.

❼ **A dolgozók jogi képviselőiként** eljárhatnak a dolgozók élet- és munkakörülményeit érintő kérdésekben a vállalaton kívüli szerveknél (munkaügyi bíróságoknál, sőt bármely állami hatóságnál képviselhetik a dolgozókat a munkaviszonyt érintő kérdésekben). E feladatot a szakszervezeti **jogsegélyszolgálat** látja el. Az oda fordulók (a nyugdíjasok is) munkaügyi, munkajogi, államigazgatási, családjogi vagy más polgárjogi kérdésekben felvilágosítást és szakszerű tanácsot kapnak. Ezenkívül egyes esetekben átvállalhatják az ügyek lebonyolítását

is annak érdekében, hogy a dolgozók ne a szabadságuk terhére vagy munkaidőben legyenek kénytelenek azokat intézni.

A szakszervezetek szerepe a gazdaságban és az érdekvédelemben

A magyar szakszervezeti mozgalom munkáját alapvetően az ország gazdasági helyzete határozza meg. A szakszervezetek támogatták és támogatják azt a törekvést, hogy a magyar népgazdaság korszerűbb, fejlettebb gazdaságként kerüljön ki a mai nehézségekből, egyetértenek a gazdaságirányítás további fejlesztésével; nem látnak más utat gondjaink megoldására, a gazdaság hatékonyságának növelésére, az egyensúly biztosítására, az elért életszínvonal védelmére és emelésére. Ezt az álláspontot a mozgalom vezető testületei több határozatban megerősítették, és ezek a célok, feladatok a szakszervezetek gazdálkodást segítő munkájában is meghatározó szerepet töltenek be.

A szakszervezetek részesei a népgazdasági és vállalati tervezésnek. A dolgozók véleményének, javaslatainak, valamint a lehetőségeknek az összehangolásával arra törekszenek, hogy a tervek az elért életszínvonal lehető legbiztonságosabb megőrzését szolgálják. Igyekeznek a tervezőmunka társadalmasítását javítani. Önálló szakszervezeti állásfoglalásokat alakítanak ki a különböző szintű szakszervezeti fórumokon termelési, életszínvonal-politikai, szociálpolitikai kérdésekben. A nehezebb gazdasági körülmények azonban napjainkban mérsékelték ezek hatásait.

A magyar szakszervezeti mozgalom arra törekszik, hogy alkalmazkodjék **a társadalom- és gazdaságirányítás továbbfejlesztése által meghatározott követelményekhez.** Fejlesztette belső demokráciáját és szervezeti rendszerét, részt vett a **munkahelyi demokrácia** fejlesztését szolgáló határozatok előkészítésében, alapos vizsgálat alá vette egész irányítási rendszerét, s arra törekszik, hogy ebben csökkentse a centralizmust.

A mozgalom figyelembe veszi a vállalati önállóság növekedését, és ezért minden erejével erősíti, segíti a munkahelyeken működő szakszervezeti szerveket nehéz és egyre bonyolultabb feladataik megoldásában. A hatékonyabb, termelékenyebb munka, a jobb, korszerűbb gazdálkodás segítése gazdasági gondjaink megoldásának alapfeltétele. Ez együtt jár a munkahelyeken a konfliktusok növekedésével is, ezért a szakszervezeti mozgalom arra törekszik, hogy a feszültségeket szervezeti csatornákon hozza felszínre és segítse megoldásukat. A leglényegesebb feszültséggócok: a kis keresetű, a sokgyermekes családok, az alacsony nyugdíjasok, a fiatal házasok helyzete, továbbá az infrastruktúra mennyiségi és minőségi hiányosságai, valamint a fogyasztói árbiztonság gyengülése.

A mai helyzetben a szakszervezeteknek még felelősebben kell elemezniük, feltárniuk, megfogalmazniuk az egyéni, csoport-, rétegérdekeket, és ezeket megfelelő színvonalon kell képviselniük.

Ez a viták, a kompromisszumok, az esetleges opponálás vagy vétó alkalmazásának a jelenleginél **nagyobb nyilvánosságát** igényli, hogy a dolgozók ezáltal is

érzékeljék a gondokat és a megoldásra tett erőfeszítéseket.

A szakszervezetek a gazdaságirányítás továbbfejlesztése során **kiemelt jelentőséget tulajdonítanak az érdekegyeztetés kiszélesítésének, általánossá válásának.**

A vállalati szintű érdekegyeztetésnek jól működő rendszere van. A gazdasági vezetés és a szakszervezet között jelenleg is olyan mechanizmus működik, amelynek során a dolgozói érdekek és a munkáltatói érdekek kölcsönös érvényesítésén keresztül alakul ki az aktuális belső szabályozás. A jövőben a vállalati kollektív szerződés jelentősége fokozódik, hiszen mindazokat a gazdálkodással, foglalkoztatással összefüggő kérdéseket, amelyeket magasabb jogszabályok nem tiltanak, a kollektív szerződésben kell (illetve lehet) szabályozni. Ez a lehetőség egyben azt is jelenti, hogy növekszik a szakszervezet hatásköre.

A szakszervezetek munkája a gazdaságban nem korlátozódhat kizárólag az elosztási szférára. A mozgalom keresi teendőit az életszínvonal-növelés, a lakossági ellátás javításának segítése területén is.

A szocialista munkamozgalmakat a szakszervezetek változatlanul a népgazdasági feladatok mással nem pótolható segítőiként tartják számon. Ebben a dolgozók társadalomért, munkahelyért és önmaguk jövőjéért érzett felelőssége, tenni akarása jelenik meg. A munkaverseny különböző formáiban kétmillióan, a szocialista brigádokban másfél millióan vesznek részt. A szocialista brigádok VI. országos tanácskozása (1983), valamint az MSZMP XIII. kongresszusa és a felszabadulás 40. évfordulója új lendületet adott a munkamozgalmaknak. Közvetlenebbül segítették a minőség, a hatékonyság, a takarékosság javulását és a tervek teljesítését. Tartalmi és formai megújulásokra került sor (brigádszerződések, pályázatok, rövidebb és célratörőbb vállalások, minőségi körök, szakmai képzések stb.). Elterjedtek a kommunista műszakok, szervezésükben jelentős a szakszervezetek tevékenysége. A bevételek a nagycsaládok, a nyugdíjasok megsegítését, lakástámogatásokat, jóléti és kulturális célokat szolgáltak.

Az innovációs folyamatokban megnőtt az **újító- és feltalálómozgalom** jelentősége. Az elmúlt években évente 5,5–8 milliárd forintnyi gazdasági eredményt hoztak a vállalatoknak az újítások. Az újítók száma 120 000, az újítási díjak évi értéke 350 millió forint.

A szakszervezetek a teljes és hatékony foglalkoztatás megteremtésének segítésére vettek részt a **foglalkoztatáspolitika** kialakításában és megvalósításában. **Bérpolitikai** munkájuk fő célja a munka szerinti elosztás szorgalmazása, tökéletesítése. Szerepük volt abban, hogy az elmúlt ötéves tervben – elsősorban ágazati kezdeményezések nyomán – kb. 2,5 milliárd forintos központi béremelésre került sor. Ezek főként fizikai dolgozókat érintettek (ércbányászat, szénbányászat, erdőgazdaság, nyomdaipar, sütőipar, ruházati ipar, élelmiszer-kereskedelem, melegüzemi pótlék, műszakpótlék emelése stb.). Emellett más területeken is sor került bérfejlesztésre (pedagógusok, egyes kutatói és újságírói rétegek stb.).

A bérekkel együtt az **árak** változásait is figyelemmel kísérik a szakszervezetek. Erősítik árellen-

őrző tevékenységüket. Az áremelések elkerülhetetlenségének tudomásulvétele mellett szorgalmazzák azok korlátok közé szorítását, és ezekre javaslatokat tettek.

A szakszervezetek mindenkor különös figyelmet szenteltek a **társadalmi juttatások** alakulásának. Élve lehetőségeikkel, igyekeztek befolyásolni ezek – feltételekkel és szükségletekkel összehangolt – alakulását. Az állami és más társadalmi szervekkel együtt részt vállaltak a hosszú távú **népesedéspolitikai koncepció** kialakításában.

A szakszervezeteknek fontos feladataik vannak az **egészségügy-politika** alakításában, a betegellátás javításában. Az iparágak, a lakóterületek egészségügyi helyzetének változásaival rendszeresen foglalkoznak. Kiemelt figyelemmel elemzik a foglalkozási megbetegedések alakulását, a fiatalkorúak és a nők számára tiltott munkakörökre vonatkozó rendelkezések betartását, az üzemegészségügyi hálózat működését.

A **munkavédelem** a szakszervezetek hagyományos feladata. Kezdeményezésükre ma már a munkavédelmi fejlesztések részei a vállalatok műszaki-gazdasági terveinek. Javaslatukra megvalósult a munkahelyi balesetet szenvedett dolgozók kárának megtérítése, százszázalékos táppénz biztosításával.

Ugyancsak hagyományos feladat az **üdültetés** a szakszervezeti mozgalomban. A legutóbbi öt évben hatmilliónál több felnőtt és gyermek üdült, közülük kétmillión szakszervezeti üdülőkben. Gyorsan fejlődött a gyógyüdültetés. 1981-től 1985-ig 21 000-rel nőtt az ebben az üdültetési formában részt vevők száma. A XXIV. kongresszus óta nyolc új SZOT-üdülő épült fel. Ugyanezen idő alatt külföldön 90 000-en üdültek, a SZOT Szociálturisztikai Irodája pedig 31 000 dolgozót utaztatott külföldre.

A szakszervezetek rendszeresen foglalkoztak lakáspolitikai kérdésekkel, a gyermekintézmények helyzetével és a vállalati szociális ellátás számos területével.

Nevelő munka, kulturális tevékenység

A szakszervezetek nevelő munkájának alapvető célja, hogy felkészítse a dolgozókat a szocialista építés feladatainak ellátására, elkötelezett, a munkában, a közéletben, a magánéletben egyaránt szocialista szellemben cselekvő és gondolkodó embereket neveljen.

A nevelő munka mindig együtt alakul a mozgalom feladataival, átszövi a szakszervezeti élet egészét. Felvilágosítással, meggyőzéssel éri el azokat az értelmi és érzelmi hatásokat, amelyek tettekben, gondolatokban öltenek testet, és segítik a társadalom építését.

A nevelés tartalma tehát felöleli a szocializmus építésének egészét, a marxizmus–leninizmus ismeretétől a szocialista életmód elemeiig, a demokratizmusig, a munkahelyen való helytállásig vagy az általános, a politikai és a szakmai ismeretek gyarapításáig, a testkultúráig és így tovább – így az emberi élet egészére hatással van.

A nevelő munkában – sajátos hatásánál fogva – különleges szerep jut a közművelődésnek, az agitációnak és a propagandának. A szakszervezetek elsősorban a

munkahelyeken végzik e tevékenységüket, de lakóhelyi feladatokat is ellátnak. Együttműködnek az állami, a gazdasági szervekkel, az agitációban és propagandában pedig a pártszervezetekkel.

A **felnőttoktatás** ügyét a felelős gazdasági vagy állami szervek iránti követelmények támasztásával és saját eszközeikkel egyaránt segítik. Igyekeznek szoros összhangot teremteni a munkahelyi feladatok és a művelődés, a továbbképzés vagy átképzés között.

A szakszervezetek 227 művelődési otthont, mintegy 5000 könyvtári szolgáltatóhelyet tartanak fenn. A szakszervezeti amatőr művészeti mozgalom (népi tánc, színjátszó, film–fotó, képzőművészet, tárgyformáló művészetek stb.) 45 000 dolgozót fog át, zömmel fiatalokat.

A szakszervezetek nagy gondot fordítanak a tagság véleményének, hangulatának feltárására és azok figyelembevételére a döntések előkészítésénél és meghozatalánál. Hangulatfeltáró (információs) hálózatuk megbízhatóan működik. A visszajelzéseket az alapszervezetek, a szakszervezetek megyei tanácsai és a központi vezetőségek bírálják el, a SZOT „Kérdezték az információs jelentésekben" című havi kiadványa 220 000 bizalmihoz jut el.

A szakszervezeti sajtó átfogja a tagságot. A Népszava napi 300 000 példányban, a 19 iparági-ágazati szakszervezet lapjai együttesen egymillió példányban jelennek meg. Folyóiratok biztosítják a tisztségviselők felkészültségét, informálását. A Munka 25 000, a Szakszervezeti Szemle 8000, a Mai Magazin 100 000 példányban jelenik meg, hivatásuk szerint módszertani, elméleti vagy aktuális érdekességű információkat adnak. Öt nyelven, 30 000 példányban jelenik meg a Magyar Szakszervezeti Szemle, s jut el 123 ország szakszervezeti vezetőihez.

A magyar szakszervezetek jelentős **könyvkiadói** tevékenységet is folytatnak. Évente mintegy 200 kiadvány jelenik meg, elsősorban a Népszava Lap- és Könyvkiadó gondozásában.

Jelentős **politikai oktatási** tevékenységet fejt ki a mozgalom. A tagság tömegpolitikai tanfolyamain évente mintegy félmillióan, az alapszervezeti tisztségviselői képzésben 200 000-en, a megyei iskolák és a SZOT Központi Iskola nappali és esti, valamint levelező tanfolyamain mintegy 30 000-en vesznek részt. Balatonfüreden öthónapos, bentlakásos munkáskáderképző tanfolyamot szerveznek, a központi iskolán pedig felsőfokú szakszervezeti vezetőképző tanfolyamok vannak. Több tagozaton (pl. népművelő, könyvtáros, pedagógia stb.) államilag is elismert főiskolai oklevelet kapnak a sikeresen végző hallgatók. Számottevő a szakszervezetek propagandistahálózata, mely elsősorban az alapszervezetekben működik. A mintegy 30 000–35 000 propagandista többsége párttag, pártmegbízatásként végzi munkáját.

FELADATOK A MUNKAHELYI DEMOKRÁCIA FEJLESZTÉSÉBEN

A dolgozók aktivitásának kibontakoztatásában egyik legfontosabb lehetőség és eszköz a szocialista demokrácia, ezen belül az

üzemi, munkahelyi demokrácia erősítése. Ebben növekszik a szakszervezetek szerepe és felelőssége. Pártunk XIII. kongresszusának határozata ezt megerősítve kimondja, hogy: „Az üzemi-munkahelyi demokrácia elmélyítésével segítsék elő a dolgozóknak a termelésben, a politika végrehajtásában való részvételét." A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a jelenlegi szervezeti formában jól össze lehet hangolni a munkahelyi és a szakszervezeti demokráciát.

A választott szakszervezeti szerveknek és tisztségviselőknek jobban kell építeniük a tagságra. Ez feltételezi a folyamatos tájékoztatást és a döntéseket megelőző rendszeres konzultációkat is magában foglaló, élő, szoros kapcsolatot.

A megnövekedett vállalati–munkahelyi önállóság **és az új vállalatirányítási formák** lehetővé teszik és igénylik is a helyi kollektívák szélesebb körű részvételét a vezetésben, a döntések meghozatalában és a végrehajtás ellenőrzésében, a gazdasági vezetők munkájának megítélésében. Különösen fontos a nyilvánosság szélesítése, a gondok őszinte feltárása, a tájékoztatás a helyi ügyekről, elképzelésekről, ami feltétele annak, hogy a dolgozók élhessenek jogaikkal a fórumokon. Ha a gazdasági vezetők – mint ahogy már sokan teszik is – bátrabban építenek a kollektívákra, és a konkrét feladatok megoldásához kérik a dolgozók segítségét, ezzel nagy tartalékok tárulnak fel.

Az új vállalatirányítási formák létrehozásában, működésében a szakszervezetek felelős kezdeményező, szervező szerepet játszanak. E formák **a tulajdonosi jogok gyakorlásának** és egyben a gazdasági vezetés kollektív döntéseinek színterei. A dolgozók **munkavállalói érdekeit** továbbra is a munkahelyi és a szakszervezeti demokrácia fórumai hivatottak megjelentetni és képviselni. Ennek megfelelően a szakszervezetek szerepe nem csökken, sőt lehetősége és felelőssége tovább növekszik a dolgozók érdekeinek képviseletében, védelmében. Jogai sem változnak. A vállalati vezetés a jövőben is csak akkor intézkedhet a dolgozók élet- és munkakörülményeivel kapcsolatos kérdésekben, ha előre kikéri a szakszervezet véleményét, illetve egyetértését.

A szakszervezetek szerepe nem csökken a munkahelyi demokrácia érvényesítésében, ugyanakkor várható, hogy az új vállalatirányítási formák hatására átalakulnak a vállalaton belüli érdekkapcsolatok, együttműködési viszonyok. A jövőben még inkább szembekerülhetnek egyes munkáltatói és munkavállalói érdekek. Mindezek a várható változások jóval nagyobb feladatot, felelősséget rónak a szakszervezetekre is, és munkájuk fejlesztését, joggyakorlásuk módjának igazítását igénylik.

A pártszervezetek feladatai

A munkahelyi demokrácia érvényesülésének első számú felelőse a párt. A pártszervezetek kötelessége, hogy minden segítséget megadjanak a szakszervezeteknek feladataik megvalósításához. A legnagyobb segítség az, ha politikai felvilágosító munkájukkal megértetik a szakszervezeti vezetőkkel, az ott dolgozó kommunistákkal, hogy a munkahelyi demokrácia fejlesztése nem öncé-

lú feladat, szorosan összefügg jelenlegi és távlati feladatainkkal, szoros összhangban van politikai és gazdasági céljainkkal és tennivalóinkkal.

A párt szerepéből következik, hogy **a munkahelyi demokrácia fejlődése szoros kapcsolatban van a pártdemokrácia helyzetével.** A pártszervezeteken belüli demokratikus viszonyok, a pártmunka stílusa, nyíltsága és politikai mozgalmi jellege hatással van a munkahelyi demokrácia színvonalára és érvényesülésének módjára. Ez a hatás akkor érzékelhető igazán, ha a pártszervezetek tisztségviselői, a kommunisták (különösen a gazdasági és szakszervezeti szervekben dolgozó kommunista vezetők) nemcsak a pártszervezet rendezvényein, hanem a mindennapi munkában is érvényesítik a demokratizmus követelményeit. Fontos, hogy a kommunisták a szakszervezetben végzett munkát, a munkahelyi demokratikus fórumokat a politikai munka terepének tekintsék, ahol fellépésükben, a pártszervezet álláspontjának képviseletében példamutatóak, tisztelik mások véleményét érveléssel törekednek az emberek meggyőzésére. Olykor azonban még megtörténik, hogy a pártszervezet már eldöntötte a szóban forgó kérdést, s az érintettekkel csak a végrehajtás feladatairól lehet szót váltani.

A munkahelyi demokrácia fejlődése visszahat a pártdemokráciára, a pártszervezetek irányítómunkájára is. A pártszervezeteknek tudatában kell lenniük annak, hogy a szakszervezetek, a munkahelyi demokratikus fórumok nemegyszer más összefüggésben vizsgálják a hatáskörükbe tartozó ügyeket, és más következtetésekre is juthatnak, mint a pártszervezet. A pártszervezetek biztosítsák a szakszervezetek önálló, felelős működésének feltételeit, kerüljék az indokolatlan beavatkozást, a túlzott gyámkodást. Nem szabad, hogy előre döntést hozzanak olyan kérdésekben, amelyek a szakszervezetekre a bizalmitestületekre, a szakszervezeti taggyűlésre vagy a szakszervezeti bizottságokra mint munkahelyi demokratikus fórumokra tartoznak.

Kiemelt figyelmet igényel a **kommunista bizalmiak tájékoztatása, képzése.** Ehhez – egyebek között – jobban hasznosíthatók a pártoktatás nyújtotta lehetőségek is. Fontos, hogy a bizalmiak minden lényeges kérdésben ismerjék a pártszervezet álláspontját. Ennek érdekében rendszeresen hívják össze a kommunista bizalmiakat. A pártszervezetek tudatosan és folyamatosan használják fel a szakszervezeti fórumok adta lehetőségeket arra, hogy a párt állásfoglalásait a dolgozók megismerjék, és a munkahely életéből vett tények alapján helyességükről meggyőződjenek.

Érdemes tovább növelni a kisebb létszámú, a dolgozók közvetlen részvételével zajló fórumokat, a szakszervezeti csoportok szerepét, a tanácskozások eszmecserejellegét. Ezek az aktív összejövetelek alkalmasak a döntések indoklására s az adott kollektíva szerepének a meghatározására is.

A pártszervezetek igényeljék a szakszervezeti szervektől, hogy javítsák a munkahelyi demokratikus fórumok előkészítését, tegyék tartalmasabbá és rendszeresebbé a szakszervezeti csoportok munkáját, erősítsék a demokratikus vitaszellemet és az egységes cselekvést. Érjék el, hogy hatékony együttműködés alakuljon ki

a munkahelyi gazdasági vezetés és a szakszervezeti szervek között. Ezekről a megbeszélésekről, tárgyalásokról a dolgozók kapjanak megfelelő tájékoztatást. Ugyancsak kapjanak a korábbiaknál nagyobb nyilvánosságot a munkahelyi demokratikus fórumok javaslatai, kezdeményezései, valamint a gazdasági vezetés ezekre adott válaszai és intézkedései.

A pártszervezetek nyújtsanak segítséget ahhoz, hogy kialakuljon a munkahelyi vezetők véleményezésének – évenkénti, illetve többéves – helyes gyakorlata. Lépjenek fel a véleményezési jogkör kibővítését ellenző vezetőkkel szemben, segítsék eloszlatni a bizalmatlanságot. Érjék el, hogy a vezetők napi tevékenységük során úgy számoljanak a munkahelyi demokráciával, mint a szocialista gazdálkodás lényeges és állandó tényezőjével. Fontos az is, hogy a kollektívák időben megfelelő tájékoztatást kapjanak a területük vezetését érintő személyi változásokról és azok indokairól. Emellett rendkívül jelentős, hogy a káder- és személyzeti munkában hasznosuljanak azok a javaslatok, vélemények, amelyek a demokratikus fórumokon a vezetők munkájával, magatartásával kapcsolatban hangzanak el.

Az éves tevékenység véleményezése során feltétlenül szükséges, hogy a pártszervezetektől, a kommunistáktól kapjanak támogatást a szervezettséget javító, a rendet, fegyelmet megkívánó vezetők, s ne engedjenek teret a magasabb követelmények támasztása miatt esetlegesen kialakuló értetlenségnek, demagógiának. Értékeljék a vezetők munkastílusát, kérjék számon annak demokratizmusát. Végső fokon azt kell biztosítani, hogy erősödjön a kapcsolat a vezetők megítélése, helyzete, valamint az általuk irányított szervezet eredményessége és a kollektíva értékelése között.

JEGYZET

A kiadásért felel az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya
Szikra Lapnyomda, Budapest (86–3005)

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

„Az MSZMP hisz az eszmék erejében, de nem hisz abban, hogy azok önmagukban, automatikusan megvalósulnak. Ehhez kitartó, szívós munkára van szükség. A párt vezető szerepének érvényesülése nem azonos a csalhatatlanság hitével, nem azonos a szüntelen helyeslással. Ezért az MSZMP úgy tekint a szakszervezetekre is, mint saját véleménnyel rendelkező politikaformáló erőre.

Minél pontosabban megfeleinek sajátos hivatásuknak, helyzetüknek és szerepüknek, annál nyilvánvalóbb, hogy olyasmivel tudnak hozzájárulni a szocializmust építő társadalom erőfeszítéseihez, ami nemcsak eltér mások tevékenységétől, hanem amit – a követelményeknek megfelelő módon – senki más nem tehet meg.” (Gáspár Sándornak, a Szakszervezetek Országos Tanácsa elnökének hozzászólása az MSZMP XIII. kongresszusán.)

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

86
3

TIZENNYOLC KÉRDÉS AZ IFJÚSÁGRÓL

Meddig fiatal az ember? • Hol van az ifjúság helye társadalmunkban? • Hadra fogható erő vagy csak utánpótlás? • Mit vár egymástól ifjúság és társadalom? • Van-e mércénk az ifjúság értékeléséhez? • Milyennek tartjuk a mai magyar ifjúságot? • Miben látja a párt ifjúságpolitikájának célját? • Betölti-e szerepét a szakszervezet az ifjúság nevelésében? • Milyen eredményeket értünk el az iskolai nevelésben, melyek gondjaink és [illegible] a téren? • Vannak-e, s ha igen, milyen lesz[illegible] a fiatalok munkába állásánál? • Milyenek a fiatalok [illegible] [illegible]désének feltételei? • Hogyan művelődik, szerfel, szórakozik ifjúságunk? • Ki a felelős az ifjúságért? • Mi az állami szervek feladata az ifjúsági munkában? • Mit várunk a társadalmi szervezetektől az ifjúsági munkában? • Merre halad a Kommunista Ifjúsági Szövetség? • Hogyan érvényesül a párt különleges felelőssége az ifjúságért? • Mi most a teendő a KISZ pártirányításában?

A kiadásért felel az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya
Szikra Lapnyomda, Budapest (86–3065)

A kommunista és munkáspártok többségéhez hasonlóan a Magyar Szocialista Munkáspárt tevékenységében is központi helye van az ifjúság körében végzett politikai munkának. Pártunknak vezető szerepéből és a magyar nép iránti kötelességéből eredő feladata, hogy megkülönböztetett figyelmet fordítson az ifjúságra, hiszen a vele való törődés a szocializmus építésének, a párt fejlődésének, tömegkapcsolatának, eredményes munkájának egyik alapfeltétele. A felnövekvő nemzedék problémáit helyesen mérlegelni, az ifjúság életét és jövőjét befolyásoló döntéseket meghozni – nagy felelősség. Pártunk **ma is érvényesnek tartja ifjúságpolitikájának 1957 óta követett elveit,** amelyeket 1970-ben a Központi Bizottság állásfoglalásában összegezett. Ezeket az elveket a társadalomban, az ifjúság helyzetében végbement változások, a módosult feltételek és a nagyobb követelmények figyelembevételével kell alkalmazni.

Az ifjúság problémái a nyolcvanas évek első felében a korábbiakhoz képest erősebben foglalkoztatták társadalmunkat. Ennek egyik oka az, hogy a felnövekvő nemzedékek önálló élet- és pályakezdését elődeiknél nem tapasztalt feszültségek kísérik, s ezek hatása tükröződik a fiatalok gondolkodásában és magatartásában is. A másik ok az, hogy gazdasági, társadalmi fejlődésünk egészében is jóval bonyolultabbá vált, számos új, nehezen megoldható problémával kell szembenéznünk. **Az ifjúság körében tapasztalható jelenségeket csakis a gazdasági, politikai, szellemi életünket meghatározó folyamatokkal szoros összefüggésben szabad elemezni** és értékelni; és csak távlati társadalompolitikai programunk keretében lehet e problémákat megoldani.

Az elmúlt években az MSZMP vezető testületei több olyan döntést hoztak, amelyek (részben témájuknál, részben szemléletüknél fogva) a fontos ifjúságpolitikai kérdésekben útmutatást adnak a pártszervezeteknek, az állami és társadalmi szervezetekben dolgozó kommunistáknak. Ilyenek voltak: a közoktatással és a felsőoktatás fejlesztésével, a népesedéssel, a lakásgazdálkodással és más fontos, az ifjúság életét is befolyásoló társadalompolitikai kérdéssel foglalkozó határozatok, illetve legutóbb a **Központi Bizottság 1984. októberi ifjúságpolitikai állásfoglalása.**

A téma időszerűségét ma az adja meg, hogy **1986 májusára összehívták a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség XI. kongresszusát.** Januártól márciusig tartanak a KISZ-alapszervezetek értékelő, választó és a kongresszusi vitadokumentumot tárgyaló taggyűlései, majd ezeket követik a munkahelyi, tanintézeti és területi küldöttgyűlések. Ebben az időszakban – a KISZ KB felhívására – **széles körű társadalmi vita** bontakozik ki az ifjúság helyzetéről, az ifjúság és a társadalom

viszonyáról, az ifjúsági mozgalomról, a KISZ feladatairól. Az eszmecserében felkészülten és felelősen részt venni minden párttagnak, állami, társadalmi és gazdasági tisztségviselőnek erkölcsi kötelessége.

E füzetünkben a ma időszerű ifjúságpolitikai témák megvilágításával, a leggyakrabban felvetődő kérdések megválaszolásával igyekszünk hozzájárulni ahhoz, hogy a fiatalokról és a fiatalokkal folyó eszmecserék reális alapokon nyugvók, nyíltak, őszinték, politikailag hasznosak legyenek.

❶ Meddig fiatal az ember?

A kérdés, illetve a válasz csak első látásra egyszerű. Nehéz, ugyanakkor nem is lehet egyetlen választ adni, mert a különböző szaktudományok – más- és másfelől közelítve, más és más ismérveket véve alapul – más és más meghatározásokat fogalmaznak meg. Ha megkérdezzük, eltérően válaszol e kérdésre a jogász, az orvos, a pedagógus stb. A szociológia, a politikaelmélet és a politikai gyakorlat az ifjúságnak olyan meghatározását igényli, amely **a társadalmi viszonyok rendszerében elfoglalt helyet** veszi alapul, s ha tekintettel van is más szaktudományok ifjúságfogalmára, az ifjúság társadalmi szempontból sajátos vonásait törekszik megragadni és tömören összefoglalni.

Az ifjúság: társadalmi réteg, amelynek tagjait, a fiatalokat az jellemzi, hogy benne vannak a szocializáció folyamatában, megindultak azon az úton, amely a társadalom teljes értékű tagjává válásig tart, de még nem értek a végére. A fiatalok beilleszkedési folyamatának feltételeit, jellemzőit az adott társadalom nagymértékben befolyásolja. A fiatal – miközben felkészül a felnőtt életre – fokozatosan növekvő részt kér a társadalom feladataiból, mind nagyobb részt vállal a társadalom életében, keresi az őt megillető helyet ebben a társadalomban. Vagyis a fiatalok társadalmi helyzetének sajátossága, hogy egyrészt felkészülnek társadalmi szerepeik teljesítésére, másrészt megkezdték a társadalom munkájába való bekapcsolódásukat és önálló életkörülményeik kialakítását.

A kérdés azonban a definícióval még nincs megoldva. Politikailag az, hogy **kit tekintünk fiatalnak,** lényegében azt is meghatározza, **mit tekintünk ifjúsági problémának.** Jogszabályaink többsége és a köztudat szerint az számít ma fiatalnak, aki már kilépett az általános iskolából, de még nem töltötte be a 35. életévét. Ebben a korhoz kötött értelmezésben az aktív keresőknek majdnem a fele fiatalnak számít, 10–15 éve dolgozó, érett felnőttek is. Ez viszont arra vezet, hogy gyakran a társadalom egészét érintő problémák is sajátos ifjúsági gondokként fogalmazódnak meg, s zavarják tisztánlátásunkat.

Mivel a „kit tekintünk fiatalnak" kérdés megválaszolása befolyásolja az ifjúságpolitika súlypontjainak kiválasztását, nem helyes merev korhatárt kijelölni, rugalmasságra és differenciáltságra kell törekedni. Az ifjúsági kérdésekkel való beható foglalkozás ma azt követeli, hogy figyelmünket elsősorban **a közép- és felsőfokú oktatási intézmények-**

ben tanuló diákokra, továbbá a pályájuk elején tartó, két-három éve dolgozó fiatalokra és a családalapítókra összpontosítsuk – tehát a politikai gyakorlatban őket tekintsük fiatalnak.

❷ Hol van az ifjúság helye társadalmunkban?

Az ifjúság és a társadalom viszonya: a rész és az egész viszonya. Az ifjúság elválaszthatatlan szerves része a társadalom osztályainak, rétegeinek, csoportjainak. Minden fiatal tartozik valahová, valamelyik osztály vagy réteg soraiba, s ennek megfelelőek életfeltételei, élményvilága, világszemlélete. Téves az a nézet, amely szerint az ifjúság a társadalom egészén belül teljesen önálló, öntörvényei szerint élő réteg. Erről a téves alapról kiindulva abszolutizálják a burzsoá ideológia egyes képviselői a nemzedéki különbségeket, s kiáltják ki a generációs ellentmondásokat a társadalmi fejlődés hajtóerejévé. Holott az osztálytársadalmakban a társadalmi ellentmondások zöme az osztályérdekek ütközéséből fakad, s alapvetően ezek hatása érvényesül az ifjúság körében is. Szocializmust építő társadalmunk is nap-nap után ellentmondások sokaságával birkózik, amelyek döntő többsége már nem osztályjellegű, de nem is nemzedéki szembenállás kifejeződése, még akkor sem, ha a fiatalok életét erősen befolyásolja.

Ugyanakkor igaz, hogy az ifjúság – mint nagyjából azonos életkori szakaszba, korcsoportba tartozók összessége – sajátos szociológiai, tudati vonásokkal rendelkezik, **nem tekinthetjük a felnőtt társadalom kicsinyített,** még nem egészen érett, de lényegében azonos **másának.** Számításba kell vennünk, hogy minden generációnak más a társadalmi, történelmi alapélménye, s ez bizonyos mértékig sajátossá teszi látásmódját, magatartását is. Az ifjúság társadalmi helyzetéből és relatíve önálló csoport mivoltából következően társadalmunknak számot kell vetnie a **sajátos érdektagoltság** tényeivel is, s biztosítania kell számára az érdekképviselet és az érdekérvényesítés intézményes lehetőségét.

Az ifjúság mint réteg **belsőleg igen differenciált.** Egyrészt megjelennek benne a társadalom (már említett) osztály- és érdekviszonyai, másrészt további tényezők hatására is strukturálódik. Az ifjúsággal való foglalkozás megköveteli, hogy ezt a belső tagoltságot mindig figyelembe vegyük. Differenciálnunk kell aszerint, hogy a tanuló fiatalok általános iskolába, középiskolába, szakmunkásképzőbe, főiskolára, egyetemre járnak-e; aztán aszerint, hogy a dolgozó fiatalok munkások, szövetkezeti parasztok, értelmiségiek, alkalmazottak-e. További el nem hanyagolható differenciáló tényező a képzettség, az életkor, a nem, a lakóhely, a szakmai ágazat stb.

❸ Hadra fogható erő vagy csak utánpótlás?

Az ifjúság számottevő társadalmi csoport, jelentős erőt képvisel. Aktív, cselekvő részese a gazdasági, a kulturális, a politikai életnek – tehát nem csupán a nevelés passzív „tárgya", és nem is csak a jövő „re-

ménysége", valamiféle később bevethető tartalék. A fiatalok társadalmi aktivitása fontos a társadalom számára, mert hozzájárulásával serkenti, gyorsítja a fejlődést; és fontos a fiataloknak is, mert emberi, személyi és közösségi fejlődésükben nagy szerepet játszik.

„A történelem nem egyéb, mint az egyes nemzedékek egymásutánja, amelyek mindegyike kiaknázza azokat az anyagokat, tőkéket, termelőeszközöket, amelyeket valamennyi elődje reá hagyományozott, ilyenképpen tehát egyfelől a ráhagyott tevékenységeket folytatja egészen megváltozott körülmények között, másfelől egészen megváltozott tevékenységgel a régi körülményeket módosítja" – mondja Marx és Engels A német ideológia c. művében. Az idézett gondolattal teljes összhangban van az a történelmi tapasztalat, hogy minden társadalmi osztály s az osztály érdekeit képviselő intézmény, párt, állam mindig és mindenütt nagy gondot fordított és fordít az ifjúságra, nevelésére, megnyerésére. A társadalmi osztályok számára az ifjúság egyrészt **tartaléksereg,** másrészt pedig az osztály céljaiért folytatott harc, az **osztálypolitika fontos tényezője.**

Ifjúságunk társadalmi szerepét jól érzékelteti a mellékelt néhány statisztikai adat is.

Hazánk lakossága 10,6 millió, ebből:

- 14 éven aluli 2,3 millió,
- 30 évesnél fiatalabb összesen 4,5 millió,
- az állami oktatási intézményekben nappali tagozaton 1,7 millió tanult 1984-ben, ebből:
  - általános iskolába járt 1,2 millió,
  - szakmunkásképzőbe 178 000,
  - középiskolába 232 000,
  - felsőfokon tanult 63 000.

Az aktív keresők egyes állománycsoportjaiban a következő százalékos súllyal szerepeltek a fiatalok 1984-ben:

- a fizikai dolgozók között 30,9, ebből:
  - a szakmunkások között 38,
  - a betanított munkások között 26,3,
  - a segédmunkások között 24,7,
- a szellemi dolgozók között 23, ebből:
  - a vezetők között 10,5,
  - a beosztott ügyintézők között 26,1,
  - a beosztott ügyviteli dolgozók között 30,6.

Napjainkban csaknem minden második magyar állampolgár fiatal, s ők teszik ki az aktív keresők egyharmadát. A fiataloknak több mint háromnegyed része munkaviszonyban áll, további 20%-uk pedig nappali tagozaton tanul. A munkaerő-utánpótlás 97%-át ez a korosztály adja, s ezért az ő foglalkozási összetételük határozza meg a jövő munkaerő-struktúráját is. **Az ifjúság iskolázottsági szintje** az elmúlt évtizedekben dinamikusan emelkedett:

- legalább általános iskolai végzettséggel rendelkezik 96,8%,
- középiskolai végzettséggel rendelkezik több mint 38,8%,
- felsőfokú végzettséggel rendelkezik 11%.

❹ Mit vár egymástól ifjúság és társadalom?

Az ifjúság társadalmi helyét alapul véve természetes, hogy **kötelezettségei és jogai vannak egyrészt társadalmunk egészének** az ifjúsággal szemben, **másrészt az ifjúságnak** a társadalom egészével szemben.

Közös céljaink megvalósításában társadalmunk bizalommal számít és támaszkodik az ifjúságra; különös gondot fordít fejlődésére, oktatására és nevelésére; felszínre hozza érdekeit, biztosítja azok képviseletét és a társadalmi érdekekkel összehangolva érvényesítését; elősegíti, hogy az ifjúság felkészüljön feladatainak megoldására, hivatásának teljesítésére a szocializmus építésében és védelmében; hogy minden fiatal **megtalálja képességeinek megfelelő helyét és munkájának megfelelő boldogulását.** Társadalmunk nagy gondot fordít a fiatalok szocialista szellemű nevelésére, munkába való beilleszkedésére, a közügyekben történő részvételére, családalapításának támogatására, szabad ideje kulturált felhasználásának segítésére.

A fiataloktól – életpályájuk egyes szakaszainak megfelelően – társadalmunk azt várja, hogy szorgalmasan tanuljanak; sajátítsák el a korszerű általános műveltséget, a marxista–leninista gondolkodás alapjait, a kiválasztott szaktudást; becsületesen, legjobb képességeik szerint dolgozzanak; alkotóerejüket, tudásukat, képességeiket saját érdekeikkel együtt a közösség, a szocializmus építésének érdekében használják fel; tisztességesen éljenek; emberi kapcsolataikban egyenrangúságra, kölcsönösségre, tiszteletre, megbecsülésre és segítőkészségre törekedjenek; gyarapítsák és védelmezzék hazánkat; erejük szerint szolgálják a társadalmi haladás és a béke ügyét; teljesítsék hazafias és internacionalista kötelességeiket; öntevékenyen használják ki a társadalom nyújtotta lehetőségeket – éljenek jogaikkal önmaguk és a közösség javára.

A társadalom és az ifjúság közötti harmonikus viszonynak, illetve a fejlődéssel szükség szerint együtt járó ellentmondások felismerésének és megoldásának legfontosabb feltétele megvan: hazánkban **a társadalom és az annak részét alkotó ifjúság alapvető érdekei és céljai azonosak.** Ez jelenti a jogok és a kötelezettségek kölcsönös érvényesítésének legjobb biztosítékát.

❺ Van-e mércénk az ifjúság értékeléséhez?

Az, hogy milyenek a fiatalok, illetve milyen az ifjúság – évezredek óta vita tárgya fiatalok és felnőttek, sőt felnőttek és felnőttek között. A gondolkodás, a magatartás megítélésének, értékelésének hibáitól azonban még a mai ember sem mentes. Ezért érdemes az ifjúság megítélésének módjáról, mércéjéről is szót váltani.

Kiindulásként szükséges leszögezni azt az igazságot, amit ősrégen ismerünk, mégis gyakran elfelejtünk: az ifjúság az egyes ember életében állapot; egy életszakasz, amelybe belekerülünk, átéljük, majd kikerülünk belőle – de mindebben vajmi kevés az, ami rajtunk múlik. **Ifjúnak lenni:** szükségszerűen bekövetkező **állapot** – tehát nem érdem

és nem hiba! Ezért **nem szabad** az ifjúság fogalmával (kimondva vagy kimondatlanul) **eleve összekapcsolni valamilyen pozitív vagy negatív minősítést.**

A fiatalok megítélésének **legfontosabb mércéje** (miként a felnőtteké is), hogy **mit tesznek a gyakorlatban.** Hogyan élnek, tanulnak, dolgoznak? Hogyan teljesítik kötelességeiket? Miként élnek jogaikkal? Milyen a viszonyuk a közösséghez, a szocializmust építő társadalomhoz? Éppen ezért hangsúlyoznunk kell, hogy a megítélés rossz vágányon halad, ha nem ebből, hanem például egyes külsőségekből (ruhadivat, hajviselet, zenei ízlés, táncformák) indul ki.

Az ifjúság megítélésének, értékelésének helyes módszereiről is érdemes beszélnünk. Fontos elvnek tartjuk, hogy a fiatalok megítélésében ne egyedi esetekből (netán szélsőséges példákból) általánosítsunk, hanem **mindig az ifjúság tömegeinek magatartását vegyük alapul.** Ne szakítsuk el az ifjúság dolgainak elemzését a társadalom egészétől – mint említettük, a rész és egész viszonya jellemzi őket. Továbbá: a társadalom s benne az ifjúság állandó mozgásban, változásban van – az elemzőnek **figyelemmel kell lennie a változásokra.** Aki nem folyamatokat, hanem változatlannak feltételezett állapotokat próbál vizsgálni, s ebből akar elméleti és politikai következtetéseket levonni – tévúton jár. Ezen túlmenően: az ifjúságról, egyes rétegeiről vagy egyes fiatalokról alkotott minősítésünk akkor értékelhető reálisan, ha más rétegekkel, más korosztályokkal, más nemzetek ifjúságával való összehasonlítást is tartalmaz.

Pártunk nem takargatja a társadalom valós problémáit, sem a fiatalok hibáit, de elutasítja a szélsőséges nézeteket, az igazságtalan általánosításokat. Fellép az ifjúság torz megítélése ellen, ugyanakkor követelményeket támaszt, és bizalommal, megértéssel és türelemmel tekint a fiatalokra. Védi a fiatalokat a szélsőséges nézetekkel és a belőlük fakadó gyakorlattal szemben. Ezzel óvja az ifjúságot a türelmetlenkedőktől és a társadalmat az elkerülhető feszültségektől.

5 Milyennek tartjuk a mai magyar ifjúságot?

A fiatalok megítélésének már említett elvi alapjaiból kiindulva, helyes módszereket alkalmazva eljuthatunk a magyar ifjúság **reális értékeléséhez.** Az MSZMP Központi Bizottsága 1984 októberében így minősítette a magyar ifjúságot: „A fiatalok életvitele, társadalmi, politikai aktivitása sokféle, a különbségek az egyes ifjúsági rétegeken belül is számottevőek. Az ifjúság döntő többsége elfogadja és támogatja társadalmi céljainkat, magától értetődőnek tekinti a szocialista társadalom viszonyait és vívmányait. Becsületesen tanul, helytáll a termelőmunkában, részt vesz társadalmunk új anyagi és szellemi értékeinek létrehozásában, teljesíti állampolgári és hazafias kötelességét. Megbecsüli, hogy társadalmi biztonságban, elfogadható körülmények között él. Büszke hazánk eredményeire, nemzetközi tekintélyére. Jelentős azoknak a fiataloknak a száma és hatása, akik elkötelezetten és felelősséggel vállalnak szerepet a közéletben, jobbító szándékú kritikájuk tettrekészséggel, áldozatvállalással is párosul.

Társadalmi-gazdasági életünk fogyatékosságai, a növekvő igények kielégítésének nehezebbé válása miatt ma gyakoribb a türelmetlenség, a kiábrándultság is. Több a bizonytalanság, a zavar fejlődésünk, ellentmondásaink, perspektíváink, társadalmi értékeink megítélésében. Nőtt a politikai érzékenység. A fiatalok jogosan kifogásolják a tájékoztatás hiányosságait, igénylik a döntések előkészítésében és a végrehajtásuk ellenőrzésében való szélesebb körű részvételt, bírálják egyes közéleti fórumok formális működését. Számos fiatal közömbös a társadalmi kérdések iránt, vannak, akik bizalmatlanok, egyes céljainkkal szemben fenntartásokat hangoztatnak. Emelkedett a társadalmi értékeinkkel, normáinkkal szembekerülő, beilleszkedési zavarokkal küszködő fiatalok száma. Nem kevés a felelőtlen, a könnyű élet, az igénytelen szórakozás felé forduló, gyakran ízléstelen divatokat követő fiatal. Növekedett az ifjúsági bűnözés, a fiatalok körében is terjednek az egészséget és a személyiséget károsító szokások."

A Központi Bizottság megállapította azt is, hogy a fiatalok gondolkodására, magatartására hatnak a nemzetközi helyzetben bekövetkezett kedvezőtlen változások és a kiélezett ideológiai harc. A szocializmus eszméinek és gyakorlatának lejáratására, a nacionalizmus szítására, a pacifizmus terjesztésére irányuló törekvéseket azonban ifjúságunk alapvető tömegei elutasítják.

❼ Miben látja a párt ifjúságpolitikájának célját?

Az MSZMP abból indul ki, hogy az ifjúság helyzetét, fejlődését, gondolkodását és magatartását a társadalmi viszonyok határozzák meg, amelyek alakításában maga az ifjúság is részt vesz, s amelyekért felelősséget is visel.

Az ifjúságpolitika célja: a fiatalok szocialista szellemű nevelését szolgálja. Arra irányul, hogy az ifjúságot megnyerje eszményeinek, céljainak és bekapcsolja a szocialista társadalom építésébe. Az új társadalom felépítése szükségképpen több nemzedék összehangolt, folyamatos munkáját igényli. A szocializmus ügyét ifjúságunknak kell továbbvinnie. A párt, a felnőtt társadalom felelős azért, hogy az ifjúság erre alkalmassá váljék.

A fiatalokat olyan felnőttekké akarjuk nevelni,

- akiknek szocialista céljaik vannak,
- akik hazafiak és internacionalisták,
- akik művelt, képzett, közéleti emberek,
- akik felelősséget vállalnak önmagukért, a társadalomért,
- akik minden erejükkel a közösség gyarapításán fáradoznak.

Illúzióktól mentes, reális és mozgósító erejű távlatot kell nyújtanunk az ifjúságnak. Javítanunk kell annak feltételeit, hogy a fiatalok felelősen részt vállalhassanak az ország fejlődését szolgáló feladatokból, a közéletből, a politika alakításából, a vezetésből. Saját terveik, céljaik valóra váltásához, problémáik megoldásához is elengedhetetlen, hogy

még jobban kibontakozzék társadalmi, politikai aktivitásuk, kezdeményezőkészségük, öntevékenységük és felelősségük. Szükséges, hogy társadalmunk **bizalmat, türelmet** és **megértést** tanúsítson az ifjúság iránt, ugyanakkor növelje a fiatalok elé állított **követelményeket** a munkában, a tanulásban, a testedzésben, az élet értelmes szervezésében.

A párt számít és épít az ifjúság tudására, erejére, tettrekészségére, elkötelezettségére. Az ifjúságot történelmi vívmányaink megőrzésére és fejlesztésére, a haza gyarapítására, a szocializmus továbbépítésére, nagyobb anyagi és szellemi gazdagság, társadalmi igazságosság, fejlettebb demokrácia feltételeinek megteremtésére hívja. Az MSZMP fontosnak tartja, hogy a fiatalok körében mérséklődjenek a családok szociális és anyagi helyzetéből adódó esélykülönbségek, javuljanak az önálló életkezdés feltételei, hogy a fiatalok több lehetőséget kapjanak a bizonyításra, a megszerzett tudás alkalmazására és fejlesztésére, s hogy teljesítményeikkel arányos megbecsülésben legyen részük.

8 Betölti-e szerepét a család az ifjúság nevelésében?

A magyar családok többségében megvannak a gyermekek egészséges fejlődésének feltételei, nagy figyelmet fordítanak nevelésükre, felkészítik őket az önálló életre. Ugyanakkor, sajnos, növekszik a felbomló családok száma. Sok szülő elhanyagolja gyermekének nevelését; nemegyszer láthatunk felelőtlen elkényeztetést is. Gyakran nem kielégítő a szülő és a gyermek kapcsolata. A szülők egy része az anyagi gondoskodást nem párosítja gyermekei munkára, önállóságra és felelősségre szoktatásával; nem tudatosítja velük, hogy a javakat csak kitartó munkával, erőfeszítések árán lehet megszerezni. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a fiatalok viszonylag felkészületlenül találkoznak az önálló életkezdés nehézségeivel.

Sok családban a felnőttek felelőtlen életvitele, alkoholizmusa, munkakerülő, sőt bűnöző életmódja miatt nem megfelelő a gyermekek testi, szellemi és erkölcsi fejlődése („veszélyeztetett fiatalok"). Az erre hivatott intézmények nem képesek a hatásos megelőzésre. Nincs megfelelően megoldva a családi kereteken kívül nevelkedő fiatalok (pl. állami gondozottak) társadalmi beilleszkedése.

Az MSZMP újra és újra hangsúlyozza azt az álláspontját, hogy a gyermekekről való gondoskodásban, a fiatalok nevelésében, az életmód formálásában, a különböző nemzedékek összetartásában, a közösségi együttélés normáinak kialakításában és erősítésében **a család szerepe meghatározó. A szülők felelősek** azért, hogy gyermekeik jó családi légkörben nevelkedjenek, megszerezzék azokat az ismereteket, elfogadják azokat az értékeket és normákat, amelyek a társadalmi beilleszkedéshez, a kiegyensúlyozott életvitelhez szükségesek. A családnak óriási szerepe van abban, hogy a gyermekek, a fiatalok a világot reálisan szemléljék, jelenségeit helyesen értékeljék, összefüggéseiket megértsék, hogy szocialista módon gondolkodjanak, közösségi emberként éljenek.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a család **terheinek könnyítése érdekében** a társadalmi segítség növelésére is szükség van. A gyermeknevelés költségeiből nagyobb részt kell vállalnia társadalmunknak. El kell érni, hogy a gyermekek száma a mainál kisebb különbségeket okozzon a családok jövedelmi helyzetében. Elengedhetetlen a gyermek- és ifjúságvédelmi hálózat a veszélyeztetett gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozó intézmények erősítése, tevékenységük összehangolása és társadalmi bázisuk szélesítése.

9 Milyen eredményeket értünk el az iskolai nevelésben, melyek gondjaink és teendőink e téren?

Az elmúlt évtizedekben meghosszabbodott a fiatalok iskolában eltöltött életszakasza, nőtt a képzési, felkészülési idő s vele az iskola szerepe a fiatalok életében. Az ifjúságon belül a diákság aránya erőteljesen növekszik. Az általános iskolát végzettek 95%-a továbbtanul. Így a fiatalok többsége számára a diákélet időtartama 11-12 év. Jelentős azoknak a száma is, akik ezenfelül még 3-5, néha 6 évet tanulnak felsőfokú tanintézetben. A diákévek arra az időszakra esnek, amikor a legfontosabb emberi jellemvonások kialakulnak. Sok múlik tehát azon, hogy a diákélet során a fiatalokat milyen hatások érik, s azok milyenné formálják őket. A tanulók körében végzett munka **a később már nehezen pótolható alapozás felelősségével jár.**

Társadalmunk jelentős erőfeszítéseket tett és tesz az oktatás feltételeinek javítása érdekében. A pedagógusok többsége nagy felelősséggel végzi oktató-nevelő munkáját; elsősorban ennek köszönhető, hogy a mai ifjúság nagyobb elméleti tudással, magasabb képzettséggel rendelkezik elődeinél. Az iskola azonban sok gondot is jelent. Az oktatási intézmények nem járulnak hozzá megfelelően a tanulmányaikban lemaradtak felzárkóztatásához, illetve a kiemelkedő tehetségű tanulók képességeinek kibontakoztatásához. A nevelőmunka sok szempontból elmarad a követelményektől: nem közvetíti elég eredményesen a szocialista eszméket, társadalmi értékeinket, erkölcsi normáinkat, magatartási szabályainkat. Pedagógusok és tanulók közérzetét egyaránt rontja a felesleges túlterhelés, a diákönkormányzat és az iskolai demokrácia fejlődésének lassúsága.

A Központi Bizottság hangsúlyozta: elengedhetetlen, hogy a köz- és felsőoktatás fejlesztéséről született párt- és állami döntések végrehajtása felgyorsuljon. Oktatási rendszerünket úgy kell alakítani és működtetni, hogy a lehetséges mértékben **csökkentse a művelődési és továbbtanulási esélyek különbségeit, segítse a tehetségek kibontakozását.** Az iskola követelje meg a fegyelmezett tanulmányi munkát. Élete legyen demokratikus; adjon lehetőséget az öntevékenységre, az önkormányzatok működésére; formáljon a társadalmi viszonyokban eligazodni képes közéleti embereket. Ez olyan tanintézeteket, olyan iskolai légkört igényel, amelyben a fiatalok nemcsak tanulónak érezhetik magukat, hanem a társadalom egy fontos közössége tagjának is; amely-

ben nemcsak javasolni és véleményezni szabad, hanem önállóan és teljes felelősséggel ügyeket eldönteni, intézni is lehet. **Az önállósághoz és az önkormányzathoz valóságos** – természetesen korukhoz, érettségükhöz mért – **hatáskört és felelősséget kell adni a fiataloknak.** Ki kell bontakoztatni mind a közép-, mind a felsőfokú tanintézetekben az érdemi hatáskörrel, megfelelő eszközökkel rendelkező helyi diákönkormányzati szervek működését. Ezek tegyék lehetővé a diákság közvetlen, felelős részvételét a saját élet- és munkakörülményeivel összefüggő kérdések intézésében. Ezzel összhangban részletesebben és pontosabban meg kell határozni a diákok tanintézeten belüli kötelességeit és jogait. Az iskolai élet demokratizmusának fejlődése segítheti a tanulást – ami természetesen a diákok legfontosabb feladata ma is, a jövőben is.

Az iskolai részvétel, a népesség adott kor szerinti százalékában, a következőképpen alakult 1984-ben:

- 3–5 évesekből óvodás 82,8,
- 6–13 évesekből általános iskolás 98,3,
- 14–16 évesekből szakmunkástanuló 39,6,
- 14–17 évesekből középiskolás 39,8,
- 18–22 évesekből felsőszintű intézményekben tanulók 9,4.

⑩ Vannak-e, s ha igen, milyen feszültségek a fiatalok munkába állásánál?

Az ifjúság társadalmi beilleszkedése, az egyén boldogulása szempontjából meghatározó jelentőségű a munka. Alapvető érdeke a társadalomnak s benne az ifjúságnak, hogy biztosítsuk a megfelelő munka lehetőségét az iskolából kilépő korosztályok számára, **lehetőleg képzettségüknek megfelelő vagy azzal rokon területen.** Mi a helyzet ezen a téren?

A fiatalok munkába állása általában nem okoz problémát, de az ország egyes vidékein vannak foglalkoztatási feszültségek. A fiatalok 7-8%-a nem a tanult szakmájában helyezkedik el. Több szakmában és területen nem megfelelő a munkaerő-szükséglet és -képzés összhangja, kialakulatlan az át- és továbbképzés rendszere. A fiataloknak nagy **nehézségeket okoz a beilleszkedés** első munkahelyükre. Gyakran nem kapnak megfelelő segítséget ehhez az idősebb munkatársaiktól, szakmai vezetőiktől, a társadalmi, politikai szervezetektől. Beilleszkedésüket gyakran nehezíti bizalmatlanság, esetenként féltékenység. Problémát okoz, hogy sokszor nem bontakozik ki a fiatalok tudása, aktivitása, többnyire nem is kapnak erre ösztönzést. Sok fiatal szakember nem jut hozzá képzettségének és képességeinek megfelelő feladatokhoz.

Az aktív kereső (14–29 éves) fiatalok aránya egyes népgazdasági ágakban, az aktív keresők százalékában, 1984-ben:

- építőipar 31,6,
- kereskedelem 32,7,
- személyi és gazdasági szolgáltatás 29,7,
- ipar 29,6,
- szállítás és hírközlés 29,9,
- vízgazdálkodás 24,6,
- egészségügy, kultúra 27,1,
- mezőgazdaság 25,6,
- kommunális, közigazgatási 19,3.

A bér- és jövedelemnövekedésben, különösen a fiatal értelmiségieknél, gyakran nagyobb a munkában töltött évek szerepe, mint a teljesítményé. A tehetséges, törekvő, elkötelezett fiatal szakemberek előrehaladása lassú, anyagi és erkölcsi megbecsülése nem kielégítő. A társadalmi élet több területén csökkent az elmúlt évtizedben a vezetők között a fiatalok aránya.

Mindez arra hívja fel figyelmünket, hogy **jobban kell törődnünk a fiatalok munkába állásával.** A vállalatok, a szövetkezetek, az intézmények a pályakezdő fiataloknak adjanak képzettségüknek és képességüknek megfelelő munkát. Ezt különösen fontossá teszi a felnövekvő nemzedékek magasabb képzettségi színvonala, jártassága a korszerű technika alkalmazásában. Az ifjúság fontos erénye, hogy fogékony az új dolgok iránt. Ez döntő jelentőségű jövő fejlődésünk szempontjából. A pályakezdő fiataloknak és a társadalomnak egyaránt érdeke, hogy a munkában kapjanak lehetőséget a bizonyításra, a megszerzett tudás és képességeik érdemi hasznosítására, hogy a teljesítményükkel arányos megbecsülésben legyen részük, s hogy színvonalas, kiemelkedő munkájuk alapján nyíljék meg előttük a szakmai előrelépés vagy a vezetővé válás útja.

Milyenek a fiatalok önálló életkezdésének feltételei?

Az elmúlt másfél évtizedben megnövekedtek az önálló életkezdéssel, az egzisztenciateremtéssel járó **gondok, ezek nagyobb része a saját otthon létrehozásához kapcsolódik.**

A szülőkkel együtt élő eltartott fiataloknak ma jobbak a lakáskörülményei, mint a hatvanas évek elején voltak. Ugyanakkor az önálló lakás megszerzése a családalapító fiatalok számára nehezebbé vált. A legnagyobb feszültség a városokban van, de a kisebb településeken egyénileg építők is sok gonddal küszködnek. A városokban a lakáshoz jutás mai feltételei egyre kevesebb fiatal számára teszik lehetővé, hogy saját erejéből, belátható időn belül akár szerény méretű lakáshoz is jusson. Ebben főként pénzügyi okok, valamint a telek-, az anyagellátás és a kivitelezés gondjai játszanak közre. Azok helyzete a legnehe-

A 29 éves, illetve fiatalabb háztartásfők **lakáshasználati jogcíme**, százalékban:

- önálló lakáshasználó 61,8, ebből:
  - háztulajdonos 34,2,
  - lakástulajdonos 9,4,
  - főbérlő 15,1,
  - szolgálati lakásban élő 3,1,
- nem önálló lakáshasználó 38,2, ebből:
  - tulajdonos családtagja 10,8,
  - főbérlő családtagja 19,6,
  - egyéb 7,8.

zebb, akik nem számíthatnak szülői támogatásra. Sajnálatosan az önálló életkezdés feltételeinek megteremtése ma sokkal inkább függ a szülők anyagi helyzetétől, mint a fiatalok munkájától, saját jövedelmétől.

Az önálló életkezdés feszültségeinek oldása érdekében az a fő törekvésünk, hogy javítsuk a fiatal házasok lakáshoz jutási lehetőségeit. Mindenekelőtt az otthonteremtés bizonytalanságát, esetenkénti kilátástalanságát kell megszüntetni. Világosabbá kell tennünk, hogy mit vállal a társadalom, és mit kell a fiataloknak a saját erejükből megoldaniuk. Meg kell fékeznünk a lakásárak indokolatlan emelkedését is. Az előtakarékossági és hitelkonstrukciókat úgy módosítjuk, hogy a fiatal családok **reális egyéni erőfeszítéssel, belátható időn belül, fokozatosan** megfelelő lakáshoz jussanak. A támogatásokban **jobban figyelembe kell venni a szociális helyzetet, a rászorultságot.** A felhasználható erőforrások függvényében növeljük a szociális bérlakásépítés mennyiségét és arányát.

E témakörhöz tartozik, hogy az elmúlt években **jelentős intézkedések történtek a gyermeknevelés feltételeinek javítása érdekében.** Ez mindenekelőtt a kisgyermekes családok helyzetében okozott kedvező változást. Az intézkedések hatására gyorsan növekedett a bölcsődei férőhelyek száma, és az óvodás korú gyermekeknek is csaknem 90%-a jár óvodába. Az eredmények ellenére érzékelhető társadalmi gond, hogy ma a családok életszínvonala (a keresetek nagysága mellett) túlzott mértékben függ a gyermekek számától.

Arra törekszünk, hogy a gyermeknevelés költségeiből nagyobb részt vállaljon a társadalom, hogy **a gyermekek száma a mainál kisebb különbséget okozzon** a családok jövedelmi helyzetében. Ennek érdekében fejlesztik a többgyermekes családok támogatását, az árusvásárlási kedvezményes hitelrendszert, a diákszociális ellátást, a gyermek- és diákétkeztetést.

⑫ Hogyan művelődik, sportol, szórakozik ifjúságunk?

Az elmúlt évtizedben tett sok erőfeszítés ellenére sem értünk el átütő sikert a fiatalok szabadidős tevékenységének megújításában. A művelődési intézmények egy része megfelelő figyelmet fordít a fiatalok ismereteinek gyarapítására, szemléletének, ízlésének formálására, igényeinek kielégítésére. Más része azonban nem tudja megteremteni a közösségi élet lehetőségeit, idegenkedik a fiatalok körében népszerű olyan műfajoktól, művelődési formáktól is, amelyek kulturált szórakozásra nyújtanának lehetőséget. A szórakoztató intézmények tevékenysége gyakran igénytelen, a közízlést rossz irányban befolyásolja. Az új lakótelepeken kevés az olyan intézmény, ahol a fiatalok szabad idejükben szórakozhatnának, művelődhetnének. A fiatalok sem mindig elég öntevékenyek a lehetőségek kihasználásában. Ezért – különösen az állami ifjúsági munkában – külön figyelmet igényel a fiatalok művelődése, szórakozása, valamint a lakóterületi ifjúsági munka feltételeinek javítása. A művelődési intézményekben **megfelelő munkaformákat** kell kialakítani a fiatalok szakmai, kulturális öntevékenységének, közösségi törekvéseinek kibontakoztatásához. Arra van szükség, hogy ezekben az intézményekben olyan **önkormányzati szervek alakuljanak,** amelyek jogokkal felruházva, érdemben állást foglalhatnak az ott folyó munkáról, a programokról, az anyagi eszközök felhasználásáról. A szórakoztatásban is fel kell lépni az eszmei, művészi szempontból sekélyes törekvések, káros hatások ellen.

Az ifjúság testnevelése és sportja nem tart lépést a kor követelményeivel. A rendszeres testedzés nem vált a fiatalok nevelésének, életmódjának szerves részévé. A gyermekek és a fiatalok fizikai teljesítőképessége, edzettsége továbbra sem kielégítő.

Egy reprezentatív vizsgálat a 18–30 év közötti fiatalok **egészségi állapotáról a** következő összefoglaló képet adja:

- egészséges a férfiak 43%-a, a nők 38%-a;
- most jól van, de volt már jelentékeny betegsége, baja, sérülése, tartós panasza a férfiak 47%-ának, a nők 46%-ának;
- állandó panaszokkal, tartós betegségekkel küzd a férfiak 10%-a, a nők 16%-a.

Az iskolai testnevelés hatása gyenge, a tanórán kívüli diáksport, valamint a tömegsport egyéb formái kevés fiatalnak biztosítanak rendszeres sportolási lehetőséget. A diák- és tömegsport anyagi, személyi ellátottsága is rossz, a feltételek javulása elmaradt a lehetőségektől. A sportintézmények nem eléggé érdekeltek a sport- és turisztikai mozgalmak kibontakoztatásában.

A párt határozott álláspontja az, hogy az ifjúság életében lényegesen nagyobb szerepet kell biztosítani a sportnak. Fokozni kell az ifjúság – különösen a diákság – **fizikai teljesítőképességét, edzettségét.** Gyökeresen meg kell javítani az iskolai testnevelést és a diáksportot;

elsőbbséget kell kapniuk a létesítmények fejlesztésében, az anyagi javak elosztásában. A diáksportnak a tanulók többségét mozgósítania kell. Ehhez ki kell építeni a rendszeres sportolásra lehetőséget nyújtó sportkörök, diák-sportegyesületek hálózatát, s meg kell teremtenünk a szükséges tárgyi, technikai, személyi feltételeket is. Tömegessé kell fejleszteni az ifjúsági turizmust, természetjárást, táborozást.

⓭ Ki a felelős az ifjúságért?

Mivel az ifjúság a társadalom szerves része, a fiatalok az élet minden területén jelen vannak, együtt élnek, dolgoznak a felnőttekkel – szocialista viszonyaink között senki számára nem lehet közömbös, hogy a környezetében élő fiatalokról gondoskodik-e valaki és hogyan, nevelik-e őket és milyen szellemben, s hogy végeredményben milyen felnőttekké válnak. Ezért az ifjúság nevelésének, társadalmi építőmunkánkba bekapcsolásának ügyét nem lehet egyetlen személy, társadalmi egység, szervezet vagy intézmény kizárólagos feladatának tekinteni: ez **társadalmi ügy.** S itt hangsúlyoznunk kell a fiataloknak önmagukért és a társadalomért viselt felelősségét is.

Az ifjúságért viselt felelősség és a feladatok nem korlátozódnak a hagyományos nevelési intézményekre, tehát pl. az iskolára, a hadseregre vagy az ifjúsági szövetségre. Vonatkozik ez mindenekelőtt a családra, valamennyi állami szervre, a munkahelyekre, a különböző társadalmi, politikai szervezetekre is. Az ifjúság nevelésével, a társadalomépítő munkába való bekapcsolásával társadalmunk **minden intézményének kellő figyelemmel** kell foglalkoznia, és **sajátos feladata senki másra nem hárítható át.**

Az ifjúságpolitikában szerepet játszó intézményrendszer egyetemes felelősségének érvényesítése, az így felfogott társadalmi munkamegosztás a párt ifjúságpolitikájának egyik központi gondolata, a gyakorlatban az ifjúságpolitikai feladatok végrehajtásának legfontosabb módszere. Az elmúlt másfél évtizedben azonban a jobb munkamegosztást célzó erőfeszítések csak részeredményeket hoztak, s nem alakult ki a megfelelő munkamegosztás az ifjúság nevelésében. A különböző szervezetek, mozgalmak több hasznos kezdeményezésük ellenére sem tudták kialakítani az ifjúsággal való foglalkozás megfelelő munkaformáit, szervezeti kereteit. Túlzottan hangsúlyoztuk a közös felelősséget, s nem eléggé az egyes intézmények saját felelősségét és tennivalóit. **Nem alakult ki egészséges arány a társadalom, a család és az egyén önmagáért viselt felelőssége között.**

Az ifjúságpolitikát megvalósító mechanizmus azonban csak akkor működik hatékonyan, csak akkor szolgálja igazán a célt, ha valamennyi intézmény a sajátos lehetőségeket és feltételeket figyelembe vevő, „profiljának megfelelő" feladatot végez. Minden szervnek, intézménynek önállóan kell meghatároznia ifjúságpolitikai tennivalóit, s magának kell összehangolnia is az azonos, hasonló vagy kapcsolódó teendőket végző más szervekkel. A társadalmi munkamegosztás tehát **koordinációt és együttműködést követel** résztvevőitől.

Csak így érhető el, hogy az eltérő helyzetű, érdeklődésű, politikai

aktivitású fiatalok az élet különböző területein, a tömegszervezetekben, a kulturális intézményekben és másutt a cselekvéshez, a közösségteremtéshez, szocialista eszméink, értékeink és normáink elsajátításához kedvező feltételeket, jó lehetőségeket kapjanak.

⓮ Mi az állami szervek feladata az ifjúsági munkában?

A párt ifjúságpolitikájának végrehajtásában, a fiatalokról való gondoskodásban, a nevelés feltételeinek biztosításában, az ifjúság szocialista szellemű nevelésének szervezésében az állami szervekre nagy feladatok hárulnak. E feladatok kereteit az elmúlt másfél évtizedben **kialakult állami ifjúságpolitikai intézményrendszer** alkotja. Az Országgyűlés 1971-ben elfogadta az Ifjúsági törvényt. A kormány, a tanácsok és más állami, valamint gazdálkodó szervek nagyobb figyelmet szenteltek az ifjúság problémáinak. Létrejött az Állami Ifjúsági Bizottság, megalakultak a megyei tanácsoknál és a minisztériumoknál is az ifjúsági bizottságok. Ezek koordinálják és ellenőrzik a különböző állami szervek ifjúsági munkáját.

Az állami ifjúsági munka fő irányai a következők:

- az ifjúság munka-, tanulási és életkörülményeinek, szociális ellátásának fejlesztése (gyermekintézmények, iskolák, gyermek- és ifjúságvédelem, ifjúsági egészségvédelem, diákszociális ügyek, pályakezdők ügyei, lakáshoz jutás, gyermeknevelés támogatása stb.);
- az ifjúság szocialista nevelését, a közéletben való fokozott részvételét elősegítő feltételek fejlesztése (iskolarendszer, közművelődés, tömegkommunikáció, ifjúsági önkormányzatok, ifjúsági parlamentek, részvétel a szakmai és a felnőtt közéletben, bekapcsolás az állami szervek munkájába stb.);
- a fiatalok szabad ideje tartalmas eltöltéséhez az anyagi és szervezeti feltételek biztosítása (testnevelés, tömegsport, turizmus, táborozás, szórakozás, lakóterületi ifjúsági munka, művelődési intézmények stb.).

Az állami szervek saját tevékenységi körükben sokat tettek az ifjúság helyzetének javításáért. A több állami szerv feladatkörébe tartozó ügyekben viszont részben gazdasági okokból, részben irányítási gyengeségek miatt nem tudtunk előrelépni. Szétforgácsoltak pl. a gyermek- és ifjúságvédelmet, az ifjúsági tömegsportot, turizmust, táborozást, a szabadidő értelmes és hasznos eltöltését szolgáló intézmények és eszközök; a hiányos koordináció miatt felhasználásuk rossz hatásfokú, vagy nem arra fordítják őket, amire leginkább kellene.

Az állami ifjúsági munka egyik nagy gondja, hogy a jogi szabályozás bonyolult, a döntések többnyire elvi jellegűek, nem biztosítják a végrehajtás feltételeit, garanciáit. Esetenként tapasztalható a döntések halogatása, gyakran érdemi válasz nélkül maradnak a fiatalok jogos észrevételei, javaslatai.

A kisebb településeken gyakran háttérbe szorulnak az ifjúsági kérdések, a feladatok megoldásának feltételei nagyrészt hiányoznak. Összességében nem megfelelő az állami szervek ifjúságpolitikai tevékenységének összehangolása, a végrehajtás ellenőrzése. Nem alakult ki a pontos feladat- és felelősségi kör és a hozzá illő hatáskör.

A párt abban látja az állami ifjúsági munka továbbfejlesztésének útját, hogy biztosítani kell az ifjúságpolitikai döntések megalapozottságát és azt, hogy megvalósításuk számon kérhető legyen. Az államigazgatásban, a tanácsok munkájában olyan helyzetet kell teremteni, amelyben biztosítani lehet az **érdemi koordinációt, a döntések és a** végrehajtásukhoz **szükséges eszközök összhangját,** s amelyben számon kérhető felelősségi rendszer alakítható ki a fontosabb ifjúsági problémák megoldásában. Javítani kell az állami szervek közötti munkamegosztást, a végrehajtás ellenőrzését. Érdemi koordinációval, a kérdések folyamatos napirenden tartásával, az eszközök koncentrált, ésszerű felhasználásával az állami ifjúsági munka lényegesen javítható.

⑮ Mit várunk a társadalmi szervezetektől az ifjúsági munkában?

A társadalmi és tömegszervezetek, -mozgalmak mindegyikének van sajátos tevékenységi körében ifjúságpolitikai teendője. A szakszervezetek például a munkahelyi beilleszkedés, a pályakezdés segítése, a szakmaszeretet kialakítása, az üzemhez való kötődés, a munkássá válás segítésében tehetnek sokat, amellett, hogy megoldják a fiatalok körében is hivatásukból eredő feladataikat. A Hazafias Népfront-mozgalom a lakóterületi közösségi életbe való bekapcsolásban, a közéletiségre nevelésben, a nemzeti egység, a hazafiság és internacionalizmus eszméinek meggyökereztetésében, a népek közötti kapcsolatok, a béke és barátság eszméinek ápolásában tölt be fontos szerepet. Jól körvonalazható feladatai vannak a többi szervezetnek is: a Vöröskeresztnek az egészségügyi felvilágosításban és a testkultúra fejlesztésében; a sportegyesületeknek a testedzésben, a tömegsportban, a turizmus fejlesztésében; a TIT-nek a fiatalok körében folyó tudományos ismeretterjesztésben, a világnézeti nevelésben; az MTESZ-nek a tudományos-technikai haladás ifjúsági bázisainak megteremtésében és így tovább.

Az elmúlt évtizedben azonban a társadalmi szervezetek ifjúsági munkája **elmaradt a növekvő követelményektől.** Csak ritkán foglalkoztak közvetlenül is a fiatalokkal. Nem alakultak ki az ifjúság érdeklődésének és törekvéseinek közvetlenül is keretet adó sajátos munkaformák, amelyek színvonalasan segíthetnék a fiatalok művelődését, szakmai, politikai, tudományos érdeklődésének kielégítését. A társadalmi szervek ifjúsági munkáját lényegesen fejleszteni szükséges.

A párt támogatja a **társadalmilag hasznos** célokért tevékenykedő, **megfelelő politikai irányítással és törvényességi felügyelettel** működő ifjúsági közösségek, egyesületek, klubok létrejöttét, illetve a szakmai, tudományos és kulturális egyesületekben ifjúsági csoportok, tagozatok

megalapítását. Felhívja a párttagokat és a KISZ tagjait, hogy ezekben a közösségekben is fejtsenek ki aktív politikai tevékenységet.

A társadalmi szervezetektől és tömegmozgalmaktól azt várjuk, hogy saját szervezeti kereteik között biztosítsanak cselekvési lehetőséget a különböző érdeklődésű fiataloknak. Velük együtt alakítsák ki az ezt szolgáló programokat és szervezeti megoldásokat, ifjúsági bizottságokat, tagozatokat és csoportokat. Irányító testületeikben, vezető tisztségeikben, munkabizottságaikban növeljék a fiatalok arányát. Úttörő jelentőségű és bizonyos szempontból példa érvényű az, ahogyan a szakszervezeti mozgalom napjainkban létrehozza ifjúsági tagozatait, illetve ifjúsági tanácsait.

⑩ Merre halad a Kommunista Ifjúsági Szövetség?

A KISZ a párt ifjúsági szervezete, a magyar ifjúság egységes politikai tömegszervezete, amely a párt elvi, politikai irányításával, szervezetileg önállóan működik. Fő feladata, hogy a fiatalok körében hirdesse és képviselje a párt politikáját; részt vállaljon annak alakításában és megvalósításában; képviselje és védje a fiatalok sajátos érdekeit; vegyen részt a párt utánpótlásának nevelésében.

A KISZ – a párt Központi Bizottságának megítélése szerint – összességében eredményesen dolgozik, tevékenyen részt vesz a társadalom előtt álló feladatok megoldásában. Kezdeményezően lép fel számos társadalmi, gazdasági kérdésben. Eredményes lépéseket tett a különböző ifjúsági rétegeknek szóló programok kialakítása, e rétegek érdekképviselete, a fiatalokhoz közelebb álló szervezeti formák és munkastílus meghonosítása érdekében. Jól segíti a párt utánpótlásának nevelését. A KISZ mozgalmi jellegének fejlesztését célzó erőfeszítések egyelőre nem hozták meg a kívánt eredményt. Az ifjúsági szövetség munkája ma is számos formális elemet tartalmaz, sok fiatal számára nem elég vonzó. Nem alakult ki a különböző ifjúsági rétegek és korosztályok sajátos feltételeihez, eltérő érdeklődéséhez és aktivitásához igazodó mozgalmi élet. Ez elsősorban a diákság körében okoz gondot.

A párt iránymutatása szerint a KISZ-nek a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítania arra, hogy a fiatalok megismerjék a párt politikáját, eszméit, a szocialista fejlődés tapasztalatait, törvényszerűségeit, jobban megértsék mai viszonyainkat, közös feladatainkat.

Ennek megfelelően a KISZ **erősíti politikai munkáját** annak érdekében, hogy a fiatalok minél nagyobb tömegei befogadják a szocialista eszméket, nemzeti történelmünk részeként megismerjék a kommunisták harcait, a szocializmus építésének magyarországi tapasztalatait, az előrehaladásunkat kísérő vitákat, a döntések felelősségét. Arra törekszik, hogy nemzeti és internacionalista hagyományainkat ápolja, erősítse a hazafiságot, a nemzeti érzést; hozzájáruljon a népek közti megértés és barátság, az internacionalizmus, a nemzetközi szolidaritás elmélyítéséhez; fellépjen a nacionalizmus megnyilvánulásaival szemben.

A XI. kongresszusára készülő KISZ **közreadta vitafelhívását.** Ebben jól körvonalazódnak legfontosabb időszerű törekvései. Az ifjúsági szövetség kiáll a munka, a tanulás és a tudás megbecsüléséért, a közösség szolgálatán, a felelősségtudaton alapuló magatartási normák mellett. Támaszkodva a fiatalok kezdeményező kedvére, új iránti fogékonyságára, sajátos szerepet vállal a gazdasági építőmunkában.

Igyekszik kivenni részét a műszaki-technikai fejlesztés meggyorsításából, a termelési költségek csökkentéséből, az anyag- és energiatakarékosságot célzó erőfeszítésekből. Részt vállal a munkafeltételek javításában, a minőséget ösztönző munkahelyi légkör és érdekeltségi rendszer fejlesztésében. Segíti azokat az erőfeszítéseket, amelyek az alkotó szellemi munka megbecsülésének helyreállítását célozzák. Támogatja a természet- és környezetvédelmet.

A KISZ részt vállal az idős, magukra maradt emberek gondozásából. Segíti a veszélyeztetett, a halmozottan hátrányos helyzetű és főleg a nevelőintézetekben élő fiatalok helyzetének javítását, továbbtanulásukat s önálló életük megkezdését.

Hivatásához tartozik, hogy feltárja és közvetíti a párt-, az állami és társadalmi szervekhez az ifjúság problémáit, képviseli és védi érdekeit. Fellép azért, hogy a fiatalok reális igényeit kielégítsék, javaslataikat megvalósítsák. Kiveszi részét a fiatalok szabadideje hasznos eltöltésének megszervezéséből.

A KISZ-tagságot és az ifjúságot foglalkoztató minden kérdés iránt nyitottan és fogékonyan igyekszik tág teret nyitni a fiatalok kezdeményezéseinek, öntevékenységének s támogatást nyújtani a gondok megoldásához.

További fejlődésének fő iránya, hogy programjaiban, munkaformáiban jobban figyelembe veszi az ifjúsági rétegek, korosztályok sajátosságait, érdeklődését és törekvéseit. Fejleszti irányítási és szervezeti rendszerét. Szervezeteit olyan közösségekké igyekszik fejleszteni, amelyekben a fiatalok megtalálják érdeklődésük, igényeik kielégítésének, elképzeléseik megvalósításának színterét. Bátrabb kezdeményezésre ösztönzi a KISZ-szervezeteket.

A vitára bocsátott szervezeti elképzelésekhez tartozik, hogy az ifjúsági szövetségben a tagfelvétel korhatára a jövőben 14–26 év legyen. A tagsági viszony a jövőben is fenntartható lenne 26 éves kor fölött is. A KISZ munkahelyi és területi szerveződésének alapelvét fenntartva lehetővé kívánják tenni, hogy KISZ-szervezet jöjjön létre minden tartósan működő ifjúsági közösségben. A szinte jelképes tagdíj lényeges emelését is tervezik, együtt azzal, hogy a tagdíjbevétel mintegy kétharmadát a szervezetek rendelkezésében hagyják. Új tagsági igazolványt adnak ki. Lényeges lépés a KISZ demokratizmusának fejlődésében, hogy a választások során nagyobb teret kap a közvetlen választás és a delegálás.

⓱ Hogyan érvényesül a párt különleges felelőssége az ifjúságért?

A párt politikájának, napi munkájának szerves részeként foglalkozik az ifjúság ügyével. **Tagjaitól példamutató, kommunista szellemű gyermek- és ifjúságnevelő munkát követel.** A társadalom különböző szerveinek, szervezeteinek ifjúságnevelő tevékenységét politikai eszközökkel irányítja, koordinálja, segíti és ellenőrzi. A társadalmi kérdések vizsgálata során mindig figyelembe veszi az ifjúság szempontjait is; a döntéshozatalban mérlegeli az ifjúságra gyakorolt hatásokat is; a politika végrehajtásában számít az ifjúságra is.

A pártszervek, -bizottságok munkájában az ifjúságpolitika a következőképpen jelenik meg:

- ösztönzik, segítik az ifjúsággal kapcsolatos legfontosabb, illetve időszerű kérdések feltárását;
- elemzik a fiatalok nevelésének, társadalmi tevékenységbe való bekapcsolódásának tapasztalatait, s döntéseket hoznak ezek elősegítésére;
- széleskörűen ismertetik a párt ifjúságpolitikáját, megvalósítása érdekében értelmezik a feladatokat a politikai gyakorlatra, s megjelölik a párt helyi teendőit;
- végrehajtják saját ifjúságpolitikai feladataikat, szervezik, segítik, ellenőrzik és értékelik a párttagok, -tisztségviselők ilyen irányú tevékenységét;
- irányítják, koordinálják, segítik, ellenőrzik a hatáskörükben levő állami és társadalmi szervek ifjúsági munkáját;
- irányítják a hozzájuk tartozó KISZ-szervezeteket, úttörőcsapatokat.

Az elmúlt évtizedben a pártszervek és -szervezetek rendszeresen, visszatérően foglalkoztak a fiatalokkal és az ifjúsági szövetséggel. Ismerik az ifjúság problémáit, keresik a megoldási lehetőségeket. Nagy szerepük volt abban, hogy az ifjúság megítélése kiegyensúlyozottabbá, reálisabbá vált. Munkájuknak is köszönhető, hogy a fiatalok többsége bizalommal van a párt iránt. Erőfeszítéseket tettek a szerteágazó ifjúsági munka összehangolására, de azt nem tudták elérni, hogy az ifjúság neveléséből a különböző szervezetek és intézmények önállóan és közvetlenül is többet vállaljanak magukra. A szükségesnél kevesebb figyelmet fordítottak az ifjúság egyes rétegeire. A fiatalok kritikusabb, néha türelmetlen megnyilatkozásaival szemben gyakran visszautasítóak voltak, a kényesnek vélt kérdések elől sokszor elzárkóztak, nem adtak megfelelő választ. A párttagok személyes részvétele a fiatalok nevelésében nem kielégítő. Az ifjúság körében végzett politikai munka minőségére utal, hogy évek óta kedvezőtlenül alakul a pártba felvett fiatalok aránya, összetétele. A KISZ pártirányításának elvei tisztázottak, a gyakorlat viszont problémákkal küzd.

Az MSZMP elvárja tagjaitól, hogy a kommunisták járjanak élen, mutassanak példát az ifjúság körében végzett politikai munkában, a fiatalok nevelésében a családjukban, a lakóterületen, a munkahelyeken. A kommunistáknak az a feladatuk, hogy meggyőzzék a fiatalokat

az egyéni és kollektív erőfeszítés, a küzdelem, a helytállás szükségességéről; megértessék azt, hogy a szocializmus értéke nem a gondnélküliségben, hanem a problémák közös megoldásának lehetőségében van. A kommunistáknak váljék személyes ügyévé, hogy a fiatalok közül az arra érdemesek eljussanak a párt soraiba.

A pártszervek és -szervezetek kötelessége, hogy **figyelemmel kísérjék** a környezetükben élő, dolgozó, tanuló fiatalok helyzetét, munkahelyi beilleszkedését, családalapításuk, szakmai továbbképzésük problémáit. **Érvényesítsék azt a követelményt, hogy a politikai és gazdasági döntésekben figyelembe kell venni az ifjúsági szempontokat.** Az ifjúságpolitika megvalósítását kérjék számon az állami és társadalmi szervek vezetőitől, az ott dolgozó kommunistáktól. Biztosítsák a fiatalok megfelelő képviseletét a társadalmi, a politikai életben. Gondoskodjanak arról, hogy az illetékesek a fiatalok helyzetét, életét, munkáját, tanulását érintő ügyekben igényeljék és érdemben mérlegeljék a KISZ véleményét.

⑩ Mi most a teendő a KISZ pártirányításában?

Az ifjúsági szövetség pártirányítása elveinek tisztázottsága ellenére a gyakorlat nem mentes a problémáktól. A pártirányítás és a szervezeti önállóság dialektikus egységet alkot. **Akár a politikai irányítás, akár az önállóság túlhangsúlyozása vagy lebecsülése helytelen.** A pártmunka gyakorlatában sajnos mind a két véglet megtalálható. Van, ahol aprólékosan beavatkoznak az ifjúsági szervezetek munkájába, s van, ahol magukra hagyják őket. A részletekbe menő irányítás megfosztja a fiatalokat az önálló gondolkodás és alkotás örömétől, felmenti őket az ezzel járó felelősség alól. A pártirányítás elhanyagolása pedig a legfontosabb orientációs lehetőséget, a legmegbízhatóbb iránytűt, a munka értékmérőjét veszi el a KISZ-tagoktól. Előfordul, hogy olyan feladatok teljesítését is a KISZ-től kérik számon, amelyeknek megoldása más szervezetekre tartozik. A pártszervek általában fiatalos, rugalmas, a formalitásoktól mentes munkastílusra biztatják a KISZ-eseket, a valóságban ugyanakkor az ilyen törekvéseknek nem mindig adnak támogatást. Személyi kérdésekben feszültséget okoz, hogy a pártszervek előzetes állásfoglalásának mai gyakorlata nincs összhangban a KISZ választási rendszerével.

Az ifjúsági szövetség pártirányításának alapja változatlanul az, hogy a párt határozatai a KISZ-re (a szövetségre és szerveire, szervezeteire – de nem az egyes tagokra) közvetlenül érvényesek. A Központi Bizottság azonban úgy foglalt állást, hogy **a gyakorlati munkában nagyobb teret kell adni az irányítás közvetett formáinak, a meggyőzésnek, a személyes példamutatásnak.** A pártszervek és -szervezetek irányító munkáját a KISZ helyes törekvései iránti figyelem, a bizalom, a segítőkészség, az elvtársi bírálat és a KISZ szervezeti önállóságának tiszteletben tartása jellemezze. A párt határozatai kötelezőek az ifjúsági szervezetre, de a sajátosságokat figyelembe vevő alkalmazásuk és végrehajtásuk a KISZ önálló feladata. A pártszervek, -szervezetek akkor cselekszenek helyesen, **ha a KISZ munkájának fő**

irányait, legfontosabb feladatait jelölik ki, nem pedig a tevékenység formáit és módszereit.

Szükség van arra, hogy a KISZ tagjai – különösen a vezetők és az aktivisták – a mainál jobban ismerjék és értsék a párt döntéseit és a belőlük származó tennivalókat. A pártszerveknek és -szervezeteknek döntéseik előkészítésébe és végrehajtásába jobban be kell vonniuk a KISZ szerveit és szervezeteit. A pártszervek **növeljék a KISZ-esek önállóságát vezetőik kiválasztásában.** Az ifjúsági szövetségnek olyan vezetőkre van szüksége, akik a tagság, a közösség javaslatára és bizalmából kapnak tisztséget. A pártszervek és -szervezetek nyújtsanak segítséget ahhoz, hogy a KISZ-esek elkötelezett, tehetséges és népszerű fiatalokat jelöljenek tisztségviselőnek, s támogassák a többes jelölést.

Bővíteni kell a KISZ cselekvési terét, jobban be kell vonni a fiatalokat a társadalom és saját ügyeik intézésébe. Elő kell segíteni, hogy **a KISZ-ben alkotó, a vitákat és a tévedés lehetőségét is vállaló politikai aktivitás bontakozhasson ki.** Bátorítani kell az ifjúsági szervezeteket, vezetőket, aktivistákat a jogos igények kielégítéséért való kezdeményezőbb, következetesebb kiállásra; de arra is, hogy lépjenek fel a megalapozatlan követelésekkel szemben. Több bizalomra és megértésre, a pártszervezetek nagyobb segítségére van szükség, amikor a KISZ a fiatalok érdekében jár el. Az ifjúsági szervezet munkastílusának fejlesztéséért, a formális és bürokratikus vonások felszámolásáért, demokratizmusának, mozgalmi jellegének erősítéséért is sokat kell még tenni. A pártszervezetektől elvárható, hogy e téren is következetességre, kísérletezésre, öntevékenységre, kezdeményezésre ösztönözzék a KISZ-eseket, támogassák ez irányú törekvéseiket.

* * *

Mai ifjúságunk a szocializmust építő magyar társadalomnak már olyan generációja, amely szerencsére nem élt át drámai erejű társadalmi megrázkódtatásokat. Természetes életközege a szocializmus, de gondolkodása, magatartása automatikusan nem válik szocialistává. Nincs tapasztalata sem a kapitalizmusról, sem a szocializmus építésének első évtizedeiről, mindez számára már történelem. Ezért arra kell törekednünk, hogy az ifjúság ismeretei a nemzeti múltról teljesebbek, mélyebbek, pontosabbak legyenek; hogy a fiatalok tudatosan vállalják a haladó nemzeti hagyományokat, lássák történelmi fejlődésünk ellentmondásait is, és a történelmi folyamatosság letéteményesének érezzék magukat.

Egész társadalmunknak többet kell tennie ifjúságunkért, de a fiataloknak is érezniük kell felelősségüket önmagukért és a társadalomért. Tudniuk kell, hogy szocialista fejlődésünk, nemzetünk jövője és személyes sorsuk alakulása nagymértékben saját munkájuktól, kötelességeik becsületes teljesítésétől függ. A felnőtt társadalom kötelessége, hogy ráébressze a fiatalokat erre a felelősségre; bevonja őket a közös gondolkodásba és cselekvésbe; lehetőséget, bizonyítási alkalmat adjon nekik a szocializmus tudatos vállalásához és továbbépítéséhez.

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

86
4

A KULTURÁLIS FÓRUM

- A Fórum létrejöttének nemzetközi politikai feltételei
- A Kulturális Fórum előzményei
- A Fórum témakörei és vitái
- A javaslatok és a zárószakasz

A Budapesten 1985. november 25-én befejeződött Kulturális Fórum a nemzetközi élet egyik kiemelkedő eseménye, az eltérő társadalmi rendszerű államok sokoldalú kapcsolatainak fontos állomása volt. A közvélemény a tömegtájékoztatási eszközök tudósításai, a Fórumon jelen lévő politikusok és kulturális személyiségek megnyilatkozásai révén átfogóan tájékozódhatott a tanácskozásról. Ugyanakkor sem a nyilatkozók, sem azok az információk, amelyek a Fórumnak a sajtó képviselői elől túlnyomórészt elzárt üléseiről kiszivárogtak, nem elégíthették ki teljesen az érdeklődést. Jogos és érthető tehát a nagyfokú hazai érdeklődés a Fórum munkája, a megvitatott sokrétű témakör kulturális és külpolitikai összefüggései iránt, már csak azért is, mivel a Magyar Népköztársaságnak különleges szerepe volt a tanácskozás előkészítésében és lebonyolításában. A jobb tájékozódás érdekében a füzetben felvázoljuk a Fórum előzményeit, lefolyását és eredményeit.

A FÓRUM LÉTREJÖTTÉNEK NEMZETKÖZI POLITIKAI FELTÉTELEI

A békés egymás mellett élés politikájának és az enyhülési folyamatnak a hetvenes években elért történelmi eredményei – a két világrendszer közötti stratégiai erőviszonyok egyensúlyának elismerése, az európai államhatárokat szavatoló szerződések, az államok közötti békés kapcsolatok alapelveinek és normáinak rögzítése – napjainkban is döntő hatást gyakorolnak a kelet–nyugati kapcsolatokra. Az elmúlt évtized második felében fokozatosan kibontakozó kedvezőtlen irányzatok a világpolitikában – az Egyesült Államok és a NATO-tömb katonapolitikája agresszivitásának felerősödése, új válsággócok kialakulása a világ különböző pontjain, az antikommunizmus és a szovjetellenesség felélénkülése a propagandában –, mindezek következményeként számottevően romlott a világ békéjéért és biztonságáért leginkább felelős két vezető hatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok viszonya. Ez a folyamat – ha nem is tudta megsemmisíteni az enyhülés alapvető vívmányait – jelentős károkat okozott a békés és a kölcsönösen előnyös kapcsolatoknak, visszavetette a nemzetközi helyzet alakulásának kedvező fő irányzatát.

De nem következett be a sokak által megjósolt „új hidegháború", mivel az eltérő társadalmi rendszerű országok kapcsolatait változatlanul az erőegyensúly és a békés, rendezett viszonyhoz fűződő érdekek kölcsönössége határozza meg. A biztonság mindkét oldalról meglevő érdekei mellett a kelet–nyugati kapcsolatokban számottevőek a gazdasági, a tudomá-

nyos és a kulturális érdekek is. S jóllehet napjainkban nehezebbé vált a tárgyalások folytatása és a megegyezéshez szükséges kompromisszumok elérése – sőt bizonyos területeken az erőteljes osztályellentétek miatt nem is lehetséges a viták tárgyalások útján való rendezése –, mégis a párbeszéd maradt a nemzetközi konfliktusok és feszültségek feloldásának egyetlen járható útja.

Vonatkozik mindez a Kulturális Fórumra is, amelyre elkerülhetetlenül hatást gyakorolt az általános nemzetközi légkör. A feszültség elemei a konfrontációt serkentették, de velük szemben ott álltak az enyhülés vívmányai s a megőrzésükhöz, továbbfejlesztésükhöz fűződő kölcsönös érdekek mérséklő befolyása. A világpolitika összefüggésében tekintve Európában, illetve Európa és az észak-amerikai kontinens kapcsolatrendszerében az enyhülési politika stabilabbnak bizonyult, hiszen a térség államainak alapvető biztonsági érdekeit az erőviszonyok szavatolják. Változatlanul érvényesek az enyhülés kezdeti éveiben kidolgozott és elfogadott különféle megállapodások, köztük az egész földrész szempontjából legfontosabb dokumentum, a Helsinki Záróokmány. Európában a hidegháború, a militarizmus és az ideológiai hadviselés híveivel szemben – világnézettől és pártállástól függetlenül – rendkívül széles ellenerők vonulnak fel s fejtik ki a közvélemény nyomását az enyhülés útjáról letérni szándékozó, szélsőséges politikusokra.

A budapesti Fórumot megelőző 1984-es esztendő a kelet–nyugati kapcsolatok komoly próbatételét jelentette. A nyugat-európai rakétatelepítések megkezdése és az amerikai űrfegyverkezési kísérleti program beindítása ellenére a szocialista országok katonai-politikai szövetségi rendszere fenntartotta és továbbfejlesztette a feszültségek csökkentését célzó tárgyalási kezdeményezéseit. Elkerülhetetlenné vált katonai ellenintézkedései nem haladták meg a másik fél lépései által indokolt mértéket. Egyetlen szocialista és tőkésállam között nem került sor a kapcsolatok befagyasztására vagy visszafejlesztésére. Az amerikai elnökválasztás után felújították a hadászati fegyverrendszerekkel kapcsolatos szovjet–amerikai tárgyalásokat.

Az 1985. év ismét az intenzív tárgyalások éve volt. Folytatódtak a genfi szovjet–amerikai leszerelési eszmecserék, érdemi szakaszba jutott a bizalom és a biztonság erősítésével, a leszereléssel foglalkozó stockholmi összeurópai értekezlet, új, ígéretes szocialista és nyugati kezdeményezések történtek a közép-európai haderő- és fegyverzetcsökkentési tárgyalásokon Bécsben. A helsinki folyamat egyik rendezvényén – az ottawai szakértői tanácskozáson, ahol az emberi jogok érvényesítéséről tárgyaltak – a kormányok képviselői érdemi vitát folytattak korunk egyik legellentmondásosabban értelmezett politikai és ideológiai kérdéséről. Az 1983. évi madridi megállapodásnak megfelelően sor került, 35 állam külügyminisztereinek részvételével, egy ünnepélyes megemlékezésre Helsinkiben a Záróokmány aláírásának tizedik évfordulójáról. A szovjet–amerikai kapcsolatok és a világpolitika kiemelkedő eseménye volt, hogy hat esztendő után újra találkozott és az emberiség sorskérdéseiről tárgyalt egymással a

Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára és az Egyesült Államok elnöke. De 1985 még mindig inkább a remény, mint az áttörés évének tekinthető.

Az 1985 októberében kezdődő budapesti Kulturális Fórumra tehát a világpolitika oldaláról különböző előjelű, de összességükben pozitív irányba mutató tényezők hatottak. A megnyitás pillanatában sem lehetett tudni, hogy vajon a részt vevő államok küldöttségeinek magatartására a még mindig jelen levő nemzetközi feszültség vagy az előretörő, de még bizonytalankodó dialógusirányzat fog meghatározó befolyást gyakorolni, hogy a helsinki folyamatban mindeddig megoldatlan, vagy egyáltalán nem is megoldható politikai-ideológiai kérdések s nyomukban a konfrontáció szelleme kerül be a tárgyalóterembe, vagy a konstruktív eszmecsere, a közös álláspontok keresése. Érdemi megállapodásokra ugyanis csak ez utóbbi esetben lehet számítani.

A bizakodást erősítették a részt vevő államok vezetőinek előzetes nyilatkozatai, amelyek szerint érdekeltek a helsinki folyamat továbbvitelében, a sokoldalú párbeszéd fórumainak megőrzésében. A pozitív előjelek közé tartozott, hogy a különböző társadalmi mozgalmak, értelmiség, kulturális szervezetek és alkotó személyiségek Európa-szerte nagy érdeklődéssel és várakozással tekintettek a Fórum tanácskozásaira, méltatták szerepét a kelet–nyugati kulturális kapcsolatok további javításában. A magyar kultúrpolitikai szervek és a diplomácia két- és többoldalú konzultációkon, a Fórum hosszas előkészítése során mindent megtettek a legjobb munkafeltételek biztosítására. A Fórum magyar Nemzeti Bizottsága – amelyet a kormány hívott életre, s vezetésével a művelődési minisztert bízta meg – kulturális, művészeti életünk neves, nemzetközi kapcsolatokban is jártas személyiségeinek bevonásával sokoldalú tartalmi előkészítő munkát végzett.

A KULTURÁLIS FÓRUM ELŐZMÉNYEI

A Fórum megrendezését 1983. szeptember 6-án határozták el Madridban, ahol a Helsinki Záróokmányt aláíró harmincöt állam (Albánia kivételével az európai államok, az Egyesült Államok és Kanada) képviselői tanácskoztak, és átfogó, az európai biztonság és együttműködés valamennyi fontos területére kiterjedő záródokumentumot hagytak jóvá. A megállapodás úgy szólt, hogy a Fórum 1985. október 15-én kezdődik Budapesten, s azon részt vesznek hat héten át mind a harmincöt állam kiemelkedő kulturális személyiségei. A napirenddel, a szervezeti és eljárási kérdésekkel külön szakértői értekezlet foglalkozott 1984 novemberében Budapesten, és – ha nem is vitáktól mentesen – sikerült minden érdekelt kormány egyetértését bíró megállapodásra jutnia.

A feladat elvégzését megkönnyítette, hogy a Kulturális Fórum – ez a sok tekintetben egyedülállónak tekinthető rendezvény – távolról sem előzmények nélküli. Tematikáját, napirendjét és munkamódszereit tekintve az európai enyhülési politikát fémjelző, nagyszabású kelet–nyugati konferenciák sorába illeszkedik, az

ún. helsinki folyamat szerves része.

A kezdetekről – emlékeztetőül – elég felidéznünk, hogy ezt a folyamatot a Varsói Szerződés tagállamai kezdeményezték 1966-ban, és az 1969. évi Budapesti Felhívás nyomán jöhettek létre azok a kétoldalú diplomáciai konzultációk, amelyeknek eredményeként Finnország kormánya 1973 júniusára meghívta Helsinkibe valamennyi érdekelt állam külügyminiszterét. Ők állapodtak meg az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet összehívásáról, a szakértői munka azonnali beindításáról. Két évvel később – behatóan eszmecserék és eredményes szerkesztőmunka után – Helsinkiben az államok legmagasabb tisztségviselői (hazánkból Kádár János) ünnepélyesen aláírták a kapcsolataik elveit, normáit tartalmazó és az újabb értekezletek sorozatát elindító Záróokmányt.

Helsinki és 1975. augusztus 1. nemcsak nevezetes fővárossá és dátummá vált az európai kapcsolatok történetében, hanem egy olyan politikai folyamat kiindulópontjává is, amelyben a reményt keltő szónoklatokat valóban gyakorlati tettek követték. A hetvenes évek második felében példátlan aktivitásra került sor a részt vevő államok kapcsolataiban politikai, gazdasági, kulturális és más területeken. Különösen megerősödtek, magasabb szintre emelkedtek a kapcsolatok az immár nemzetközileg is elismerten egyenjogú két német állam között, és a szovjet–amerikai viszony nyomdokain kedvező fejlődésnek indultak a kisebb európai szocialista országok és az „európaiként" elfogadott Egyesült Államok kapcsolatai.

A folyamatnak voltak „szépséghibái" is, legfőképpen az, hogy a politikai enyhülés – korántsem az aktív békediplomáciát kibontakoztató európai szocialista országok hibájából – nem terjedt ki a katonai szférára, nem eredményezett nagyobb és szavatolható kölcsönös biztonságot. Az évtized végére a fegyverkezési hajsza fokozódása, az Egyesült Államok részéről az emberi jogok „védelme" ürügyén kezdeményezett és a Helsinki Záróokmány tudatos félreértelmezésén alapuló propagandakampányok sorozata aláásta az európai enyhülési politikát, és megtorpanást idézett elő a helsinki folyamat előrehaladásában is.

A folyamat azonban – a kölcsönös érdekekből adódóan – egy vonatkozásban feltétlenül töretlen maradt: a Záróokmány aláírásától napjainkig, szinte menetrendszerű pontossággal került sor több mint fél tucat „Helsinki-típusú" közös rendezvényre: találkozókra, konferenciákra, fórumokra, szemináriumokra és különféle szakértői tanácskozásokra. Közülük politikai szempontból a találkozók emelkednek ki, mivel azokon – a helsinki előírásoknak megfelelően – az államok képviselői a Záróokmány egészének megvalósulását tekintik át rendszeresen, s határozzák meg új feladataikat. Ilyen találkozókat eddig 1977–1978-ban Belgrádban, 1980–1983-ban Madridban rendeztek, s 1986 novemberére tűzték ki a harmadikat, Bécsben. A kialakult gyakorlat szerint a speciális rendezvények tanulságait mindig a soron következő találkozón vonják le, így a Kulturális Fórum közös és hivatalos értékelésére Bécsben kerül sor.

A budapesti Fórum tárgyát – a kultúrát – tekintve is gazdag előzményekkel rendelkezik. Az 1975-ben aláírt, mintegy 100 nyomtatott oldalnyi Záróokmányon s benne a 20 oldal terjedelmű kulturális és oktatási fejezeten, a szakértők annak idején két teljes éven át, a legnagyobb gonddal dolgoztak. Munkájuk viszonylag jelentős elhúzódását gyakorlatilag ugyanazok a politikai és ideológiai nézetkülönbségeik okozták, amelyek 1985-ben rányomták bélyegüket a – mindössze hat hétig ülésező – Kulturális Fórumra is. Igaz, hogy ezúttal „csak" a Záróokmány napjaink problémáival történő szembesítése és a Helsinki szellemében való előrelépés feladatainak meghatározása volt a teendő. A Fórumnak természetesen senki sem tulajdonított olyan funkciót, hogy vizsgálja felül a kulturális együttműködésre Helsinkiben meghatározott és hosszú távra érvényes elveket, amelyek a következők.

A részt vevő államok

- elősegítik a békét és a népek közötti megértést, az ember személyiségének szellemi gazdagodását fajra, nemre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül;
- ezeket a célokat kulturális és oktatási kapcsolataik fejlesztésével, a tájékoztatás bővítésével, az emberek érintkezésének előmozdításával és a humanitárius kérdések megoldásával kívánják elérni;
- politikai, gazdasági és társadalmi rendszerüktől függetlenül együttműködnek egymással, hogy jobb körülményeket teremtsenek a fenti területeken, fejlesszék együttműködésük formáit, s kidolgozzák új útjait és eszközeit;
- együttműködésük során teljes egészében tiszteletben tartják az államok közötti kapcsolatokat vezérlő elveket (utalás a Záróokmány első fejezetét alkotó tíz alapelvre, köztük a résztvevők állami szuverenitásának tiszteletben tartására).

E közös megállapítások ellenére, az 1977–1978. évi belgrádi találkozón a kulturális napirenddel kapcsolatos eszmecseréket bizonyos konfrontáció jellemezte. Mivel a nyugati államok egy részének képviselői éppen nem tartották „időszerűnek" a kelet–nyugati kulturális kapcsolatok fejlesztését, figyelmüket az emberi jogokra és az eszmék „szabad áramlásának" követelésére összpontosították. A szocialista országok sokoldalú kezdeményezései közül kiemelkedik az a magyar javaslat, amely a kevéssé elterjedt európai nyelvek oktatásának és az ilyen nyelveken készült irodalmi műveknek anyagi és erkölcsi támogatását irányozta elő. Ez később Madridban, majd a Kulturális Fórumon is széles keleti és nyugati egyetértésre talált.

Belgrádban az Egyesült Államok és néhány szövetségese meghiúsította az érdemi megállapodás kidolgozását, s ebből a szempontból a madridi találkozó (1980–1983) kezdete sem volt biztató. Ebben az időben ugyanis megszakadtak vagy egy helyben topogásra kényszerültek a fegyverzetcsökkentésről és a kelet–nyugati kapcsolatok számos fontos kérdéséről folyó tárgyalások. Mélypontra süllyedt a szovjet–amerikai viszony, és nemzetközileg is súlyos tehertételt jelentett a lengyelországi válság. A feszültségek közepette számos kisebb európai állam éppen a kultúra, az oktatás, a tájékoztatás és az emberi kapcsolatok területén látott lehetőséget bizonyos előrelépésre

s ezzel a nemzetközi légkör romlásának megállítására.

A kulturális napirend vitái ezúttal sem voltak mentesek a vélemények összecsapásától. A konfrontáció híveinek azonban nem sikerült meghiúsítaniuk a megállapodásokat. A madridi Záródokumentum a kulturális cserék lényeges fejlesztését irányozta elő, s magába foglalta azokat a javaslatokat is, amelyeket Magyarország terjesztett elő (Finnországgal és Izlanddal közösen) a kevéssé elterjedt nyelvű irodalmak terjesztésének ösztönzéséről, valamint a tömegtájékoztatási eszközök kulturális műsorainak intenzívebb cseréjéről.

Ezen a találkozón elsőként Franciaország vetette fel, hogy érdemes lenne – az 1980 elején Hamburgban megrendezett Tudományos Fórum mintájára – külön tanácskozást szentelni a kultúra kérdéseinek. Az aktív magyar diplomáciának, madridi kezdeményezéseink pozitív fogadtatásának és hazánk általános nemzetközi megbecsülésének egyaránt része volt abban, hogy a Kulturális Fórum helyszíneként Budapestet választották. Tíz esztendővel a helsinki folyamat beindulása után első ízben kapott a Varsói Szerződés tagállama megbízást egy Helsinki-típusú konferencia megrendezésére.

A FÓRUM TÉMAKÖREI ÉS VITÁI

A madridi találkozó Záródokumentuma meghatározta a budapesti Kulturális Fórum feladatát: „Vitassa meg az alkotó tevékenységet, a terjesztést és az együttműködést érintő, egymással is összefüggő problémákat, beleértve a kapcsolatok és a cserék előmozdítását, elmélyítését a kultúra különböző területein." A 35 ország diplomáciai szakértői budapesti előkészítő értekezletükön az adott feladat legjobb elvégzéséhez szükséges munkamenet biztosítása érdekében – és figyelembe véve a kulturális alkotó személyiségek tervbe vett részvételét – úgy határoztak, hogy a Fórum szakmai felosztásban, négy témakörben tárgyalja meg a napirendet:

- Képző- és iparművészet: festészet, grafika és fotóművészet, szobrászat, design, építőművészet, a kulturális és történelmi emlékek megóvása.
- Előadóművészetek: színház, tánc, folklór, zene, film, a rádió és a televízió kulturális műsorai.
- Irodalom: szépirodalom, könyvkiadás és műfordítás, különös tekintettel a kevéssé elterjedt nyelvekre.
- Egymás kultúrájának megismerése; tudományos kutatás, művészeti képzés és nevelés, könyvterjesztés, a kulturális hagyaték kérdései, a kultúrák sokszínűségének és eredetiségének megőrzése, tiszteletben tartása, múzeumok, kiállítások.

Már az előkészítő értekezletnek több ügyrendi köntösben megjelenő, de valójában politikai érzékenységű kérdést kellett megoldania. Például:

- mennyi időt fordítsanak az általános kultúrpolitikai vitára, és mennyit a szakmai témákra;
- egységes vagy differenciált ügyrendet fogadjanak-e el a politikai és a szakmai kérdések tárgyalásához;
- foglaljanak-e előre állást a

Fórum eredményeinek kidolgozásáról, közzétételéről stb.

Ha a későbbi tapasztalatok nem is igazolták minden tekintetben optimális megoldásnak a szakértők döntését, azt teljes körű egyetértéssel – konszenzussal – hozták meg, s ez lehetővé tette a közös munkát.

A Kulturális Fórum 1985. október 15-én, a magyar miniszterelnök üdvözlőbeszédével kezdte meg munkáját. Lázár György reményét fejezte ki a tanácskozás sikere iránt, de érzékeltette az elé tornyosuló nehézségeket is. Utalt az enyhülési politika eredményeit fenyegető veszélyekre éppúgy, mint a résztvevők ideológiai és politikai nézetkülönbségeinek ismert tényére. A jelen levő küldöttségek vezetői – több szocialista ország kulturális minisztere, államtitkárok, nagykövetek, vezető kulturális személyiségek – megnyitó beszédeikben kivétel nélkül hitet tettek a helsinki folyamat erősítése mellett, és hangsúlyozták a soron következő érdemi eszmecserék politikai és kulturális jelentőségét.

A szocialista országok küldöttségei az általános vitában egyértelműen kinyilvánították, hogy igazi eszmecseréket és azok nyomán konkrét megállapodásokat kívánnak, amelyek elősegítik a résztvevők kulturális kapcsolatainak sokoldalú fejlesztését, és egyben előkészíthetik a helsinki folyamatban sorra kerülő újabb kulturális témájú tanácskozásokat. Gyemicsev, a Szovjetunió kulturális minisztere, kormánya nevében hangsúlyozta: „Nagyon jelentősnek tartjuk, hogy a Kulturális Fórumon napirendre kerülnek a nemzetközi kulturális együttműködés fejlesztésének kérdései, mivel éppen ez az alapja a nemzeti kultúrák kölcsönös gazdagodását elősegítő folyamatnak. Fontos, hogy a kulturális cserék ennek a pozitív célnak

A **konszenzus** bonyolult, de rendkívül demokratikus eljárás. A helsinki folyamat minden értekezletén – és természetesen a Kulturális Fórumon is – ezt alkalmazzák a résztvevők vitáik eldöntésére.

A konszenzus azt jelenti, hogy minden álláspontnak, javaslatnak, ahhoz, hogy határozattá emelkedjék, meg kell kapnia a résztvevők teljes körű egyetértését. Egyetlen résztvevő kifogása semmissé teheti a legésszerűbb és a legszükségesebb döntéseket is.

E szabály alkalmazása arra készteti a javaslattevőket, hogy még indítványuk előterjesztése előtt tájékozódjanak mások álláspontjáról, s igyekezzenek híveket, szövetségeseket toborozni. Ha ez nem sikerül, beterjesztés után addig alakítják, módosítják az eredeti elképzelést, amíg az mindenki számára elfogadhatóvá válik.

Az eljárást még bonyolultabbá teszi, hogyha valamely küldöttség nem vitatja egy-egy javaslat érdemi tartalmát, de annak elfogadását egy másik, számára fontos indítvány jóváhagyásától teszi függővé. Ez „zsarolásnak" tűnhet, de a diplomáciai gyakorlatban teljesen normális és elfogadott eljárás.

A helsinki folyamatban ezért az a gyakorlat alakult ki, hogy az egyes javaslatokat, amelyekről a vitában már bebizonyosodott, hogy a résztvevők számára elfogadhatók, nem egyenként, hanem együtt, ún. csomagtervben összesítve vetik alá a konszenzus próbájának. (A Fórumon is készült ilyen csomagterv, de részben hiányosságai, részben az ellene irányuló tudatos akciók miatt meghiúsult.)

A konszenzus tehát hosszú és fáradságos eljárás, de rendkívüli előnye, hogy a felek teljes egyenjogúságát juttatja érvényre, nincsenek „leszavazottak", s ennek jelentősége főleg a határozatok későbbi egységes végrehajtásában mutatkozik meg.

a megvalósítását szolgálják. A Szovjetunió a minden országgal való kulturális kapcsolatok jelentős mértékű fejlesztéséért száll síkra, a Helsinki Záróokmány elveinek szigorú betartása mellett ... Kész aktívan részt venni olyan ajánlások kidolgozásában, amelyek célja, hogy fokozzák a kultúra művelőinek a béke sorsáért és a haladásért érzett felelősségét, hozzájáruljanak a népek közötti egyetértés erősítéséhez, az ember kulturális jogainak biztosításához, a kultúra területén tapasztalható megkülönböztetések összes formájának felszámolásához."

Köpeczi Béla akadémikus, művelődési miniszter, a magyar küldöttség vezetője megnyitójában arról szólt, hogy Magyarország küldetésnek fogja fel, hogy lehetőségei szerint mindent megtegyen a Fórum sikeréért. Delegációja támogat minden olyan kezdeményezést, amelynek célja, hogy a tanácskozás ne a konfrontáció, hanem a tartalmas és kölcsönösen hasznos együttműködés színtere legyen. Javasolta: „A Fórum fordítson kellő figyelmet annak megvizsgálására, hogy a részt vevő országok kormányai milyen erkölcsi, politikai támogatással és szervezeti, pénzügyi intézkedésekkel tudnák növelni hozzájárulásukat egymás kultúrájának kölcsönös megismertetéséhez, a kulturális cserék kiegyensúlyozottabbá tételéhez; ahhoz, hogy a különböző népek, ezen belül a kevéssé elterjedt nyelvek kultúrája tényleges értékeihez és rangjához méltóan legyen jelen az európai kultúrában."

A Kulturális Fórumnak különleges értéket adott, hogy a szakmai vitákra összesen mintegy 600 alkotó személyiség, kultúraterjesztési szakember és tudós érkezett Budapestre. Ők alkották a résztvevők több mint kétharmadát. Többek között itt volt Edward Albee amerikai drámaíró, Bikov, a nálunk is jól ismert belorusz író, Régis Debray francia író, Geraszimov, kiemelkedő szovjet filmalkotások rendezője, Günther Grass író a Német Szövetségi Köztársaságból, Hermann Kant a Német Demokratikus Köztársaságból, Francis King Angliából, Pjotrovszkij, a leningrádi Ermitázs múzeum igazgatója, Emanuel Roblès népszerű francia író, Beata Tyszkiewicz lengyel színésznő, J. W. Smith amerikai költő-műfordító és Ulanova, a moszkvai Nagyszínház vezető koreográfusa. E személyiségek jelenléte és aktív részvétele a vitában gazdagította, magas intellektuális színvonalra emelte a budapesti eszmecseréket. A házigazda biztosította, hogy a vendégek a munkacsoportokban végzett munkájuk mellett kötetlenebb keretek között is találkozhassanak egymással, megismerkedhessenek a magyar kulturális és művészeti élet neves képviselőivel, részt vegyenek színházi előadásokon, koncerteken, filmbemutatókon stb.

Az eszmecserék jellege

A szakmai viták során a résztvevők négy héten át, 54 ülésen, összesen kb. 800 alkalommal fejtették ki véleményüket és elképzeléseiket a napirenden szereplő három nagy kérdésről, az alkotás, a terjesztés és az együttműködés elvi és gyakorlati problémáiról. A vitában természetesen nem lehetett megkerülni az alapkérdé-

seket: a kultúra és a politika, a művészeti alkotó tevékenység és az állam viszonyát, a kultúrákat érő ideológiai hatásokat, a kultúrák nemzeti jellegét és egyetemességét, a sajátos és közös vonások összhangját, a művészeti autonómia, az alkotói szabadság és a felelősség problémáját.

Az e kérdésekről lezajlott vitát a résztvevők eltérő politikai nézeteinek és ideológiai alapállásának eredményeként lényeges véleménykülönbségek jellemezték, s csak kevesen hittek abban, hogy a Fórum során közös nevezőre lehetne jutni. Az eszmecserék ilyen „eredmény" nélkül is gondolatébresztőek, hasznosak voltak, egymás álláspontjainak jobb megismerését szolgálták. A résztvevők többsége megértette: a találkozási pontokat, a közös álláspont elemeit, az alapkérdéseken kívül, az együttműködésben, a gyakorlati cselekvésben kell keresni.

❶ A szocialista országok képviselői **a kultúra és a politika** kérdésében társadalmuk minden területére kiterjedő és tudatosan vállalt átalakítási programjából vezették le a tervszerű kulturális politika szükségességét. Nem volt meglepő, hogy a polgári társadalomfelfogás alapján állók a kultúra szabadságának elvont jelszava jegyében tiltakoztak bármifajta „politikai korlátozás" ellen. Többen nem értették, vagy nem akarták megérteni, hogy egy állam kulturális politikája mindenekelőtt a kulturális élet, a művelődésügy támogatását, ösztönzését, gazdagítását hivatott szolgálni. A nyugati küldöttek egy része ugyanakkor elismerte, sőt kritikusan szóvá tette, hogy még a legliberálisabb tőkés országokban is léteznek bizonyos korlátai a művészi önkifejezésnek, amelyeket vagy közvetlenül a politikai intézményrendszer vagy – áttételesebb módon – a pénzvilág állít fel. Az állam beavatkozása a kulturális életbe témát illetően a túlnyomó többség egyetértett abban, hogy ennek – egyes, a közerkölcsöket és az országok biztonságát védő intézkedéseket leszámítva – nem szükséges a tiltás formáját öltenie, s a kulturális politikának nem szabad elbürokratizálódnia. Éppen ellenkezőleg, a kultúra nem nélkülözheti a „mecénásokat", s egyáltalán nem hátrányos, ha az államok is magukra vállalnak ilyen funkciót. Több nyugati résztvevő sürgette, hogy saját államuk lépjen fel hatékonyabban az össztársadalmi érdekek védelmében, az ún. kulturális ipar uralma ellen, az értékes, de a pillanatnyi divatok miatt nem „piacképes" alkotások megmentéséért, szélesebb körű terjesztéséért.

Sokan elvetették az Egyesült Államok és néhány más tőkés ország képviselőinek azt az érvét, hogy a kulturális minisztérium vagy hasonló főhatóság hiánya (mint pl. náluk) önmagában is a kulturális szabadság bizonyítéka. Ezzel kapcsolatban az egyik szocialista országbeli író megkérdezte: vajon az Egyesült Államokban az analfabétizmus (a lakosság mintegy 30%-a) felszámolása érdekében nem volna-e szükség hatékony kormányzati erőfeszítésekre? S egy szovjet költő is megjegyezte: vajon a szovjet–amerikai kormányközi kulturális egyezmény egyoldalú amerikai felmondása 1980-ban nem tekinthető-e beavatkozásnak azon amerikai művészek szabadságába, akik szívesen folytatnának gyümölcsöző szakmai kapcsolatokat szovjet kollégáikkal?

❷ **A kultúra és az ideológia**

összefüggéseiről folyó vitában sem juthattak közös nyugvópontra a különféle vélemények, mivel a marxisták szerint a világnézet, a társadalmi és politikai felfogások szükségszerűen jelennek meg a művészetek egyes ágazataiban, míg a polgári ideológia képviselői szerint ez „kárt okoz" az alkotások művészi tartalmának, színvonalának. Az ezzel kapcsolatos nyugati vélemények alaphangját az angol küldöttség vezetője adta meg mindjárt a vita elején, amikor kijelentette, hogy „kapitalista vagy szocialista kultúra nincs, csak jó és rossz művek vannak".

Szocialista részről számos meggyőző érv hangzott el arról, hogy a kulturális alkotások ideológiai telítettsége távolról sem a szocialista kultúra sajátossága. Ettől még az ún. apolitikus kultúra és a tömegkultúra különféle termékei sem mentesek. Több nyugati alkotó személyiség saját műveinek példájára hivatkozva erősítette meg, hogy a kultúrától nem idegen az elkötelezettség valami mellett vagy valami ellen, s ebben az értelemben a művek eszmeisége elfogadható, sőt pozitív eszmék esetében támogatásra érdemes vonás. Természetesen a szocialista kultúra képviselői is készséggel elismerték, hogy az egyes művek értéke – „jó vagy rossz volta" – nem függvénye közvetlenül az ideológiai tartalomnak, ezért az ilyen szembeállítás eleve hibás. A humanista, a népek megbecsülését kifejező, progresszív mondanivalójú alkotások értékes hozzájárulást jelentenek az egyes nemzeti kultúrákhoz – társadalmi rendszerektől függetlenül.

A vitából kitűnt az is, hogy nyugati részről a kultúra területén megvalósuló ideológiai küzdelem fogalmának elutasítása álszent magatartást takar. A nagy nyugati könyvkiadók ugyanis előszeretettel publikálják a szocialista országok olyan nonkonformista szerzőinek műveit, akiket „ellenzékinek" tekintenek, ugyanakkor elutasítanak értékes esztétikai tartalmat hordozó, de ideológiailag vagy politikailag elkötelezett alkotásokat. S ez az „idegenkedés" a szocialista művektől ugyanúgy sújtja a saját országaikban születő haladó irodalmat, mint a külföldit. Az ilyen kiadói politika maga is az ideológiai harc egyik megjelenési formája, egyfajta „cenzúra", amelynek gyakorlásával a szocialista államokat vádolják.

❸ A cenzúra állt az **alkotói szabadságról és felelősségről** folyó vita középpontjában. A kulturális szabadság elvével minden résztvevő egyetértett, annál is inkább, mivel ez az elv ma már szerepel széleskörűen elfogadott nemzetközi dokumentumokban, köztük a kulturális jogokat tételesen is magába foglaló emberi jogi ENSZ-egyezményekben. Eltértek viszont a vélemények ezen elv és jog gyakorlati érvényesítéséről az egyes országokban. A Fórum szocialista résztvevői nem tekintették „kényes kérdésnek", amikor őket ebben elmarasztalták. Elismerték, hogy a művészi kifejezés szabadságának valóban vannak korlátai, ezek azonban a művészi és a humanista értékrenddel függnek össze, s csak ritkán politikai természetűek. Az esztétikai értelemben vett korlátozást maguk az alkotók, illetve a különféle alkotóműhelyek alkalmazzák, s ez a gyakorlat Nyugaton sem ismeretlen. Hiszen a szelekció – az értékes elválasztása a kevésbé értékestől vagy az értéktelentől, a

károstól – a kulturális tevékenység természetes velejárója. A politikai jellegű korlátozás – a legkövetkezetesebben a szocialista államokban, de más társadalmi rendszerű országokban is – a háborúra uszításra, a faji, a vallási vagy a nemzeti gyűlölködés szítására vonatkozik. Ezen túl vannak természetesen különbségek is a kétféle szabadságfelfogás között, ami az adott társadalom politikai berendezkedéséből következik. A tőkés államokban a kulturális formákban megjelenő ellenzékiség a legtöbb esetben jól illeszkedik a polgári demokrácia kereteibe, sokszor éppen annak pluralista természetét demonstrálja. A szocialista országokban viszont – a társadalmi fejlődés adott fokán – a kultúrában jelentkező „másképp gondolkodás" az esetek többségében politikai színezetet ölt, vagy kifejezetten a népi hatalom, annak alapvető vívmányai és intézményei ellen lép fel. A szocialista kultúra képviselői a vitában elmondták, hogy náluk az ilyen jelenségek szórványosak, s ennek az a magyarázata, hogy a művészi alkotást általában a béke, a társadalmi haladás és a humanizmus eszméi iránti felelősségérzet hatja át. Az ilyen elkötelezettség szab önkéntes és természetes határt a széleskörűen élvezett alkotói szabadságnak.

❹ Élénk és érdekes eszmecsere bontakozott ki a **kultúrák nemzeti jellegéről** és annak megőrzéséről – bár senki sem vitatta az egyes kultúrák egymáshoz való szoros kapcsolódását és kölcsönhatását. Ennek kapcsán sokan szóltak bizonyos fokú összeolvadásról, közös európai kultúrkincsről, hiszen egy-egy kulturális alkotás vagy művész sokszor nem azonosítható egyetlen országgal, annak nemzeti sajátosságaival. Azonban azt is hangsúlyozták, hogy az egyes kultúrák bizonyos fokú nemzetközivé válása – miközben erősíti az egyetemes művészeti értékek és az összetartozás tudatát – nem vezethet „nemzetek feletti" kultúrához. Napjainkat éppen a kultúrák nemzeti és sajátos vonásainak megőrzésére, a hagyományok ápolására és megújítására való törekvések jellemzik. Az igazi kultúra az általános-nemzetközi és a sajátos-nemzeti elemek egységében születik.

Ez a probléma felvetődött a nemzetközi kulturális kapcsolatok összefüggésében is. Korunkban a nemzeti kultúrák gazdagítása feltételezi a nyitottságot más nemzetek művészeti értékei iránt, s ebben – mint a vitából kitűnt – a szocialista országok elöl járnak. Kultúrabefogadó és -integráló készségük a legtöbb kulturális ágazatban nagyobb, mint a tőkés országoké. A kulturális cserearányok problémája, a kiegyensúlyozatlan „figyelem" egymás kultúrája iránt nem is mindig kelet–nyugati viszonylatban, hanem főleg a nagy országok–kis országok szembeállításában tapasztalható. Többen felhívták a kormányokat, kerüljék az „imperialista" és „dömping"-módszereket a kulturális javak terjesztésében, különösen napjainkban, amikor az új kommunikációs technikák bevezetésével, ha nem figyelnek oda, csak fokozódhatnak ezek a veszélyek.

A nemzeti kulturális értékek ápolása természetes módon magában foglalja az egy-egy ország területén élő nemzetiségek kulturális hagyományainak megőrzését és fejlesztését is. Erről a vitában számosan szóltak. Rámutattak arra, hogy a nemzetiségek

anyanyelvük, rokoni kapcsolataik és kulturális hagyományaik révén szorosan kötődnek a velük egy nyelven beszélő nemzetekhez, s így jogos az az igényük, hogy e kapcsolatok ápolásához az európai államok közötti együttműködésben megfelelő lehetőségeket kapjanak. A magyar küldöttség is kapcsolódott ehhez a vitához. Ismertette hazánk nemzetiségi politikájának elveit és gyakorlatát, törekvésünket a nemzetiségiek nyelvi, kulturális és egyéb igényei lehető legteljesebb kielégítésére. Hangsúlyozva, hogy a hazánkban élő nemzetiségieket és a szomszédos országokban élő magyarokat összekötő kapocsnak tekintjük népeink között, elítéljük a nacionalizmust s az erőszakos asszimiláció politikájának bármilyen formáját. A magyar küldöttség támogatta több szocialista ország azon javaslatát, hogy további lépéseket kell tenni a részt vevő államok területén élő nemzetiségiek kulturális alkotási, terjesztési és művelődési lehetőségeinek szélesítésére.

5 A **nemzetközi kulturális kapcsolatok** témakörében széles körű egyetértés alakult ki rendkívüli hasznosságáról és további bővítésének szükségességéről. Ugyanakkor itt is megmutatkozott a politikai és ideológiai véleménykülönbségek hatása. Egyes nyugati – főként amerikai – felszólalók egyértelművé tették, hogy a maguk részéről az ismert kapcsolati formák közül előnyben részesítik az államok és a különféle hivatalos intézmények kikapcsolásával megvalósuló közvetlen, személyes és spontán érintkezéseket, ami – úgymond – képes létrehozni az eszmék „szabad nemzetközi áramlását". Más tőkés országok személyiségei viszont éppen ezt a – nyugati országok egymás közötti kapcsolataiban bevezetett – modellt tették felelőssé például az amerikai film- és televízióipar nyomasztó nyugat-európai fölényéért, a nemzeti produkciók terjesztésének nehézségeiért. Ismételték azt a régi igazságot: az „eszmék szabad áramlása" a kultúrában – éppúgy, mint a szabályozatlan kereskedelemben – általában az erősek erősödéséhez és a gyengék további gyengüléséhez vezet a nemzetközi kapcsolatokban.

E kérdés kapcsán a legtöbb küldött éppen nem ezt a fajta „szabadságot" szorgalmazta, hanem a más országok értékes kulturális alkotásainak felkarolását, anyagi és erkölcsi támogatását. Ebben ismét a kis és közepes nagyságú országok képviselői jártak elöl, akik joggal igényelték, hogy kultúrájuk legjavát azok is részesítsék jóindulatú támogatásban, akik erre saját kulturális kisugárzásukban nem szorulnak rá. A kevéssé elterjedt nyelveken fogant kultúrák bizonyos előnyökben való részesítése nem is mindig igényel különleges anyagi ráfordításokat, mint inkább őszinte és következetes kormányzati és egyéb törekvést az előítéletek, fenntartások leküzdésére, a kölcsönösség (nem formális) érvényesítésére a kapcsolatokban. Egyetértettek a szocialista résztvevők érvelésével e tekintetben mások mellett a svédek, a görögök, a portugálok, de még egyes, elterjedtebb nyelvű, fejlett tőkés országok (Franciaország, Olaszország, Ausztria, Német Szövetségi Köztársaság) képviselői is. Senki nem vitatta, hogy az államközi kulturális egyezmények – azon túl, hogy megteremtik az előirányzott cserék biztos anyagi fe-

dezetét – hozzájárulnak a kölcsönös előnyök érvényesítéséhez a kapcsolatokban. Ez magyarázza, hogy a szocialista országok kormányai – szemben a nyugati felfogással – kelet–nyugati viszonylatban is nagyon fontosnak tartják ezeket az egyezményeket, még akkor is, ha sok esetben már kialakultak és fejlődnek az egyes kulturális intézmények és alkotóműhelyek közötti közvetlen kapcsolatok, nem kormányzati szintű megállapodások alapján.

E rövid összefoglalóból is megállapítható, hogy a Kulturális Fórum szakmai vitái sokoldalúak, érdemiek és hasznosak voltak. Ha a részt vevő kulturális személyiségek időnként hangot is adtak nemtetszésüknek a helsinki folyamatban előírt és ezúttal is szigorúan alkalmazott ügyrend kötöttségei miatt, elismerték annak kivételes előnyét, hogy **a politikai hatalom és a „szellemi" hatalom** képviselői egy tárgyalóasztalnál ülhettek, dolgozhattak. Különösen hasznosnak bizonyult ez akkor, amikor a véleményformálást javaslattevés követte, amelyeket feltétlenül érdemes volt egybevetni a reális lehetőségekkel. Az európai kultúra kiemelkedő személyiségeinek be kellett látniuk, hogy csak a politikától várhatják a cselekvést, sokrétű elképzeléseik gyakorlati megvalósítását.

A JAVASLATOK ÉS A ZÁRÓSZAKASZ

Az előzetes megállapodás szerint a Kulturális Fórum egyik napirendi pontja „következtetések kidolgozása" volt. A Fórum eredményeit – mint ahogy a madridi Záródokumentum előírta – az 1986. évi bécsi találkozón „kellően figyelembe veszik". Sokan úgy vélekedtek, hogy erre a legcélszerűbb volna egy „Jelentés" kidolgozása és továbbítása Bécsbe, de voltak, akik „Ajánlásokat" vagy „Záródokumentumot" terveztek. Míg az eszmecserék fontosságát, majd később hasznosságát szinte minden küldöttség méltatta, már a Fórum kezdetén látszott, hogy kevésbé egybecsengőek az álláspontok a tanácskozás eredményéről. Néhány nyugati küldöttség vezetője beszédében jelezte, hogy kisebb-nagyobb fenntartásaik vannak a konkrét megállapodások iránt. Az Egyesült Államok delegációja nem képviselt egyértelmű álláspontot, kiállt egy „tartalmas és érdemi megállapodás" mellett, de nem feltétel nélkül: bizonyos kulturális „akadályok" leépítésétől tette függővé hozzájárulását. Hollandia képviselője bármilyen megállapodást „másodrangú kérdés"-nek tekintett, a francia nagykövet szerint pedig egy záródokumentum szerkesztése „ártana a résztvevők szabadságának". Hasonló véleményt fejtett ki Norvégia küldötte, aki úgy vélte, hogy a kultúra képviselőit „haszontalan volna bevonni javaslatok megvitatásába".

Hamarosan kiderült azonban, hogy a Fórumon részt vevő kulturális személyiségek – beleértve az idézett küldöttségek tagjait – nem veszik figyelembe ezeket az intelmeket. Nemcsak véleményüket fejtették ki a vitában a napirenden szereplő kérdésekről, de kezdeményezéseket is tettek az egyes kulturális területeken folyó tevékenység és a nemzetközi kapcsolatok javítására, továbbfejlesztésére. A küldöttségek és az alkotó személyiségek a Fórum hat he-

te alatt összesen több mint 250, összterjedelmét tekintve mintegy 400 gépelt oldalnyi írásos javaslatot nyújtottak be.

Ezek a javaslatok rendkívül változatos műfajúak és tartalmúak.

Egyesek általános politikai vagy kultúrpolitikai megközelítésben vetettek fel bizonyos elvi követelményeket, mint pl. az államok közötti egyenjogú és kölcsönösen előnyös kulturális kapcsolatok intézményesítését, a béke, a humanizmus melletti elkötelezettség erősítését a kultúrában, szorgalmazták az alkotói szabadság tiszteletben tartását, vagy éppen a művészi felelősség fontosságát emelték ki, felhívtak a nemzeti kisebbségek kulturális jogainak széles körű érvényesítésére.

Más javaslatok – s ezek alkották a benyújtott indítványok kétharmad részét – elképzeléseket vázoltak fel arról, hogyan lehetne fejleszteni az európai kulturális kapcsolatokat: kiállításokkal, fesztiválokkal, szakmai találkozókkal, alkotóműhelyek, új folyóiratok és információs központok létesítésével stb. Mindezek a kezdeményezések többségükben konstruktívak voltak, megvalósításukra – a szükséges feltételek biztosítása esetén – van reális lehetőség.

Kisebb számban előfordultak más típusú javaslatok is, amelyeket szerzőik túlságosan átpolitizáltak, s ezzel a résztvevők egy csoportja számára elfogadhatatlanná tettek. Voltak olyan javaslatok is, amelyek a Fórum napirendjétől idegen, nem a kultúrával összefüggő vagy más okból irreális témákat vetettek fel. Így például „Európa megosztottságának felszámolását", a „kulturális szervezkedés szabadságát", bizonyos vallási kiadványok terjesztését állami közreműködéssel vagy a rádióadások „akadályainak felszámolását" szorgalmazták. Senki számára nem lehetett kétséges, hogy az effajta „javaslatok" egy ilyen – az eltérő társadalmi rendszerű országok képviselőinek bevonásával szervezett – összeurópai tanácskozáson csak a megállapodás elodázását, netán meghiúsítását idézhetik elő.

Ugyanakkor a javaslatok többsége, s különösen az egyes személyiségek által felvetett számos elképzelés, jó alapul szolgálhatott a záródokumentum előkészítéséhez. Értékükből nem von le semmit az a tény, hogy egy részüket belátható időn belül még elfogadás esetén sem valósítják meg, hiszen azok (műholdas televíziós programok, új kulturális alapítványok, adatbankok stb.) jelentős anyagi ráfordításokat igényelnek.

Politikai szempontból figyelemre méltó, hogy számos kezdeményezést az országok és a részt vevő személyiségek különböző csoportjai együttesen vállaltak, függetlenül attól, hogy tőkés vagy szocialista országról volt-e szó. Széles körű egyetértésre talált például a magyar, a finn, a svéd, a norvég, az izlandi és a török küldöttség közös előterjesztése a kevéssé elterjedt nyelveken írott művek fordításának és terjesztésének elősegítéséről.

A nagyszámú és sokszínű, különböző politikai és szakmai javaslat kezelése és feldolgozása nem kis terhet rótt a Fórum résztvevőire. De az érdemi szerkesztőmunka – egyes nyugati küldöttségek elzárkózása miatt – csak a tanácskozás utolsó napjaiban kezdődhetett meg. A részt vevő semleges és el nem kötelezett országok képviselői vállalkoztak arra,

hogy a konszenzusra esélyes elképzeléseket egységes „csomagtervbe" foglalják. Ez a korábbi, Helsinki-típusú értekezleteken már bevált munkamódszer feltétlenül helyes és szükséges volt, a semleges országok küldötteinek munkája ezúttal is elismerést váltott ki.

Az elkészült tervezet azonban, részben a feladat bonyolultsága, részben a semleges csoport tagjainak egymás közötti nézetkülönbségei miatt nem volt alkalmas arra, hogy változtatás nélkül jóváhagyják. Különösen a NATO-országok küldöttségei vetettek fel újabb kifogásokat, ellenjavaslatokat. Egyik képviselőjük közölte, hogy egy közös elveket és közös cselekvési programot tartalmazó dokumentumot eleve „egyoldalúnak" tartanak, s követelte, hogy a semlegesek tervezetét egészítsék ki az „állami kultúrpolitikát megvalósító országok elmarasztalásával, az együttműködés útjába állított akadályok pontos felsorolásával". Politikai és ügyrendi szempontból nem volt reális az a nyugati elképzelés sem, hogy a Fórum dokumentumához csatolják az összes előterjesztett javaslatot, függetlenül attól, hogy a résztvevők egyetértenek-e azokkal vagy sem.

A budapesti Kulturális Fórum záródokumentumának sorsa az utolsó előtti napon azzal pecsételődött meg, hogy a NATO és a Közös Piac országainak küldöttségei elálltak a semlegesek tervezete alapján folyó egyeztető tárgyalásoktól, és előterjesztették saját dokumentumukat, amely tartalmazta mindazokat az irreális javaslatokat és politikai követeléseket, amelyeket más államok küldöttségei már korábban elutasítottak. Ezzel semmissé váltak az egyes részkérdésekben már kibontakozó kompromisszumok, illetve a rendelkezésre álló rövid idő alatt nem volt lehetőség arra – s politikailag is kilátástalan volt –, hogy a tárgyalások, elölről, újrakezdődjenek. Gyanítható, hogy a nyugati küldöttségek egy része heteken át azért zárkózott el különféle ügyrendi kifogásokkal a szerkesztőmunka elől, hogy időzavarba juttassa a Fórumot.

Több szocialista és semleges ország küldöttségében logikusan vetődött fel az a gondolat, hogy – különös tekintettel a soron következő bécsi találkozóra, valamint a széles közvélemény tájékoztatásának igényére – nem lehetne-e érdemi megállapodás híján egy olyan tényszerű dokumentumban megegyezni, amely a további munka kiindulópontjául szolgálhatna. A rendező országra háruló erkölcsi, politikai felelősségtől indíttatva, a magyar küldöttség kezdeményező szerepet vállalt egy ilyen állásfoglalás-tervezet kidolgozásában. Kisebb módosítások után a javaslatot a Fórum résztvevői teljes támogatásukról biztosították, de az végül is – a Román Szocialista Köztársaság fenntartásai miatt – nem kaphatta meg az ügyrendben előírt konszenzust.

A Fórum záróülésén felszólaló küldöttségek mindegyike, a záródokumentum kidolgozásának nehézségei ellenére, hasznosnak és sikeresnek értékelte a tanácskozást. Hangsúlyozták, hogy a találkozó teljesítette a maga elé tűzött politikai és szakmai célokat. Az európai kulturális együttműködés fejlesztését szolgálta, továbbvitte a Helsinkiben megkezdett folyamatot. A kormányok képviselői megerősítették elkötelezettségüket a Helsinki Záróokmány elvei-

nek és rendelkezéseinek további következetes végrehajtása mellett. A legtöbben a legpozitívabb vonásnak a kulturális alkotó személyiségek aktív közreműködését tekintették, akik a kölcsönös jobb megismerés és a tenniakarás szándékával számos értékes elképzelést terjesztettek elő.

A záróbeszédekben a külföldi küldöttségek vezetői elismerésüket fejezték ki a vendéglátóknak, a magyar népnek és kormányának a jó szervezésért s azért a lehetőségért, hogy megismerhették Magyarországot s főleg annak gazdag kulturális életét.

Köpeczi Béla megköszönte az elismerő szavakat, és a tanácskozás végén elhangzott beszédében hangsúlyozta: „A Fórum vitái ismét megmutatták, hogy az eltérő társadalmi rendszerekhez vagy különböző kulturális régiókhoz tartozó országok képviselői más nézeteket vallanak a kultúra funkcióiról, a kulturális politikáról, annak feladatairól, az alkotói szabadság megvalósításáról, az emberi jogokról, a kulturális értékekről, az állam és az egyének szerepéről. De vajon csak a bennünket egymástól elválasztó vonások jellemzik ma az európai viszonyokat? Vajon nincsenek-e jelen olyan közös sajátosságaink is, amelyek az európai kulturális örökségből s azokból a leghumánusabb törekvésekből származnak, amelyek ma az irodalomban, a művészetekben és a tudományban Európa minden részén jelentkeznek? Nem igaz-e, hogy ezen a Fórumon az írók, művészek és tudósok oly sok, szép beszédes példát adtak felszólalásaikban erre az érdekközösségre?

... Nem szabad az ellentéteket túlhangsúlyozni és ezzel akadályozni a lehetséges együttműködést ... A Kulturális Fórum Európa értelmiségének nagy reménysége volt Keleten és Nyugaton egyaránt, és ezt a reményt nem szabad megcsalatkoztatni. Mint házigazda, szeretném felhívni a jelenlevő kormányképviselőket, hogy ne engedjék meghamisítani a konferencia szellemét, ne engedjék az ellentéteket eluralkodni és az együttműködés fontosságát lebecsülni. Segítsenek abban, hogy a többség, különösen az itt jelen lévő kulturális személyiségek által szorgalmazott kooperáció szelleme és a reménység erősödjék meg, s vigyük tovább azokat a gondolatokat, amelyek közös sorsunkat, Európa ügyét, az igazi humanista Európát és a békét szolgálják."

Nemcsak a résztvevők, hanem a Fórum egész munkáját élénk figyelemmel kísérő nemzetközi sajtó is többségében hasznosnak, sikeresnek értékelte a budapesti tanácskozást. Az ez alkalomból hozzánk látogató, minden korábbi hasonló magyarországi eseményhez képest nagyobb létszámú – mintegy 250 fős – külföldi tudósítói gárda is elismeréssel nyilatkozott a számára biztosított szakmai feltételekről és munkakörülményekről. Értékeléseikben – cikkeikben, rádió- és televíziókommentárjaikban – jóllehet kifejezésre juttatták csalódásukat a záródokumentum elmaradása miatt – kiemelték a Fórum úttörő jellegét és a viták termékenységét, s rámutattak a munkájának időszakában uralkodó, többnyire kedvezőtlen nemzetközi körülményekre. Sokan kutatták a genfi szovjet–amerikai csúcstalálkozó és a budapesti Fórum közötti lehetséges összefüggéseket is – elismerve mindkét esemény pozitív értékeit –, megállapították, hogy sem

a fegyverzetkorlátozásban, sem a kultúrában nem sikerült áttörést elérni.

▼

A Fórum egészében kedvező nemzetközi sajtóvisszhangja is tanúsítja, hogy a tanácskozás sikeres megrendezése és a magyar küldöttség pozitív, aktív szereplése öregbítette hazánk jó hírnevét, növelte tekintélyét a világban. Két- és többoldalú nemzetközi kulturális kapcsolataink fejlődésére feltehetően kedvező hatással lesz majd, hogy az európai és az észak-amerikai kultúra számos kiemelkedő képviselője élvezte vendégszeretetünket, megismerkedhetett változatos kulturális és művészeti életünk eredményeivel. Ez a vendéglátás nemcsak hazánk, hanem szélesebb értelemben valamennyi szocialista ország érdekeit szolgálta, hiszen hozzájárulhat a szocializmussal és a szocialista kultúrával szemben Nyugaton még ma is oly gyakran tapasztalható téves képzetek, előítéletek gyorsabb leépüléséhez.

A helsinki folyamat újabb tárgyalásaira kerül sor 1986-ban: áprilisban Svájc fővárosában szakértői értekezlet lesz az emberek közötti kapcsolatok fejlesztéséről, novemberben pedig megrendezik az európai biztonság és az együttműködés kérdéseit egészében átfogó bécsi találkozót. Ezeken a konferenciákon minden bizonnyal ismét napirendre kerülnek a Kulturális Fórumon felvetett legértékesebb javaslatok, s újabb lehetőségek nyílnak ahhoz, hogy megerősödjék a kölcsönös megértés és együttműködés szelleme, s – egy remélhetően javuló tendenciájú nemzetközi politikai légkörben – elősegítse a helsinki folyamat nemes céljainak jövőbeli megvalósítását.

JEGYZET

A kiadásért felel az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya
Szikra Lapnyomda, Budapest (86–3070)

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

A Budapesten 1985. november 25-én befejeződött Kulturális Fórum a nemzetközi élet egyik kiemelkedő eseménye, az eltérő társadalmi rendszerű államok sokoldalú kapcsolatainak fontos állomása volt. A közvélemény a tömegtájékoztatási eszközök tudósításai, a Fórumon jelen lévő politikusok és kulturális személyiségek megnyilatkozásai révén átfogóan tájékozódhatott a tanácskozásról. Ugyanakkor sem a nyilatkozók, sem azok az információk, amelyek a Fórumnak a sajtó képviselői elől túlnyomórészt elzárt üléseiről kiszivárogtak, nem elégíthették ki teljesen az érdeklődést. Jogos és érthető tehát a nagyfokú hazai érdeklődés a Fórum munkája, a megvitatott sokrétű témakör kulturális és külpolitikai összefüggései iránt, már csak azért is, mivel a Magyar Népköztársaságnak különleges szerepe volt a tanácskozás előkészítésében és lebonyolításában. A jobb tájékozódás érdekében a füzetben felvázoljuk a Fórum előzményeit, lefolyását és eredményeit.

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

86
7

KORUNK TÁRSADALMI BETEGSÉGE

ADATOK ÉS GONDOLATOK AZ ALKOHOLIZMUSRÓL

- Mi az alkoholizmus? Ki az alkoholista?
- Milyen széles rétegeket érint az alkoholizmus? Hogyan hat a várható élettartamra?
- Az alkoholizmus társadalmi mérlege
- Az alkoholfogyasztás itthon és külföldön
- Érdekek és ellenérdekek
- Beavatkozási lehetőségeink
- Az elmúlt huszonöt évben mit sikerült elérnünk s mit nem?
- A közös tennivalók összefoglalása

Az alkoholizmus társadalmi problémájával – a felszabadulás után – először 1960 őszén foglalkozott az MSZMP Politikai Bizottsága. Ekkor fogalmazták meg először a legális magyar kommunista mozgalomban, hogy a részegeskedés **terjedése veszélyes társadalmi jelenség, megfékezése politikai kérdés.** Gyakorlatilag ekkor szakítottunk azzal a társadalompolitikai illúzióval, amely a szocialista viszonyoktól elvárta a különféle deviáns jelenségek – az alkoholizmus, az öngyilkosság, a bűnözés vagy éppen az elmebetegségek – automatikus csökkenését, sőt megszűnését.

A több mint huszonöt éve hozott politikai bizottsági döntés következményeivel ismertetőnkben még foglalkozunk. Itt, a bevezetőben csupán az aktualitások miatt hivatkozunk rá. **Napjainkban a téma ugyanis újra kormányzati szervek elé kerül.** Ennek okaival, a felgyűlt tapasztalatokkal a politikai vitakörökben is érdemes foglalkozni. Minél többen mérlegeljük az alkoholizmus közismert és sokak által megszenvedett jelenségének összetevőit s a beavatkozás lehetőségeit, eredményeit és kudarcait, annál esélyesebbek lesznek az állami és társadalmi intézkedések.

Információink ezúttal tehát nem korlátozódhatnak adatközlésre. Önkritikus érveink megpróbálják elemezni is a tennivalókat – a társadalmi tapasztalatok sűrítése alapján. Amire nem tudunk válaszolni, ott megelégszünk a kérdésfeltevéssel.

Tájékoztatónkban egyaránt támaszkodunk a korszerű alkohológiai ismeretekre, valamint a nemzetközi és hazai adatokra, amelyek hiteles közleményekben vagy éppen statisztikai jelentésekben láttak napvilágot.

Alkohológiának nevezik ma már világszerte az alkoholos italok termelésével, forgalmazásával, az alkoholizmus okaival és következményeivel, valamint leküzdésével, megelőzésével, gyógyításával és a gyógyulók rehabilitációjával foglalkozó, szakmaközi együttműködésre épülő tudományt és gyakorlatot.

Már csak terjedelmi korlátok miatt sem törekedhetünk teljességre. Gondolatmenetünk a következő fő kérdések köré csoportosul:

1. Mi az alkoholizmus? Ki az alkoholista?
2. Milyen széles rétegeket érint az alkoholizmus? Hogyan hat a várható élettartamra?
3. Az alkoholizmus társadalmi mérlege
4. Az alkoholfogyasztás itthon és külföldön
5. Érdekek és ellenérdekek
6. Beavatkozási lehetőségeink
7. Az elmúlt huszonöt évben mit sikerült elérnünk s mit nem?

MI AZ ALKOHOLIZMUS? KI AZ ALKOHOLISTA?

Gyakorlatilag mindenkinek van róla fogalma, bár ezek csak részben fedik egymást. Egy gyerek is meg tudja mondani, ki részeges. A szakemberek azonban gyakorta gondban vannak, hogy mikortól minősítsenek valakit alkoholistának. Hiszen az alkoholos italok eleinte valóban nem tekinthetők egyébnek, mint a táplálkozás fűszerének, az emberi kapcsolatok egyik hagyományos kenőolajának, s rendszeres fogyasztásukélvezetük sem minősíthető jó ideig másnak, mint rossz szokásnak. És amikor már eluralkodik valakin, arról is megoszlanak a vélemények. Az emberek többsége csak akaratgyengeségnek tekinti.

Részeges, aki gyakran berúg, s az ital hatására furcsán, olykor durván viselkedik; akinek életvitelére már jellemző a rendszeres italozás.

Az ún. alkoholos karrier a szeszes italok megkóstolásával kezdődik, mértékletes élvezetével folytatódik, majd a sokféle kárt okozó visszaélésbe-mértéktelenségbe csap át, s idővel esetleg már alkoholfüggőséggé mélyül. Így válhat a szokás társadalmi beilleszkedési zavarrá (TBZ), majd betegséggé.

Az alkoholizmus azonban már kétségkívül **betegség,** méghozzá szenvedélybetegség, amely a hozzászokás folyamatában alakul ki, s károsíthatja, sőt tönkreteheti a legkülönbözőbb szerveket – a szív- és érrendszertől az idegrendszerig.

A szenvedélybetegségek tipikus és leggyakoribb formái általában kémiai szerekkel való visszaélésre (bevételükre, befecskendezésükre, belélegzésükre stb.) épülnek: ezeket nevezzük narkomániáknak. Ide soroljuk többek közt a morfinizmust, a gyógyszerfüggőséget vagy éppen a szerves oldószerek beszippantásával előidézett kábulatot. Az alkoholizmust sok szakember „legális narkomániának" minősíti.

Az alkoholisták halálozási aránya a gyakori életveszélyes betegségekben ezért két-háromszorosa az átlagnak. A mértékvesztő és rendszeres alkoholfogyasztás **nemcsak közvetlenül rongálja a szervezetet. A lelki (pszichés) funkciók akadályozásával,** a személyiség eltorzításával a társadalmi helyzetben, a kapcsolatokban, a teljesítményben is olyan súlyos károkat okoz, hogy ez **közvetve** igencsak tovább nehezíti a szervezet elemi létfeltételeit. A lecsúszott, elmagányosodott alkoholista például biztos, hogy rosszabbul, egészségtelenebbül táplálkozik, mint az átlagember . . .

A mértékletesség az egyik legnagyobb erény – a klasszikus filozófiák szerint. A mértéktartás az italozásban rendkívül nehezen határozható meg. Megközelítően azt az italfogyasztást értjük alatta, amely nem sért szabályokat és normákat, nem vezet viselkedésváltozáshoz, részegséghez soha, s általában étkezéshez, alkalomhoz kötődik, tehát nem rendszeres.

Akadályozott lelki funciók rendszeres, mértékvesztő alkoholfogyasztásban: a felfogókészség, a logika, az önkontroll, az ítéletek, az érzelmek, az akarat és az alkalmazkodás zavarai.

Az ember mindhárom dimenzióját, mozgásterét – testi, lelki és társadalmi teljesítőképességét – károsító alkoholizmusfolyamat mindig egyéni (individuális). Köztudott, hogy mennyire eltér az egyes emberek italtűrő képessége. Ez függ öröklött természe-

tünktől, testsúlyunktól, táplálkozásunktól, de még hangulatunktól is. A hozzászokás és az alkoholos betegségfolyamat előrehaladásával az italigény egy ideig általában növekedni szokott, utóbb azonban már a kevés is megárt s lerészegít.

Az alkoholizmushoz vezető okok is sokfélék s ugyancsak egyéniek. Közismert, hogy van, aki örömében, s van, aki bánatában iszik. Másutt a munka természetére vagy a baráti társaság szokásaira hivatkoznak. Ismét mások enni, aludni vagy éppen szeretkezni nem tudnak italhatás nélkül. Mindezek az indokok, noha tapasztalatokon alapulnak, csak részigazságokat tartalmaznak. Így például a lakosság egy része könnyebben sodródik alkoholizmusba, vagy nehezebben szabadul belőle a többinél.

Egyesek alkohol iránti nagyobb fogékonyságában sok minden közrejátszhat. Sokáig az **öröklődésnek** tulajdonították a legfontosabb szerepet, mert régi megfigyelés, hogy bizonyos családokban gyakoribb az alkoholizmus, mint másutt. Egypetéjű ikrek különböző családokban való felnevelkedése azonban jórészt megingatta a korábbi elméleteket, s a **környezeti hatások** döntő szerepére utalt. Kiderült, hogy a családban átélt súlyos konfliktusok vagy más hátrányos körülmények ugyancsak sérülékenyebbé teszik a növekvő gyermekeket. A szülők negatív életvitele, példája nemcsak nehezíti személyiségük egészséges kibontakozását, de kifejezetten torzítja azt. Számolni kell tehát a „szociális öröklődés" némileg ellentmondásos jelenségével is.

Az örökletességhez hasonló biológiai hátrányt jelent a sérülékenység szempontjából, ha valaki már az anyaméhben, **magzatként** szenved el károsító hatásokat. A magzati ártalmak s az éretlen vagy torz születés egyik leggyakoribb formája a magzati alkoholszindróma, amire Czeizel doktor kutatásai hívták fel hazánkban a figyelmet. A terhesség első három hónapjában már a legkisebb alkoholfogyasztás is súlyos következményekkel járhat.

Az örökletességet a hajlamban, némelyek eleve nagyobb lelki sérülékenységében a modern genetikai kutatások is igazolják.

A lelki sérülékenység később is fokozódhat. Kritikus **krízishelyzetekben** mindenki nagyobb veszélybe kerül, s esetleg könnyebben nyúl a pohár után. Döntési nehézségekkel járó krízis a legtöbb ember számára minden jelentősebb életformaváltás (házasság, gyermekszülés, válás, nyugdíjazás stb.) s a nagyobb megpróbáltatások, mint például valamilyen súlyos betegség, baleset vagy gyász. A váratlan túlterhelés az alkalmazkodókészséget teszi próbára.

Az egyén viselkedését, italozási szokásait környezete is jelentősen befolyásolja. Gondoljunk bele, milyen nehéz nem inni együtt a többiekkel ott, ahol ezen múlik a beilleszkedés, s az illető alkalmasságát is könnyen kétségbe vonják, „ha ilyen módon" kilóg a sorból. Többek közt a különféle szakmákra, rétegekre, vidékekre jellemző kulturális (és italozási) szokások magyarázzák azt az eltérést is, hogy hol kit tartanak alkoholistának.

Az alkoholistáról kialakult társadalmi képzet általában elítélő. Akaratgyenge, a társadalom peri-

fériájára szorult, munkahelyéről, családjából már-már kikopott, megbízhatatlan, tántorgó, züllött, lump – többnyire ezt a képet idézi fel a fogalom. Az átlagember az ilyenekkel jószerint minden közösséget megtagad. Az alkoholgondozókban kezelt mintegy 40 000 alkoholista többsége valóban efféle, alacsony kultúrájú, peremhelyzetű vagy lecsúszott, bizonytalan egzisztenciájú ember. Ha ezek közül is azokat vesszük szemügyre, akiket már hatósági kényszer vitt orvoshoz, akkor a közhiedelemben elterjedt alkoholista durvaság és agresszivitás is tipikus tulajdonságuknak látszik. Valójában itt azt a **paradox, visszás helyzetet** érzékeljük, amely az alkoholizmus megítélését egészében is jellemzi: amíg valaki különösebb szociális problémát nem okoz s közvetlen környezetét nem irritálja, addig legfeljebb jópofa iszogató cimborának, de semmiképp sem alkoholistának tekintik, jóllehet egészségét már alaposan tönkretette rendszeres és túlzott italozásával. E közvélekedési hamis tudat egyik legjellemzőbb torzszülöttje, hogy a kezeltetését vállaló s az alkoholos italok fogyasztásától orvosi tanácsra tartózkodó, gyógyulni próbáló alkoholbeteg kapja meg gyakran a jogkorlátozó következményekkel járó alkoholista minősítést, s vonják be például járművezetői jogosítványát.

Ugyancsak társadalmi tévedés tükröződik abban az elterjedt közhiedelemben is, mintha az alkoholizmus kizárólag az alacsony kultúrájú, képzetlenebb rétegeket fenyegetné, s az iskolázottabb ember védettebb volna vele szemben.

Mindezek a sajátosságok oda vezetnek, hogy az alkoholizmust az orvosok sem tudják ugyanolyan betegségnek tekinteni, mint mondjuk a tüdőgyulladást. Az alkoholizmus sokkal több tényező együtthatásaként alakul ki, s a belesodródás egyéni felelőssége sem hagyható figyelmen kívül. A talpraállásban aztán ez az egyéni indíték, szándék még nagyobb szerephez jut!

Az oksági viszonyok tehát itt sokkal bonyolultabbak és rejtettebbek, s jórészt társadalmiak. Az orvost ezek között már alig igazítják el az egzakt, rendelőintézetben, laboratóriumban elvégezhető vizsgálatai. Diagnózisában bizony rá kell hagyatkoznia a környezet véleményére, tapasztalataira és minősítésére, ami ugyancsak viszonylagos. Az alkoholos betegségfolyamatok e sajátosságai miatt a hozzáértő orvosok ezért tekintik az alkoholizmust inkább csak **gyűjtőfogalomnak,** s ezért beszélnek szívesebben alkoholbetegségekről.

Az alkoholbetegségeket a Betegségek Nemzetközi Osztályozása (BNO) már különféle kódszámok alá sorolja. A legszélesebb két betegségcsoport itt az alkohollal visszaélők (abuzus) és az alkoholfüggők (dependencia) kategóriája.

Az alkoholizmus társadalmi és orvosi megítélésének nehézségei nem fedhetik el azonban az alkoholfogyasztás veszélyes mértékének objektivitását, még ha vannak is egyéni különbségek. Statisztikai valószínűség szerint ugyanis a férfiaknál a 60 gramm alkoholt meghaladó **napi átlagfogyasztás** tíz éven belül már májkárosodáshoz, esetleg egyéb szervi szövődményekhez is vezet. Nőknél, az átlagosan kisebb testsúly s bizonyos enzimeltérések

miatt, e mennyiség harmadánál vonják meg a tudósok a veszélyes italfogyasztás statisztikailag igazolt határát.

A **veszélyes mértéknek,** mértékhatárnak minősülő napi 60 gramm alkohol megtalálható kb. 1 dl pálinkában, vagy két korsó sörben, vagy 3 dl borban.

Áttekintve az alkoholizmusról és az alkoholistákról felvázolt korszerű szemléleti alapot, meg kell állapítanunk, hogy az alkoholizmus **olyan összetett jelenség, amelyet egyetlen szakterület sem tud önállóan értelmezni,** s még a humánus orvosi beavatkozásnak is **előfeltétele a társadalmi beágyazottság.** Az alkoholizmus a legszámosabb, legjelentősebb társadalmi beilleszkedési zavar, amely a TBZ egyéb formáinak – az öngyilkosságnak, a bűnözésnek stb. – gyakoriságára is kihat. Okként és következményként összefügg társadalmunk úgyszólván minden problémájával, a termeléstől a közérzetig – így tehát nem szűkíthető le adminisztratív kérdéssé vagy egy szimpla „iszik, nem iszik" megközelítésre.

MILYEN SZÉLES RÉTEGEKET ÉRINT AZ ALKOHOLIZMUS? HOGYAN HAT A VÁRHATÓ ÉLETTARTAMRA?

Az alkoholizmus folyamat jellege s egyéni változatai miatt egyszerűen lehetetlen az alkoholisták „megszámlálása". Éppen ezért **világszerte becslési eljárásokhoz folyamodnak.**

Az általánosan elismert és reprezentatív vizsgálatokkal igazolt becslési módszerek e ike az e főre jutó évi átlagfogyasztásból mintegy visszakövetkezteti, hogy mennyien isznak már feltétlenül káros alkoholmennyiséget. Ennek alapján a hazai, csaknem 12 liter 100%-os alkoholra átszámított átlagfogyasztás mintegy 600 000 embert jelez olyannak, aki már napi másfél deci tiszta alkoholnál többet fogyaszt. Ez a korábban említett veszélyességi határ kétszerese.

A másik, világszerte alkalmazott becslési módszer a magyar származású amerikai tudós, Jellinek nevéhez fűződik, s a májzsugor-halálozásból indul ki, mely 60%-ban alkoholos kóreredetű. E becslések alapján ma Magyarországon több mint 420 000 alkoholbeteg él.

A Jellinek-formula segítségével becsült alkoholisták számának alakulása hazánkban

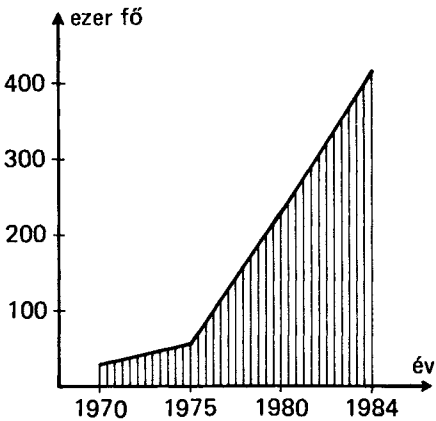

Forrás: Alkohol. KSH 1985 alapján.

A hazai lakosság körében tehát 4–6%-os alkoholfertőzöttséggel kell számolnunk. Ez a munkaképes korú **férfiakra** vetítve már **20%-os fertőzöttséget jelent.** Ugyanakkor egyre erőteljesebben növekszik az alkoholbetegségek aránya a **nők** körében. Amíg 1970-ben 1:20 volt a kórházban ápolt női–férfi alkoholbetegek aránya, 1984-re ez 1:5-re módosult.

Az alkoholizmus terjedésének hazánkban is **egyik legaggasztóbb következménye a halálozási arány,** különösen pedig a munkaképes korú lakosság halálozási arányainak növekedése.

A táblázat öngyilkossági arányszámai sajnos világelsőségünket „biztosítják". Ma Magyarországon az öngyilkosságok aránya körülbelül kétszerese az e téren utánunk következő országokénak, mint pl. Ausztria, Csehszlovákia, Dánia, Német Szövetségi Köztársaság, Svájc. Az alkoholra visszavezetett halálozási arány biztosan magasabb a jelzettnél, hiszen a halotti bizonyítványt kitöltő orvoson múlik, hogy például megjegyzi-e a májzsugor mellé, hogy alkoholos májcirrhózis.

Nem kérdőjelezhető meg azonban maga a tendencia, ami a 9. oldalon lévő összehasonlító táblázatból is kitűnik.

A korcsoportos bontásból kitűnik, hogy amíg 1970-ben még e haláleseteknek „csak" 53,4%-a következett be a munkaképes életkorban, 1984-re ez az arány már 64%-ra emelkedett! Ez a tendencia vitathatatlanul hozzájárul a társadalmi közérzetet aggasztó

Az alkoholfogyasztásra visszavezethető halálozás és az öngyilkosságok megyei sorrendje, 1984*

Megye	Alkohol okozta halál	Öngyilkosság
	100 000 lakosra számítva	
Békés	17,7	53,7
Csongrád	21,9	63,6
Szolnok	28,2	58,3
Győr-Sopron	28,5	22,9
Hajdu-Bihar	34,3	55,4
Vas	39,5	20,2
Budapest	39,8	42,0
Nógrád	48,2	34,6
Veszprém	48,7	37,3
Szabolcs-Szatmár	49,6	59,8
Tolna	59,9	47,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	67,0	38,6
Fejér	75,0	38,7
Baranya	76,5	52,9
Somogy	77,0	42,0
Heves	79,7	44,3
Pest	81,8	45,8
Komárom	94,0	36,6
Zala	94,9	38,7
Bács-Kiskun	105,7	73,8

* A területi sorrend az alkoholfogyasztásra visszavezetett, 100 000 lakosra jutó halálesetek számát követi, a legkisebbtől a legmagasabb arányig.

Forrás: Alkohol. KSH 1985 alapján.

Az alkoholfogyasztásra visszavezethető halálozások száma megyénként, 1984*

Megye	1970	1984
Budapest	26	513
Bács-Kiskun	29	345
Baranya	10	186
Békés	5	45
Borsod-Abaúj-Zemplén	17	295
Csongrád	22	58
Fejér	4	172
Győr-Sopron	11	68
Hajdu-Bihar	3	102
Heves	25	163
Komárom	9	168
Nógrád	4	67
Pest	13	455
Somogy	24	160
Szabolcs-Szatmár	9	151
Szolnok	7	71
Tolna	3	92
Vas	3	32
Veszprém	43	104
Zala	16	173
Összesen	283	3452

A fenti adatok korcsoportos bontásban

Életkor	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65–69	70–74	75–79	80–
1970	2	12	20	31	35	51	46	48	22	12	4
1984	128	191	325	412	542	613	526	273	246	130	66

* Az alkoholos eredetű halálozások számának és arányának emelkedésében a tényleges növekedésen kívül szerepet játszanak a korábbinál megbízhatóbb és pontosabb diagnózisok is. A halálozás növekedésének tendenciája természetesen nem egyidejüleg és párhuzamosan követi az alkoholfogyasztás emelkedését. A káros hatások érvényesülésének megfelelően e súlyos következmények mindig évekkel megkésve és hatványozottan jelentkeznek.

Forrás: Alkohol. KSH 1985 alapján.

lélekszámapadáshoz s a munkaképes korú lakosság élettartamának az utóbbi évtizedekben bekövetkezett csökkenéséhez.

Az alkoholizmus területi gyakoriságát a legpontosabban talán az alkoholos elmezavarok jelentkezésével lehet mérni. (Vö.: dr. Simek Zsófia tanulmányát az Alkoholizmus c. kötetben Kossuth Könyvkiadó 1982. 316. old.) Míg a kórházi alkoholágyakra, -elvonó kezelésre bekerülő betegek számát vagy éppen az alkoholgondozók gondozottainak számát sok minden egyéb tényező befolyásolja (ilyen „egyéb tényező" az egészségügyi kapacitás és szemlélet, a helyi ivásszokások, a családok türelme, a tanácsi ügyintézők hozzáállása stb.), addig az alkoholos elmezavarban szenvedők ma már szinte minden esetben kórházba kerülnek.

AZ ALKOHOLIZMUS TÁRSADALMI MÉRLEGE

Az alkoholizmus problémája egyidős az emberiséggel, s a küzdelem ellene ugyancsak. Az okozott károk méreteire azonban elég későn ébredtünk rá. Ez talán a következmények sokféleségével magyarázható (egészségi, gazdasági, morális stb.), és hogy a károk a legkülönbözőbb körülmények között jelentkezhetnek (a szervezetben, a családban, a munkateljesítményben és -közösségben, a társas együttélésben stb.). Máig is nehezíti a helyzetet, hogy **a hatások jó része egyáltalán nem mérhető, s még becslésükre is nehéz vállalkozni.** E késleltető körülmények mellett, az alkohol okozta károk semmibevételében vagy lekicsinylésében közrejátszottak az ellenérdekek is; ezekre a következő fejezetekben térünk ki.

Az alig fölbecsülhető károk közül talán a legjelentősebb az a munkakiesés, amit az alkohol okozta megrokkanás vagy korai halál okoz. De feltétlenül ide sorolható az iszákosság felelőssége a válások tömegességéért (a második legfőbb ok!) s ennek minden további súlyos járuléka, beleértve a gyermekek állami gondozásba vételét is. Ugyancsak komoly gazdasági kárt okoz a részeges életvitel keltette idegesség, az alvásból ellopott órák s a következményes szervi panaszok. Eszerint az alkoholizmus szinte valamennyi családtag munkateljesítményére kihat.

Az otthoni, úgynevezett háztartási balesetekben, tűzkárokban is köztudottan közrejátszik az alkoholos állapot, de ez a bejelentéskor már nem tűnik ki. Ugyancsak a feldolgozatlan és egyelőre kimutathatatlan károk közé sorolhatók azok a különféle gyógykezelési és gyógyintézményi költségek, amelyek az egészségügyi tárca költségvetésében jelentkeznek, s azon betegségek kezelésére fordítják, melyek a rendszeres alkoholfogyasztás következményei. Itt tehát sokkal nagyobb ráfordításról van szó, mint a kórházi alkohológiai-pszichiátriai osztályok és gondozók személyi és dologi költségei.

Az alkohol **egészségügyi kárait** az Egészségügyi Világszervezet 1979-es határozata úgy jellemzi, hogy az alkohollal összefüggő problémák növekedése világszerte visszavetı az összes egészségügyi-fejlesztési erőfeszítéseket, s például az afrikai országok értelmiségét valósággal letarolja.

Az Alkoholizmus Elleni Állami Bizottság gazdasági szakértői kimutatták, ez a kár 1984-ben már meghaladta a nemzeti jövedelem 2%-át, s a ki nem számolható károkkal együtt feltétlenül meghaladja már a szeszes italok termeléséből és forgalmazásából származó állami bevételeket.

Melyek az alkohol okozta károk fő formái?

- **Alkoholfogyasztásból eredő táppénz.** A különféle betegségek létrejöttében és súlyosbodásában kimutatható szerepe van a rendszeres alkoholfogyasztásnak, bár ez általában rejtve marad. Az ünnepeket és fizetésnapokat követő, ismétlődően kiugró betegállományba vételi igénnyel a körzeti orvosok találkoznak, de az üzemi felmérések is tükrözik ezeket.

• A **termelésből** – csak az iparban – 1984-ben 1,4 millió munkanap esett ki az alkoholos megbetegedések és hiányzások miatt. Az építőiparban, a közlekedésben és a mezőgazdaságban is hasonló munkaelmaradással kell számolnunk.

• Az **üzemi balesetek** statisztikája jól tükrözi a helyi érdekek diktálta ködösítést. Míg a baleseti jelentések csak félszázalékos ittassági okról adnak hírt, a halálos üzemi balesetek hitelesebb adatai szerint ez az arány a 20%-ot közelíti. Ez utóbbiból visszakövetkeztetve, a szakértők több mint 17 000-re teszik az alkoholos befolyás alatt bekövetkezett üzemi balesetek számát. Átlagosan 25 nap munkakiesést feltételezve, ez mintegy 100 millió forint táppénzt, 200 millió forint gyógyítási költséget, 500-600 millió forint társadalmi tulajdon rongálódást és mintegy 2,3 milliárd forint termeléskiesést jelent.

• A **közúti balesetek** alkohol okozta hányadának becsléséhez mind a gépjárművezetők, mind a gyalogosan, kerékpáron vagy lovaskocsival ittasan közlekedő balesetokozókat és áldozatokat is figyelembe kell venni. A rendőrség évente átlagosan 250 000 ellenőrzést végez a közutakon, s a szondák egyhetede évről évre elszíneződik . . .

• A **bűncselekmények** jelentős részét alkoholos állapotban kö-

Az alkoholizmusból származó, számszerűsített gazdasági károk, 1984
(millió forint)

Táppénz (a táppénzes napok 5–6%-a)	480–500
Termelésben jelentkező kiesések (munkanap-kiesés alapján)	10 000–10 500
Gyógykezelési költségek	4100–4200
Üzemi baleset (az üzemi balesetek 15%-ánál a táppénz és a gyógyítás költségei, valamint a termeléskiesés értéke)	3000–3200
Közúti baleset (a táppénz és gyógyítás költségei, a kieső termelési érték, a közlekedési eszközben bekövetkezett kár)	3600–3900
Bűnözés (az elzárás költségei, a nyomozási, igazságügyi eljárás költségei nélkül)	600–700
Összesen	21 780–23 000

A szeszes italok termeléséből és forgalmazásából származó állami bevételek, 1984
(millió forint)

Termelési adó	1 500
Forgalmi adó	25 300
Összesen	26 800

Forrás: Az Alkoholizmus Elleni Állami Bizottság közgazdasági szakértőinek adatai.

A jogerősen elítélt fiatalok számának alakulása, 1965–1984

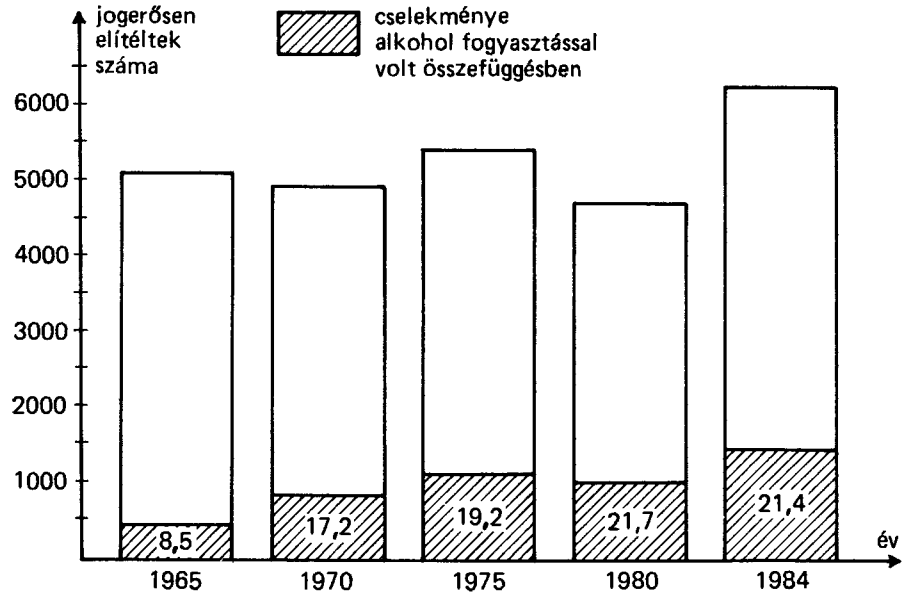

Forrás: Alkohol. KSH 1985 alapján.

vetik el (garázdaságot 68%-ban, közlekedési bűncselekményt 78%-ban, súlyos testi sértést, szemérem elleni erőszakot 50%-ban stb.). Ide sorolható az alkoholos ital megszerzésére elkövetett kisebb bűncselekményeken kívül az áldozatok szinte bűnelkövetésre késztető, kiszolgáltatott, ittas állapota is (pl. markecolásoknál). Külön ábrán tüntetjük fel a fiatalkorú bűnözésben az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények számának növekedését.

AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS ITTHON ÉS KÜLFÖLDÖN

Az alkoholfogyasztás szintjének vizsgálatakor abból kell kiindulnunk, hogy az 1977. évi intézkedéseket és az alkoholizmus elleni tevékenység megélénkülését követően megtorpant az egy főre jutó alkoholfogyasztás növekedése hazánkban.

A helyzet további romlására utal azonban az a jelenség, hogy az **égetett szeszes italok fogyasztása** – a „töménv", ahogy a köznyelv nevezi – **az összmennyiségen belül tovább növekedett:** ma már megközelíti a 44%-ot, míg ez az arány 1960-ban még csak 23% volt. Így váltunk „borivó nemzetből" zömmel pálinkaivókká.

A legnagyobb veszélyt a tömény szeszes italok fogyasztásának dinamikus emelkedése hordozza ma Magyarországon. Az

Az egy főre jutó alkoholfogyasztás adatai a legtöbb alkoholt fogyasztó országokban, 1983

Ország	Összes fogyasztás 100%-os alkoholban	Sör	Bor	Égetett szeszes ital 100%-os alkoholban	Égetett szeszesital-fogyasztás az összfogyasztás %-ában
		literben			
Portugália	13,5	38,5	90,0	0,8	5,9
Franciaország	13,1	43,7	85,0	2,0	15,2
Spanyolország	12,8	58,4	57,0	3,0	23,4
Olaszország	12,3	20,9	91,4	1,2	9,8
Magyarország	**11,7**	**89,0**	**33,0**	**4,8**	**41,0**
Svájc	11,1	70,3	48,3	2,2	19,8
Német Szövetségi Köztársaság	11,0	148,3	26,5	2,5	22,7
Belgium	10,8	128,0	21,7	2,2	20,4
Dánia	10,4	134,0	18,9	1,6	15,4

Forrás: Alkohol. KSH 1985 alapján.

1983. évi összehasonlító nemzetközi táblázat feltünteti a legtöbb alkoholt fogyasztó kilenc ország fogyasztási adatait. Ezek összevetése azt bizonyítja, hogy a mi töményszesz-fogyasztási arányunk lényegesen magasabb mind a nálunk több alkoholt fogyasztó borivó, mind a sorrendben utánunk következő sörivó országokénál. Nálunk a legnagyobb a fogyasztásemelkedés is.

Az égetett szeszes italok nagyobb veszélyessége semmiképp sem értelmezhető úgy, mintha a bor vagy a sör nem volna veszélyes alkoholféleség. Ártalmasságuk ugyanúgy a tartalmazott al-

Az egy főre jutó égetett szeszesital-fogyasztás alakulása a legtöbbet fogyasztó tíz országban (liter)

Ország	1983	Az 1983. évi az 1960. év %-ában
Német Demokratikus Köztársaság (1982)	4,80	200
Magyarország	**4,80**	**343**
Lengyelország	4,10	171
Csehszlovákia	3,40	340
Szovjetunió	3,30	126
Kanada	3,15	210
Bulgária	3,04	234
Spanyolország	3,00	130
Egyesült Államok	2,86	136
Finnország	2,83	217

Forrás: Alkohol. KSH 1985 alapján.

Az 1983. évi összalkohol-fogyasztás az 1960. évi százalékában

Ország	1960	1983
Portugália	100	136
Franciaország	100	73
Spanyolország	100	150
Olaszország	100	90
Magyarország	**100**	**192**
Svájc	100	142
Német Szövetségi Köztársaság	100	169
Belgium	100	193
Dánia	100	297
Német Demokratikus Köztársaság (1982)	100	226

Forrás: Az Alkoholizmus Elleni Állami Bizottság összeállítása.

kohol mennyiségétől függ, mint az égetett szeszes italoké. Jellemző, hogy a sokak által problémamentesnek vélt francia borfogyasztási szokások világelsőséget biztosítanak Franciaországnak a májzsugor-halálozásban és az alkoholos elmebetegségekben egyaránt. A sörivók különleges szövődménye a sörhas és a sörszív. Ezért a bor vagy a sör akár burkolt reklámozása (sörverseny, borverseny, történelmi borvidékek stb.) ugyanúgy az alkohol reklámtilalmának megszegése, mint ha valaki a cseresznyepálinkát reklámozná . . .

Fontos következtetésekre nyújt alkalmat, ha a tíz legtöbb alkoholt fogyasztó ország 1983. évi összalkohol-fogyasztási adatait az 1960. évi fogyasztás százalékában fejezzük ki.

Az adatok áttekintéséből nyilvánvaló, hogy a sokat ivás semmiképp sem tulajdonítható a jólétnek, hiszen számos, nálunk magasabb életszínvonalat élvező országban találkozunk sokkal alacsonyabb fogyasztási szinttel, mint a mienké. S annak ellenére, hogy az Egészségügyi Világszervezet jelentése szerint az alkoholizmus terjedése világprobléma, néhány országban az utóbbi években sikerült némileg visszaszorítani. Tanulmányoznunk kell, hogyan.

Az idézett számoszlop s a nemzetközi összehasonlítás nem csupán eszköz helyzetünk reális felmérésére, de a beavatkozás méreteinek, főirányának s a tennivalók sorrendjének meghatározásához is segítséget jelenthet.

Nyilvánvaló, hogy az 50 milliárd forintot kitevő évi alkoholfogyasztás (1984. évi adat) mérlegelésekor, aminek több mint a fele tiszta (állami) bevétel, sokféle érdekeltséggel kell számot vetnünk.

Az **állam érdekét** a jelzett költségvetési bevételek kétségtelenül befolyásolják, valamint az is, hogy a bérekkel, a vásárlóerővel szemben a fogyasztási alapot nem lehet – az infláció veszélyének felidézése nélkül – tetszés szerint csökkenteni. Minden részleges csökkentést az egyéb árualapok kiszélesítésével kell ellensúlyozni, s az alkoholos italokhoz hasonlóan gyorsan forgó árualap nem sok akad. (Ilyen például a motorizáció üzemanyagköltsége.)

Az alkoholos italokat **termelő** szférában (a mezőgazdaságban, a szesziparban és a borászati iparágakban), valamint az ezeket kiszolgáló termelési és szolgáltatási szektorokban működő vállalatok jelenleg termelésük bővítésében érdekeltek elsősorban. A **kereskedelemben** és a **vendéglátóiparban** hasonlóak az érdekeltségi viszonyok, bár a Belkereskedelmi Minisztérium többféleképpen megkísérelte már az alkoholos italok forgalmazását kivonni a jutalékozás érdekköréből.

Az államnak tehát mindezeket a gazdasági körülményeket számításba kell vennie, amikor a már tömeges károkat okozó alkoholfogyasztási szintet az **alkoholkínálat** korlátozásával próbálja mérsékelni.

Az alkoholkínálatnak sokak szerint semmi köze az alkoholizmushoz, hiszen „a kínálat csak követi az igényeket", s a kielégítetlen igény megteremti a maga feketepiacát. E nézet hívei szerint az alkoholpiac korlátozása kifejezetten káros, mert dacreakciót szül.

Általános közgazdasági tétel azonban, hogy a kínálat és az ár is formálja – például bővítheti – az igényeket, s a kínálat ésszerű korlátozása – időben, térben –, valamint az árak, árarányok változtatása hozzájárulhat a még nem alkoholfüggő emberek szokásainak kedvező alakításához. Ám nem szabad számításon kívül hagyni a közvéleményt sem: az érthetetlen, követhetetlen intézkedések nyomán sokkal inkább „ellenállás" alakul ki, mintsem a fogyasztás csökkenéséhez vezetnének. Felemás intézkedésnek bizonyult például az a kínálatkorlátozás, amely csak a vendéglátó helyeken tiltotta meg az italárusítást reggel kilenc óráig, s ott is sok kivételt tett, így csak átirányította az italforgalmat a bolti kereskedelembe.

Az alkoholkínálat korlátozásának **elvi kiindulópontja:** az alkoholos italok nem kezelhetők közönséges árucikkekként, melyek forgalmát a kereslet szabadon formálhatja. Itt a társadalom-egészségügyi szabályozásnak is tere és szava van. Fontos társadalmi és államérdek annak kivédése, hogy a legális alkoholkínálat korlátozása nyomán ne növekedjék az illegális kimérések, bögrecsárdák ellenőrizhetetlen forgalma.

Az érdekmotívumok tárgyalásakor témánk szempontjából először a gazdasági érdekeket tárgyaltuk, de a szocialista állam ér-

dekviszonyainak rendszerében **meghatározó** helyet kell biztosítani a dolgozók egészsége megerősítésének, alkotókészsége kibontakoztatásának.

Az alkoholizmus csökkentésére irányuló – s mind ez ideig eredménytelen, többnyire csak papíron létező (például ittas emberek kiszolgálási tilalma) – intézkedések kudarca viszont jórészt azzal függ össze, hogy nem támaszkodik a **tényleges érdekek** kifejezésére és elemzésére. Az ellenérdekek érvényesülését szólamokkal és formális intézkedésekkel nem lehet megfékezni. Az alkoholfogyasztás (és -termelés!) korlátozására irányuló törekvéseket valamiképpen feltétlenül összhangba kell hoznunk a valós érdekeltségekkel, akár ez utóbbiak célszerű alakítása révén is. Az alkoholtermelés és -fogyasztás csökkentésének terve csak így lehet reális, megvalósítható.

A konkrét gazdasági érdek fogalma azonban – az **érdekviszonyok** tanulmányozásakor – kiegészítésre szorul. Az **egyénnek** érdeke fűződik a szakmabeliekkel, kollégákkal, vezetőkkel való együtt iváshoz (kapcsolatok, fehérasztalnál történő döntések), hogy ne lógjon ki a sorból. Mindenki érdekelt abban, hogy egészséges legyen (tehát, hogy meggyógyuljon esetleges alkoholizmusából), de jelenleg sokkal inkább abban érdekelt, hogy **ne derüljön ki** róla semmi ilyesféle baj.

Az alkoholizmus megfékezésének **társadalmi érdekét** is differenciáltabban kellene megfogalmaznunk. Nemcsak az alkoholfogyasztás általános, egy főre jutó mennyiségének a visszaszorítására van szükség. A tömény szeszes italok élvezetének korlátozása ezen belül mindenképp súlyponti érdek. De ugyanígy kiemelt érdeknek minősíthetjük az italok szeszfokának, palackozási méretének csökkentését (alacsonyabb szeszfokú, zamatos borok, sörök – két-három decis kiszerelésben), a fogyasztási szokások alakítását, vagy éppen a fokozott veszélyben lévő rétegek, csoportok, korosztályok alkoholfogyasztásának megakadályozását.

A súlyponti társadalmi érdekeket kell terveinkben elsősorban egyeztetni a konkrét megvalósulásukban illetékes részérdekekkel. Másként eredményre nem számíthatunk, még hosszú távon sem. Ez az egyházak fokozott közreműködését is magában foglalja.

Fölmerül a kérdés: Miért nem valósultak meg korábbi alkoholizmus elleni intézkedéseink? Mi lehet a biztosíték a jövőben annak, hogy a társadalmi érdekek, az előzőekben vázolt módon, a részérdekekkel egyeztetve mégis csak érvényesüljenek?

A politikai állásfoglalás s ennek következetes érvényesítése kétségkívül fontos feltétel, de az eddigi tapasztalatok szerint önmagában nem elegendő. A **társadalmi kontroll** kibontakoztatása és beleszólási lehetőségeinek kivirágoztatása minden szinten – ez az egyetlen lehetséges reális biztosíték arra, hogy olyan intézkedések szülessenek, amelyek mögött fölsorakozik a társadalom többségének támogatása; hogy a szokásváltáshoz nélkülözhetetlen tömeges aktivitás beinduljon; hogy az alkoholizmus elleni védekezés énerősítő, közösségépítő tendenciái kibontakozhassanak, hogy a helyesen kitűzött célok tényleg valóra váljanak, s hogy alkoholizmus elleni szervezettségünk ne rekedjen meg a formalizmus és a bürokratizmus papírtengerében.

A beavatkozási lehetőségek áttekintése előtt érdemes legalább néhányat végiggondolni azokból a mélyen gyökerező, begyepesedett nézetekből, amelyek a beavatkozást nehezítik. Ezek egy része az alkohol egészségvédő szerepével kapcsolatos **hiedelem.** Ilyen hiedelem az alkohol vérképző, potenciaemelő vagy éppen influenzától védő szerepe csakúgy, mint azok az áltudományos indoklások, amelyekkel az alkohol fogyasztását sok szakmában kifejezetten ajánlják.

Hasonlóképpen fékezi a beavatkozás lehetőségeit az a szemlélet, amely a szeszes italok fogyasztását **magánügynek** tekinti, azzal érvelve, hogy amin megvásárolja az italt, azért megdolgozott; az életével pedig a személyi szabadság elve alapján mindenki maga rendelkezik.

Az **egymásra mutogatás** ugyancsak gyakori hárítási módszer, úgyszólván minden beavatkozási törekvéssel szemben. Egymásra mutogatással találkozunk a feladatok és a felelősség megállapításakor csakúgy, mint az alkoholisták minősítésében. Alkoholistának rendszerint mindig a „másikat" tartják, a megkérdezett biztosan kevesebbet iszik „annál".

Felvillantva a beavatkozást nehezítő tényezőket, tömören fel kívánjuk vázolni – támaszkodva a hazai és nemzetközi tapasztalatokra – azt **a több szakterületet közösen érintő koncepciót,** amelynek alkalmazásától eredményt remélhetünk.

Koncepciót – kimondva és kimondatlanul – már sokat megfogalmaztak az alkoholizmus elleni küzdelemben. Az erkölcsi megítéléstől („az alkoholizmus – bűn") az orvosi szemléletig („az alkoholizmus – betegség") ennek széles a skálája. Így például a pszichológia személyiségkárosodásként, a szociológia devianciaként foglalkozik vele. Valamennyinek közös veszélye az egyoldalúság.

Az Egészségügyi Világszervezet által megfogalmazott **hármas megelőzési rendszer** gyakorlatilag alkalmas a beavatkozási lehetőségek komplex fölrajzolására. Ez a rendszer csak bizonyos csoportokban törekszik az abszolút szeszmentességre (absztinenciára): a volt alkoholbetegek körében, a terhes anyák és a gyermekek esetében, valamint a munkával összefüggésben. Egyébként e beavatkozási koncepciónak semmi kifogása a mértékletes italfogyasztás ellen.

E szerint „elsődleges megelőzésként" értelmezhetjük mindazokat a törekvéseket, amelyekkel a külső és belső körülmények úgy alakíthatók, hogy azok nemcsak ne sodorjanak az alkoholizmus felé, hanem edzettséget, védelmet és kapaszkodókat is nyújtsanak vele szemben. „Másodlagos megelőzésként" számba vehetjük a fokozott veszélyben levő személyeket, veszélyeztető helyzeteket, s speciális védelmi-önvédelmi stratégiákat dolgozhatunk ki számukra, illetőleg velük. Ugyancsak e kérdéskörhöz tartozik, hogy a beavatkozás ne késsen el, hanem idejekorán érkezzen, amikor még kedvezőek az egyensúly-helyreállítás kilátásai. Végül a „harmadlagos megelő-

zés" gyűjtőfogalmába kell sorolnunk a gyógyítást követő és kiegészítő minden rehabilitációs törekvést; mindazt, ami a visszaesések lerövidítésére, enyhítésére, illetőleg megakadályozására irányul.

Tekintsük át e hármas megelőzési rendszer fő elemeit részleteiben (a teljesség igénye nélkül):

● Az elsődleges megelőzés kérdése: Mi sodorhat az alkoholizmus felé?

• Kívülről, a társadalomból érkező negatív hatások, amiért szükségünk lehet az alkoholra: szorongató helyzetek, perspektívazavarok, szervezetlenség, rendezetlen kapcsolatok és kapcsolathiányok, italozási szokások, szuggesztív alkoholkínálat, az alkoholos italok ára és hozzáférhetősége stb. Az okok ismeretében a kedvező tendenciák tehát kiindulhatnak a kormánytól, a tanácsoktól, az üzemek és hivatalok vezetőitől, a társadalmi szervezetektől és a spontán kisközösségektől, a közművelődési intézményektől vagy a családokból.

• Belülről, a személyiségből fakadó negatív reakciók, amiért nem találunk egyéb megoldást, mint az alkoholt: felkészületlenek vagyunk a nehézségekre, feladatokra, nem ismerjük eléggé sem önmagunkat, sem körülményeinket, nem tanultuk meg, hogy tartsuk kézben indulatainkat és hogyan osszuk meg gondjainkat, problémáinkat, nincsenek igazi barátaink, azt tapasztaljuk, hogy az alkohol segít, megkönnyebbít stb. Ebben az esetben a kedvező tendenciák csakis magából az egyénből és közvetlen környezetéből, az őt körülvevő kisközösségekből indulhatnak ki, de mobilizálásukat minden nevelőintézmény és hatás elősegítheti.

● A másodlagos megelőzés kérdései: Honnan érkezik a kivédendő veszély, s mit tehetünk a veszélyben levők érdekében?

• Kívülről, a társadalomból érkező negatív hatások, amelyek a hátrányos helyzetűek társadalmi hátrányait rögzítik és fokozzák: megbélyegzés, felülről kezelés, kihasználás, foglalkozási, érvényesülési beszűkítés, a hátrányos helyzet felismerésének nehezítése, elodázása, a hátrányos helyzetűek önszerveződésének akadályozása, a krízishelyzetek váratlansága s ilyenkor a segítségnyújtás elmulasztása, a hátrányos helyzetből való kiemelkedés lekicsinylése stb. A társadalomból induló kedvező tendenciák feltétele a speciális hátrányok gondos számbavétele s csökkentésük állami-tanácsi finanszírozása. A kölcsönös érdekeltség fölismerése és képviselete. Az önsegítő közösségi kezdeményezések kibontakozása.

• Belülről, a személyiségből fakadó negatív reakciók, amelyek a kirekesztettséghez kötnek: tehetetlenség, dac és alázat, élősdiség, önmegbélyegzés és deviáns öntudat stb. A kedvező tendenciák kivirágzásához az önsegítő-öngyógyító közösségek, az alkoholellenes klubok és egyesületek szaporodása és erősödése szükséges.

● A harmadlagos megelőzés kérdése: Mi nehezíti a gyógyuló (volt) alkoholbeteg visszailleszkedését?

• Kívülről, a társadalomból érkező negatív hatások: előítéletek és kényelmesség. („Gyengéből nem lesz erős, megbízhatatlanból nem lesz megbízható." „Aki egyáltalán nem iszik, az csak spicli lehet, vagy legalábbis megbontja a kollektívát." „Semmi közünk hozzá, miért fáradjunk ve-

le?" „Ha visszaesik, magára vessen. Mi kirúgjuk." stb.) A társadalomból induló kedvező tendenciák érdekeltségét feltétlenül meg kell teremteni.

• Belülről, a személyiségből fakadó negatív reakciók, amelyek a védettséghez tapasztanak: a segítség és készenlét örökös elvárása, a felelősség változatlan áthárítása, a viselkedés és a nem ivás görcsössége, nagyhangú társadalomvádolás stb. A kedvező tendenciák erősödéséhez az önsegítő közösségekben megszerezhető reálisabb önismeretre van szükség.

Beavatkozási lehetőségeink **két kulcsszava: összehangolás** és **öntevékenység.** E kettő kiemelt érvényre juttatása nélkül mind a társadalom egészére, mind a kiskközösségekre, mind pedig az egyénekre irányuló beavatkozási kísérletek kudarcra vannak ítélve.

A beavatkozási stratégia tehát **hosszú távon** mindenekelőtt **életvezetési programmódosítás. Rövid távon** azonban tartalmazza mindazokat a **közvetlen hatású intézkedéseket,** amelyek az egyének és csoportok szokásait veszik célba. Jellegüknél fogva ezek lehetnek egészségügyi, gazdasági, jogi, nevelési, propaganda stb. intézkedések. Valamennyi a helyzet gondos tanulmányozását igényli, hogy az előidézett hatásokkal előre számolni lehessen.

Néhány példa a közvetlen hatású intézkedések lehetőségeire.

• A tennivalók gyakorlati felsorolásában első helyre kívánkozik **a munkahelyi alkoholfogyasztás teljes megszüntetése.** Ennek érvényesítéséhez viszonylag gyorsan meg lehetne szerezni a közvélemény egyetértését, ha a vezetők mutatnának ebben példát (adott esetben elsőként fújnának a szondába), valamint a munkát felvevő dolgozó alkoholos állapotáért a vezetőjét is felelősségre vonnák. A munkahelyek alkoholmentessége tehát nemcsak a munkások felé követelmény. Az intézmény- és vállalatvezető ital hatása alatt hozott hibás döntései legalább olyan veszélyesek, mint a forgó gépek ittas kezelése és a járművek részeg kormányzása.

A munkaidő előtti és alatti absztinencia – az erre irányuló hatályos szabályozás betartása és betartatása – nemcsak az általános alkoholfogyasztási szintet mérsékelné jelentősen, de népgazdaságunk hatékonyságát is igencsak fokozná. Ennek a társadalmi problémának a sürgető megoldása nem csak az alkoholizmus ellen küzdők érdeke.

• A hatályos, célszerű **jogszabályok komolyan vétele,** általános érvényesítésük – talán ez a feladatcsoport is aláhúzandó a gyakorlati teendők közül (beleértve az alkoholos italok reklámtilalmát is).

A jogi szabályozás gyakorlati érvényesítése még nagyon hézagos. Egyetlen adat, bizonyítéknak: italbolt és borozó, a KSH adatai szerint, 7200 működik az országban (természetesen másutt, presszókban, bárokban és egyéb üzletekben is árulnak szeszes italt); ennek ellenére összesen 1340 személyt bírságoltak meg 1984-ben, fiatalkorú kiszolgálása miatt . . .

Más jellegű lehet a beavatkozásunk, ha az alkoholkínálatot nem globálisan nézzük, hanem összetevőit külön elemezzük. Itt még a fogyasztói igényekre is tekintettel lehetünk, s a gazdasági részérdeket is számításba kell vennünk.

• A közvetlen hatású tenniva-

lók közé sorolható a magas szeszfokú italok „kiváltása" kisebb palackozású, **alacsonyabb alkoholtartalmúakkal,** miként erre az érdekviszonyokat elemző fejezetben már kitértünk.

Alacsonyabb szeszfokú, Európa-szerte ismert például az írek 17°-os Baileys likőrje. Franciaországban és Olaszországban kitűnő 8°-os borokat forgalmaznak, míg nálunk egyelőre 10° az alsó határ, s a termelők a magasabb szeszfokban érdekeltek... És hol kínálnak nálunk 1 dl bort vagy sört, ami például Bécs belvárosának büféiben is általános – hogy a kisebb fogyasztási formára is hozzunk külföldi példát...

- **Az új szeszmérési helyek** engedélyezését is jobban meg lehetne kötni, függővé lehetne tenni a helyi lakosság ellátottságától, véleményétől.

A beavatkozási példák további felsorolásától eltekintünk.

AZ ELMÚLT HUSZONÖT ÉVBEN MIT SIKERÜLT ELÉRNÜNK ÉS MIT NEM?

Sikerült fölmérnünk a jelenség terjedelmét, összetettségét és tendenciáit, de csak az utolsó években tudtuk lelassítani a helyzet rosszabbodásának ütemét.

Az alkoholizmus elleni küzdelmet annak idején senki sem vette komolyan. Azóta a kabarétréfák célpontjából elismert társadalmi gond és program lett, amellyel – akár tetszik, akár nem – mindenkinek számolnia kell. Nem sikerült azonban érvényesítenünk a vezetők szintkülönbséghez igazodó felelősségét. Nem tudtuk a céljainkat sem megfogalmazni elég világosan: még mindig nagy a gyanakvás és sok a félreértés ezekkel kapcsolatban. Például a mértékletes italfogyasztók jelentős része attól tart, hogy az alkoholizmus elleni küzdelem előbb-utóbb teljes alkoholtilalomra törekszik.

Ugyanakkor kezd végre tért hódítani hazánkban az a segítő szemlélet, amely az alkoholizmust szenvedélybetegségnek tekinti, de az idejekorán történő beavatkozás, eredményes gyógyítás és rehabilitáció feltételeit még korántsem teremtettük meg. Változatlanul nincs gyors és hatékony krízisellátás; megengedhetetlenül késedelmes, olykor pedig csak formális a beavatkozás a segítségért folyamodó alkoholbetegek és bajban levő családtagjaik érdekében. A segítés és szigor még mindig nincs összhangban. Alig néhol sikerült megteremtenünk a gyógyulás, a gyógyítás és a rehabilitáció közös érdekeltségét. Változatlanul megoldatlan a hivatásos beavatkozók egységes szemléletű képzése, továbbképzése; mind ez ideig nem tudtuk kiszélesíteni a szociális szervezők főiskolai képzését, ami pedig nélkülözhetetlennek tűnik. A beavatkozás változatlanul esetleges, és nincs jól összehangolva. A gyógyulás elősegítésére hivatott jogszabályaink pedig köztudottan rugalmatlanok és büntető jellegűek. Nem csoda, hogy alig sikerült megingatnunk az alkoholizmus gyógyíthatatlanságának közhiedelmét.

A józan többség mindinkább

hallatja a hangját. Mind ez ideig **nem sikerült azonban elismert társadalmi értékké tennünk a józan életvitelt.** Az absztinencia – az alkoholos italok elutasítása – mindmáig a kisebb értékűség jele, s a devianciával határos furcsaság. Hasonló a gyógyulás közmegítélése is; ezért a gyógyult (volt) alkoholbetegek egy része titkolja kezeltetését.

A **munkásmozgalom antialkoholista hagyományait** a közelmúltig naivnak és szektásnak minősítették. Dr. Arató Emil, az Antialkoholista Munkás Szövetség utolsó elnöke például az 1978-ban bekövetkezett halála előtti utolsó évtizedben, alig talált fórumot kritikai, figyelemfelkeltő publikációihoz... 1985 óta azonban – az alkoholizmus elleni klubmozgalom kezdeményezésére – már létezik Arató-emlékérem, amit évente a küzdelem tíz élharcosának ítélnek oda.

Kezdünk ráébredni, hogy a progresszív politika és az antialkoholizmus egymásra van utalva, és hogy ilyen erős társadalmi szokásrendszer ellen csak aktivizáló, mozgalmi módszerekkel lehet eredményesen fellépni – különösen az ifjúság körében. Ilyen mozgalmi kezdeményezéseket tudnak felmutatni például a gyorsan fejlődő alkoholizmus elleni (AE) klubok.

Az **AE-klubok** a világszerte elterjedt Névtelen Alkoholisták öngyógyító közösségeinek tapasztalatait alkalmazzák a hazai viszonyokra. Az első AE-klub az ötvenes évek végén alakult Békéscsabán. Jelenleg mintegy 150 ilyen öntevékeny, önálló klubcsoport működik és segít a hozzá fordulók talpra állításában, önbizalmának helyrebillentésében, szeszmentes életvitelük megszilárdításában. Az egészségügy szakfelügyelete mellett tevékenykedő AE-klubmozgalom ma már megyei és országos szervezettséggel s választott vezetőkkel működik. Negyedéves folyóirata — a **Klubhíradó.**

Az alkoholizmus elleni küzdelem szervezeti formái, intézményei is több változáson mentek át az elmúlt negyedszázadban.

Főbb állomásai:

1960. A Politikai Bizottság határozatban fogalmazza meg az alkoholizmus elleni feladatokat.

1962. A munkás-paraszt kormány határozata nyomán megalakul az Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság (AEOB), az egészségügyi miniszternek és a Vöröskereszt főtitkárának vezetésével. Speciális alkoholelvonó rendeléseket és kijózanító állomásokat szerveznek. A Magyar Vöröskereszt égisze alatt megszerveződnek az első alkoholizmus elleni klubok.

1966. Megszületik az első jogszabály az alkoholbetegek – elzárkózás esetén – kötelező kezeléséről.

1972. Az egészségügyi törvénybe is bekerül az alkoholisták önkéntes és kötelező gyógykezelésének lehetősége.

1975. Az Igazságügyi Minisztérium kezelésében Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézet létesül Szeged-Nagyfán. Itt – ügyészi javaslatra, bírósági döntés alapján – azok az antiszociális alkoholisták jutnak hosszabb, zárt intézeti kezeléshez, akik az egészségügy adott feltételei között nem tudtak meggyógyulni.

1977. A Minisztertanács részletes határozatban szabja meg az egyes tárcák, országos hatáskörű szervek alkoholizmus elleni tennivalóit.

1978. Az egészségügyi miniszter korszerűsíti az alkoholbetegek gondozására irányuló szabályozást, és irányelvet ad ki az AE-

klubok működtetéséről. A kötelező gondozás ettől kezdve kórházban kezdődik. Az egészségügyi tárca megszervezi az Alkohológiai Tudományos Módszertani Központot (ATMK) az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet keretében.

1980. A Minisztertanács tájékozódik határozatának végrehajtásáról. Az AEOB tájékoztató beszámolója „időarányos végrehajtást" jelez. Komoly szakkönyvek segítik elő az alkohológia fejlődését. Ezek közül is kiemelkedik a Kossuth Könyvkiadó Alkoholizmus című tanulmánykötete és a Medicina Alkohológiai Kiskönyvtár sorozata, amelynek eddig tíz kötete jelent meg.

1983. Minisztertanácsi határozat alapján megalakul az Alkoholizmus Elleni Állami Bizottság (AEÁB), amelynek már miniszterelnök-helyettes az elnöke.

1984. A Minisztertanács jóváhagyja az AEÁB konkrét programját az alkoholizmus megfékezésére, amely a minisztériumok, országos hatáskörű szervek és szervezetek összehangolt, alkoholizmus elleni tevékenységét feltételezi. Ettől kezdve az illetékes minisztériumok egymás után számolnak be erről az AEÁB ülésein.

1985. A korábban működött alkoholizmus elleni társadalmi bizottságok a megyékben és a fővárosban sorra átalakulnak tanácselnök-helyettes vezette tanácsi szakbizottságokká, s új programokat készítenek.

1986. Az alkoholizmus elleni társadalmi öntevékenység igénye mind több sajtófórumon kap hangot. Az öntevékeny kezdeményezések célja a társadalmi aktivitás és kontroll megszervezése az AEÁB céljainak, programjának valóra váltásához; az italozási szokások kedvező változtatása, az alkoholos italok iránti igény csökkentése; a józan élet, az abszti-nencia és a talpra állás társadalmi értékének elismertetése stb.

A KISZ védnöksége alatt speciális ifjúsági AE-egyesület létesül.

Egészségügyi miniszteri rendelet az ATMK-t megszünteti, illetőleg Országos Alkohológiai Intézetté (OAI) alakítja át, s hozzákezd ennek megfelelő fejlesztéséhez.

A KÖZÖS TENNIVALÓK ÖSSZEFOGLALÁSA

Anélkül hogy teljességre törekednénk, megkíséreljük összefoglalni azokat a tennivalókat, amelyekből mindenki kiveheti a részét a maga posztján, családjában, munkahelyén vagy éppen pártszervezetében.

● Számot kell vetnünk azzal, hogy az alkoholos italok veszélyes fogyasztási cikkek, noha mértékletes és alkalomhoz illő élvezetük nem kifogásolható.

Ez a számvetés nemcsak azt jelenti, hogy általánosságban tisztában vagyunk azzal, hogy milyen károkat, szövődményeket okozhat a kontroll nélküli italfogyasztás, s hogy statisztikai átlagban hol vonható meg a már káros, rendszeres vagy mértékvesztő italozás határa, vagy hogy a hatályos szabályozás szerint kiknek, milyen körülmények között nem

szabad egyetlen korty alkoholt sem fogyasztaniok.

Mindenekelőtt azzal kell tisztában lennünk, hogy az **általános ismereteket és szabályokat hogyan vonatkoztassuk saját magunkra.** Ebbe beletartozik az az önismeret, amely az alkohollal való korábbi tapasztalatainkra, többek között azon helyzetek ismeretére épül, amelyekben korábban már (vagy már-már) elvesztettük a mértéket. De beletartozik családi és munkahelyi felelősségünk fölmérése is, hogy környezetünkre milyen hatást tesz (tehet) alkoholfogyasztásunk. Például: a gyógyulófélben levő (volt) alkoholbetegnek gyakorlatilag nincs más lehetősége, mint az absztinencia, a teljes szeszmentesség, de egy szerető hozzátartozótól is elvárható, hogy az alkoholos italok kerülésében szolidáris legyen a társával.

● Személyes következtetést kell leszűrnünk abból, hogy az alkoholizmus (és az alkoholfogyasztással összefüggő problémák halmaza) alapvetően befolyásolja a lakosság egészségi állapotát, élettartamát, munka- és alkotókészségét, közérzetét, társadalmi, gazdasági, kulturális életünk mondhatni minden területét.

Ebből ugyanis az következik, hogy a jelenséget **politikai kérdésként** kell kezelnünk: egyikünk számára sem lehet közömbös további alakulása. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy cselekvően kell fellépnünk a szuggesztív alkoholkínálat ésszerű korlátozása s a korlátozó intézkedések betartása érdekében és minden olyan esetben, amikor a ránkbízottak, a társaink vagy éppen a vezetőink ártanak önmaguknak és a közösségnek kóros-káros alkoholfogyasztásukkal. A vezető felelőssége itt bizony kétszeresen érvényes.

Tudnunk kell, hogy ez a föllépés csak akkor kecsegtet eredménnyel, ha a **személyes példa** ad hozzá hitelt, de akkor sem könnyű és kockázatmentes vállalkozás szembeszállni rögzült hagyományokkal, csoportnormákkal és -érdekekkel. A beavatkozás részcélkitűzéseit és ezek sorrendjét éppen ezért gondosan meg kell tervezni. Előbb lehet esélyünk e szerint a munkahelyek s a munkaidő szeszmentesítésére, vagy arra, hogy divatba hozzuk a változásokra mindig fogékony fiatalság körében a „fehérasztal-döntésektől" megszabadított közéletet, s bizonyára lassabban tudunk hatni az italozáshoz már hagyományosan kötődő idősebb korosztályok életvitelére.

A lényeg az, hogy a határozott s érvekkel alaposan megindokolt fellépésünk elfogadható legyen a józan többség számára, sőt lehetőleg azok számára is, akikkel szemben netán érvényesítenünk kell a közösség és saját (még fel nem ismert) érdekét. A legjobb intézkedés is papíron marad e politikusan cselekvő hozzáállás híján. Például: A közlekedésben vagy a munkahelyen nem engedjük kormányhoz ülni, nyeregbebakra szállni, utcára menni vagy munkagéphez nyúlni s egyáltalán munkába lépni ittas társunkat. Ez tiszteletre méltó viselkedés, de így magában mégis kevés. Meg kell próbálnunk az okát is megkeresni, hogy társunk miért vállalkozik (vagy kényszerül) e kockázatos szabályszegésre. Mert ha iváskényszere már fölébe kerekedett értelmének, hiába érvelünk vagy büntetjük. Azon kell lennünk ilyenkor, hogy mielőbb

szakszerű orvosi segítséghez juttassuk.

● Tisztában kell lennünk azzal, hogy nem könnyű az embereket vélt érdekeikkel szemben valódi érdekeikre ráébreszteni. A közösség szempontjait képviselő szigor ehhez jó kiindulópont lehet, de akarata ellenére egyetlen alkoholbeteget sem lehet meggyógyítani. Az egyén lelki egészségvédelme s a közösségek belső szabályozása adminisztratív intézkedésekkel alig befolyásolható. Itt is, ott is azok az indirekt hatások lehetnek csak tartósan célravezetőek, amelyek az egyénben és a közösségben valóban ott rejlő életmódrendező, egyensúlyt helyreállító indítékokat hívják elő s lendítik mozgásba.

A beavatkozás célszerű stratégiája tehát úgy épít a szigor és a segítség összhangjára, hogy a beavatkozást magát kívánja mielőbb feleslegessé tenni, s az egészséges önszabályozást próbálja helyreállítani vagy kifejleszteni. Ebből egyenesen következik, hogy az életvitel rendezésére irányuló minden egyes lépést nyomban értékelni és bátorítani kell. Például: alkoholizmus elleni klubba elkezdhet járni valaki kezelőorvosa kedvéért vagy unszolására, de a klubközösség belső pedagógiája igazán akkor érvényesül, amikor a tag már maga is kötődik e közösséghez és aktivizálódik. Ekkor kezd hatni a már rehabilitálódott társak példája, a klubközösségben begyakorolt szeszmentes életstílus s ennek kedvező környezeti, családi visszhangja. E hétköznapi, észrevétlen hatások – mint szerény sikerek – erősíteni kezdik az alkoholbetegségben elbizonytalanodott személyiséget, s a gyógyuló megtépázott önbizalmát fokról fokra helyreállítják. Ez az önbizalom-erősödés – a gyógyulás és rehabilitáció lényege.

● Meg kell teremtenünk a garanciáit annak, hogy az alkoholizmus elleni intézkedések és tervek ne maradjanak papíron. Ennek garanciája lehet, ha minden pártszervezet rendszeresen napirenden tartja a problémát, a vonatkozó határozatok végrehajtását és ellenőrzését, és megkülönböztetett figyelmet fordít a példamutató életvitelre.

Ugyancsak garanciaként érvényesülhet, ha sikerül felszabadítani és mozgásba hozni a józan többség alkoholizmus elleni aktivitáskészségét. Az alkoholizmus elleni küzdelem maximális nyilvánossága, az ez irányú feladatokat elhanyagolók vagy akadályozók nyilvános felelősségre vonása, a tömeges mozgalmi támogatás és széles körű társadalmi kontroll nélkül elképzelhetetlen a szokásváltás.

Az alkoholizmus megfékezése nem újonnan előtérbe került központi feladat. Egyszerűen csak bebizonyosodott, hogy társadalompolitikai céljaink megvalósításának egyik nélkülözhetetlen feltétele, hogy ezek a célkitűzések egyszersmind a lakosság egészségesebb életvitelét is szolgálják.

MELLÉKLET

Az Alkoholizmus Elleni Állami Bizottság programja a mértéktelen alkoholfogyasztás visszaszorítására

A Minisztertanács 1984. január 5-i ülésén elfogadta a helyzetértékelésből és programból álló előterjesztést, amelyből ez utóbbi részt közöljük.

Programunk átfogóan kívánja megfogalmazni a bizottságban részt vevő állami és társadalmi szervek közös feladatait a mértéktelen italfogyasztás megelőzése, az ivásra való rászokás és a már kifejlődött alkoholizmus visszaszorítására hozott intézkedések végrehajtásában. Az alábbi feladatok összehangolt megvalósítását a VI. ötéves terv második felére, illetőleg a VII. ötéves terv időszakára tervezzük.

Fő feladatok

1. Elsődleges megelőzés:
   a) a szocializációs folyamatok – a közgondolkodás és a magatartás – befolyásolása,
   b) a szeszes italok keresletének és kínálatának alakítása.
2. Másodlagos és harmadlagos megelőzés:
   a) a felkutatás, jelzés,
   b) a terápiás ellátás, rehabilitáció.
3. Területi programok kialakítása és megvalósítása:
   a) a munkahelyi programok,
   b) a lakóterületi programok.
4. Tudományos kutatómunka.
5. Képzés, továbbképzés:
   a) az egészségügyben dolgozó szakemberek képzése,
   b) a más szakterületeken – az alkoholprobléma megoldásán – munkálkodó szakemberek képzése.
6. Pénzügyi-gazdasági feltételek biztosítása.

Alapkövetelmény, hogy olyan komplex, a prevenció mindhárom területére ható, konkrét feladatokat tartalmazó, egyidejűleg indítható programokat dolgozzunk ki, amelyeknek végrehajtása, ellenőrzése, alakítása folyamatosan biztosítható és hatása érzékelhető.

1. *Elsődleges megelőzés*

Cél: Az egészséges, józan életvitel elfogadtatása; a mértékvesztő italozás mérséklése és az alkoholfogyasztás csökkentése.

a) *A szocializációs folyamatok – a közgondolkodás és a magatartás – befolyásolása*

Az iskolai és iskolán kívüli neveléssel, a közművelődés, az ismeretterjesztés és a tudatformálás, magatartás-alakítás más eszközeivel törekedni kell a kulturált társas együttlét szokásainak – ebben a mértékletes szeszesital-fogyasztási szokásoknak – a kialakítására. Ezért:

– Ki kell dolgozni az oktató-nevelő intézményekben, szervezetekben bevezetendő konkrét programot.

– Tovább kell munkálni e szempontból is a családi nevelés segítésének tartalmát és módszereit, és munkatervszerűen, folyamatosan megvalósítani.

– Az alkohológiai ismereteket be kell építeni az ifjúsággal foglalkozó szakemberek képzési, továbbképzési terveibe, és annak végrehajtásáról folyamatosan gondoskodni kell.

– Meg kell kezdeni a droghasználat miatt is veszélyeztetettek védelmét szolgáló feladatrendszer kidolgozását.

A családvédelmi és szociálpolitikai intézkedések során figyelemmel kell lenni az iszákosság, az alkoholizmus-narkománia miatt is veszélyeztetett családokra és fiatalokra.

A tömegtájékoztatás, a tömegkommunikáció sajátos eszközeire támaszkodva ki kell dolgozni a propaganda-, felvilágosító tevékenység tartalmát, a végrehajtás módját, ütemét: a hibás szokások kialakulásának megfékezésére, az alkoholfogyasztás visszaszorítását célzó hatályos jogszabályok és egyéb intézkedések végrehajtását támogató közvélemény formálására.

A *Magyar Néphadsereg* a sorkatonák nevelésével, oktatásával is alakítsa a fiatal férfiak szemléletét, magatartását. Növelje problémamegoldó képességüket és kreatív készségüket. Folyamatosan gazdagítsa

agitációs és propagandamunkájának eszköztárát. A program megvalósítása érdekében hozott intézkedéseinek hatását folyamatosan ellenőrizze és értékelje. Egészségügyi szolgálatán keresztül biztosítsa a veszélyeztetettek felkutatását, korai orvosi segítségben részesítését, gondozásukat, rehabilitációjukat. Szélesítse és fejlessze tovább szociális és családvédő munkáját is.

A *rendőri szervek* a jogszabályok és belső sajátos rendelkezések által hosszú távra megállapított feladataik végrehajtásának hatékonyságát a hatályos rendelkezések betartásával és betartatásával, az ellenőrzések, a megelőző munka fokozásával, szükséges esetben szigorúbb szankciók alkalmazásával növeljék.

Intézkedéseik keretében fokozzák az alkoholfogyasztással összefüggő jogsértések megelőzését, szigorítsák a szabálysértések elbírálását; gyakrabban alkalmazzák az alkoholszondás közúti ellenőrzések és az ittas vezetők engedélyének bevonását.

Fokozottabban vegyenek részt a mértéktelen alkoholfogyasztók felkutatásában, és differenciált javaslatokkal éljenek különböző fokú gyógykezelésükre. Vállaljanak nagyobb részt a szülők alkoholizálása miatt veszélyhelyzetbe került gyermekek és fiatalkorúak felkutatásában; védelmükre tegyenek, illetve kérjenek hatékony intézkedéseket.

Javítsák tovább a *Vám- és Pénzügyőrség* területi szerveivel együttműködésüket a tiltott pálinkafőzés és engedély nélküli árusítás leleplezésében.

Szélesítsék propagandatevékenységüket, különösen a fiatalok körében. Feladataik végrehajtását rendszeres időközökben, miniszterhelyettesi értekezleten tekintsék át.

A *társadalmi és tömegszervezetek*, továbbá a munkában érdekelt szövetségek, egyesületek és az egyházak támogassák e tevékenységet. Minden szinten egyeztessék programjaikat és konkrét gyakorlati tennivalóikat egymással és az alkoholizmus elleni munkahelyi állami-államigazgatás feladataival. Járuljanak hozzá a szeszesital-fogyasztási szokások pozitív befolyásolásához, az egészséges, józan életvitel presztízsének további emeléséhez. Rendszeresen tájékozódjanak a programok végrehajtásáról, és a tapasztalatokat értékelve határozzák meg legfontosabb feladataikat, segítsék elő azok teljesítését, és tartsák ébren a társadalmi aktivitást.

b) *A szeszes italok keresletének és kínálatának alakítása*

A *szeszes italok kínálatát* oly módon kell alakítani, hogy az a túlzott fogyasztás visszaszorítását is szolgálja. A fogyasztás szintjének csökkentéséhez a kínálat szerkezeti változtatása (pl. alacsonyabb szeszfokú italok) jelentős segítséget nyújthat.

A forgalom szektorában az eddigi intézkedések következetesebb végrehajtása és folyamatos ellenőrzése mellett – a nemzetközi tapasztalatokat is figyelembe véve – folyamatosan vizsgálni kell *további időbeli és térbeli korlátozás*, a szeszmentes üzlettípusok bővítésének az alkoholtartalmú italárusítás engedélyezési gyakorlata szigorításának lehetőségeit. (Pl. a 19/1977. [XII. 20.] BkM sz. rendelet 4. §-a az iskolák és egészségügyi intézmények közvetlen környezetére nem tér ki. Felülvizsgálandó a fiatalkorúak kiszolgálási tilalmának kiterjesztése a bolti kereskedelemben, a vendéglátás országutak melletti kivételezési lehetőségének fokozatos megszüntetési lehetősége, a benzinkutak szeszesital-árusításának megtiltása stb.) Elérendő cél, hogy bővüljenek a szeszmentes szórakozási lehetőségek. Ki kell dolgozni a szeszesitalt árusító helyek létesítése előtt a körzet lakossága véleménynyilvánítási lehetőségének módját, és meghatározott terv szerint fokozatosan biztosítani kell az ilyen engedélyek kiadásának társadalmi kontrollját.

Hatékonyabbá kell tenni a *zugfőzés*, -árusítás visszaszorítását, felszámolását. Folyamatosan vizsgálni kell a hatályos jogszabályok végrehajtását és a szükséghez képest módosításukat kezdeményezni kell.

Célszerű meghatározott keretek között tartani a tömény szeszes italok behozatalát. Kínálatpolitikai eszközökkel is elő kell segíteni az alkoholmentes üdítőitalok, a tej és az ásványvizek fogyasztásának növelését. A reklám, a propaganda és az egészségügyi felvilágosító munka mellett a fogyasztási szokások, a kereslet befolyásolása céljából több figyelmet érdemel a közétkeztetés – különösen a gyermekélelmezés – alkoholmentes italok kínálatának alakítása.

Felül kell vizsgálni az alkoholtartalmú italok és az üdítőitalok termelésének-forgalmazásának anyagi ösztönzőit és *érdekeltségi rendszerét* – az alkoholfogyasztás visszaszorításának szempontjait figyelembe véve. Azoknál az ágazatoknál, amelyekre a szeszesital-forgalom csökkenése közvetlenül is hátrányosan hat, a gazdasági szabályozókat az ellenérdekek megszüntetése céljával állapítsák meg újra.

Indokolt olyan *ár- és adópolitikát* folytatni, hogy az alkoholos italok – különösen az égetett szeszes italok – árszínvonala a többi fogyasztási cikkhez képest ne csökkenjen, illetve hogy az alkoholtartalmú és az alkoholmentes italok áraránya a jelenlegihez képest ne romoljon.

2. Másodlagos és harmadlagos megelőzés

Cél: a korai kezelésbe vétel, a függővé válás elkerülése, illetve a függőségben szenvedő betegek megfelelő kezelése és a hatékony rehabilitáció. A minimális cél az, hogy a veszélyhelyzetben lévők családjuk számára – krízisellátásként – az azonnali beavatkozás lehetőségét biztosítsuk.

a) *A felkutatás, jelzés*

A veszélyeztetettek és az alkoholista betegek korai felkutatására, kezelésbe vételére be kell vezetni a jelzési kötelezettséget. *Jelzésre kötelezendők:*

– a körzeti-üzemorvosi hálózat tagjai (bármilyen interkurrens betegség vagy szűrővizsgálat miatt jelentkezik a beteg, esetleges alkoholproblémái felderíthetők),

– a detoxikáló állomások, a traumatológiai osztályok, a közlekedési rendőrség, a bíróságok, a gyámügyi előadók;

– a munkahelyi vezetők, a szakszervezeti és vöröskeresztes funkcionáriusok.

A korai felismerés javítása érdekében a körzeti, üzemorvosi szolgálat *dolgozóit* a továbbképzések keretében ezen feladatokra *fel kell készíteni.*

A jelzéseket az azok valóságtartalmát környezettanulmányokkal, illetve vizsgálattal ellenőrizni képes és a kezelésbe vételt irányító *gondozóintézetekhez* kell küldeni.

Ki kell dolgozni *a betegek kiszűrésére* szolgáló módszereket és gondoskodni azok bevezetéséről. (Tünettani összeállítások, laboratóriumi és pszichológiai vizsgálatok stb.)

b) *A terápiás ellátás, rehabilitáció*

A gyógyító-megelőző ellátás integrált és progresszív rendszerének keretében – még ebben az ötéves tervben – ki kell alakítani az alkoholista betegek eredményes gyógyítására, rehabilitációjára megfelelő többfokozatú ellátási rendszer érdemi és költségvetési tervét.

A jelenleg több részre tagolt gondozói rendszert pszichiátriai osztályhoz szervezett mentálhigiénés gondozóban szükséges összevonni, amelynek keretében kialakítható – az átmeneti intézményekkel együtt – az alkoholbetegek ellátásának gerincét képező ellátási rendszer is.

Ennek a rendszernek az egyes elemei a következők:

– akut jellegű ellátást nyújtó *detoxikáló állomás,*

– aktív (intenzív) ellátási jellegű, elvonókezelést végző *fekvőbeteg-osztály* vagy -részleg,

– krónikus jellegű, pszicho- és szocioterápiát végző *mentálhigiénés gondozó* és úgynevezett *átmeneti intézmények* (foglalkoztatók, nappali és éjszakai szanatóriumok, védett munkahelyek stb.).

Az alkoholizmushoz társuló, a társadalmi együttélés szabályait durván megsértő személyiségi és magatartási zavarokkal bíró egyének részére szükséges olyan *speciális,* a személyi szabadságot is korlátozó intézmény működtetése, mint a nagyfai *Munkaterápiás Intézet.*

A gyógyuló, volt alkoholbetegek klubmozgalmát tovább kell szélesíteni, és beilleszteni a többfokozatú ellátást szolgáló egészségügyi intézményhálózatba. El kell érni, hogy a VII. ötéves terv végére a valóságos szükségletnek és lehetőségnek megfelelően növekedjék a klubok száma.

A klubok működéséhez szükséges pénzügyi fedezetet az illetékes tanácsok költségvetésében kell előirányozni.

A klubmozgalom támogatása a Vöröskereszt feladattervében szerepel.

Az *Alkohológiai Tudományos Módszertani Központnak* és a hozzá kapcsolódó bázisintézményeknek, osztályoknak alapvető feladata: az egészségügyi dolgozók szemléletének formálása, a szakemberek képzésének tartalmi-metodikai fejlesztése; az alkoholbeteg-ellátás komplex rendszerének, az egyes elemek munkamódszerének kidolgozása és továbbfejlesztése; módszertani útmutatók és irányelvek kidolgozása a megelőzés, a gyógyítás és a rehabilitációs tevékenység segítésére; a területen dolgozó szakemberek továbbképzésének szervezése és végzése.

A teljes rehabilitációban és reszocializációban a feladatok jelentős része az egészségügyön kívül jelentkezik, még akkor is, ha ebben a folyamatban az egészségügynek meghatározó jelentősége van. Az eredményes rehabilitáció-reszocializáció feltétele, hogy optimálisan összehangolódjék a család, a munkahely és az egészségügyi intézményrendszer tevékenysége, ez a tevékenység a társadalom részéről általános támogatást élvezzen.

Indokolt az alkoholbeteg-ellátással kapcsolatos *jogszabályok felülvizsgálata és kisebb módosítása.* Módosítást igényel-

nek a detoxikálással, a kórházi osztályon történő kezeléssel, az adabtációs szabadság meghatározásával, a betegek foglalkoztatásával kapcsolatos jogszabályok

3 *Munkahelyi és lakóteruleti programok*

Cél E programok a prevenció mindhárom szakaszát foglalják magukba Kapcsolódjanak a szociál- és családpolitikai, a munka-, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységhez

A lakóteruleti és munkahelyi programokat végrehajtó társadalmi bizottságok munkáját a tanácsok mellett mukodó *Alkoholizmus Ellení Bizottságok* fogják osszse Támogassák és kísérjék figyelemmel a helyi lehetőségek és eszkozok osszehangolt felhasználását

a) *A munkahelyi programok*

Segítsék olyan munkahelyi légkor megteremtését, amelyben elítélik a munkakezdés előtti, alatti szeszesital-fogyasztást, az iszákosságot, a család elhanyagolását, zaklatását, az orvosi segítség visszautasítását, a gyógykezelt megbélyegzését A veszélyeztetettek és alkoholbetegek számára biztosítsák a gyógyulás lehetőségét, segítsék elő rehabilitációjukat Ajánlatos, hogy a program tervezéséhez az uzem gazdasági, társadalmi vezetői, az uzemorvos, a jogsegélyszolgálat vezetője végezzen vizsgálatot az iszákosság miatt is veszélyeztetett dolgozók és hátrányos helyzetű családok felderítésére, a balesetek, igazolatlan hiányzások stb okainak és uzemi kárainak felmérésére Fordítsanak kiemelt figyelmet az iszákosság miatt is veszélyeztetett rétegekre, pl az ingázó dolgozókra, a munkásszállások lakóira, az egyéb okok miatt hátrányos helyzetűekre Kulonosen óvják a szakmunkástanulókat és a fiatal munkásokat

A munkahelyi programok már kialakult gyakorlatát folyamatosan értékelni, módszereit fejleszteni kell Az Állami Bizottság Munkahelyi Albizottsága készítsen módszertani útmutatót a munkahelyi programok továbbfejlesztésére

b) *A lakóteruleti programok*

A lakóteruleti programok tartalmazzák az alkoholizmus elleni kuzdelem feladatainak megosztását és osszehangolását a teruleten munkálkodó állami és társadalmi szervek, mozgalmak kozott

A teruleti bizottságok az átfogó program alapján 1984 május 31-ig készítsék el saját rovid- és középtávú programjukat

Az Állami Bizottság Titkársága az érintett albizottságok szakembereinek bevonásával – a már kialakult gyakorlat és az újjászervezés időszakának tapasztalatai alapján – készítsen irányelveket e munka osszehangolására

4 *Tudományos kutatomunka*

Cél foglalkozzék tobb hagyományos és új megkozelítésű kutatás a mértéktelen alkoholfogyasztás, illetve az alkoholizmus terjedésének okaival és kovetkezményeivel

El kell érni, hogy ne csak az onálló alkoholtémájú kutatások, hanem más, társadalomtudományi vizsgálatok programjában is szerepeltessék az alkoholizmus kialakulásának oki vizsgálatát Legyen kovetelmény a kutatásokkal szemben a konkrét gyakorlati kovetkeztetések levonása, javaslatok a helyzet változtatására A kutatók torekedjenek a probléma komplex megkozelítésére

Az *Alkoholizmus Ellení Állami Bizottság* teremtsen hivatalos kapcsolatot azokkal az intézményekkel és személyekkel, amelyek és akik az alkoholizmussal osszefuggő problémákat kutatják, vizsgálják (Pl a társadalmi beilleszkedési zavarok, a szociálpolitikai koncepció kutatása, a népesedéspolitikai koncepció programja, a gyermek- és ifjúságvédelmi koncepció, a bűnuldozés átfogó koncepciója és szervezeti rendszere stb) Az Állami Bizottság és az albizottságok tagjai az alkoholizmus elleni kuzdelem szempontjait érvényesítsék egy-egy kutatási koncepció, illetve program kidolgozásában

– A bizottság vizsgálja a nemzetkozi tapasztalatokat, és a bevált tapasztalatokat folyamatosan alkalmazza a hazai korulményekre

– Osztonozze az alkoholizmus visszaszorítására hozott adminisztratív intézkedések egymásra hatásának, lakossági fogadtatásának, továbbfejlesztésének vizsgálatát

5 *Képzés, továbbképzés*

Cél az alkoholprobléma épuljon be a képzés, továbbképzés és vezetőképzés témái kozé minden szakteruleten

a) *Az egeszsegugyi szakember képzés-tovabbkepzes*

Az orvosok, pszichologusok, gyógypedagogusok képzésében, továbbképzésé-

ben biztosítani kell az általános alkohológiai, illetve az alkoholizmus gyógykezelésére vonatkozó ismereteket. A pszichiátriai szakvizsga kötelező feltételévé kell tenni alkohológiai osztályon történt negyedéves gyakorlatot.

Az OTKI folyamatosan biztosítson lehetőségeket rendszeres alkohológiai továbbképzésre.

Még ebben az ötéves tervben ki kell dolgozni és a VII. ötéves tervben meg kell szervezni főiskolai szinten a mentálhigiénés intézetek és kórházi osztályok, továbbá a körzeti és üzemi szociális gondozók képzését. Olyan pszichoterápiás, szocioterápiás, jogi stb. ismereteket kell adni, amelyek a betegek aktivizálására, kreativitásuk fokozására, rehabilitációjukra alkalmasak.

b) *A más szakterületeken – az alkoholprobléma megoldásán – munkálkodó szakemberek képzése*

Rendszeressé kell tenni az alkoholizmus megfékezésével foglalkozó különböző szakemberek képzését, továbbképzését. Ez különösen fontos – pedagógusok, pszichológusok, népművelők, jogászok, szociológusok, egészségügyi középkáderek esetében.

6. *Pénzügyi feltételek*

Cél: Az alkoholizmus elleni küzdelem céljaira szükséges gazdasági feltételek biztosítása.

Az Alkoholizmus Elleni Állami Bizottság a szükséges anyagi eszközök biztosítása érdekében kérje fel a minisztériumokat és országos főhatóságok vezetőit, valamint a fővárosi és megyei tanácsok elnökeit, hogy az éves és középtávú terveikben az alkoholfogyasztás visszaszorítására irányuló faladataikat és az ezek megvalósításához szükséges eszközöket a programban foglaltak szerint alakítsák ki. A költségkihatással járó feladatok előirányzatait az ötéves pénzügyi tervjavaslatokban, illetőleg az éves költségvetési javaslataikban a Pénzügyminisztérium által megjelölt szakfeladaton tervezzék meg.

Az érdekelt szerveknek értékelniük szükséges azokat a pénzügyi lehetőségeket, amelyek jelenleg rendelkezésre állnak az intézeti foglalkoztatás célszerű megszervezésére, a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásának segítésére, a rehabilitációs jellegű munkahelyek kialakítására, és szükség szerint javaslatot kell tenni továbbfejlesztésükre.

A szabályozási, pénzügyi feltételek korszerűsítésével is indokolt elősegíteni olyan önálló elszámolásban működő, eredményérdekeltségű részlegek kialakítását az intézményi keretek között, amelyek a gyógykezelés eredményét tartóssá tehetik, illetőleg az egyébként rendkívül drága kórházi kezelés időtartamát lerövidítik.

A meglévő társadalmi kezdeményezésekre alapítva célszerű lehetőséget adni olyan pénzalap működtetésére, amely önkéntes társadalmi felajánlások elfogadásával, azokat koncentrálva bizonyos célok finanszírozását (pl. az alkoholbetegek rehabilitációja, klubmozgalom stb.) szolgálná.

JEGYZET

A kiadásért felel az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya
Szikra Lapnyomda, Budapest (86–3497)

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

Az alkoholizmus társadalmi problémájával – a felszabadulás után – először 1960 őszén foglalkozott az MSZMP Politikai Bizottsága. Ekkor fogalmazták meg először a legális magyar kommunista mozgalomban, hogy a részegeskedés terjedése veszélyes társadalmi jelenség, megfékezése politikai kérdés. Gyakorlatilag ekkor szakítottunk azzal a társadalompolitikai illúzióval, amely a szocialista viszonyoktól elvárta a különféle deviáns jelenségek – az alkoholizmus, az öngyilkosság, a bűnözés vagy éppen az elmebetegségek – automatikus csökkenését, sőt megszűnését.

Ennek okaival, a felgyűlt tapasztalatokkal a politikai vitakörökben is érdemes foglalkozni. Minél többen mérlegelik az alkoholizmus közismert és sokak által megszenvedett jelenségének összetevőit s a beavatkozás lehetőségeit, eredményeit és kudarcait, annál esélyesebbek lesznek az állami és társadalmi intézkedések.

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

86
8

SZOCIÁLPOLITIKAI RENDSZERÜNK

- A szociálpolitika feladatai
- Kinek mit nyújt a szociálpolitika?
- A szociálpolitika irányítása

A SZOCIÁLPOLITIKA FELADATAI

A **szociálpolitika** államilag irányított juttatási és ellátási rendszerek, intézmények, tevékenységek együttese, amely pénzjövedelmet és ingyenes vagy kedvezményes szolgáltatásokat nyújt a lakosságnak, a piaci viszonyok teljes vagy részleges kikapcsolásával. Ezen túl magában foglalja az ezekhez való hozzájutás, az igényjogosultság társadalmi és helyi érvényű szabályait.

A szocialista társadalom nagy figyelmet fordít a szociálpolitikára, az ezzel kapcsolatos feladatok az állam munkájában rangos helyet foglalnak el. Ezek a szociális célok, intézmények azonban nem egyszer s mindenkorra adottak, hanem a társadalmi-gazdasági valósággal, az irányítási rendszerrel együtt állandóan fejlődnek, változnak.

Hazánkban a második világháború utáni időszakban a szociálpolitika fejlődése **három fő szakaszra** osztható:

- 1945–1949 között a fő feladat a szociális gondok enyhítése, a tömegméretű szegénység és a nyomor felszámolása volt. Ennek irányítását az egészségügy és a szociális szolgáltatások minden ágát magában foglaló Népjóléti Minisztérium végezte.
- 1950–1956 között a Népjóléti Minisztérium megszüntével a központi feladatok különböző főhatóságok feladatkörébe kerültek. Ezeket a szervezeti változásokat az indokolta, hogy a szocialista társadalmi rendszerben a szociálpolitika teljes egészében beépül a gazdaság-, illetve az életszínvonal-politikába, valamint hogy a teljes körű foglalkoztatottság, a kiegyenlítettebb jövedelempolitika, az alapszükségletek kielégítését támogató fogyasztói árpolitika egyidejűleg megoldja a szociális problémákat is.
- 1957-től szociálpolitikai gyakorlatunk – alkalmazkodva a társadalmi viszonyokhoz – fokozatosan változott. A kereseteket, majd a társadalombiztosítási jövedelmeket – a jogosultak számát és az ellátások színvonalát – gyors ütemben emeltük, az általános szociális rendszereket (családi pótlék, nyugdíj, táppénz stb.) folyamatosan fejlesztettük. 1960-ban visszaállítottuk a szociális segélyezési rendszert.

Az utóbbi években a szociálpolitika a figyelem előterébe került. A gazdasági fejlődés nehezebb körülményei között jobban érzékelhetővé váltak a társadalmi egyenlőtlenségek, a jövedelmi különbségek. A lakosság egy része nem tudta saját erőből kivédeni a felgyorsult fogyasztóiár-emelkedés hatásait, és a társadalmi jövedelmek, juttatások sem nyújtottak mindenkinek kielégítő biztonságot. A magasabb munkajövedelmek megjelenésével egy szűk rétegnél a jólét látványos jelei mutatkoztak, s ehhez képest a hátrányos helyzet még inkább

szembetűnővé vált. Mindezek megnövelték a szociális igényeket.

A politikai és az állami vezetés **jelentős erőfeszítéseket tett a megfelelő szociális biztonság fenntartására.** Az intézkedéseket az érintettek egyénileg – főként a fogyasztói árak mozgása miatt – kevésbé érzékelték, illetve értékelték. A tapasztalatok megerősítették, hogy a szociális biztonságérzet szempontjából az antiinflációs gazdaságpolitika kiemelkedő fontosságú.

Említésre méltó, hogy a pénzbeni társadalmi jövedelmek a hatodik ötéves terv időszakában is gyorsabban nőttek, mint a munkajövedelmek, s részarányuk tovább emelkedett. Ez döntően a korábban létrehozott ellátási rendszerek működéséből, a nyugdíjasok létszámgyarapodásából, az új nyugdíjak magasabb összegéből következett. A jogosultak növekvő száma és összetételének változása népgazdasági szinten kedvező irányú folyamatban összegeződött, de ez egyénileg ugyancsak nem volt érezhető.

A szociálpolitika célja hosszú távon, hogy a társadalom tagjainak lét- és szociális biztonságát – a gazdaság fejlettségétől függően – egyre magasabb színvonalon garantálja. Ebből végső soron a társadalom egyetlen rétege, csoportja sem maradhat ki. A feladatokat azonban **nem lehet kizárólag általános jogosultsági elvek,** a lakosság nagy részére vagy egészére kiterjedő átfogó ellátási rendszerek **útján megoldani.** Szükség van az egyéni, családi helyzetekhez igazítható speciális pénzbeni és természetbeni támogatási formákra, egyedi elbírálásra is. Vagyis: érvényesíteni kell a **rászorultság elvét:** akik társadalmi segítségre szorulnak, azok számára ezt meg kell adni.

Feltételezhető, hogy a szociális ellátások mértékének emelkedésével, az állampolgári jogosultságok kiterjesztésével az egyedi – főként pénzbeni segítségre – rászorulók köre csökken. Gazdasági lehetőségeink azonban belátható időn belül nem adnak módot arra, hogy legátfogóbb ellátási rendszereinket nagymértékben fejlesszük. Ezért a hetedik ötéves tervben a szociálpolitikának a rászorultsági elvet kell előtérbe helyeznie. A gazdasági feltételek mellett erre késztetnek a meglevő társadalmi egyenlőtlenségek, szociális feszültségek is. Ezek érzékelhető oldása, enyhítése elsősorban a hátrányos helyzetek oldaláról lehetséges.

A hetedik ötéves terv számításai szerint a szociálpolitika intézkedési lehetőségeinek 10-15%-át lehet a speciális, egyedi támogatási formákra fordítani. Ez talán önmagában kevésnek tűnik, de figyelembe kell venni, hogy az időszak folyamán a családi pótlék és a nyugdíj rendszerében is előre kell lépni, ami a többletforrások döntő részét leköti. A nyugdíjak kiegészítésére és a gyermeknevelési juttatások növelésére 1985–1986-ban hozott intézkedések azt példázzák, hogyan lehet az átfogó ellátási rendszerek változtatásával is a rászorultsági elvet érvényesítő jelleget erősíteni. Ezt a törekvést a jövőben is folytatni kell.

A rászorultsági elv érvényesítéséhez megfelelő intézményi háttér is szükséges. A társadalmi segítség akkor lehet eredményes, ha konkrétan, személy szerint ismerjük a rászorulókat. Ezt szolgálja az **ún. családsegítő hálózat** kiépítése, amelynek kísérleti in-

tézményei egyes megyékben, illetőleg a főváros egyes kerületeiben már működnek. A családsegítő szolgálat feladata, hogy működési területén legyen ismerete a társadalmi segítségre szoruló hátrányos helyzetűekről, és – abban az esetben is, ha az érintettek külön nem kérik – kezdeményezze a problémák megoldását. A családsegítő szolgálatnak fontos szerepe lesz a jelenleg meglevő, de széttagolt szociális intézményhálózat munkájának összehangolásában.

Politikai kezdeményezés alapján 1985. elején országos felmérés készült a társadalmi segítségre szoruló időskorúakról. A tanácsi szociálpolitikai apparátus és a szociális intézmények aktivistái mintegy egymillió idős ember otthonában tájékozódtak szociális helyzetükről. A felmérés túlnyomó többségüknél elfogadható körülményeket talált. Ugyanakkor megállapították, hogy mintegy 40 000 idős – 75 éven felüli, egyedülálló, alacsony jövedelmű – ember sürgős társadalmi segítségre szorul. Részükre a tanácsok az év közepétől biztosították a szükséges pénzbeni támogatást, illetőleg természetbeni gondozást. Ez az akció a rászorultsági elv érvényesítésének egyik konkrét példája volt. Igazolja azt, hogy a legjobban rászorulók helyzetét viszonylag szerény anyagi eszközökkel is érezhetően lehet javítani. A rászorulók felkutatása és segítése azonban nem lehet kampányfeladat, folyamatos tevékenységgé kell válnia.

Tekintsük át, melyek azok az **alapfeladatok,** amelyeket hazánkban a szociálpolitikának minden időszakban el kell látnia, igazodva a konkrét társadalmi-gazdasági feltételekhez?

- Az egyén munkavégző képességétől függetlenül kialakuló jövedelmi különbségek mérséklése, annak érdekében, hogy a még, vagy már – átmenetileg vagy eredendően – munkaképtelenek is társadalmilag elfogadható létfeltételek között élhessenek.
- Olyan, társadalmilag elismert alapszükségletek kielégítése – egészségügyi ellátás, oktatás stb. –, amelyek az életciklus meghatározott szakaszához kapcsolódnak.
- A munkavégzési lehetőségek ideiglenes vagy tartós hiányából, továbbá az eltartottak gondozásából adódó többletköltségek, illetve keresetkiesések pótlása (átképzési támogatás, gyermekes családok segítése stb.).
- A társadalmi, egészségügyi vagy más okból hátrányos szociális helyzetű csoportok újratermelődésének, számának csökkentése, bekapcsolódásuk segítése a társadalmi tevékenységbe, s ezáltal esélykülönbségeik mérséklése (rehabilitáció, segélyek, járadékok stb.).

E feladatokból következően a szociálpolitika mint a társadalompolitika része társadalmi viszonyaink fejlesztésének **egyik színtere** és egyben társadalompolitikai céljaink valóra váltásának: a létbiztonság megőrzésének, az esélyegyenlőség feltételei javításának, a köztehervíselés arányosabbá tételének, a demokratizmus erősítésének **meghatározó eszköze.**

Természetesen a szociálpolitikán kívül, az elosztás egyéb területein is érvényesülnek szociális érdekek – a minimális bérek garantálásában, egyes cikkek és szolgáltatások árának támogatásában, adókedvezményekben stb. A szociálpolitikai feladatokat te-

hát **nem lehet csak szociálpolitikai eszközökkel** megvalósítani, azt folyamatosan össze kell hangolni az elosztás egyéb eszközeivel, valamint **meg kell teremteni a szociálpolitika keretében nyújtott különböző ellátások összhangját** is.

A szocialista társadalom alapvető célja: a létbiztonság

A szocialista társadalmi viszonyok között a **létbiztonság** garantálása nem elsődlegesen a szociálpolitika feladata. Az állampolgárok létbiztonságát **társadalom- és gazdaságpolitikai eszközrendszerünk együttesen szolgálja.**

Mit jelent ez a fejlődés jelenlegi szakaszában?

- A munkához való jogot, a teljes és hatékony foglalkoztatás feltételeinek megteremtését, a különböző okokból előnytelen helyzetbe kerülők – rokkantak, alacsony színvonalon képzettek, elmaradott körzetekben élők stb. – társadalmi beilleszkedésének segítését.
- Az állampolgári jogon járó egészségügyi ellátást.
- A kötelező általános iskolai oktatást és a középfokú oktatás mind teljesebb körűvé tételét.
- Az elemi életfeltételeket biztosító infrastruktúrához, illetve az elérhető középszintű ellátáshoz való hozzájárulást.
- A megélhetéshez szükséges minimális jövedelmek biztosítását, a minimális keresetek és a megélhetést szolgáló társadalmi jövedelmek – például nyugdíj – alsó határának garantálását, olyan társadalmi, szociális juttatásokat, amelyek krízishelyzetekben adnak gyors segítséget, valamint kiegészítő juttatásokat azoknak, akik nem jutnak annyi jövedelemhez, amennyi megélhetésükhöz elegendő lenne.

Hazánk nemzetközi összehasonlításban is jelentős összeget, **a nemzeti jövedelem mintegy 25 százalékát** fordítja szociális, egészségügyi, oktatási, kulturális ellátásra és társadalombiztosítási kiadásokra.

Kinek mit nyújt a szociálpolitika?

Szociálpolitikai jövedelmekhez (ellátáshoz), illetve szolgáltatásokhoz normatív vagy szelektív elemek, illetve a kettő kombinációja alapján lehet hozzájutni.

A **normatív elven** alapuló ellátások lényegében a szükségletek szerinti elosztás elve alapján jogszerűen járnak. Állampolgári jogon jár az egészségügyi ellátás és a közoktatás. Munkaviszonyhoz kötött ellátás például a családi pótlék. Munkaviszonyhoz és a munkáltatók és a munkavállalók járulékfizetéséhez kötött például a táppénz és a nyugdíj.

A hozzájutás egységessége révén ezen ellátásoknak jelentős szerepük van a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésében. Azonban – éppen jellegükből adódóan – többnyire nem lehetnek alkalmasak a leginkább rászorulók kielégítő színvonalú ellátására. Az ilyen rétegek, családok, egyének szociális helyzetének javítása olyan **szelektív támogatást** indokol, amelyhez bizonyos társadalmilag preferált

A szociálpolitika alapvető juttatásai, ellátásai

1 Pénzbeli társadalmi jövedelmek

- **Társadalombiztosítási ellátások**
  Anyasági segély
  Terhességi-gyermekágyi segély
  Családi pótlék
  Gyermekgondozási segély
  Gyermekgondozási díj

  Táppénz
  Nyugdíj
  Társadalombiztosítási segélyek

- **Társadalombiztosításon kívüli pénzbeli ellátások**
  Ösztöndíjak, tanulmányi segélyek, szociális (diák) segélyek, gyakorlati díjak

  Munkáltatói táppénz
  Rendszeres tanácsi segélyek
  Eseti tanácsi segélyek
  Tanácsi nevelési segély
  Gyámügyi segély
  Vakok segélye, járadéka
  Hadigondozottak segélye
  Utazási költségtérítés
  Csökkent munkaképességűek átmeneti segélye, keresetkiegészítése, járadéka
  Mozgássérültek segélye
  Lakástámogatások

2 Természetbeni juttatások

Bölcsőde
Csecsemőotthonok
Óvoda
Egészségügyi gyermekotthon
Iskolai napközi otthon
Napközi otthonos iskola
Diákétkeztetés
Diákszállók
Általános iskolai, középiskolai, illetve felsőfokú okatatás

Egészségügyi ellátás
Felnőttvédelmi otthonok
Öregek napközi otthona
Szociális otthonok
Munkaterápiás intézetek

Kulturális intézmények és ellátások
Sport
Egyéb

szükségletek (például adott küszöbérték alatti jövedelem) vagy más feltételek esetén lehet hozzájutni.

Ezek az ellátások lehetnek:

- alanyi jogúak, amikor bizonyos körnek vagy személyeknek meghatározott feltételek esetén jogszerűen jár valamilyen ellátás;

- egyedi elbíráláson alapulók, amikor valamilyen szintű tanács vagy társadalmi intézmény dönti el, hogy kinek milyen feltételek mellett, egyszeri alkalommal vagy rendszeresen nyújt támogatást.

Az ilyen ellátásokat **a társadalom akkor fogadja el indokoltnak, ha a hozzájutás elvei nyilvánosak, mindenki számára ismertek, elfogadottak és ellenőrizhetőek.** Ezért e rendszer hatékony működésének feltétele a család, az egyén szociális viszonyainak ismerete.

Vegyük sorra az egyes támogatásokat.

A gyermekes családok támogatása

A társadalom a gyermekes családokat többféle pénzbeli juttatással és különböző célú gyermekintézmény-hálózatok fenntartásával együttesen segíti.

Pénzbeli támogatások

A gyermekes családok támogatási rendszerén belül az egyik legjelentősebb a **családi pótlék.** Célja alapvetően az, hogy mérsékelje a családi jövedelmekben az eltartott gyermekek száma miatt kialakuló különbségeket. Az elmúlt évtizedekben a jogosultak köre rendszeresen bővült, és ma már

csaknem teljes körű. Jelenleg csak a hat éven felüli, egy gyermeket nevelő családok nem részesülnek családi pótlékban (e családok viszont gyermekük után jövedelempótlékot kapnak). Az ellátásra jogosultság feltétele, hogy a szülők valamelyike munkaviszonyban álljon.

A népesedéspolitikai célokkal összefüggésben a családipótlék-rendszert úgy fejlesztjük, hogy a mai pótlékok hosszabb távon egységessé váljanak, színvonaluk pedig – a népgazdaság teherbíró képességével összhangban – fokozatosan emelkedjék. Jelenleg a családi pótlékok a gyermeknevelés átlagos családi költségeinek 20-25 százalékát fedezik, az ezredfordulóig fokozatosan el kell érni, hogy ennek mértéke 35-40 százalék legyen. Közelebbi cél, hogy a hetedik ötéves tervidőszakban teljeskörűen megőrizhető legyen a családi pótlékok vásárlóereje.

Az **anyasági segély** a szüléshez kapcsolódó ellátás. Célja, hogy csökkentse a gyermek születésével együtt járó családi kiadások növekedését. Ennek érdekében 1985. szeptember 1-jétől az anyasági segély összege 2500 forintról 4000 forintra emelkedett. Ebben az ellátásban ma csupán az érintettek csekély hányada nem részesül. A következő években meg kell teremteni annak feltételeit, hogy ez az ellátás is állampolgári jogosultsággá váljék.

A **terhességi-gyermekágyi segély** rendszerének az a célja, hogy a munkavégzés alóli felmentéssel kedvezőbbé váljon a kismama felkészülése a szülésre, és fokozott segítséget kapjon az újszülött gondozásához az első hónapokban. 1985. szeptember 1-jétől 20-ról 24 hétre emelték a szülési szabadságot, amelyből az egészségvédelem érdekében ezt a többlet négy hetet a szülés előtti időszakban kell igénybe venni. A segély nagysága általában egyenlő a nettó átlagkereset teljes összegével.

Az 1967-től bevezetett **gyermekgondozási segély** (gyes) az elmúlt két évtized egyik legjelentősebb társadalompolitikai intézkedése volt. Lehetővé tette, hogy a kisgyermekek családi nevelését anyagilag biztonságosabban oldják meg abban az életkorban, amikor ez a fejlődése szempontjából a legfontosabb. A gyes továbbfejlesztéseként 1985-ben új – részben más elveken alapuló – ellátási forma került bevezetésre: a **gyermekgondozási díj** (gyed), amelyet az édesanya 1986-tól gyermeke másfél éves koráig vehet igénybe. E díj általában a nettó kereset 75 százaléka, de összege nem lehet kevesebb a minimális nyugdíj mindenkori összegénél, és nem lehet több a minimális nyugdíj kétszeresénél. A hosszú távú népesedéspolitikai kormányprogram megvalósítása keretében, a népgazdaság teherbíró képességétől függően fokozatosan, a gyes helyébe a gyed lép. A rendszer a kisgyermeküket gondozó családoknál nagymértékben pótolja az édesanya kieső keresetét. Így megvalósítható az a cél, hogy minél több kisgyermek nevelkedjen másfél, majd később hároméves koráig családi környezetben. Ameddig a gyedre való jogosultság nem terjedhet ki a gondozott gyermek hároméves koráig, a két ellátási forma párhuzamosan – alternatív lehetőségként – egymás mellett létezik.

A gyes és a gyed igénybevételének általános feltétele, hogy az édesanya biztosított legyen. Jelenleg ettől csak a felsőfokú okta-

tási intézmények nappali tagozatán tanulók jogosultsága tér el, akik azonban hallgatói jogviszonyuk alapján a gyes igénybevételére jogosultak.

A **gyermekápolási táppénz** is fontos eleme a gyermekes családokat segítő szociálpolitikának. A biztosított szülő ilyen esetben nem saját, hanem gyermeke betegsége miatt, illetve ellátása érdekében válik táppénzre jogosulttá. E jogosultság 1985. szeptember 1-jétől a gyermek tízéves koráig terjed, és a táppénzt az egyik (bármelyik) szülő igénybe veheti. A gondozott gyermek első életévében nincs terjedelmi korlátozása a gyermekápolási táppénz igénybevételének, később ezen a címen a gyermek 1–3 éves kora között évi 84, 3–6 éves kora között évi 42, 6–10 éves kora között évi 14 naptári nap vehető igénybe. (A gyermekét egyedül nevelő szülő a gyermek hároméves kora után ennek kétszeresét kapja.) Jelentős változás az is, hogy a fel nem használt napok a következő évekre átvihetők. E feltételeiben kedvező és rugalmas rendszer kellő biztonságot nyújt a gyermekápoláshoz, de a tapasztalatok alapján hosszabb távon indokolttá válhat a jogosultság korhatárának bővítése.

A gyermekes nők többféle **munkakedvezményben** is részesülnek, például a csecsemő kilenc hónapos korájg szoptatási időkedvezményben, valamint a gyermekszámtól függően fizetett szabadságban.

Különböző nő- és gyermekvédelmi előírások korlátozzák, illetve tiltják a terhes nők és kisgyermekes édesanyák foglalkoztatását éjszakai és több műszakban, valamint túlórában.

Intézményi ellátási formák

Bölcsődébe a gyermekek 16 – kivételesen hat – hetes koruktól a harmadik életévük betöltéséig vehetők fel. Általában nem vehető fel bölcsődébe a gyermekgondozási segélyben (díjban) részesülő szülő gyermeke. A kifejezetten rossz körülmények között élő szülők gyermeküket hatnapos bölcsődében is elhelyezhetik.

A bölcsődék fejlesztésénél számolni lehet azzal, hogy a fokozatosan kiterjedő gyed hatására – területileg különböző mértékben – mérséklődnek az igények. Továbbra sem lehet azonban cél a bölcsőde intézményének leépítése. A jövőben is biztosítani kell a szülőknek azt a választási lehetőséget, hogy a gyermeküket otthon gondozzák, vagy bölcsődében helyezik el. A bölcsődei hálózat kisebb mértékű mennyiségi fejlesztése mellett arra kell törekedni, hogy bővüljön a töredékidőre is igénybe vehető bölcsődei szolgáltatás, mert ez fontos feltétele az édesanyák rugalmas munkaidőben történő foglalkoztatásának.

Óvodai nevelésben, ellátásban a gyermekek 3–6 éves koruk között részesülhetnek. Ma már lényegében minden ötéves, illetve a következő tanévben iskolába lépő gyermek óvodába járhat. Várhatóan a következő években az óvodai hálózat – a korábbi fejlesztések és a csökkenő óvodás korú létszám következtében – összességében kielégíti a mennyiségi igényeket. Hálózatfejlesztési igény elsősorban az új lakótelepeken, illetve egyes, óvodával nem rendelkező kistelepüléseken lesz.

A bölcsődei és az óvodai ellátásért fizetendő térítési díj alapja a

szülőknek az előző naptári évben elért havi (nettó) átlagjövedelme.

Az **általános iskolai napközi otthonos ellátás** fő célja, hogy segítse a tanulók tanórán kívüli tanulmányi munkáját és közösségi életre nevelését, emellett ellátást is nyújtson. E követelményeknek jelenleg az általános iskolai napközi hálózat többsége – személyi és tárgyi feltételek hiányában – csak részben felel meg. Az 1990-ig tartó időszakban a cél a napközi otthonok bővítése azért, hogy a jelenlegi 40 százalékkal szemben az alsó tagozatos tanulók minden igénye kielégíthető legyen. Csak hosszabb távon érhető el, hogy az ott nyújtott szolgáltatások maradéktalanul megfeleljenek a minőségi követelményeknek is.

Az általános iskolai tanulók csupán egy szűkebb körének van lehetősége arra, hogy a napközi otthon igénybevétele nélkül **diákétkeztetésben** részesüljön. Míg a napközi otthoni ellátást a tanulók lényegében feltétel nélkül igénybe vehetik, addig a diákétkeztetést külön kérelmezni kell, amit az iskola egyénileg (rászorultsági alapon) bírál el. A diákétkeztetés résztvevői átlagosan a nyersanyagköltségnek megfelelő összeget térítik. Működnek a diákétkeztetésnek más, kevésbé elterjedt formái is: ebédjegy, éttermi étkezés támogatása stb. Ezek az igények az elkövetkező években közel teljeskörűen kielégíthetők lesznek, és várhatóan javul az étkeztetés minősége is.

Az **általános iskolai diákotthon** a lakóhelyükön szakrendszerű oktatásban nem részesíthető és a központi (körzeti) általános iskolába napi bejárásra nem kötelezhető tanulók, illetve – kivételes esetben – a tanulmányaikat és nevelésüket súlyosan hátráltató családi körülmények között élő tanulók elhelyezésére, nevelésére és tanulmányaik segítésére szolgál. Külön bentlakásos otthonok gondoskodnak a kistelepüléseken élő olyan értelmi fogyatékos tanulók oktatásáról is, akik a lakóhelyükön gyógypedagógiai oktatásban nem részesíthetők, és azon kívüli kisegítő iskolába vagy kisegítő iskolai osztályba való bejárásra sem kötelezhetők.

Hosszabb távon az általános iskolai tanulók szociális ellátását olyan irányban indokolt továbbfejleszteni, hogy akik oktatási intézmény hiányában lakóhelyükön nem tudnak iskolába járni, azok utazási, diákotthonban való elhelyezési (étkezés nélküli) költségeit fokozatosan az állam vállalja magára. Továbbá cél, hogy a napközi otthonos ellátás, a szervezett étkeztetés és a diákotthoni ellátás térítési díja egységesen az élelmezési nyersanyagnormáknak megfelelő költség legyen. Ebből a rászorultság alapján – a jelenleginél szélesebb körben – továbbra is kedvezmények nyújthatók.

A **középfokú oktatási intézményekben** a szociális ellátás – a képzés céljától, a tanulóviszony sajátosságaitól függően – különböző, eltérő a kedvezmények köre és mértéke. Egyes intézménytípusban az ellátások a tanulók egészét érintik, ilyen például a szakmunkásképző iskolák tanulóinak ösztöndíja. Más ellátásokra a tanulók meghatározott köre központi szabályok alapján jogosult, például a szakmunkásképzést szolgáló szakközépiskolák tanulóinak a II. évfolyamtól jár ösztöndíj. Ismét más ellátások a tanulóknak csak szűkebb körét érintik, ezek egyéni elbírálások alapján adhatók, például a közép-

iskolai ösztöndíj, amelyből a tanulók kb. 10 százaléka részesedik.

A középiskolai tanulókat megillető ellátások egy része munkavégzésükkel függ össze: a szakmunkástanulók ösztöndíja, az összefüggő szakmai gyakorlat alatti díjazás, a kedvezményes étkeztetés, a tankönyvellátás és a társadalombiztosítási szolgáltatások.

A tanulók részére adható (nem kötelező) egyéb juttatások, kedvezmények odaítélése meghatározott feltételekhez kötődik, a vállalat által adhatók pedig a vállalatok elhatározásától függnek. Ilyen juttatások, kedvezmények jelenleg: a középiskolai ösztöndíj, a szakmunkásbér, a diákotthoni, illetőleg externátusi ellátás, a társadalmi tanulmányi ösztöndíj, a diákétkeztetés és egyéb vállalati juttatások.

E rendszer távlati fejlesztésének elvei:

- a különböző ellátásokat és feltételeket a lehetséges módon egységesíteni kell;
- a különbséget csak ott és olyan mértékben indokolt fenntartani, ahol és amilyen mértékben azt az eltérő tevékenység, illetőleg képzési sajátosság indokolja;
- a térítési díjak mértéke jobban közelítse a tényleges költségeket.

A **felsőoktatási intézmények** által adható állami támogatások formái:

- ösztöndíj, amely lehet általános, kiemelt és népköztársasági ösztöndíj;
- szociális támogatás, amelynek keretében kedvezményes természetbeni juttatás (pl. étkeztetés), pénzbeli szociális támogatás és rendkívüli segély nyújtható (a hallgatók kb. 84 százaléka részesül ösztöndíjban és egyéb juttatásban);
- a szakmai gyakorlat idejére járó külön juttatás, amelynek keretében ösztöndíj-kiegészítés, valamint útiköltség-térítés adható.

Támogatási forma a társadalmi ösztöndíj is, amelyet a munkáltatók a hallgatóval kötött tanulmányi szerződés alapján folyósítanak. A hallgató a társadalmi ösztöndíj mellett csak egyféle ösztöndíjban részesülhet – egyébként a felsőoktatási intézménytől többféle állami támogatást is kaphat. A jelenleg érvényben levő támogatási rendszer 1982-ben lépett életbe, anyagi forrásait és elveit tekintve egyaránt jelentősen továbbfejlesztve a korábbit. Ez a rendszer hosszabb távon is változatlan tartalommal működhet, gondoskodni kell azonban (a középfokú oktatásban is) az ösztöndíjak vásárlóértékének megőrzéséről.

A pályakezdők támogatása

A **fiatalok életpályára állását segítő intézményrendszer** feladata az általános iskolát végzettek továbbtanulásának és a különböző fokozatú oktatási intézményekben végzettek munkába állásának megkönnyítése.

A **pályaválasztási tanácsadás** célja, hogy intézményesen segítse a fiatalokat érdeklődésüknek és képességeiknek megfelelő tanulmányok és élethivatás választásában, továbbá, hogy segítse a területileg és szakmák szerint differenciált szakemberszükséglet tervszerű kielégítését is. A tanácsadás elsősorban az általános iskolákban történik, ahol ezt a munkát a tanácsok pályaválasztási tanácsadó intézményei segítik.

Ezek az intézmények foglalkoznak egyéni képességelemzéssel, egészségügyi vizsgálatokkal, szaktanácsadással és tájékoztatással, illetve kiegészítik az iskolai tanácsadást.

A **munkaerő-közvetítés** ingyenes állami szolgáltatás. Feladata, hogy folyamatos tájékoztatást és ajánlásokat adjon egyrészt a munkára jelentkezőknek a munkahelykínálatról, másrészt a munkáltatóknak a munkára jelentkezőkről.

A **felsőfokú végzettségűek pályázati rendszere** egyrészt a fiatalok munkába állását segíti, másrészt hozzájárul ahhoz, hogy a munkáltatók különböző területi és szakmai igényeit előrelátóbban és megalapozottabban tervezzék, illetve elégítsék ki.

Az ifjúsági törvény végrehajtását szolgáló minisztertanácsi határozat előírja, hogy a személyzeti, a munkaügyi és az üzemegészségügyi szervek a pályakezdő fiatalokra munkába lépésüktől számított öt évig megkülönböztetett figyelmet kötelesek fordítani. Ennek ki kell terjednie mindenekelőtt a képzettség és a munkabeosztás összhangjára, a munkakör egészségügyi feltételeire, a munkahelyi beilleszkedés jellemzőire, a szakmai, politikai fejlődés lehetőségeire.

Az aktív korúak szociális segítése

Társadalmunkban az aktív korúak létbiztonságának legfontosabb eszköze, hogy a munkához való jog garantált, biztosított a **teljes foglalkoztatás.** A kor adott színvonalán való megélhetés megteremtésének feltétele a részvétel a társadalmilag szervezett munkában, egyrészt a munkával szerzett jövedelmek alapján, másrészt a munkaviszonyhoz (esetenként egyéb feltételekhez is, például járulékfizetéshez) kötött szociális ellátások révén.

Az aktív korúak szociális biztonságának további lényeges eleme az állampolgári jogon járó ingyenes **egészségügyi ellátás.** Ez magában foglalja a lakosság egészségének megóvását, illetve helyreállítását szolgáló intézményrendszer megfelelő színvonalú működtetését és fejlesztését, mindenekelőtt az alap- és fekvőbeteg-ellátás fejlesztését, az orvostechnikai felszereltség javítását, a megelőző (szűrés) tevékenység kiterjesztését, a legjellemzőbb betegségek gyógyítását szolgáló komplex szakmai célprogramok megvalósítását.

Az ingyenes egészségügyi ellátás megvalósításánál az a cél, hogy minden település (város, falu) lakossága lakóhelyén részesüljön körzeti orvosi, lakóhelyén vagy annak közelében pedig szakorvosi, illetve kórházi ellátásban.

Az aktív korúak szociális ellátásának – az előbbi rendszerekhez kapcsolódó – része az átmenetileg munkaképtelenek, a munkaképességüket részben vagy egészben elvesztett, vagy valamilyen társadalmilag elfogadható körülmény (például átszervezés) miatt **a munkavállalásban korlátozottak segítése,** ellátása.

Az aktív korúakat szolgáló szociális ellátás elemei: a táppénz, a megváltozott munkaképességű dolgozók ellátása és az újraelhelyezkedést segítő támogatás.

A **táppénz** a társadalombiztosítási ellátás része, munkaviszonyhoz, járulékfizetéshez kötődik. A táppénz betegség esetén lényegében biztosítja a dolgozók meg-

élhetését. Számításának alapja a dolgozó előző évi, nyugdíjjárulékkal csökkentett (nettó) átlagos havi bére. Azok, akik legalább két év óta megszakítás nélkül biztosítottak vagy pályakezdők, 30 nap alatti megbetegedés esetén táppénzként a bér 75%-át, 31–60 napig további 5%-át, a 61 naptól további 5%-át kapják (a dolgozók többi kategóriájánál 65% a táppénz kiinduló mértéke). A néhány évvel korábbihoz képest a kórházi ápolás idején is azonos a táppénz összege.

Az aktív korú, de valamilyen okból csökkent munkaképességű dolgozókat a **foglalkozási rehabilitáció** (a dolgozó egészségi állapotának stabilizálódása után megfelelő munkakör biztosításával) segíti a munkához való visszatérésében. Ha ez nem valósítható meg, vagy ha a foglalkozási rehabilitáció során a dolgozót lényeges kereseti veszteség éri, akkor szociális biztonságát – elsősorban a társadalombiztosítás keretében – különböző járandóságok (rokkantsági nyugdíj, jövedelemkiegészítés, átmeneti vagy rendszeres szociális járadék) garantálják.

A foglalkozási rehabilitáció keretében a következő években tovább bővülnek a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásának lehetőségei. Ezt a gazdasági szabályozók is segítik.

A területileg és szakmánként eltérő munkavégzési lehetőségek átmeneti nehézségeinek vagy a tartósabb hátrányoknak mérséklését sokoldalú eszközrendszer segíti:

- átképzési támogatás, amely kiterjed a pályakezdő fiatalokra, a hiányszakmák megszüntetésére, az elektronizáció bevezetésének segítésére és a munkahelyen belüli termékszerkezet-változással összefüggő átképzésre;
- a gazdaságilag elmaradott térségek fejlesztésének központi támogatása;
- egyes rétegek (például az elmaradott körzetekben élők) társadalmi beilleszkedésének segítése.

Az aktív és a nyugdíjas dolgozók, valamint családjaik szociális ellátásában fontos szerep hárul a gazdálkodó szervezetek (vállalatok) **szociálpolitikai tevékenységére.** Az ún. vállalati szociálpolitika tevékenysége kétirányú: egyrészt a társadalompolitika munkahelyi megvalósítója és a népgazdasági szociális ellátások jelentős kiegészítője, másrészt tervszerűen segíti a vállalati munkaerő-gazdálkodást és a dolgozók élet- és munkakörülményeinek, illetve életmódjának fejlesztését. Megvalósítását a gazdálkodó szervezetek tervezési rendszerébe illeszkedő **vállalati szociális tervek** segítik, amelyek **tartalmazzák:**

- a munkavégzéshez közvetlenül kapcsolódó ellátásokat (munkásszállás, -szállítás, munkaruha-egyenruha);
- a jóléti és kulturális ellátásokat (munkahelyi étkeztetés, gyermekintézmények, üdültetés, segélyezés, munkahelyi művelődés, testnevelés, tömegsport, egyéb szociális ellátások, ösztöndíj);
- az egyéb juttatásokat (lakásépítés, -vásárlás támogatása).

A vállalati jövedelemszabályozás, valamint az egyes jóléti-kulturális ellátások szabályozásának változtatásával összhangban a hetedik ötéves tervidőszakban bővül a munkáltatók hatásköre, növekszik önállóságuk a jóléti-kulturális alap bővítésében, a szociális feladatok rangsorolásában, a jóléti intézmények, szolgáltatá-

sok térítési díjainak megállapításában, ezen intézmények hasznosításában. Emellett ebben a tervidőszakban is sor kerül a jóléti alap központi emelésére.

A vállalati szociálpolitika elemei folyamatosan változnak, korszerűsödnek. Ennek keretében például az üdültetés fokozatosan önköltségessé válik, és kedvezményt, a kollektíva döntése alapján, elsősorban a szociálisan valóban rászoruló dolgozók, családok kapnak.

Az időskorúak szociális segítése, ellátása

Az időskorúak életkörülményeinek javítása terén a szociálpolitika két fő cél megvalósítására törekszik:

- az aktív korukban végzett munkájukkal, keresetükkel arányos, értékét megőrző anyagi ellátásuk biztosítására;
- a koruktól és korábbi teljesítményüktől független anyagi ellátásuk és a rászorulóknak megfelelő sajátos szolgáltatások biztosítására.

Ezeket a célokat még csak részben elégítik ki az időskorúakat jelenleg segítő szociális ellátások, kedvezmények és intézmények.

A nyugdíjrendszer

A nyugdíj nem tartozik szorosan a szociálpolitika hatókörébe, mert az munkával és járulékfizetéssel megszerzett jog, másodlagos munkajövedelem. Azonban társadalmi és szociális funkciói miatt indokolt a szociálpolitika keretében tárgyalni.

Az időskorúak életkörülményeinek alakulását meghatározza a nyugdíjrendszer működése. A nyugdíjasok száma meghaladja a 2,3 milliót, a népesség 22 százalékát. 1985-ben a nyugdíjas korú népesség 83 százaléka részesült nyugdíjban vagy nyugdíjrendszerű ellátásban.

Az átlagnyugdíj jelenlegi összege 3300 forint, ez az aktív dolgozók átlagkeresetének mintegy 60%-a. A nyugdíjas háztartásokon belül azonban kedvezőbb a kereső-eltartott arány, ezért az egy főre jutó jövedelmük eléri az aktív családok jövedelmének 80 százalékát.

Ennek ellenére társadalmi feszültséget okoz, hogy:

- az elmúlt években csökkent az átlagos ellátások vásárlóértéke;
- változatlanul magas az alacsony összegű ellátásban részesülők száma;
- indokolatlanul eltérő a „régi" (alacsony) és az „új" (magas) nyugdíjak szintje, vagyis nagy a szóródás a nyugdíjak között;
- a nyugdíjrendszer tartalmaz kisebb jelentőségű, de nem indokolható egyenetlenségeket.

A nyugdíjrendszer ellentmondások mérséklését szolgáló továbbfejlesztése azonban a népgazdaság jelenlegi teherbíró képességének szűkössége miatt csak fokozatosan és hosszabb időszak alatt valósítható meg. Most csak arra van lehetőség, hogy legalább a 70 éven felüliek nyugdíjának vásárlóértékét őrizzük meg. Később kerülhet sor a nyugdíjmegállapítás szabályainak módosítására, a legalacsonyabb összegű ellátások szintjének növelésére.

Az időskorúak mintegy harmadrésze nemcsak a nyugdíjából él, hanem van munkavégzésből származó jövedelme is. (Igaz, hogy megszerzésének módja igen eltérő, a korábbi foglalkozástól, illetve a lakóhely jellegétől függő-

en.) A nem városban élő lakosság elsősorban a háztáji gazdaságokban végez munkát, a városi lakosság pedig munkavállalóként egészíti ki nyugdíjjövedelmét. Évente kb. 400 000-en létesítenek nyugdíj melletti munkaviszonyt, amelynek keretében évi 1260 munkaóra teljesíthető, és a nyugdíj korlátozása nélkül elérhető kereset évi 60 000 forint.

A munkát vállaló időskorúak részére kedvezőbb a nyugdíj melletti munkavégzés, mint a korhatáron túli továbbdolgozás. A nyugdíj-megállapítás jelenlegi szabályai nem ösztönzik a hosszabb szolgálati idő megszerzését. Pedig érdemes lenne a nyugdíjas korúnak tovább dolgoznia, mert így egyrészt növekszik az átlagkeresete – ami nyilván magasabb évi 2%-nál, amennyivel a nyugdíjak emelkednek –, és ennek megfelelően a nyugdíjalapja is.

Szociális gondoskodás

A nyugdíjjogosultságot nem szerzett, valamint az életkor előrehaladtával romló egészségi állapota miatt önmaga ellátására nem képes időskorúak támogatásának fő eszközei:

- a tanácsi segélyezési rendszer;
- a különféle gondozást-ellátást nyújtó szociális hálózatok.

A **tanácsi segélyezés** keretében évente 50 000, többnyire idős korú személy részesül rendszeres anyagi ellátásban. Mintegy 300 000-re tehető az esetenkénti szociális segélyezések száma. Házi szociális gondozásban jelenleg 40 000 időskorú részesül. E gondozási forma a rászorult személy számára kedvező, mert a szükséges segítséget megszokott környezetében kapja meg. A szociális étkeztetés napi egyszeri meleg ételt nyújt.

Az **öregek napközi otthonaiban** 28 000 rászoruló elhelyezésére van mód. Ebben az ellátásban az otthont felkeresni képes időskorúak részesülhetnek. Az önmaguk ellátásáról gondoskodni nem képes időskorúak végleges elhelyezésére a **szociális otthoni hálózat** – mintegy 22 000 férőhelye – hivatott.

A hátrányos helyzetűek támogatása

A szociálpolitika egyik legösszetettebb feladata a **több ok miatt hátrányos helyzetben levők** életkörülményeinek javítása. A szociális intézményeknek az okok sokfélesége miatt e családokkal egyedileg kell foglalkozniuk. Az egyedi szociális ellátás – amelyet a **tanácsi szociális szakigazgatási szervek** és a **családsegítő központok,** illetve intézmények végeznek – összetett tevékenység. A megelőzéstől az ellátásig felöleli, keresi azokat a segítési módokat, amelyek kedvezően befolyásolhatják a család működését, szociális helyzetét, illetve annak változását.

Az egyedi szociális gondok megoldására irányuló helyi, tanácsi szociális munka korszerűsítésének alapvető feltétele a családsegítő központok hálózatának fokozatos kialakítása és megfelelő felkészültségű szakemberek képzése. Ennek az intézményrendszernek az a hivatása, hogy segítse a családi élet zavarainak elhárítását, a szociális gondok megoldását, továbbá koordinálja a helyi szociális ellátás intézményrendszerét.

A **szociális segélyek** lehetnek rendszeresek vagy rendkívüliek.

A segélyeken kívül bizonyos körülmények között a helyi tanácsok megállapíthatnak járadék jellegű ellátást is.

A **rendszeres szociális segélyt** a helyi tanácsok szociálpolitikai szervei állapítják meg: kérelemre vagy hivatali kezdeményezésre. Rendszeres szociális segély a nők 65., a férfiak 70. életévének betöltése után, illetve 66 százalékot meghaladó munkaképesség-csökkenés esetén folyósítható. A segély lehet teljes összegű, részösszegű, vagy kiegészítő. Ide sorolható a sorkatonák családi segélye is.

A **vakok rendszeres szociális segélyre** ugyanolyan feltételek mellett jogosultak, mint amelyek alapján a tanácsi rendszeres szociális segély megállapítható.

A rendszeres szociális segélyben részesülők körülményeit a helyi tanácsok szociálpolitikai csoportjai minden év első negyedében kötelesek felülvizsgálni és az esetleges változások figyelembevételével a segély összegét módosítani. A teljes összegű segély összege megegyezik a munkaviszonyon alapuló özvegyi nyugdíjminimum mindenkori összegével.

Rendkívüli szociális segélyt szintén a helyi tanácsok adnak az arra rászorulóknak. A segélykérelmek leggyakoribb oka a kis összegű nyugdíj, betegség, a jövedelem alacsony színvonala vagy teljes hiánya. Rendkívüli szociális segély évente négy alkalommal adható, általában akkor, ha az a létfenntartás biztosítása érdekében indokolt. Összege megegyezik az özvegyi nyugdíjminimum mértékével. Ennél nagyobb összeget a tanácselnök engedélyezhet. Ebbe a körbe sorolható a sokgyermekes anyák jutalmazása, a temetési segély, a köztemetés költsége.

Vakok személyi járadéka – egyéb jövedelemre tekintet nélkül – azoknak állapítható meg, akiket a megyei szakfőorvos vaknak nyilvánít, 18. életévüket betöltötték, és nincsenek elhelyezve szociális intézetben.

Egészségügyi miniszteri rendeletben meghatározott mértékig **hadigondozási járadékot** folyósítanak a 65, 75 és 100 százalékos hadirokkantaknak, a hadiözvegyeknek, a hadiárváknak és a hadirokkant szüleinek. A 100 százalékos hadirokkant személyt jövedelemre tekintet nélkül hadigondozási járadék illeti meg.

Rendszeres szociális járadékban részesíthetők azok az állampolgárok, akik legalább ötéves munkaviszonnyal rendelkeznek, rokkantnyugdíjra még nem jogosultak, de rokkantságuk olyan mértékű, hogy nem rehabilitálhatók.

Átmeneti segélyre azok a csökkent munkaképességű dolgozók jogosultak, akiknek munkaképesség-csökkenése legalább 50 százalékos, és akik az öregségi nyugdíjhoz szükséges munkaidővel rendelkeznek, munkaviszonyukat megszüntették és a nyugdíjkorhatárt öt éven belül elérik.

Közgyógyellátásban azok részesülhetnek, akik a méltányos gyógyszertérítési és gyógyászati-segédeszköz-díjat létfenntartásuk veszélyeztetése nélkül nem tudják megfizetni. Közgyógyellátási igazolványra jogosultak azok, akik valamilyen rendszeres szociális támogatásban részesülnek (segélyezettek, járadékosok), továbbá az állami gondozott gyermekek, hadigondozottak és sorkatonai családi segélyben részesülők. A következő években ez az

ellátás kiterjed a kis jövedelmű nyugdíjasokra is.

Szociális étkeztetésben minden olyan személy részesülhet, aki egészségi állapotától, korától függően indokolhatóan rászorul e juttatásra. Ennek térítése a szociális helyzettől függően változik.

A **mozgássérültek** évente maximum 420 liter **üzemanyagra** szóló utalványt kapnak abban az esetben, ha munkába járnak vagy tanulnak.

A SZOCIÁLPOLITIKA IRÁNYÍTÁSA

A szociálpolitika irányítása központi, illetve területi (megyei, helyi tanács). Ez bizonyos változások ellenére magán viseli annak az időszaknak a sajátosságait, amikor a szociális szempont jelentősen beépült a gazdasági tevékenység rendszerébe. Mivel a szociálpolitikát irányító központi és területi szervek munkáját sok esetben a párhuzamosság jellemzi (amelynek következtében széttagolt az érdekfeltárás és az érdekérvényesítés is), másképp kell a szociálpolitikai követelményeket kielégítenünk. A következő években indokolt a szociálpolitika irányító rendszerét korszerűsíteni.

Az elmúlt években egymástól elkülönítetten (nem összehangoltan) fejlődött a szociálpolitika három területe.

A pénzbeli juttatások fejlődési üteme volt a legnagyobb, bár bizonyos juttatások szintje (a nyugdíjak kb. 30 százaléka) ma is alacsony, egyes juttatások színvonala (például a gyes) nem tartott lépést az áremelkedésekkel, egyes juttatásoknál pedig indokolatlan korlátozások érvényesülnek (pl. a családi pótlék munkaviszonyhoz kötött).

A természetbeni juttatások, illetve az infrastrukturális életfeltételek színvonala közismerten igen nagy mértékben elmaradt. Jelentős szociálpolitikai problémákat okoz, hogy az állami (ezen belül a szociális) lakásépítés, az utak, a vízellátás, az egészségügyi, kulturális stb. létesítmények fejlesztése elmaradt a kor színvonalától és az igényektől.

A személyes (humán) szolgáltatások széttagoltak, hézagosak.

Mindez indokolja egy egységes szociálpolitikai irányítási rendszer (és koncepció) kidolgozását.

A szociálpolitika területi irányításának korszerűsítése szükségessé teszi a megyei és helyi tanácsok funkcióinak újrarendezését, önállóságuk növelését, szervezeti rendszerük megújítását, a munkamegosztás fejlesztését a hozzájuk tartozó szociális intézményekkel, a terület munkáltatóival. A korszerűsítésben azt az elvet indokolt erősíteni, hogy a családok, az egyének sokirányú szociális szükségletei kielégítésének, a hátrányok mérséklésének színtere egyre inkább a település, a lakókörnyezet legyen.

A bővülő szociális tevékenység lakóhelyi szinten is indokolja a különböző érdekek érvényesítési feltételeinek szélesítését, valamint a helyi társadalmi szervezeteknek, a lakosság különböző rétegeinek fokozottabb részvételét a családsegítő központok és a helyi tanácsok munkájában.

MEGJELENT A REFLEKTOR 1986/2. SZÁMA

JEGYZET

A kiadásért felel az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya
Szikra Lapnyomda, Budapest (86–3608)

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

A szociálpolitika mint a társadalompolitika része társadalmi viszonyaink fejlesztésének egyik színtere és egyben társadalompolitikai céljaink valóra váltásának: a létbiztonság megőrzésének, az esélyegyenlőség feltételei javításának, a közteherviselés arányosabbá tételének, a demokratizmus erősítésének meghatározó eszköze.

Természetesen a szociálpolitikán kívül, az elosztás egyéb területein is érvényesülnek szociális érdekek – a minimális bérek garantálásában, egyes cikkek és szolgáltatások árának támogatásában, adókedvezményekben stb. A szociálpolitikai feladatokat tehát nem lehet csak szociálpolitikai eszközökkel megvalósítani, azt folyamatosan össze kell hangolni az elosztás egyéb eszközeivel, valamint meg kell teremteni a szociálpolitika keretében nyújtott különböző ellátások összhangját is.

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

86
9

GONDOLATOK A NEMZET ÉS A MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÉRŐL

BERECZ JÁNOS TANULMÁNYA

Megjelent a Társadalmi Szemle 1986 6. számában

Társadalmunkban érzékelhetően erősödik az érdeklődés nemzeti, különösen pedig a huszadik századi történelmünk iránt. Némely jelzések alapján úgy tűnik viszont, hogy – az egyes kérdésekkel kapcsolatos élénk kíváncsiság mellett is – mérséklődött a munkásmozgalom története iránti érdeklődés. Többek között ennek tulajdonítható, hogy esett azoknak a könyveknek a száma, amelyek kifejezetten a munkásmozgalom történetével foglalkoznak, csökken a *Párttörténeti Közlemények* című folyóirat példányszáma.

Úgy tűnik, mintha ezt a jelenséget erősítené meg az, hogy az egyetemi oktatásban a magyar munkásmozgalom történetének önálló témaként való oktatását felváltja a *Magyarország történelme 1918–1975* című tantárgy. Ez utóbbira már a burzsoá propaganda is felfigyelt. A *Magyarország története a XX. században* című kézikönyv megjelenésével kapcsolatban arról kezdett elmélkedni, hogy új irányzatként háttérbe szorult a „párttörténet", és „átértékeltük" történelmünket.

Nyilvánvaló, hogy a vázolt jelenségek olyan lényegi összefüggéseket is takarnak, amelyeket gondosan elemeznünk kell, és késedelem nélkül fel kell tárnunk. Ha ezt nem tesszük meg, akkor a jelenség szintű észlelésekből könnyen parttalan viták és szélsőséges következtetések kerekedhetnek, amelyek nem segítik – különösen a fiatalok – helyes történelemszemléletének formálását.

Éppen ezért rendkívül fontos, hogy a valóság iránti tisztelettel és elfogultságtól mentesen vizsgáljuk meg: miként függ össze a nemzet és a munkásmozgalom története Magyarországon a XX. században. Az elemzéshez az az általánosítható felismerés nyújtja a kiindulási alapot, hogy a munkásmozgalom-történet szerves része a nemzet történelmének, egyúttal a munkásmozgalom történetének vannak belső törvényei, sajátosságai a nemzet történetéhez való viszonyában. Lehetnek azonban – és vannak is – olyan történelmi időszakok, amikor a kettő oly mértékben fedi egymást, hogy csak a reakciós erők mozgásának története feszül szembe a munkásmozgalom és a nemzet történetével. Ebben az esetben viszont a munkásmozgalom és a reakciós erők mozgása – mint az osztályharc története – ugyanannak a történelemnek a két oldala.

A nemzet és a munkásmozgalom története egybeesésének és különbözőségének dialektikája konkrét megnyilvánulásait leginkább népünk életének XX. századi sorsfordulóit elemezve vehetjük szemügyre.

Az első ilyen fordulópont az 1918–1919-es időszak. Nem vitatható, hogy Magyarországon akkor forradalmi helyzet volt. A for-

radalom először nemzeti demokratikus, polgári demokratikus, majd proletárforradalommá fejlődött, és létrehozta az első munkáshatalmat. Ebben az időszakban a hazai történések, a mozgásban lévő tömegek végig *hármas* nyomás alatt voltak. Az *egyiket* a nemzetközi imperializmus, a *másodikat* az általa erősen támogatott belső reakciós erők fejtették ki. A *harmadikat* pedig az úgynevezett történelmi Magyarországon jelen lévő nemzetiségek nemzeti felszabadító harca, függetlenedési törekvései jelentették. Mivel ez utóbbi *nemzeti érzelmében érett, társadalmi tartalmát tekintve polgári jellegű mozgalmakból állt,* ezért a reakciós és imperialista tényezők minden alkalommal ki tudták használni a haladóbb, a proletár forradalmi mozgalommal szemben.

A magyar polgári demokratikus erők a társadalmi és a nemzeti felszabadulást, a munkásmozgalom és a nemzet törekvéseinek egyesítését nem tudták megoldani. Csődjük akkor vált elkerülhetetlenné, amikor megkapták az Antant ultimátumát, a Vyx-jegyzéket. Ezzel a nemzetközi imperializmus világossá tette, hogy támogat minden olyan nemzeti fordulatot, amely szemben áll a magyar forradalommal. A polgári erők ennek hatására kénytelenül csődöt jelentettek, és a felvilágosult politikai személyiség, *Károlyi Mihály* révén átadták a hatalmat a forradalom végrehajtására már érett munkásosztálynak. Az érettséget az is bizonyítja, hogy a munkásosztály két pártja, a kommunista párt és a szociáldemokrata párt egyesült.

A Magyarországi Tanácsköztársaságban létrejött a proletárforradalom és a nemzeti ügy szerves kapcsolata, *összefonódott a nemzet és a munkásmozgalom története.* A forradalmi munkásmozgalom a magyar nép igazi képviselőjévé és ügyének megvalósítójává vált. Ennek az ügynek volt kiváló képviselője – a történelmi lehetőséget felismerő politikus, a magyar hazafi és internacionalista – *Kun Béla.*

A hatalmat elvesztő úri magyarság soha nem bocsátotta meg a munkásmozgalomnak, különösen forradalmi szárnyának, hogy egy adott nehéz történelmi pillanatban csak ő volt képes osztályérdekét és a nemzet érdekét egyeztetni, együttesen képviselni. Erre a feladatra a feudálburzsoázia képtelennek bizonyult. Ezért is lett alapvető törekvése, hogy kiiktassa a magyar történelemből dicstelenségének tanúit.

A földbirtokosok és tőkések, amikor az idegen katonaság fegyveres intervenciója segítségével ismét magukhoz ragadták a hatalmat, egyik legfőbb feladatuknak tekintették, hogy minden átkukat a proletárhatalomra és annak vezetőjére, Kun Bélára szórják. A forradalom leverését követő huszonöt ellenforradalmi évnek – amit Horthy-korszaknak is neveznek – az egyik jellemzője éppen a Tanácsköztársaság vezetőinek gyalázása volt.

1918–1919-ben lelepleződött a magyar uralkodó körök gyávasága, és bebizonyosodott, hogy hatalmuk visszaszerzése érdekében képesek *elárulni a nemzeti ügyet.* Nem egyedülálló jelenség ez; más népek történelmében is előfordult már, hogy a kizsákmányoló osztályok saját hatalmuk védelmében feláldozták a nemzeti érdeket. A tanúk likvidálásával, rágalmazásával sem tudták azonban eltakarni mindezt. Követke-

zésképpen a mai történelmi értékelésekben semmilyen vonatkozásban sem kaphatnak felmentést. Ezért is érthető, hogy ennek az időszaknak a feltárásában nem bontakozott ki túlságosan sok irányzat. E korszak megítéléséről kevés vitánk van. S az, hogy ezután lesz-e, nemcsak az álláspontoktól, hanem a további kutatásoktól is függ.

Más a helyzet *a második fordulóponttal,* a fasizmus magyarországi berendezkedésével, a Horthy-korszak értékelésével kapcsolatban. Az többé-kevésbé mindenki számára kétségtelen, hogy *a Horthy-korszak egésze munkás- és nemzetellenes volt. Születése és pusztulása különösen tele van árulással és gyávasággal.* Az uralkodó körök – kevés kivételtől eltekintve – az utolsó pillanatban sem tudtak lemondani osztályérdekeikről, hogy alárendeljék azokat a nemzet jövőjének. Oly mértékben ellenforradalmi és haladásellenes volt a rendszer vezető magja, hogy félt a felszabadulás teremtette új helyzet lehetőségeitől. Természetesen ez elsősorban osztályvakságából ered. (Megjegyzendő: nem minden burzsoá uralkodó osztály volt ennyire vak, mint a magyarországi.) Ennek az időszaknak a történeti értékelése összetettebb az elözőnél, s több felfogásbeli tendencia is kialakult. A legjellemzőbbek közül az egyiket *„mentegető"*-nek nevezhetjük. *Az árnyaltság jogos igénye mögött ugyanis több lényeges területen mentegetik a történteket.*

Az *egyik,* ezzel kapcsolatos érv, hogy a Horthy-rendszer mégiscsak fellépett a nemzet nevében, nemzeti képviseletet öltött magára: ez valóban így volt. Tette ezt azonban az Antant segítségével, az intervenciósok szuronyaira támaszkodva. Uszító, soviniszta politikát folytatott, más népek gyűlöletére nevelt. Nem fogadható el mentségül, hogy a szomszédos országok kormányzatai is hasonlóan jártak el. Igaz, a zászlósurak fennen lobogtatták a nemzeti relikviákat: az ezeréves Magyarország és nem létező alkotmányának ködösítő eszményét; március 15-ét, amikor a nemzet tele volt lelkesedéssel és szeme csillogással; október 6-át pedig, amikor könnyezett. Mindezzel szellemileg mérgezték a magyar nép alapvető tömegeit, a dolgozókat, hogy elszigeteljék őket a forradalmároktól, és valójában nem gondoltak a nemzet jövőjére, nem törődtek az utódállamokba szakadt magyarsággal. A velük való törődés elsősorban a kiegyezést és az együttműködést követelte volna a szomszéd államokkal. Az ellenforradalmi rend sovinizmusa azonban ennél erősebb volt, és fenyegette a szomszéd országok biztonságát.

A *másik* érv, ami a mentegetés alapjául szolgál, az, hogy a rendszer lehetővé tette az uralkodó osztály egyes csoportjainak, hogy váltógazdaságban kormányozzanak; vagyis látszólagos demokratikus formákat teremtett, választásokkal és parlamenttel. Ez valóban megvolt. A rendszer lényegén azonban egyik kormány sem változtatott, mindegyik ugyanazt a politikai erőt képviselte.

Elhangzik, hogy legálisan működhetett a szociáldemokrata párt. Elfelejtik azonban hozzátenni azt a tényt is, hogy ennek nagy ára volt. A Horthy-rendszer mindenekelőtt a munkásmozgalom forradalmiságának levezetésére

és elszigetelésére engedte legálisan működni a szociáldemokrata pártot. Ne felejtsük el, hogy először tervszerűen és kegyetlenül leszámolt a munkásmozgalom legjobbjaival, s mellettük több mint 40 ezer embert internáltak és mintegy 100 ezernek kellett elhagynia az országot. Ezek után a munkásmozgalom egyik szárnyának legalizálása nem más, mint annak biztosítása, hogy a mozgalom egészét ellenőrzés alatt tartsák. Ha ugyanis a munkásmozgalom minden megmozdulását elfojtják, akkor a rendszer uralkodásának teljes ideje alatt feszült lett volna a helyzet az országban.

Az sem mellékes körülmény, hogy az MSZDP legalitásának engedélyezése az ellenforradalmi rendszer nemzetközi legitimációjának is előmozdítója volt. Kétségtelen, hogy a legalizálással bizonyos lehetőségekhez jutottak az ellenzéki és a forradalmi erők is. Lehetővé vált, hogy működjenek, szóhoz jussanak, védjék a munkásosztály érdekét. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a szociáldemokrata párt a munkásmozgalom iskolája volt, ezreket nevelt és juttatott el a Horthy-rendszer bírálatához, vagy éppen cselekvésre sarkallt.

A kommunista pártra a valódi fenyegetést a fasisztoid kormányzat elnyomó gépezete jelentette. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a hatóságok időről időre felgöngyölítették az illegális kommunista mozgalom egy részét, vezérkarát, számtalan esetben elpusztítottak vagy hosszú börtönbüntetésre ítéltek kommunistákat. Minden alkalommal felidézték a „prolidiki veszélyét". Ez egyben figyelmeztetésül is szolgált a legális munkásmozgalom vezetőinek, hogy ne engedjék soraikban tevékenykedni a forradalmi munkásmozgalom képviselőit. Ma már nyilvánvaló, hogy a megalkuvásokért nemcsak a legális munkásmozgalom vezetői felelősek, hanem az a történelmi szituáció is, amelyben az ellenforradalmi uralkodó osztályok tudatosan zsarolták őket. Ez utóbbi megállapítás természetesen nem vádaskodás, de felmentést sem adhat, csak annak alátámasztására szolgál, hogy sokoldalúan, összefüggéseiben kell elemezni az akkori viszonyokat. Nem elegendő azt mondani, hogy bizonyos parlamenti játékokra lehetőséget adott a rendszer. Ugyanis a forradalmi munkásmozgalommal szembeni rágalmazó, gyűlöletet keltő ideológiai gyakorlata és politikai manőverei hosszú ideig, még a felszabadulás után is hatottak a magyar társadalomban.

Már többször felmerült a kérdés, hogy milyen alapon értékeltük a Horthy-rendszert fasiszta jellegűnek? Az még ugyan nem érvelő válasz, de igaz, hogy a fasiszta uralomnak is többféle gyakorlata alakult ki, és nem mérhetjük csak azzal, hogy egyes rendszerek „szelídebbek" voltak, mint a hitleri fasizmus. A Horthy-rendszer fasisztoid jellegét az bizonyítja, hogy brutális elnyomást gyakorolt minden forradalmi erővel szemben, és durva uszítást folytatott minden haladó eszme ellen. A magyarországi finánctőke hol nyíltabb, hol burkoltabb diktatúrája volt, sajátos vonással bővítve az általános képletet: az agrártőke is részesült a hatalomból, hiszen az ország agrárjellegű volt. Ezzel együtt politikai magatartását és ideológiai tevékenységét a faji uszítás, a kulturális szempontból elmaradottnak minősített népekkel szembeni gyűlöletkeltés

jellemezte. A rendszer már a kezdetkor bevezetett numerus clausustól az antiszemita uszítás fokozásán át, eljutott a deportálásig, százezrek likvidálásáig.

A dolgozó népet – a parlamentarizmus látszata ellenére – durván kirekesztették a hatalom minden szférájából, számottevő tulajdont nem birtokolhatott, kulturális elmaradottságban tartották, és leplezetlen kizsákmányolás gyötörte életét. Nem mi, a kor értékelte a hárommillió koldus országának Magyarországot. E reakciós politika számára – a történeti tények alapján – nem adható felmentés, és nem érdemli meg a mentegetést.

Érzékelhető tendencia *a „kisajátító" történelemfelfogás,* amely a korszak értékelésében megjelent. A felszabadulás előtt elsősorban politikai szemléletként született, a felszabadulás után pedig a forradalmi munkásmozgalom fényében élt tovább. Ez a tendencia *egyrészt* a Horthy-korszak huszonöt éve alatt *csak a forradalmi munkásmozgalmat tartotta becsületesnek és nemzethez hűnek.* Ezért az időszak történelmét elsősorban az illegális kommunista mozgalom történetén keresztül szemlélte. Ebből eredt az a felemás szemlélet, amelyben *nem kapott kellő súlyt azoknak a népi, demokratikus és progresszív erőknek a tevékenysége, története, amelyek a nemzeti ügy érdekét képviselték és számos feladatát szem előtt tartva* kétségtelenül jelen voltak a Horthy-korszakban, ébren tartották a haladás ügyét, foglalkoztak a parasztság, a munkásság sorsával, sőt néhány esetben sikerült nyilvános fellépési lehetőséggel is élniük a rendszer leleplezésére.

Másrészt ennek a kisajátító történelmi szemléletnek a következtében a forradalmi munkásmozgalom szempontjából gyanús lett minden olyan erő, amely legálisan tudott működni a Horthy-időszakban, sőt gyanússá váltak azok a tudományos, kulturális eredmények is, amelyeket népünk legjobbjai (de nem a rendszer!) ebben az időszakban elértek. Ezzel jelentős mértékben akadályozták a Komintern VII. kongresszusa által elindított történelmi fordulat végigvitelét, ami a népfront létrejöttét, a forradalmi munkásmozgalom, a legális munkásmozgalom, a népi, a demokratikus és az egyéb progreszszív erők összefogását jelenthette volna.

Az is tény, hogy a magyar forradalmi munkásmozgalom, különösen az emigráció egyre gyengülő hatást gyakorolt a magyar társadalomra. Ezt a felszabadulás után is lehetett érezni, hiszen az elszigetelésre való törekvés elég mély gyökerekből táplálta a magyar társadalomba a forradalmi mozgalom elleni gyanút, a kommunisták rágalmazását.

E szemlélet és a torz következtetések segítettek *a Rákosi–Gerőklikknek az – egyébként jogos – éberség indokolatlan felfokozásában, a gyanakvó szemlélet elültetésében.* Tovább mélyítette az ellentmondást és a tragédiát az, hogy időközben Kun Bélát árulónak minősítették, és ez szinte összecsengett a fehérterror korszaka történészeinek értékelésével, azzal a szóhasználattal, amely szerint a Magyar Tanácsköztársaság elbukott – s nem leverték, ahogyan a valóságban volt. Ez lehetőséget adott arra is, hogy *Rákosi, Gerő* és csoportjuk 1919-et kisajátítsák, mintha az igazi vezetők akkor ők lettek volna.

Az értékelések *harmadik* irányzata szerint a Horthy-rendszer huszonöt évéről az előzőekben ismertetett álláspontokkal szemben *árnyaltabb elemzésre van szükség.* Megerősíthetjük: ez igaz, mert minden történeti időszakot árnyaltan, a maga valóságának a teljes feltárására törekedve kell értékelni. Az árnyaltabb értékelés azonban nem lehet „szerecsenmosdatás". Fel kell tenni a kérdést: mi befolyásolta ebben az időszakban a nemzet sorsát?

Elsősorban az uralkodó osztályok törekvései, céljai, kormányzati módszerei és gyakorlati tevékenysége. E tényezők döntő többségükben negatívan alakították a nemzet életét.

Haladó szellemben befolyásolták azonban mindazok a népi, progresszív, demokratikus erők, amelyek legálisan vagy illegálisan dolgoztak, működtek. Tőlük nem vitatjuk el, hogy a progressziót képviselték, s bizonyos kezdeményezéseik eljutottak a nép szélesebb rétegeihez is. Ezek érdemek, és ezért elismerés jár.

A harmadik tényező, a forradalmi munkásmozgalom – éppen az uralkodó osztályok saját szempontjából eredményes hatalomgyakorlásának módszerei következtében – ebben az időszakban időről időre változó hatást gyakorolt a nemzet sorsára. Ki kell emelni a második világháború alatt létrejött, népfrontra épülő mozgalmakat, a Magyar Történelmi Emlékbizottságot, s a függetlenségért küzdőket 1944-ben egyesítő Magyar Frontot. Nem lehet azonban csak a forradalmi munkásmozgalom, csak a kommunista mozgalom története oldaláról áttekinteni, megérteni ezt a korszakot.

Az utóbbi években egy nagyon sajátos ellentmondás épült arra a törekvésre, hogy a történeti korszak megítélésében az árnyaltabb történelemszemlélet érvényesüljön. Egyes memoárírók visszaemlékezéseikben felmentik vagy megpróbálják felmenteni a nemzeti tragédia okozóit. Szentimentális és romantikus keretekbe helyezik el a kort. A haladó mozgalmak egyes képviselői viszont visszaemlékezéseikben gyakran indokolatlan egyoldalúsággal leplezik le a munkásmozgalom „egyoldalúságát", tévedéseit, szektásságát. Ez pedig deheroizálja azt is, ami történelmi tett, hősiesség és humanizmus volt. Az egyik irányzat képviselői tehát demokratikus, nemzeti ruhába öltöztetik, a másiké pedig lemeztelenítik az elődöket. Ez az ellentmondás nem viselhető el tartósan. Hovatovább ugyanis a forradalmi munkásmozgalom eltűnik a Horthy-korszak történetéből, mint hogyha csak a társadalmi mozgások perifériáján vagy csak az emigrációban létezett volna.

Korábban a nagy munkásmozgalmi családok visszaemlékezéseit hallhattuk, olvashattuk, most pedig azokét az idős emberekét, akik maguk sem tagadják, hogy a volt uralkodó osztályhoz tartoztak, s akik elmondják azokat a „szenzációs" dolgokat, amelyek ismeretével aligha érdemes a mai fiatal generációkat terhelni. Kétségtelen, hogy szépen és jól éltek, magyaros ruhában jártak, kardot viseltek az oldalukon, és mindennap elmondták a „hiszekegyet". Nem erre emlékezve kell formálnunk közvéleményünket, nem is ebben rejlik a szenzáció a Horthy-korszak történetéből!

Ezek az illúziókkal terhelt tö-

rekvések ártalmasak a szomszédainkkal való kapcsolatokban is. Erre alapozva mondhatják egyikmásik országban, hogy nálunk nosztalgia van, és teret nyer a nacionalizmus, s van, ahol ezt irredentizmusnak minősítik. Szükségtelen ilyen támadási felületeket felkínálnunk. Nem ellenezhető, hogy a középiskolai történelmi atlaszban megjelenjenek történelmi térképek. Teljesen szükségtelen azonban közzétenni a horthysta agitációt tartalmazó térképcsoportot, amely azt ábrázolja, hogy ha Franciaországgal, Angliával, az Egyesült Államokkal úgy bántak volna, mint 1920-ban velünk, akkor mekkorák lennének ezek az országok. Ami történelmi tény, azt vállalni kell. Ami azonban akkor azért készült, hogy a nemzetben gyűlöletet keltsen a szomszédokkal szemben, azt ma visszahozni éppen olyan ártalmas, mint amilyen annak idején volt. Ezért az irodalmi, történeti művekben, visszaemlékezésekben és ezeknek a tömegtájékoztatásban történő népszerűsítésében a valóban sokoldalúbb, a minden szempontból árnyalt megközelítésre kell törekedni, és ezt is kell megkívánni.

A következő, harmadik fordulópont 1945. A felszabadulás és az azt követő évek értékelése is több áramlatot hozott létre.

A felszabadulás utáni első években a *munkásosztály* nagy harcban kivívott *győzelmét írhatta meg történelmében.* Joggal tehette, mert élve a katonai felszabadítás teremtette lehetőségekkel, időnként éles politikai küzdelemben, a demokratikus pártokkal szövetséges kommunista párt irányításával kivívta a társadalmi felszabadulását is. A nemzet társadalmi haladásáért folytatott harcban nagy tömegek vettek részt, s ennek során megváltoztatták a hatalom jellegét, megteremtették a munkásosztály hatalmát.

A forradalmi folyamatban azonban egy szűkebb csoport egyre nagyobb aktivitással, fokozatosan kisajátította a hatalom gyakorlását. A Rákosi–Gerő csoport a történelmi folyamatot annak valóságát is eltorzítva ábrázolta, ugyanis elsősorban a maga igazolására gyűjtötte, súlypontozta a tényeket, az eseményeket.

Amikor aztán az „elméleti" értékű következtetéseket is alá akarták támasztani történelmünk eseményeivel, akkor olyan tételeket torzítottak el, majd használtak fel, mint a „szalámi taktika" gyakorlása az egyesülésben részt vett szociáldemokratákkal szemben. Vagy vegyük annak a megállapításnak a kritikátlan alkalmazását, amely szerint az ellenség saját sorainkba is beépült, így elsősorban magunk között kell keresni; vagy hogy az osztályharc törvényszerűen éleződik a szocializmus építésének időszakában. Károkat okozott ez népünk történelmének és a történetírásnak egyaránt.

Ezt követte a valóságra való rádöbbenés néhány éve. 1953 és 1956 között politikai válság volt az országban, miközben a hatalmi harc is kibontakozott. Ez a harc részben a vezetésen belül folyt, de kiegészült a vezetés és a fokozatosan ellenőrizhetetlenné váló nyilvánosság, illetve az egyre aktívabb illegális ellenséges erők szembenállásával. A forradalmi munkásmozgalomban nevelkedettek egy része a hatalom kisajátítása következtében elvesztette a

bizalmat, mások hiányában voltak realitásérzékünknek, és lényegében elárulták a munkásosztály ügyét. A megtévedtek, megtévesztettek kijózanodásához is idő és tapasztalat kellett.

Ennek a történelmi időszaknak az értékelésében fellelhető egy másik tendencia is. Megjelentek a „mindenáron igazat" kereső írások. Szerzőik két alaptételből indulnak ki. Az egyik tétel szerint a felszabadulás után a helyzet nem volt forradalmi. Elsősorban nemzetközi okok – egyrészt „a ránk nehezedő külső nyomás", másrészt pedig az imperialista háborús veszély – miatt „elsiettük" a forradalmat. Másik kiindulási pontjuk, hogy az előbbi következtében tisztességes polgári-demokratikus erőket számoltunk fel. Ez annak az igazolására is szolgál, hogy a forradalmi mozgalommal szemben nem is voltak összeesküvések. A Horthy-Magyarország politikai vezetésének itthon maradt képviselői megjuhászodtak, és a hatalmukat vesztett urak, a csendőrök és a fasiszta elemek „demokratizálódtak".

Eme álláspont szerint a kisgazdapárt teljes egészében a legdemokratikusabb párt volt akkor. A szociáldemokrata párt ugyanis mindig munkáspárt is volt, a parasztpárt pedig szektás: a kasza mindig a kézben. A kisgazdapárt képviselte tehát ebben az időszakban az országban a demokratikus nemzeti ügyet. Itt a *mentegetés* szemmel látható. A mentegetés mögött pedig a politikai pluralizmus intézményrendszere iránti nosztalgia húzódik meg. Kétségtelen, hogy a demokratikus pártok gyors elsorvasztásával hibát követett el a Magyar Dolgozók Pártjának vezetése. De az is igaz, hogy az évekkel később adódott történelmi helyzetben tucatszámra alakított pártok a „múlt időt", a társadalmi reakciót képviselték, az új keletű ellenforradalmat szolgálták. A történelem nem az ismétlések egymásra halmozása; egy hibás lépést nem lehet helyrehozni rossz, ártalmas cselekedettel.

A marxista történetírás, különösen az utóbbi időben, igyekszik *sokoldalúan értékelni* ezt az időszakot. Ennek lényege először is az, hogy Magyarországon 1945 után társadalmi forradalom zajlott le, amely a második világháború során kialakult társadalmi válság talaján bontakozott ki, a fasizmus szétzúzásával gyorsult fel. A folyamat elején a szocializmus még nem volt közvetlen cél. A szocializmus jelszavát a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa 1946. szeptember végén fogalmazta meg, amikor nagyon helyesen úgy foglalt állást, hogy ez a szocializmus majd épít a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom tapasztalataira, de magyar földön termett, magyar viszonyokhoz szabott szocializmus lesz. A forradalom alulról és felülről egyszerre zajlott, mindkét helyen működtek azok az erők, amelyek előrelendítették. Ezért az osztályharc közvetlen hatalmi harccá is alakult, hiszen a munkásmozgalom képviselői benne voltak a kormányzatban, a hatalomban. Némelykor ez téveszt meg egyeseket, hiszen a külsőségeken keresztül a hatalmi harc általában nem tűnik osztályharcnak. A tömegek aktivitása egyes szerzők számára másodlagossá válik, pedig a hatalom sáncaiban is értük folyt a harc. Történelmi tény, hogy a hatalom végül is a munkásosztály, a dolgozó nép ke-

zébe került, és a tulajdonviszonyokat is ő határozta meg.

Jelentős, minőségileg új folyamatot indított el a kulturális forradalom. Az egész nép előtt kinyitotta a kultúra várának kapuját, ez tagadhatatlan. Ez a forradalom vitte be a dolgozó tömegek gyermekeit az egyetemre, nevelte fel azokat a kutatókat is, akik most csak a kétségtelenül meglevő foltokat keresik közelmúltunkban.

Tehát az osztályharcban voltak forradalmi eszközök és voltak hatalmi eszközök, amelyeket forradalmian alkalmaztak. Hozzá kell tenni, hogy ha a forradalmi erők nem élnek a hatalmi eszközökkel, velük szemben akkor is alkalmazzák azokat azért, hogy ne kerüljenek döntő tényezőként a hatalomba, és ne tudják megváltoztatni a tulajdonviszonyokat. Ezt a történelem korábban is, azóta is sokszor igazolta. A hatalom gyakorlásában a torzulás nem a munkásmozgalom lényegéből fakadt, hanem az elvek megsértéséből, a hatalomnak egy szűk csoport által történt kisajátításából. A hatalom ilyen birtoklása idegen a munkásmozgalom természetétől és a lényegétől, ellentétben van történelmi hivatásával.

A megtisztulás és a megújulás a munkásmozgalom bázisán indult meg. Nem *Mindszenty* és nem a revizionista talajra csúszott baloldaliak hirdették meg ennek programját. Ezt a programot 1953-ban és 1956-ban, s úgy adódott, hogy 1956-ban kétszer is, júliusban és decemberben a párt, a kommunisták fogalmazták meg.

Ha áttanulmányozzuk a burzsoá történetírást és a sajátunkat, akkor azt tapasztaljuk, hogy a burzsoázia sohasem ábrázolta történelmét olyan kíméletlen őszinteséggel, mint amilyenre mi képesek vagyunk. De az nem segít, ha a munkásmozgalom történetét olyan megvilágításba helyezzük, mintha az csupán kegyetlenségek sora lett volna! A mi realizmusunk nem lehet önlejárató, a mi objektivitásunk megköveteli a marxista osztályszemléletet, a mi elfogulatlanságunk nem lehet illúziókergetés. A történelmi ábrázolás nem lehet szépségtapasz a társadalom önismeretén, éppen ezért a haladó irányú mozgásokat, korszakos eredményeket tudatosítani kell, és nem fanyalogni fölöttük. A bírálatot persze el tudjuk fogadni, ha az a célja, hogy tanuljunk belőle, s ne kövessük el még egyszer a hibákat, de az öncsonkító vájkálásnak, a munkásmozgalom deheroizálásának nem adhatunk helyet. A forradalmat megkérdőjelező politikai állásfoglalásnak a történelemtudomány sem adhat teret.

A felszabadulás utáni időszakban a nemzet története és a forradalmi munkásmozgalom története rendkívül közel került egymáshoz, de ez utóbbi nem fogta át az egész nemzet történetét. Nagyobb tapintattal, tisztelettel és elismeréssel kell tehát bánnunk azokkal a demokratikus erőkkel, amelyek részben tudatosan, részben a történelmi kényszer felismerése folytán, bekapcsolódtak az új Magyarország építésébe.

A negyedik fordulópont az 1956 körüli időszak. Ennek értékelésében is több tendencia van jelen napjainkban.

- Az első képviselői közé tartoznak azok, akik az úgynevezett forradalom nézetének a hívei. Közöttük két réteggel találkozhatunk: az *egyik* az osztályellenség,

amely kívül rekedt a hatalmon, és az országból is eltávozott. Ezt sohasem bocsátja meg nekünk. Az ő körükben ünneplik az évfordulókat, érzelmes visszaemlékezéseket írnak a „hős magyar ifjúságról", a „népi-nemzeti felkelésről". Meg lehet érteni őket abból a szempontból, hogy helyzetüknél fogva másra nem is lehetnek képesek, de lassan teljesen kikopik kezükből ez a kapaszkodó.

• A *másik* az úgynevezett ellenzéki-ellenséges nézőpont. Képviselőinek megnyilvánulásai a következőkben foglalhatók össze: mai magatartásukhoz sehol nem találhatnak történelmi bázist, csak 1956-ban. Ha 1945 előttre nyúlnának vissza, akkor az osztályellenség meztelen képviselőivé vedlenének. De nem vethetik el teljesen az 1945–1953 közötti időszakot sem, mert enélkül megfoghatatlan lenne 1956. Tehát történelmi kiindulópontjuk csak az lehet, hogy 1956 nemzeti forradalom volt. Ebből bontják ki gondolataikat, törekvéseiket, céljaikat. *Lelkük mélyén szovjetellenesek, a nemzeti kérdésekben pedig nacionalisták.* Az elsőt bevallani nem tartják illőnek, a másodikat pedig megpróbálják a magyar nemzetiségek sorsával összefüggésben felhasználni valami új nemzeti egység kialakítására, nyilvánvalóan a forradalmi munkásmozgalommal szemben.

Táplálkozik ellenzéki-ellenséges nézőpont abból is, hogy az 1956-os kibontakozás lehetséges programját *polgári demokratikus irányban eltorzítja.* Az európai kulturális fórum időszaka alatt megfogalmazták az erre épülő saját, napjainkra vonatkozó polgári demokratikus programjukat is. Nézeteik valójában a mérsékelt hangú nyugati propaganda eszközrendszerébe illeszkednek. A mai nyugati polgári propaganda velük akarja hitelesíteni az 1956-os események körül kibontakozó szándékait. A szélsőséges reakcióval ma már nem nagyon tart kapcsolatot ez a propaganda, mert az 1956 óta eltelt 30 év kompromittálta azt. Ezzel számolnak kénytelen-kelletlen, s ezért tartják szükségesnek, hogy új hangon szóljanak 1956-ról. Ehhez szállít gondolatokat, tanulmányokat, konfliktusokat az úgynevezett belső ellenzék. Köréből senkivel sincs okunk közösködni, újat sem tudnak a számunkra mondani, hiszen a folyamatokat, történéseket, az ezekkel összefüggő dokumentumokat mi jobban ismerjük, mint ők.

• Napjainkra jelentős mértékig veszített erejéből és bázisából az az irányzat, amely csak az ellenforradalom leleplezésére összpontosított, csak az ellenforradalmat vette észre abban az időszakban. Elsősorban azért szűkül e bázis, mert nem kap választ a legfontosabb kérdésre. Ez az irányzat nem tud választ adni arra, hogy ha *csak* ellenforradalom zajlott abban az időszakban, akkor hogyan kell értékelni a tömegek viselkedését. Nincs válasz arra a kérdésre sem, hogy miként kell értékelni a követelések jelentős részét, főleg azokat, amelyek a kibontakozás, a konszolidáció és egészében az elmúlt 30 év folyamataiban lényegében megvalósultak. S hiányzik a válasz arra a kérdésre is, hogy miképp jött létre az ellenforradalom. Az ugyanis nem válasz, hogy akcióba lépett az imperializmus és akkora felfordulást vitt véghez, amelyben csak jelentős külső segítséggel sikerült rendet teremtenünk. E sor meg-

válaszolatlan kérdés miatt szűkül eme irányzat bázisa; nosztalgikus mozzanatokkal itt is találkozhatunk. Mi összetettebb, árnyaltabb, minden tényezőre kitérő értékelésre törekszünk.

• A marxista igényű értékelés első következtetése, hogy a munkáshatalom elleni *fegyveres harc teljes mértékben ellenforradalom és ideológiai gátszakadás is volt.* Függetlenül attól igaz ez, hogy azok között, akik fegyvert fogtak a kezükbe, lehettek és voltak becsületes fiatalok is. Ennek az egész harcnak a jellegét azonban a cél határozta meg. Ez pedig a munkáshatalom megdöntése, a tulajdonviszonyok és a nemzetközi rendben elfoglalt helyünk megváltoztatása volt. Ezért minősült ez a törekvés szocialistaellenesnek, munkáshatalom-ellenesnek, amely sértette és veszélyeztette a szocialista közösség biztonságát. Ebben az esetben nemcsak a fegyveres harcról van szó, hanem azokról is, akik a hatalom vagy a kormányzás sáncaiba jutva, 1956. október 29-től fokozatosan, politikai és kormányzati eszközökkel is próbálták ezeket a célokat megvalósítani. Megkísérelték nacionalista, szovjetellenes és antikommunista alapon kiragadni a Magyar Népköztársaságot a szocialista közösségből, teret adni minden olyan erőnek a társadalomban, amely természetét, tartalmát tekintve a munkáshatalom ellen volt. Így egészében ez az időszak – október 23-tól november 4-ig – nem értékelhető másként, csak ellenforradalomként. A mai ellenzék egy része éppen ezért kötődik 1956-hoz nosztalgikusan, mert ugyanazokat a törekvéseket tűzi zászlajára, mint a három évtizeddel előtte járók.

Szakítanunk kell azokkal, az egyes értelmiségi körökben megjelenő illúziókkal, amelyek szerint lehetett volna akkor valamiféle demokratikus átalakulás is. Először is „nemzeti-kommunista" kibontakozásról szó sem lehetett, mert annak nemcsak társadalmi, hanem politikai bázisa sem volt meg. A baloldal az illegalitás vagy az ellenforradalmi erők elleni aktív fellépés lehetőségével foglalkozott, a jobboldalnak pedig már nem volt szüksége „nemzeti-kommunista" fejleményekre. Polgári-demokratikus kibontakozás sem lehetett, s nemcsak azért, mert nem volt hagyománya, hanem azért sem, mert nem voltak olyan társadalmi erők, amelyek vezérelni tudtak volna egy polgári demokratikus fordulatot. *Egyedül némely értelmiségi körök bíztak abban, hogy valami ilyesmire van lehetőség, mert a nép hallgat majd útmutatásaikra, verseikre és novelláikra, hiszen szépen hallgatott rájuk akkor is, amikor kitették a ládákat a terekre* és ráírták, hogy az áldozatok hozzátartozóinak, s azokba csak beletették a pénzt, de nem lopták el. Ilyen illúziók és történetek színesíthetik a történelmet, de nem befolyásolják. A politikai erők mozgását, mint minden korszakban, ekkor is, elsősorban az határozta meg, hogy kinek a kezében volt fegyver. Vaknak, politikailag kiskorúnak kell lenni ahhoz, hogy valaki elfogadja ezeket az illúziókat olyan időszakban, amikor lábbal akasztottak, szíveket vágtak ki, és Mindszenty hirdette a „jövő" programját.

Ebben az időben a történéseket a magyar tömegek aktivitása is befolyásolta. Erről beszélni csalókának tűnhet, mert az alapvető, nagy tömegek nem mozdultak, a sztrájkot is sokféle körülmény

idézte elő, sok embernek a passzivitását vagy félelmét fejezte ki inkább, hiszen a fegyveresek, a demagóg, nagyhangú ellenforradalmi szervek uralták a terepet. A nagyobb tömegek félve háttérbe húzódtak, óvatosak voltak vagy elvetették a gabonát, mint azt a parasztok tették. Érdemes lenne gyakrabban felelevéníteni azt, hogy ilyen hányatott körülmények között is a parasztság elvégezte az őszi munkák 95 százalékát. Tehát az alapvető tömegek vagy féltek és várakoztak, vagy végezték kötelességüket, mert tudták, hogy a nemzetnek élni kell.

Azok részéről volt tapasztalható elsősorban aktivitás, akik valamiféle demokratikus mozgalmat alkottak. Az Ideiglenes Központi Bizottság 1956. decemberi határozata is így nevezi őket. Ezek az emberek zömmel a pártban, pártapparátusban tevékenykedtek, némelyek az értelmiség és az ifjúság köréből kerültek ki. Támasz számukra a munkások és a parasztok alapvető tömegeinek, az elégedetlen dolgozóknak az igazi érdekei voltak. Követeléseik közül sok megalapozottnak minősíthető. Társadalmi céljuk a szocializmus megtisztítása volt, s ehhez politikai eszközöket alkalmaztak. Nem ők tehetnek arról, hogy átmenetileg ezt a mozgalmat is felhasználhatták törekvéseikkel ellentétes célokra.

A mozgások más csoportjának résztvevői a *revizionisták által megtévesztettek voltak.* Ezeknek az embereknek kétségtelen az alapvető jó szándéka, nem ismerték fel azonban az árulást. Még november 4-e után is azt hitték, hogy annak a programnak a képviselői, amelyben bíztak, *Nagy Imre* és körei még visszatérhetnek a hatalomba.

Külön csoportot alkottak az ellenség által félrevezetettek és kihasználtak. Többségükben fiatalokról van szó, akiknek egy része a fegyveres harcban is részt vett. Ezeket a fiatalokat leginkább az zavarta meg, hogy a jelszavak nem voltak ellenforradalmiak, az eszközök pedig forradalminak tűntek.

Mindezek alapján ma is elengedhetetlen szükség van arra – mint ahogy már 1956. november 4-től ezt tette a Magyar Szocialista Munkáspárt –, hogy a történetírásban is különbséget tegyünk az ellenforradalomban tudatosan részt vett, az árulásba csúszott erők és ama tömegek között, amelyeket kihasználtak, megtévesztettek vagy félrevezettek.

Ami döntően meghatározta ezt az időszakot, az a forradalmi központ megalakítása, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felépése és *az ellentámadás* megkezdése.

Ez az ellentámadás mindenképpen bekövetkezett volna. A magyar nemzet sorsa szempontjából azonban nem volt közömbös, hogy a pártot, a szocializmust képviselők közül mely erők hozzák létre a forradalmi központot. Külső támogatást – az adott helyzetben – a szektás-dogmatikus konszolidáció is kapott volna, mert a fő feladat az ellenforradalom leverése volt. A magyar forradalmi munkásmozgalom hagyományai következtében azonban szükségképpen léteztek olyan emberek, akik vállalták *a szakítást* az előző évek hibáival, s egyúttal *a folyamatosságot* és *a megújulást* a szocializmusban.

Ez a három tényező együtt jel-

lemezte a forradalmi központ fellépését, majd további politikáját. Ez a három kulcsszó azóta is meghatározója politikánknak. A szakítást nevezzük kétfrontos harcnak, ma: kétoldalú érzékenységnek. A folyamatosságot az jellemzi, hogy a történelem egészében a miénk, eredményeivel és kudarcaival, azok tanulságaival együtt. A tanulságokat hordozó eseményeket nem engedjük szembeállítani magunkkal, de ahol kell, ott elhatárolódunk tőlük. Nem vállaljuk őket, de levonjuk belőlük a tanulságokat. A megújulásra pedig már többször adott példát pártunk. Most is az a feladat áll előtte, hogy a társadalomban jelentkező megoldatlan és új problémákra megtalálja az új és szükséges válaszokat.

A forradalmi központ abból indult ki, hogy bármiféle jogos követelés teljesítéséhez konszolidált népi hatalmat kell teremteni az országban. Mivel ezt elsősorban a fegyveres harc veszélyeztette, ezért elsősorban azt kellett felszámolni. Bár furcsának tűnik a megállapítás, mégis igaz, hogy itt is humánus taktikát választottak. Az egyik lehetőség a polgárháború: abban is a forradalmi erők győztek volna. A nemzetközi közvélemény akkor már a szocialista konszolidáció lehetőségét erősítette, biztosította volna a külső feltételeket. Bizonyos paraszti és munkás- – főleg bányász- – körzetekben már megalakultak azok a fegyveres erők, amelyek támogatásával, fegyverek kiosztásával erőteljes ellentámadást lehetett volna kibontakoztatni. Ez azonban elhúzódó s nagyon sok véráldozatot követelő folyamatot jelentett volna.

A másik lehetőség – s e mellett döntöttek – külső segítség kérése volt. A Szovjetunió fegyveres erői féllépését illetően meg kellett teremteni a feltételeket. A még fegyverben lévő magyar katonai egységeket olyan helyzetbe kellett hozni, hogy ne kezdjenek fegyveres harcot. A kommunista tisztek jelentős többsége, a Honvédelmi Minisztériumban is, a katonai alakulatoknál is, ezt segítette elő. Ezért fontos volt az, hogy a szovjet egységek körültekintően lépjenek fel. Ennek köszönhető, hogy csak három laktanyánál dördült el néhány fegyver, és nem bontakozott ki számottevő fegyveres összecsapás. Ha a még együttmaradt, bár dezorganizált katonai egységek és a szovjet katonai egységek között harcra kerül sor, akkor súlyos helyzet alakult volna ki. Továbbá, a szovjet hadseregnek volt már tapasztalata abban, hogyan kell utcai harcban felszabadítani Budapestet. Tudta, hogy ez mindkét fél részéről, főleg azonban az ártatlan lakosság soraiból, nagyon sok áldozatot követel. Helyette azt a taktikát választotta, hogy tüntetően nagy erőkkel vonult fel, demonstratív akciókat indított, ami természetesen házak, lakóépületek pusztulásával is járt. Egyúttal nyitva hagyták a Nyugat felé vezető országutakat, hogy kiszorítsák az ellenforradalmárokat Budapestről a környező erdőkbe, vagy azokon túl, az országból. Határlezárás is csak később történt. Arról is szólni kell, hogy a december 4-i nőtüntetéstől kezdve a kormányzat állandóan arra törekedett, hogy elkerülje az újabb fegyveres konfliktusokat.

Elsősorban tehát véget kellett vetni a fegyveres harcnak ahhoz, hogy olyan népi kormányzat, hatalom érvényesüljön, amelyik képes az alapvető népi követelése-

ket teljesíteni. Az Ideiglenes Központi Bizottság december 8-án közzétett határozata ebből a szempontból történelmi jelentőségű. Szinte minden eleme benne van annak a politikának, amit később megvalósítottunk.

A program véghezvitelének eszköze, hogy a párt irányít, vezet és a vezető szerepet történelmi tapasztalatánál fogva, tudatosan vállalja. A közmegegyezés módszerével, eszközeivel és annak tartalmával a szocialista nemzeti egység erősítésére, fenntartására törekszik, és a megújulás érdekében időnként reformokat kezdeményez. A gazdaságirányítás és elosztás területén radikális reformot, politikai intézményrendszerünkben pedig folyamatos karbantartást, korszerűsítést végez, a hatalom gyakorlásának új módszereit vezeti be. Ez a harminc éve gyakorolt politika tette lehetővé, hogy nemzeti identitásunkkal is sokoldalúan foglalkozzunk, nem nacionalista elvakultsággal, és nem is úgy, hogy a nemzet történetét csak a munkásmozgalom történeteként értelmezzük.

A kettős érzékenység ezen a területen szükségképpen megvan. A történelmi tények feltárásában mindig felszínre jön az érzelem, a személyek megítélésénél érzékelhető még elfogultság, elvakultság, a lezárt kérdések tendenciózus felelevenítésére való törekvés. Egészében azonban a bejárt történelmi utat nyugodtan, nemzeti érzésektől áthatva, a szocializmusért viselt nemzeti és internacionalista felelősséggel vállaljuk.

JEGYZET

Felelős kiadó az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya
Szikra Lapnyomda, Budapest (86–3630)

Politikai Vitakör

KIADJA AZ MSZMP KB AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDA OSZTÁLYA

MEGJELENT A REFLEKTOR 1986/2. SZÁMA